

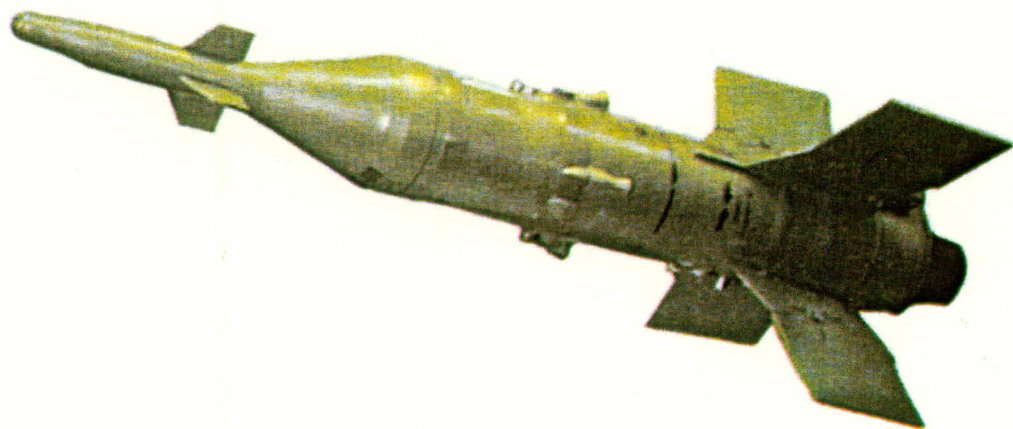
גליון 361
כסלו התשנ"ט
נובמבר 1998

25 שנים למלחמת יום הכפורים

המלחמה

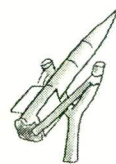

טייל "סאגרי" משופר מתוצרת איראן
I-RAAD

מערכות הפעלה נישאות של טיילי "סאגרי"

ה"סאגר" עדיין חי ובוטט

אל"ם (מיל') יעקב צור

הריאקטיבי של הטנק, ומאחוריו מותקן מטען חלול עיקרי, שמיועד לחדור את השריון הכבד.

הגוף הקדמי החדש תוכנן כך שניתן יהיה להרכיבו כתוספת השבחה גם על טילי AT-3 קיימים מייצור מקומי או כאלה שיוצרו ברוסיה ובמדינות נוספות, שעדיין ממשיכות לייצר טילי "סאגר".

את הטיל המחודש ניתן לירות מאותו משגר ותיק.

המגרעת העיקרית של ה"סאגר" המשופר כמו גם של קודמו

היא מהירות השיט הנמוכה שלו. מרחק של 3,000 מטרים הוא

עובר ב-27 שניות - מה שמאפשר למתגונן לשבש את פעולת הניהוג

הידנית של הטיל, אם מקום השיגור התגלה בעוד מועד.

איראן שיגרה טילי "סאגר" מהדור הקודם לאנשי החיזבאללה

בלבנון, ואפשר שגם טילים משופרים.

כלי נשק נ"ט נוסף שהופעל על-ידי הערבים בכמויות גדולות

במלחמת יום הכיפורים הוא מטול ה-RPG. כלי זה, בדומה

ל"סאגר", עדיין מצוי בשימוש, ובאיראן פיתחו גם לו ראש-נפץ

חדש מסוג TANDEM, שעלול גם הוא להיות מופעל נגד צה"ל

בדרום לבנון.

המקור: Janes Defence Weekly מ-6 במאי '98, עמ' 18.

רבים זוכרים עדיין את התדהמה בקרב יחידות השריון של צה"ל בפרוץ מלחמת יום הכיפורים, כאשר נתקלו במטחים יעילים מאוד של טילים נ"ט "סאגר" ששוגרו ע"י חיילי חיי"ר מצריים.

אף שחלפו כבר 25 שנים מאז, הטיל הזה עדיין נמצא בשירות

ונחשב ליעיל מאוד. אומנם הוכנסו בו שיפורים מסוימים מאז

1973, אבל באופן בסיסי זהו אותו טיל יעיל וזול, וזו אותה

טכנולוגיה של שנות ה-60, שהפכה להיות נחלתם של יצרני טילים

רבים מחוץ לרוסיה, ובמיוחד בארצות מתפתחות.

בחטיבת הטילים של התעשייה הביטחונית של איראן

הוכנסה באחרונה לקו הייצור גרסה חדשה ומשופרת של טיל

ה"סאגר" מדגם AT-3b, אשר ברוסיה קוראים לו

MALYUTKA-M.

האיראנים, שמייצרים טילי "סאגר" זה שנים רבות, מכנים

אותו RAAD, ואת הטיל המשופר הם מכנים I-RAAD.

גם הטיל המשופר מונחה באמצעות תיל, אבל הוא צויד

בגוף אווירודינמי קדמי חדש בעל ארבעה כנפונים, שבתוכו משולב

חלקו הקדמי של ראש הנפץ הכפול מסוג TANDEM. ראש נפץ

זה כולל מטען קדמי קטן, שמיועד לפרוץ את שכבת המיגון

פריטלסקופ

מוט היגוי

תיבת הנחייה

כבל חיבור בין תיבת ההנחייה לבין הטיל

טיל "סאגר"

מזוודת נשיאה ושיגור

צייר: טוביה קורץ

תשבץ בנושא: מלחמת יום הכיפורים

כתב: עמוס אלריך
(מ) – כתיב מלא

8		7	6		5		4	3	2		1	
					10				9			
			15			14				13	12	11
				18		17						16
				21				20			19	
	27	26			25		24			24		22
	31							30			29	28
			37	36		35		34		33		32
	42				41		40		39	38		
45				44								43
					49	48	47				46	
						51				50		
							53					52

את פתרון התשבץ יש לשלוח ל"מערכות" – תשבץ מלחמת יום הכיפורים, ד.צ. 01077, צה"ל. בין הפותרים נכונה יוגרלו 3 פרסי ספרים

מאונך:

1. בית-הנבחרים הישראלי (4)
2. עוזר שר-הביטחון בשנים 67-74, לשעבר רמטכ"ל (3,3)
3. כומתה בלועזית (3)
4. הפעלת כלי-נשק (3)
5. (יחד עם 24 מאונך) כזה הוא תל-אביטל ברמת-הגולן, שהוזכר רבות בשיחות הפרדת-הכוחות בין ישראל לסוריה אחר המלחמה (2-3)
6. "פרוגי", "סאגרי", "שמל", "טאו", ועוד רבים אחרים (5)
7. מעוז מצפון לקנטרה; נסיונות צה"ל לחבור אליו נכשלו, ואחרי קרב בתוכו, נכנעו אחרוני חייליו ונלקחו בשבי (6)
8. איזור ה"תפרי" בין שתי הארמיות המצריות ממזרח לתעלה, נבחר כאתר הצליחה של צה"ל לגדה המערבית שלה (מ) (4,4)
12. משך הזמן בו אדם עובד בעבודה מסוימת (3)
13. קו זה נפל במלחמה (2-2)
14. מספר קטלוגי (3)
18. מתחם צבאי מצרי באיזור של תחנת-רכבת ממערב לתעלת-סואץ; שם התנהל קרב קשה בין פלוגת צנחנים לחיילים המצרים (מ) (6)
20. יוצר תת-המקלע האישי שהיה עוד בשימוש בצה"ל במלחמה זו (2,4)
22. מפקד אחת מ-3 האוגדות שלחמו ברמת-הגולן (4,4)
24. ראו 5 מאונך
25. החלק הרחב והשטוח של עלה (3)
27. "...אהרס", עיתון מצרי (2)
29. עיר בהולנד (2)
33. מפקד חיל-האוויר דאז (3,3)
36. טיל יס-ים שהופעל בהצלחה מרובה במלחמה (6)
37. אחד הצבעים (4)
39. בעל עיטור מופת ממלחמת ששת הימים ועיטור גבורה על האומץ והמנהיגות שגילה במלחמת יום-הכיפורים (5)
40. אחד מרבבות שלחמו אז (3)
42. הפסיקו לבעור (3)
45. מחנה טירונים בשומרון (3)
48. קצין הדרכה (3)
49. יש לו נכדים (3)

מאוזן:

1. כך כינה עצמו סרן בשיריון שנלחם בטנק לבדו בסורים במשך שעות רבות במטרה לבלום את התקדמותם לצומת נפח (5,3) (מ).
6. אחת משלוש הזכייניות בערוץ 2 (4)
9. חקר ובדק (3)
10. עיר שנכבשה ע"י צה"ל בשלוש מלחמות (4)
11. מוצאם של המומחים שעזרו לבנות את צבאות מצרים וסוריה (7)
15. מוקיון (2)
16. תתן הסבר לטענות (4)
17. שר-החוץ האמריקני שערך מסעות-דילוגים להשגת הסכמי הפרדת-כוחות בין ישראל לסוריה ומצרים (7)
19. שזור (4)
21. משחק קלפים (3)
23. שם משפחתו המקורי של הרמטכ"ל ה-14 (4)
25. ילדים (2)
26. גיאמוס (3)
28. איבר הדיבור (2)
30. ראש אמ"ן במלחמה (5)
31. מלת שלילה (2)
32. "דרך-..." (3)
34. קיים (2)
35. את סיפוריו שרה אז להקת "כוורת" בהופעותיה לפני חיילי צה"ל בחזיתות השונות (4)
38. חמישים קילוגרם – כתובים בצורת אות ולידה ראשי-יתבות (2,1)
41. אומר דברי תפילה והודיה לאלהים (4)
43. עוזר ראש אג"ם במלחמה, שנתמנה לאחריה ראש אגף אפסנאות בצה"ל (3,4)
44. זמר ישראלי (4)
46. אחת הפקודות הכלולות ב"אפוזטא" (2) (ח)
47. ציר תנועה מקביל לתעלת סואץ. לידו התחוללו קרבות עזים במלחמה (7)
50. מפקד אוגדה שלחמה בגולן (3)
51. הגש (3)
52. מלחין ישראלי (4)
53. רמטכ"ל צה"ל במלחמה (5,3)

בחברה הישראלית ולהשפעתם על הצבא. תכונתו המובהקת של בר-לב לעמוד איתן תחת לחצים בלתי אפשריים ולהציג "חזות בוטחת וקרירה" (עמ' 194) מוצגת בהקשר זה כמבטאת אטימות מסוימת וחוסר רגישות.

כשהשתחרר מהצבא, התברר כי התכונות שהביאו אותו לפסגה הצבאית פעלו לרעתו בפעילותו הפוליטית. הוא לא חולל מהפכות והיה נאמן לכללים שאחרים קבעו. לטובת העניין היה מוכן לוותר על ענייני האישי. הוא האציל סמכויות ונתן גיבוי לכפופים לו, גם אם הבין שבכך הוא מסכן את מעמדו. "...ואומנם הוא לא הסתגל מימיו לכללי המשחק הפוליטיים. נאמנותו לאנשים עיוורה את עיניו. הוא ניסה לפשר במקום שבו היה עליו לחתוך. תככים, בניית מוקדי כוח וכיוצא באלה היו זרים לו, והוא סירב ללמוד אותם ולסגלם לו. בעיקר זרים היו לו התקשרות ודרכי הפעולה". (עמ' 309-310).

הקריירה הביטחונית של בר-לב ארכה 30 שנה – החל מליל השמירה הראשון במקווה ישראל ועד הרגע שבו העביר את נס הרמטכ"ל ליורשו, דוד אלעזר, שהיה גם ידידו הקרוב ביותר. מסלול התפקידים של בר-לב היה מהיר ביותר, ובגיל צעיר זכה לתפקידים מרכזיים. בפלמ"ח היה מ"פ בגיל 21. ב-1948, בגיל 24 היה מפקד גדוד 8. במהלך מלחמת העצמאות היה קמבי"ץ חטיבת הנגב ומפקד גדוד 9, גדוד הפשיטה המשוריין.

אחרי המלחמה הודרך בקורס המג"דים הראשון בצה"ל, וב-1952, בהיותו בן 28, התמנה לרמ"ט פיקוד צפון והועלה לדרגת אלוף-משנה. לאחר מכן היה מפקד חטיבת גבעתי וראש מחלקת ההדרכה. בגיל 31 היה מפקד חטיבת שריון במילואים, שאותה הוא הקים, ואשר פעלה במבצע סיני. בגיל 32 היה מפקד גיסות השריון, ובתפקיד זה התמיד ארבע שנים. אחר כך יצא ללימודים בארה"ב, ובגיל 40 התמנה לראש אג"ם. לאחר כשנה וחצי בתפקיד יצא שוב ללימודים.

הוא הוזעק ארצה ערב מלחמת ששת הימים והתמנה לתפקיד חדש, סגן הרמטכ"ל. ב-31 בדצמבר 1967, בהיותו בן 43, התמנה לרמטכ"ל, וב-31 בדצמבר 1971, בהיותו בן 48, סיים את התפקיד והשתחרר מצה"ל. בתקופת כהונתו כרמטכ"ל נאלץ להתמודד עם מלחמה מסוג שצה"ל לא ידע עד אז – מלחמת ההתשה.

גם יריבין של בר-לב מודים כי בזכות בניין הכוח בתקופה שבה היה רמטכ"ל הצליח צה"ל לנצח במלחמת יום הכיפורים. באותה מלחמה נשלח כרב-אלוף במילואים לפיקוד הצפון וסייע להחזיר את האיוון ואת התפקוד התקיין. הוא העריך את תמונת הקרב בצורה שקולה ואופטימית בהרבה ממשה דיין והמליץ לשמור על אוגדת המילואים ולהפעילה למתקפת-הנגד, ובכך תרם לשינוי המצב לטובה. לאחר מכן, עקב הקשיים שהתגלו בניהול הלחימה נגד הצבא המצרי, הוא נשלח לפיקוד הדרום כיועץ הרמטכ"ל ועמד במוקד ההחלטות שהיו כרוכות בצליחת התעלה. מלחמת יום הכיפורים הייתה קו השבר הבולט במעמדו של בר-לב. כששב, והוא עטור הישגים מחזיתות הצפון והדרום, מצא עצמו שרוי בוויכוח המר סביב הקו שנשא את שמו. הוא טרח רבות בניסיון להוכיח שהאשם למה שהתרחש בחזית הדרום אינו בקו זה. הוא שב והדגיש כי היערכות צה"ל בסיני לא נועדה להישען על מוצבים מבוזרים בלבד, אלא על שילוב של ארטילריה, טנקים, מטוסים תשתית מבצעית ולוגיסטית. למעשה, מינואר 1972, עת סיים את תפקידו, דולדלה המערכת כולה, מספר המוצבים המאושים פחת, ואיכות הכוחות הערוכים בהם ירדה.

לטענתו של בר-לב, הוסיף צה"ל להסתמך על מערכות שנבנו בזמנו כרמטכ"ל, אך לא הפעיל אותן כנדרש.

בספר הובאו גם טיעוני המתנגדים לבר-לב. כרמית גיא ציטטה את דעתו של מתי פלד, ראש אג"א לשעבר, ולפיה אנשי הצבא, כאשר נצמדו לקו המים, שיעבדו את שיקול דעתם המקצועי לשאיפות המדינאים, ובכך שגו. לדעת מתי פלד, היה עליהם להסביר כי מבחינה צבאית לא הייתה כל אפשרות לממש יעד זה. ומה הייתה עמדתו של בר-לב? "לוויכוח הזה נמנע בר-לב להיכנס, בנימוק שבהיותו איש צבא לובש מדים נאסר עליו ליטול חלק בוויכוח המדיני, וכל תפקידו היה למלא אחר הוראות הדרג המדיני".

ב"מלחמות הגנרלים", שהתפתחו אחרי המלחמה, הקצינו חילופי הדברים במיוחד בין שרון לבר-לב. שרון תקף את בר-לב בחריפות על אופן ניהול המערכה בחזית הדרום. בר-לב, נוכח המצוקה שאליה נקלע, חרג ממנהגו והחל להרבות בשיחות עם עיתונאים, ובין היתר כינה את עצמו: "הכבאי היחיד של ישראל בצפון ובדרום". (עמ' 288).

מעבר לכך, בטלטלה הפוליטית והחברתית שאירעה לאחר המלחמה מצא את עצמו בר-לב כמושא לביקורת קשה של המפגינים, ושמו נקשר במחדל כחבר בממשלה האחראית לו. הוא עמד לימינו של דוד לאחר שוועדת אגרנט הטילה עליו את האחריות. כל מאמציו להעיד בפני הוועדה ולהציג את גרסתו עלו בתוהו.

המלחמה שינתה אצל בר-לב את דימויו של האויב הערבי. לאחר שבמשך שנים דיבר על נחיתות הלוחם הערבי מבחינת רוח לחימה, יכולת קריאת הקרב והפעלת מערכות נשק חדישות ומורכבות, הוא הכיר בשינוי שחל במוטיבציה הערבית לחימה, כפי שבאה לידי ביטוי במלחמת יום הכיפורים וביכולת להפעיל מערכות נשק מורכבות. עם זאת עדיין סבר, כי הסיבה העיקרית למצבו הקשה של צה"ל בפרוץ המלחמה הייתה ההפתעה, וכי ברגע שצה"ל ערוך כהלכה, והאויב נאלץ לקרוא תמונת קרב משתנה ולהפעיל תושייה ויוזמה, הוא מתנהג כפי שהתנהג בעבר. בר-לב עצמו, מן הראוי להדגיש, לא ייחס כל חשיבות להנצחת פועלו. שנים רבות דחה את בקשות חבריו לכתוב את סיפור חייו, כדי שיעמיד את גרסתו לאירועים שנטל בהם חלק. כרמית גיא ניסחה את עמדתו המשוערת במילים: "מי שצריך לדעת, יודע". הוא התמיד בסירובו לכך עד לשנותיו האחרונות, ורק כאשר החל תפקידו היומיומי להיפגע עקב מחלת ניוון השרירים שלקה בה, החל לעסוק בכתיבת ספר. נוסף על טיוטות וראשי פרקים שנמצאו בעזבונו הסתמכה הסופרת על ריאיונות ארוכים שקיים בר-לב עם הסופר אריה קרישק, שביקש לכתוב עליו ביוגרפיה עוד בחייו. אישיותו של בר-לב, מסלולו הצבאי והישגיו יהיו בוודאי כר נרחב למחקרים נוספים בעתיד, ויש להניח כי הספר שלפנינו הוא תחילת הדרך. הספר עונה על הצורך להנציח את האיש ואת פועלו ונותן בידי הקורא מפתחות חשובים להבין את אישיותו המיוחדת ולעמוד על ערכו כמנהיג מלחמה וכאדם.

וידע גם ליהנות ממנעמי החיים.

במצבי מתח, מצוקה וחרדה הוא התגלה כמשרה נחישות ויכולת פעולה והתמודדות. כך עולה מפעולותיו במלחמת ששת הימים ובמלחמת יום הכיפורים ומתפקידו כרמטכ"ל במלחמת ההתשה. השכלתו הייתה רחבה – ובתחומים השונים לחלוטין מהתחום הצבאי-ביטחוני שבו עסק בשירותו הצבאי. בארה"ב השלים בתוך שנתיים תואר שני בכלכלה ובמינהל עסקים, ובפאריז למד בבית-הספר למדעי המדינה.

הוא גילה אבירות ורוחב לב כלפי יריבים ומתנגדים לדעותיו. תכונה זו, יחד עם אנושיות חביבה, התגלו במערכות היחסים המורכבות שהיו לו עם ישראל טל (טליק), עם משה דיין, עם יצחק רבין ועם יריבו במרוץ לרמטכ"לות, עזר ויצמן. כאשר קיבל בר-לב את תפקיד הרמטכ"ל, ביקש מעזר ויצמן להישאר בתפקידו כראש אג"ם ונמנע מלאישי את תפקיד סגן הרמטכ"ל. עזר נשאר ועבד איתו במשך שנתיים.

אירוע מיוחד במינו, השופך אור על אישיותו של בר-לב, אירע בנובמבר 1964, כאשר ביקש טליק להוכיח את יכולתו של השריון לפגוע במטרות מרוחקות. בין השניים היו משקעים של חילוקי דעות על רקע אישי ומקצועי. באירוע זה שימשה התנהגותו של בר-לב מופת למתן גיבוי לחיילים. להלן תיאור האירוע:

"תקרית אחת שנכנסה לספרי היסטוריה של צה"ל בכלל ושל השריון בפרט אירעה בנובמבר 1964. אז ביקש טל להוכיח את יכולתו של השריון להשמיד מטרות, היינו את הטרקטורים הסוריים שעבדו בהטיית מי הירדן... בר-לב פיקפק ביכולתו של השריון לפגוע במטרות בטווח של שישה קילומטרים, וטל שיכנע אותו ואת הממונים עליו, הרמטכ"ל ושר הביטחון. ירה ופגע. הסורים עברו לעבוד בתוואי ההטיה בטווח של אחד-עשר קילומטרים מול כורזים. טל חישב והבטיח פגיעה, ושוב אמר בר-לב, שאין שום סיכוי לפגוע בטנקים בטווחים כאלה. הוויכוח

היה קשה, וידו של טל הייתה על העליונה. הסורים פתחו באש, וטל, ששימש תותחן טנק, ירה. במהלך התקרית נורתה אש על הכוח, ואחד המגינים נפצע קשה.

"בתום התקרית לא ידעו השריונאים אם פגעו במטרות אם לאו. רבין, הרמטכ"ל, עלה בקוצר רוח על המסוק לתל-אביב והורה לבר-לב להצטרף אליו במסוק. האנשים בשטח חשו כי נכשלו. לפתע נשמע ברשת הכללית קולו השקט והבוטח של בר-לב: 'אמור לחיילים שלך, שהם ביצעו את העבודה ברמה המקצועית הגבוהה ביותר. הודה להם בשמי והבע את הערכתי לכולם'. הוא אף לא הסתפק בהודעה בקשר, ירד במסוקו במקום, לחץ את ידו של טל, שבאותם ימים לא נמנה עם גדולי ידיו, וחזר לתל-אביב. טל הנרגש פנה בדמעות אל מוסה פלד שעמד בסמוך ואמר: 'יש הרבה מפקדים, שאיתם אפשר ללכת לניצחונות. אבל אם הולכים לקרב שיש בו כישלון, אין כמו בר-לב שיעמוד בראש'. והוסיף פלד: 'המקרה ההוא עשה לי פרפרים של התרגשות

בבטן. זו לא גיטלמניות, זו מנהיגות אמיתית ומצפון אמיתי של חייל. הוא עשה את זה בצורה המפוארת ביותר. כל מי שהיה שם בניסיון, קיבל שיעור בלתי רגיל של מתן גיבוי למפקדים ולחיילים'". (עמ' 112-113).

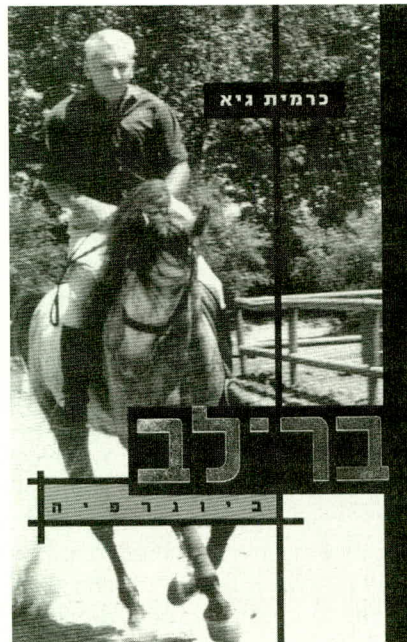
גישתו העניינית והצנועה באה לידי ביטוי בשחרור העיר העתיקה במלחמת ששת הימים. הוא הגיע לכותל המערבי עם עוזי נרקיס. הרב גורן תקע בשופר וחיבק ונישק את בר-לב. במקום הייתה פלוגה דתית מהצנחנים, שחייליה התפללו ובכו מעוצמת הרגשות. אחרי 20 דקות חזר בר-לב לעבודתו ב"בור". כאשר הגיעו למקום משה דיין ויצחק רבין, בר-לב כבר לא היה, ומקומו נפקד מהצילום שנותר להיסטוריה.

נקודות התורפה של בר-לב הומחשו אף הן בספר. הוא לא גיבש לעצמו מרכז כוח אישי ופוליטי וגילה העדר רצון לעסוק בשתדלנות ובמשיכה בחוטים. מספר מצבים שתוארו בספר ביטאו נקודות תורפה אלה. ב-1952 מונה משה דיין לאלוף פיקוד הצפון ומינה את בר-לב לראש מטהו. כששאף להיות אלוף פיקוד צפון, ב-1954, עמדה לו לרועץ איהשתייכותו למפא"י. משה דיין אמר לו גלויות: "אלוף פיקוד צפון צריך להיות בעברית פשוטה מפא"יניק...". (עמ' 83). בר-לב, אף שראה עצמו כאיש תנועת העבודה, לא היה חבר בשום מפלגה שהשתייכה למחנה זה. לתפקיד התמנה אסף שמחוני.

הוא נשאר איתן בגישתו גם כאשר התמודד על תפקיד הרמטכ"ל (לאחר יצחק רבין) ומול עזר ויצמן. הוא סירב בעקשנות לעשות מסע יחסי ציבור – כנגד עצת חבריו הטובים ביותר – בעוד שהתומכים במתחרהו פעלו לשכנע את לוי אשכול. "...אך חיים עמד בסירובו להפעיל קשיים פוליטיים. זה לא בשבילי, אמר. 'רמטכ"ל לא בוחרים, אלא ממנים, ואם הם ימנו איש לא נכון בגלל לובי, מגיע להם. אני לא מוכן לדבר עם איש'". (עמ' 115).

לבסוף החליט אשכול לקבל את החלטת רבין – לתת לוויצמן הזדמנות הוגנת להוכיח את עצמו ולדחות את ההכרעה בשנה. עזר ויצמן התמנה לראש אג"ם. חיים בר-לב נקלע לאחת משעותיו הקשות ביותר ובקושי שוכנע שלא לפרוש מצה"ל ולצאת ללימודים בצרפת.

עם זאת אין זה שיר הלל, כפי שקורה לעיתים בספרים מסוג זה. במקומות שבהן חשה הסופרת כי יש מקום לביקורת, היא אינה מסתירה אותה וגם אינה חוסכת בנימה אירונית. מן הספר עולה כי בוויכוחים הגדולים על מעמדו של השריון ערב מבצע סיני השתייך בר-לב למחנה "השמרני", שלא האמין ביכולת השריון להכריע קרב, אולם זמן קצר לאחר מכן קיבל על עצמו להקים חטיבת שריון חדשה (מילואים), שעתידיה הייתה להשתתף במבצע סיני, ואחר כך התמנה למפקד גיסות השריון, ובתפקידו זה הקנה לשריון את מעמדו המרכזי בחילות היבשה בצה"ל. במקום אחר היא מתייחסת בהרחבה להשלכות השליליות של מלחמת ההתשה על מוראל הצבא, לספקות ולגילויי המחאה

קצין וג'נטלמן

ישראל בן־דוד על הספר "בר־לב" - ביוגרפיה מאת כרמית גיא.
הוצאת עם עובד, ספריית הפועלים העמותה להנצחת זכרו של רב־אלוף חיים בר־לב, 1988

ישראל בן־דוד

דוקטורנט בהיסטוריה
בעבר
קצין מחקר בכיר באמ"ן,
במחלקת היסטוריה ובאוג"ת

לטעמי, את האיכות המיוחדת של הספר. אם זאת ראוי היה כספר מסוג זה לציין מראי מקומות ולצרף רשימת מקורות, ככל שניתן מבחינת הסיווג.

אף המגבלה, לכאורה, שהסופרת מצהירה עליה בגילוי לב, כי לא הייתה מעורה בתחום הידע הצבאי לפני שקיבלה על עצמה לכתוב את הספר, יש בה בעיניי יתרון מסוים. היא ניגשה לנושא בראייה רעננה, ללא דעות קבועות מראש, ולכן הגיעה להבנות חשובות ויצרה מסמך אנושי מרתק.

בכל מקרה, כאשר מדובר בהחלטות ובשיקול דעת ברמה האסטרטגית, לא ניתן לבטל את ערך הדברים בטענה של אי־בקיאות בסוגיות טקטיות ואופרטיביות, שהן משניות בערכן הכולל. בניסיון להתחקות אחר אישיותו של בר־לב היא מעמיקה לתוך הזיכרון הקולקטיבי שלנו ומעמתת אותנו מול "אמיתות גדולות", שלא נבחנו בעבר בבהירות מספקת, ומאירה באמפטיה את אזורי המשגה של החברה הישראלית ואת התמורות שעברה יחד עם עלייתו של בר־לב וירידת מעמדו הפוליטי לאחר מלחמת יום הכיפורים.

בבהירות רבה מצטיירים בספר קווי האופי הייחודיים של בר־לב, על עוצמתם וחולשותיהם. מראשית המסלול הצבאי שלו בפלמ"ח התבלט "כידוני" (כפי שכונה עקב פציעה מכידון) ביכולת מקצועית־מבצעית להפעיל מסגרות צבאיות, להתמודד עם מצבים מדיניים וטקטיים סבוכים ובכשרון פיקוד והנהגה. הוא זכה למוניטין כמפקד השדה הטוב ביותר בצה"ל.

מבחינה אישית הוא נודע ביציבותו ובעקשנותו, ובהתנהגותו בלטה הצניעות והמשפחתיות. הוא לא נתפס לשיכרון החושים שאיפין את צה"ל לאחר מלחמת ששת הימים, ולכן נפקד מקומו מ"הילולת אלבומי הניצחון". תמיד העדיף לשקוע בעבודתו ולהתמיד בה בעקביות עד הרגע האחרון בתפקידו. עם זאת, לאחר שסיים תפקידו והעביר את השרביט, התרחק כדי שלא להפריע ליורשיו. קור רוחו ויכולתו להשרות ביטחון ואמון היו לשם דבר.

הוא היה נאמן לפקודיו ולמפקדיו ולא ניצל לטובתו את נקודות התורפה שנודעו לו. כך, למשל, גילה נאמנות אישית כלפי יחצק רבין במשבר שער עליו במלחמת ששת הימים.

לצד תכונות אלה היה חובב מרחבים ותנועה מהירה. הוא אהב לטוס ולרכוב על סוסים. הרכיבה על סוסים הייתה אהבתו הגדולה, והיא הסבה לו פציעות קשות. הוא אהב אמנות ומוסיקה

ספרים העוסקים במלחמות, בעלילות קרב ובמנהיגים צבאיים מסוגו של חיים בר־לב נכתבו בדרך כלל על־ידי אנשי צבא, או לכל הפחות על־ידי היסטוריונים צבאיים או עיתונאים הבקאים בתחום זה. בספרות העוסקת בנושאים אלה בארץ לא נשמע במידה מספקת קולם של האזרחים. הציבור הרחב, הנושא בפועל בנטל שנות השירות הארוכות ומשלם בדמים, תרתי משמע, את מחיר המלחמות ואת מחיר השחיקה בתקופות ה"ביטחון השוטף" ביניהן, אינו נוטה לעיין ולעסוק במידה הראויה לחשיבות הנושא בהיסטוריה הצבאית הישראלית ופחות מכך באישים המרכזיים שקבעו את מהלכה.

הספר של כרמית גיא משמיע שני קולות, שלדעתי אינם נשמעים במידה מספקת למרות הנחיצות והחיוניות הקיימים בהם. הקול האחד הוא קולו של האזרח החושב, הבוחר בראייה צלולה את מעשיהם של מנהיגי הצבא מתוך ניסיון להבין את ההחלטות ואת המעשים. הקול האחר הוא קולם של המידע המוצק, שתועד על־ידי צה"ל ומערכת הביטחון, ושל המחקרים שנכתבו על בסיס מידע זה. שילוב שני קולות אלה יחד עם כישוריה המובהקים של כרמית גיא כסופרת וכחוקרת יוצר,

ודוגמא נוספת מההיסטוריה העכשווית שלנו: למלחמת יום הכיפורים נכנס צה"ל כשהוא מצויד בהנחות יסוד (קונספציה), שכללו את המרכיבים הידועים הבאים:

1. האויב לא ייצא למלחמה בלי שימצא תשובה לעלויות האווירית של ישראל.
2. לפני פרוץ המלחמה תהיה התרעה מספקת לפריסת הכוח הסדיר ולתחילת גיוס המילואים.
3. הצבא הסדיר בסיוע חיל האוויר יכול לבלום את צבאות ערב עד בוא המילואים.

בחזית הדרום היה צה"ל מצויד בתוכנית הגנה סדורה, שתורגלה לפרטיה ונשענה על כוח סדיר. אולם משחשו הטנקים של עוצבת סיני לעמדותיהם שעל קו המים במסגרת התוכנית "שובך יונים", הם ביצעו למעשה תוכנית שאבד עליה כל, שכן המצרים כבר מצאו לה מענה מבצעי, לאחר שעמדו על עקרונותיה מתוך מעקב אחריה ולימוד התרגולות של צה"ל. התוצאה: עוצבת סיני איבדה כמחצית מכוחה בלי להביא תועלת רבה. הכול בגלל מחויבות לתוכנית שהפסיקה להיות רלוונטית.

משהתנער צה"ל ממחויבות לתוכניות קודמות, הצליח להגיב ביתר הצלחה לנסיבות המשתנות בשדה הקרב ולנצל לטובתו הזדמנויות. כאשר בישר בר"ל ב ז"ל לגולדה מאיר בשעות הערב של ה-14.10 – לאחר קרב השריון שבו הושמדו יותר

מ-250 טנקים מצריים – כי "המצרים חזרו לעצמם, וכך גם אנחנו", הוא בישר למעשה את שובם של התושייה, של היוזמה, של ההסתגלות לשינויים ושל האילתור להלך החשיבה הצה"לי. אלה תכונות שהתגלו כמועילות בהמשך, ובייחוד בצליחה ובקרבות בגדה המערבית, ואשר חסרו מאוד למצרים.

אפשר כמובן לטעון, שהתכנון הפרטני והיומרה לתת מענה תכנוני מראש לכל המצבים האפשריים בשדה הקרב היו לנו לרועץ במלחמת יום הכיפורים, אך אצל המצרים הם היו מקור להישגים. אין המאמר בא לפסול תכנון, סדר והתארגנות, אלא להציג את מגבלותיהם. ויש לזכור עוד שתי נקודות חשובות:

ראשית, חשיבותו של התכנון הפרטני והדקדקני עולה בצד היוזם, שכן הוא מכתיב ומעצב את תמונת המצב בשלב הפתיחה. שנית, לאחר שלב הצליחה והבלימה, שהתנהל פחות או יותר על-פי התוכניות, נדרש הצבא המצרי לתת תשובות למצבים מפתיעים, שלא נלקחו בחשבון מראש. יכולתו להתמודד עם מצבים אלה הייתה טובה פחות מאשר יכולתו להוציא אל הפועל תוכניות שהוכנו מראש. לא נמצאו בו התושייה ויכולת ההסתגלות

הדרושים כדי לייצב את הישגיו הצבאיים, והוא סיים את המלחמה כאשר הנהגתו הפוליטית מבקשת הפסקת אש, כוחותינו נמצאים ממערב לתעלה במרחק של 100 ק"מ מקהיר, והוא נדרש להתערבות בינלאומית כדי לחלץ את עצמו מתבוסה מבישה. זאת אף שהצליח להפתיע אותנו אסטרטגית וטקטית, ואף על פי שנהנה מעדיפות בכוח אדם ובאמצעים בכל השלבים, ונהנה מכך שנאלצו להילחם בשתי חזיתות.

בחינה של מלחמת יום הכיפורים ושל תוצאותיה מעלה כי נכשלנו בכל מה שקשור בסדר, בהתארגנות ובתכנון מראש, נכשלנו בהנחות היסוד, הופתענו ברמה האסטרטגית והטקטית, המילואים גיסו באיחור, והימ"חים לא היו מאורגנים. אך את המלחמה הכריעו בסופו של דבר כושר האלתור, התושייה, ההסתגלות המהירה לשינויים והבנת המשימות לאור המטרות. אלה תכונות שמאפיינות את הישראלים, ושבאות לידי ביטוי במשפט "סמוך, יהיה בסדר". תכונות אלה, למולנו, היו חסרות מאוד לאויבנו.

לדעתי, פיקוד שידוע לסמוך על חייליו ועל מפקדיו, שמחנך אותם לאחריות, לעצמאות ולכושר אילתור, ושאינו מתיימר לתת תשובות תכנוניות מראש לכל מצב, – במילים אחרות: שגם יודע לקבל תשובה בנוסח "סמוך, יהיה בסדר" – עולה על פיקוד שמתיימר לתכנן הכל מראש, ושמערכת הפיקוח והבקרה שלו יוצאת מהנחה שאלתור אינו אלא אסון. בממלכת אי-הוודאות אין תחליף לתושייה ולאלתור.

אחדים מהפרשנים הצבאיים המפורסמים בעולם, ובהם לידל הארט, טענו כי סוד כוחו של צה"ל הוא דווקא כושר האלתור שלו.

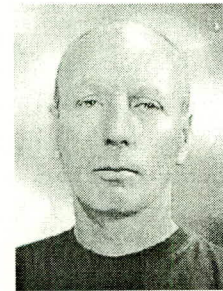
גם לקראת חוסר הוודאות שבמלחמה יש להתכונן, ואני מקווה שלא עלה מדבריי זלוזל בצורך למשמעת ארגונית, לאימון ולתכנון. דווקא בשל חוסר הוודאות יש להקפיד וללמוד את האויב, להכיר היטב את השטח ולתרגל עליו או על שטח דומה, לבדוק ולתרגל מצבים שונים, תו"ל ואמצעי לחימה, לפתח מודיעין: שדה עצמאי, שאינו תלוי ברמה הממונה, להשקיע בטיפוח הלוחם וללמוד להבין את המשימה לאור המטרה. כמו כן יש להשקיע בכל דבר שעשוי לשפר את הרמה המקצועית של המפקד, ויש להמשיך ולתכנן יוזמות ומצבי הגנה, אך תמיד לזכור את מגבלותיהם.

מה לא בסדר ב"יהיה בסדר"?

סא"ל (מיל') דני רשף

עד לאחרונה שירת כקצין בצבא הקבע. במלחמת יום הכיפורים לחם כקצין מילואים במסגרת חטיבת הצנחנים

מייצגת התייחסות שלילית וזלזול במשימה. שתי הפרשנויות האחרות מייצגות דווקא נכונות לשאת באחריות ולהתמודד איתה. אפשר להניח שיש עוד פרשנויות למושג, ושאחדות מהן חיוביות ומייצגות שאיפה לאחריות אישית.

דרך נוספת להבין את המושג הוא היפוכו. קשה להניח שמפקד מצפה להתייחסות פקודיו בסגנון "לא יהיה בסדר". להבנתי, היפוך המושג "יהיה בסדר" אצל המפקד הוא פשוט מאוד "אל תסמוך". בדוק את פקודיך בציניותיהם חזור ובדוק, אל תניח למהלך כלשהו שיקרה ללא מעורבותך בתכנון ובאישור. גישה כזאת מקשה מאוד על פיתוח אחריות ומחויבות אישית של המפקד הזוטר ביחס למשימותיו, ליישום דרכו המקצועית, לניצול מהיר של הזדמנויות ומפתחת תלות בפקוד הבכיר.

"המלחמה היא ממלכת אי-הוודאות" אמר קלאוזוויץ, ובמילים אחרות של הרמטכ"ל אהוד ברק: "מעט מהדברים המתוכננים קורים במלחמה, ולעומת זאת מתרחשים הרבה יותר דברים שאיש לא ציפה להם". הזדמנויות באות וחולפות, כוחות מתנתקים, קשר משתבש, יחידות טועות ומשימות מתחלפות.

תכנון מראש של תוכניות מבצעיות כרוך ביתרון של ידיעת הכוחות את משימותיהם בשלב הפתיחה, אך כרוך בסיכונים עצומים. הוא דורש, בין היתר, הנחת יסוד (קונספציה) וכן הפעלה ותרגולת של היחידות, העלולות לחשוף לאויב מראש את התוכניות המבצעיות. יתר על כן, ההיסטוריה הצבאית מלאה בדוגמאות של תכנונים צבאיים מוקדמים, שהפכו לרועץ בכך שביטלו את הגמישות שבקבלת ההחלטות ושיעבדו את החשיבה ממחויבות למשימה למחויבות לתוכנית.

ניתן להביא כמה דוגמאות בולטות לכך מהמאה הזאת. למשל, תוכנית הגיוס והנעת הכוחות של כל מעצמות אירופה ערב מלחמת העולם הראשונה. הייתה זאת תוכנית סגורה לפרטיה, שיד המקרה והגחמה ההיסטורית התניעה מבלי יכולת להשיב.

דוגמה נוספת: תוכניתם של צבאות בריטניה וצרפת, שהוצאה אל הפועל במאי 1940, להיכנס לבלגיה ולהולנד כדי לקדם את פני הגרמנים. הדבקות בתוכנית זו הכניסה את בעלות הברית למלכודת ענקית, שממנה נחלצו בעור שיניהם בדנקירק. דווקא הגרמנים, שביצעו תוכנית מאולתרת בת חודשיים בלבד, ניצחו כמעט כלאחר יד.

בהופעתו האחרונה בפני חניכי פו"ם, זמן קצר לפני הירצחו, יצא ראש-הממשלה המנוח, יצחק רבין ז"ל, חוצץ נגד המושג "יהיה בסדר". הוא טען כי מושג זה משמש ככסות לכל אותם מצבים, שבהם המצב בדרך כלל "לא בסדר".

באירוע שהתקיים לזכרו של ראש-הממשלה המנוח ב-14 בדצמבר 1995 בפו"ם בחרו המארגנים להקרין פעם נוספת את נאום "יהיה בסדר" של רבין – כנראה מתוך מחשבה שאי-הסדר בצבא והנטייה לאלתור הם רעה חולה וכמסר לחניכים, שרבים מהם עתידים היו לאיש את שדרת הפיקוד המרכזית בצבא.

מטרת מאמר זה היא לבחון את המושג "יהיה בסדר" בהקשר למלחמת יום הכיפורים ולתוצאותיה ולדון בחשיבות האלתור והיצירתיות בבנין הכוח ובשדה הקרב.

למושג "יהיה בסדר" אין משמעות אוניברסלית, אלא אישית. כל אדם ואדם יוצק בו תוכן משלו. אך לרוב הכוונה היא לאחת משלוש האפשרויות הבאות:

- כשנגיע לבעיה, נאלתר פתרון.
 - הבנתי את המשימה ואעשה ככל יכולתי כדי למלאה בהצלחה, בשעה שאתה, המפקד, תהיה טרוד בתחומים רבים נוספים.
 - המפקד, תן לי לטפל במשימה בדרכי שלי. אני חש ביטחון ביכולתי לבצע לאחר שלמדתי אותה.
- מתוך שלוש הפרשנויות למושג "יהיה בסדר", רק הראשונה

המשיך לנסוע. פחד החל לחלחל בלב. הייתכן שהטנקים שלהם מוגנים במיגון חדש? בפגז השלישי חיכיתי עד שהטנק יתקרב למרחק של 1,100 מטר, כיוונתי נמוך לכיוון התובה ויריתי. ראיתי פגיעה, אש יצאה מהצריח. הטנק המשיך לנסוע עוד כ-20 מטר ונעצר. אף אחד לא יצא ממנו. כיוונתי לטנק שאחרי, יריתי ופגעת.

כיוונתי לטנק השלישי, שנעצר בינתיים. לחצתי על ההדק, ואין תגובה. צעקתי "ירי ירי!" בעוד הצוות מנסה נואשות לברר מה סיבת התקלה, ראיתי כיצד הטנק מצודד לאט לאט את הצריח, וקדח התותח השחור פונה לכיווני. חשבתי על התותחן ממול המסובב את דיות התותח. ממרחק של 1,500 מטר ישנם כל הסיכויים שבעולם לפגוע בטנק שלנו ולהעלות אותו באש. מיששתי את העוזי שהיה מונח בין רגלי טעון ולא נצור. הפחד הגדול שלי היה להישרף חי, ולכן התכוונתי להתאבד אם הטנק יידלק ואשאר כלוא בפנים. הטנק המצרי ירה, ראיתי את רשף הירי מהתותח וידעתי שיש לי שתי שניות עד שהפגז יגיע. התחלתי לספור בלב:

"אחת, שתיים, שלוש, ארבע."

בזמן הספירה לא ידעתי אם אני חי או מת. כשהגעתי לארבע הבנתי שהטנק ממול החטיא, ואני חי!

"נהג, אחורה מהר!!!" נזכר מישהו בצוות לצעוק. זה לקח יובלות עד שהטנק שלנו ירד מהסוללה. בזמן סכנה שעון הזמן הרגיל מפסיק לפעול, וכל שנייה נראית כנצח. עמדנו עכשיו עם פגז פגום בקנה. לפי הנוהל היינו צריכים לחכות כדקה לפני שאנו מוציאים את הפגז מהתותח, מאחר שעלולה להתרחש הצתה מאוחרת, והפגז עלול להתפוצץ לנו בפרצוף. עופר החליט להסתכן ולא להמתין. מדמון הוציא את הפגז מהקנה וזרק אותו מייד החוצה דרך הפתח. הצלחנו.

עלינו מחדש לעמדה על הסוללה. עופר החליט לפתע לשפר עמדה לפנינו. עזבנו את הסוללה ונסענו קדימה, לבדנו, לכיוון המצרים, כשפגזי הטנקים מאחור חולפים מעל ראשינו. החלפתי מבטים מבוהלים עם מדמון. המגי"ד הבחין בנו וצעק לעופר לחזור מהר לאחור. סיימנו את הטיוול המזור במקום שממנו יצאנו. המשכנו בירי. ממרחק של שלושה קילומטרים זיהינו טנק אמפיבי נוסע כשהוא עמוס חיילי חי"ר. יריתי עליו בהיסט מקסימלי ופגעתי בו בפגז השלישי.

זהו, הכל הסתיים. מתקפת המצרים נשברה, והם נסוגו לאחור, משאירים עשרות טנקים פגועים בשטח. המתח השתחרר בבת אחת, וההרגשה הייתה נהדרת. מהכוח שלנו אף אחד לא נפגע. המגי"ד בירך את כולנו ושאל טנק טנק על מספר הטנקים שבהם הוא פגע. התברר שהטנק של אבי החזיק בשיא: הוא פגע ב-12 טנקים. בסך הכל פגענו ב-48 טנקים. המגי"ד אמר בצניות שאפשר לבקש מאבי להעלות את מספר הטנקים שבהם הוא פגע בשניים, כדי שסך הטנקים הפגועים יהיה מספר עגול. כולנו צחקנו.

גבי ביקש במפתיע את קופסת הגפרורים שלו בחזרה. חיפשתי אותה בכל מקום, אך לא מצאתי. ניסיתי להרגיע את הנהג הזועם. הזכרתי לו שהייתה מתקפה של המצרים, ולכן הקופסה נשמטה מידי, כנראה לרצפה התחתית, אך זה לא הואיל. "יותר לא אתן לך גפרורים!" הוא הכריז בכעס.

את המשך היום "בילינו" בצליפה על חיילים מצרים שהסתובבו כסהרורים בשטח. האדישות שבה הם הסתובבו בלא לשים לב ליריות הפוגעות לידם הייתה לא מובנת. ייתכן שהם לוקחים סמים, הציע מישהו הסבר.

בערב נפרדנו בהקלה מ"עמק הבכא", כפי שקראנו למקום, ונסענו לאחור. רק לאחר המלחמה גילינו שהשם האמיתי של אותו שדה קרב הוא החווה הסינית.

בדרכנו לחניון חלף על פנינו גדוד שהשתתף בלחימה מהצד השני של הפרוזדור. המצרים תקפו בכוח רב גם מצד זה, מכיוון דרום, ואותו גדוד השתתף בהדיפת ההתקפה. אנשי הצוות על הטנקים נופפו לנו לשלום וסימנו באצבעות מונפות את מספר הטנקים המצריים שבו הצליח לפגוע כל אחד מהם.

הצטרפנו לחניון הלילה של אוגדת אריק שרון. בחניון ניגשו אלינו מספר מילואימניקים, שבניהם שירתו בשריון, במטרה לשאול על גורל היחידות שבניהם שירתו בהן. אב מודאג שאל אותי על גדוד 9. נחרדתי. האם אספר לו שמגדוד זה נשאר טנק אחד? עניתי בלב כבד שאינני יודע. לימים ראינו באחד מחניוני הטנקים את הטנק הזה וניגשנו לחלוק לו כבוד. אין צדק בשריון. גם אם נשארת טנק יחיד מכל הגדוד, ימשיכו לשלוח אותך לחזית שוב ושוב, עד שתיפגע. לשם השוואה, גדוד הצנחנים איבד בחווה הסינית כשליש מאנשיו. אלה ששרדו פונו לאחור, לא השתתפו יותר בלחימה ועברו שיקום נפשי. לאנשי השריון האפורים אין כנראה מספיק יחסי ציבור.

ישבנו בחושך על הצריח וריכלנו על עופר. בעקבות "הטיוול" שהוא ערך לנו הרגשנו שהוא חוזק שוב לסורו בניסיונו, כפי שחשבנו, להשיג צלי"שים על חשבוננו. מאוחר יותר גיליתי בעופר גם צדדים אחרים. ביום הראשון למלחמה, כשעוד היה טען בטנק של דני רביב, הוא הבחין בחייל פצוע המוטל בין גדרות אחד המוצרים ליד התעלה. למרות שדני רביב אסר עליו, הוא קפץ ביוזמתו מהטנק, רץ לפצוע וחילץ אותו. הוא עשה זאת למרות שעמד לפני חתונה. נראה לי ששפטנו אותו בחומרה רבה מדי ועשינו לו עוול.

בלילה הצבנו את הנהג לשמור ראשון, בידיעה שהוא ישבור שמירה. לעומת החזית, חניון הלילה בעורף נראה כמקום הבטוח בעולם. שארנו את השמירה לחיילי החי"ר, שיתאמצו קצת. באותו לילה היינו צריכים לשמור רק במחצית הראשונה של הלילה ולהעיר בחצות טנק אחר. ניגשתי לחי"רניקים וביקשתי שיעירו אותי בחצות. כדי שלא ישכחו, סיפרתי להם שיש לנו משימה חשובה. "לא להירדם" שמעתי את החי"רניקים מעודדים איש את רעהו. הנהג שבר שמירה, כצפוי. בחצות הרגשתי מישהו מנענע אותי ומספר על משימה מיוחדת שאנו צריכים לבצע. לקח לי זמן להבין על מה הוא מדבר. זכור לי מבט העלבון בעיניו, כשהוא ראה אותי ניגש לטנק השכן ומעיר איש צוות.

17.10.73 יום רביעי

הבוקר עלה לאחר לילה ללא שינה. בשעה 7 קיבלנו התראה על חטיבה מצרית שגעה לעברנו. עלינו לעמדות וחיכינו בחד. לאחר כשעה המתח פג, שכן שום טנק לא הגיע. נכנסנו לשאננות וישבנו על הצריחים. נו טוב, המודיעין שוב פישל, כמו תמיד, התבדחנו. ממול הגיעה משאית דלק מצרית, שטעתה כנראה בדרך. טנק לידנו ירה לעברה שני פגזים והחטיא. עופר נותן לי הוראה לירות ולהראות להם כיצד פוגעים. המשאית נעצרה במרחק 1,200 מטר. חמישה מצרים נעצרו, ירדו והסתדרו כאילו לתמונת מחזור, מביטים לעברנו. היה לי כל הזמן שבעולם לכוון ולפגוע. זו הייתה בעצם הוצאה להורג. התפלאתי מכך שאיני מרגיש שום רגש ומבצע זאת בצורה מכנית. השתהיתי לפני הלחיצה על ההדק, נותן למצרים שנייה נוספת לחיות. לחצתי על ההדק, וראיתי את פגז המעיד טס לכיוון האיש האמצעי ופוגע לו ישר בבטן. חלקיק שנייה, והאנשים עם המשאית נעלמו בכדור אש ענקי. מהמשאית לא נשאר דבר, רק כתם שחור על הקרקע. מישוהו מאחד הטנקים צעק שהוא מזהה פצוע. לתמהוננו, אחד המצרים שרד את ההתפוצצות הנוראה. קטוע רגל הוא נראה זוחל וזוחל ללא תקווה. מאחר שהיה בשטח ההפקר, לא היה מי שייגש ויגיש לו עזרה. חשבתי לירות בו ולקצר את ייסוריו, אך לא הייתי מסוגל. לא הייתה לי ברירה אלה להמשיך ולהתבונן בו במשך כל היום.

מימין הופיע גיפ מצרי נושא טילים בטיסה מטורפת. כיוונתי את התותח להיסט מקסימלי, ובפגז השלישי הגייפ נפגע והתפוצץ. גופות המצרים עפו באוויר לגובה של עשרות מטרים. זכיתי למחמאות. השעה הייתה 11. ביקשתי מהנהג גפרורים וניסיתי להצית סיגריה. הסתכלתי לתומי על הרכס ממול, וקופסת הגפרורים נשמטה מידי. על קו הרכס ממול צפו עשרות רבות של נקודות שחורות, שלא היו שם קודם. הנקודות גדלו וגדלו והפכו לצריחי טנקים. היו אלה הטנקים של החטיבה המצרית, שחשבנו שלא תגיע. הרכס כוסה בהבזקים בדומה להבזקי מצלמה. היו אלה רשפי האש מתותחי הטנקים המצריים. קשה היה להאמין שהכל אמיתי. "לפתוח באש!" נשמע קול המג"ד, שניער אותנו. התאשננו. לא היה די זמן לבצע פקודת ירי מסודרת, הפקודה של עופר הייתה "תירה!" "תירה!" מאחר שלא הייתה לנו הנמכה לתותח, נעמדנו גלויים לגמרי על הסוללה. הטנקים עמדו קרובים, מרחק של 10-20 מטר זה מזה, כך שלא ניתן היה להחליף עמדה. כל מה שנדרש היה לעמוד במקום, לירות, לא לרדת, חשופים לאש טנקי האויב. לא לכל המט"קים היה האומץ לעשות זאת. הטנקים המצריים עזבו את הרכס ממול והחלו בהתקפת מצח. קשה היה שלא להתפעל מהאומץ שהפגינו. מאחר שהיינו טנק קיצוני ימני, נדמה היה לי שכל הטנקים הרבים דוהרים היישר לעברי. היינו בסך הכל 15 טנקים שהגנו על המסדרון לתעלה. מאחורינו לא הייתה שום תגבורת, כך שאם המצרים עוברים אותנו, הם מנתקים את כל הכוח שחצה את התעלה. הרגשתי שגורל המלחמה מוטל על כתפיי. זה היה או הם או אנחנו. התרכזתי ריכוז אדיר ויריתי פגז ח"ש לכיוון הטנק הראשון. הפגז פגע, ראיתי הבזק. "מטרה!" קראתי. הצוות שאג בשמחה, אך הטנק המשיך לנסוע. כיוונתי שוב, יריתי, ראיתי הבזק, אך הטנק

שכן. טנק מהגדוד נפגע משלושה פגזים חלולים בצריח, מט"ק נפצע והפך למשותק. התברר שהמט"ק היוורה והמט"ק הנפגע היו חברים טובים מקורס מפקדי טנקים.

השלמנו את תיקון הטנק של דני ונענו לכיוון הגדוד. מרוחק, מכיוון החצר, איזור החציה, ראינו את נפילות הקטיושות, שנראו כנפילות פצצות אטום. ענני עשן שחור ענקיים התמרו אל על. ריחמתי על המסכנים הנמצאים במקום. בהמשך הדרך עברנו ליד אותם טנקי מג"ח שהאדימו בלילה את השמיים. אחדים מהם עדיין בערו. גופות של טנקיסטים היו מוטלות לידם, חלקן שרופות וחלקן שלמות, מהוות תזכורת למה שמצפה לנו ומצדיקות את ראשי התיבות שהצמדנו בצניניות לשם הטנק מג"ח - מחסן גופות חיל השריון. מי יודע? אילו מבצע החציה היה מתבצע כמתוכנן, ייתכן שאנחנו היינו מוטלים כאן במקומם.

נדמה היה לי ששומעים קולות של אנשים מתוך אחד הטנקים הבוברים, קוראים לעזרה. חיפשתי מסביבי מישוהו שייגש לטנק העומד להתפוצץ, אבל גיבור כזה לא היה בנמצא. גיבורים כאלה ניתן למצוא, כנראה, רק בסיפורי "חשופים בצריח".

חברנו לגדוד שלנו, עלינו על סוללה לעמדת ירי, והמראה שראינו היה נורא. עשרות טנקים פגועים - שלנו ושלם - היו מעורבים אלה באלה בשטח ממול, כשמסביבם פזורות גופות. באופן ספונטני קראנו למקום עמק הבכא.

מטוסים מצריים הגיעו ותקפו את הכוח המצרי שממול. ישבנו על הצריחים, לועגים לטייסים השלומיאליים המפציצים את כוחותיהם שלהם. השמחה לאיד לא ארכה זמן רב. מטוסי מיראזי שלנו הגיעו מעבר לאופק והטילו גם עלינו פצצות. אחד המט"קים קיבל רסיס בעין והחל לצעוק בקול היסטרי שנשפכה לו העין. המג"ד שלח אנשים שיחלצו אותו ושיפסיקו את צעקותיו בקשר. אחד ממטוסי המיראזי נפגע, והדלק הבער וחלקי המטוס התפזרו באוויר. הטייס לא קפץ.

הלילה ירד כשאנו נשארים בקו החזית. התחלנו לקבל טפטוף של אש מרגמות, שהתברר שנורתה על-ידי כוחותינו. למרות המאמצים לא הצליחו לגלות את יחידת המרגמות, וההפגזה נמשכה לתוך הלילה. קומנדו מצרי התקדם בחושך וירה פצצת RPG על אחד הטנקים. כל הגדוד הגיב באש מקלעים לתוך החשכה. היינו שלושה בצריח. התחלקנו בשמירה: שניים שמרו בחוץ, בזהים בחושך הסמיך, ואחד ישן בפנים, על הרצפה התחתית. כאן באו לידי ביטוי כמויות התחמושת של המקלע אפס-שלוש שאגרתי בטנק. במשך כל הלילה ריססנו באפלה את כל התחמושת שהייתה לנו, בתקווה להרחיק את אנשי הקומנדו - האמיתיים או המדומים - שראינו בחושך. שמרתי על הצריח, ובטעות דחפתי והפלתי את מכשיר הרדיו היישר על ראשו של עופר המסכן שישן למטה. לך תסביר לו שזה היה במקרה.

ההרגשה הייתה שכולם מנסים להרוג אותנו: גם המצרים וגם כוחותינו. רגשות השנאה והנקמה שהרגשתי כלפי האויב נמוגו. פתאום הבנתי שהלוחמים המצרים ממול הם בעצם מיטב הנוער, ממש כמונו. אנחנו, הלוחמים משני הצדדים, נמצאים בעצם באותה סירה. המנצח במלחמה יהיה החייל שיישאר בחיים, והמפסיד - זה שימות.

קבור בטנה

תיאור יומיים במלחמת יום הכיפורים • מתוך יומן מלחמה שכתב לוחם שריון

חדשה: להתקדם במגמת סריקה לכיוון התעלה בצד השמאלי של המסדרון. אולי בכל זאת המתקפה מתקדמת? התחלנו לנוע דרך שטח של גבעות לכיוון התעלה. עלינו וירדנו מעל דיונות חול, כשבכל שיח נדמה שמסתתר חייל אויב. הגענו לרכס, והמראה שנגלה לעינינו היה מרהיב: לפנינו השתרע האגם המר הגדול במלוא הדרו. בינינו לאגם הפריד מישור של שישה קילומטרים.

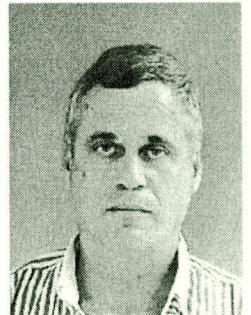
ליד האגם, בסמוך לחורשה - שלושה עצים במדבר נקראים חורשה - הבחנו בטנקים לא מזוהים. היה לנו בטנק מכשיר קשר נוסף, הצבנו אותו על רשת הקשר החטיבתית והקשבנו לשיחה בין המג"ד למח"ט. המג"ד קיבל פקודה לנוע לכיוון האגם, אך ביקש לברר באופן נואש, דרך המח"ט, האם הטנקים ממול הם שלנו או של המצרים. לפי דרישתו, הביאו משקפת 20X120, אך גם איתה לא ניתן היה לקבל תשובה חד-משמעית. שמענו כיצד עמיר מנסה להסביר שזו תהיה התקפת התאבדות - במישור הפתוח לא ניתן לתפוס מחסה - ומתחנן לקבל דחייה, אך לשווא. המח"ט השיב, לחרדתנו, שאין לו קשר לרמה הממונה, זו התוכנית, ואין בררה, חייבים לבצע אותה.

המג"ד פנה לגדוד ברשת הגדודית ונתן פקודת התקפה. בקולו לא ניתן היה להבחין בדרמה, שלה היינו עדים מקודם. המג"ד נע ראשון, כשהגדוד יורד אחריו מהרכס למישור, בפריסה רחבה, למה שעלולה להיות נסיעתנו האחרונה, עם פגז בקנה, צלב הירי מונח על הטנקים ממול, כשאנו רועדים ומתפללים שהטנקים ממול שלנו. כשעברנו את מחצית הדרך החלה התקווה להתעורר. אילו היו שם טנקים מצריים, היינו כבר מזמן בוערים.

הגענו לאגם ופנינו ימינה לכיוון הגשר. קיבלנו הוראה להצטרף ולעזור לכוח של אריק שרון בהגנה על המסדרון מפני התקפות המצרים מכיוון צפון. הטנק של דני רביב הפיל גלגל הינע, ואנו התבקשו לעזור לו. הגדוד המשיך בלעדינו. איך זה שהטנק שלו מתקלקל תמיד בזמן המתאים! אחד החיילים סיפר שהוא שמע אותו מנסר בלילה את גלגל ההינע, סיפור שהיה כמוכן מופרך לחלוטין.

מעלינו עברו מטוסי מיראז' עם משולשים צהובים גדולים. הבטנו בהם בתימהון. למי הם שייכים? מישוהו צעק שאלו מטוסים לוביים. ישבתי על הצריח והצטרפתי לחגיגת הירי על המטוסים בירי מהמקלע המפקד. הייתי ממש מרוצה מעצמי. הפחד שלי ממטוסים נעלם. מה חבל, סיפרו לנו זאת מאוחר יותר, שמשולשים צהובים הם דווקא סימון של המטוסים שלנו. בקשר שמענו שעל הגדוד שלנו נפתחה בטעות אש מגדוד

אליעזר ברנע

16.10.73 יום שלישי

טנקיסט במלחמת יום הכיפורים. הצטרף כתותחן לטנק שהגיע על זחלים מצאליים לתעלת-סואץ. שם הצטרף הטנק כתגבורת לגדוד 198, שמנה אז 6 טנקים בלבד.

חצות. הירח עלה. ישבנו על הצריח וצפינו מערבה. היינו אמורים לנוע, אבל ההוראה לנוע התעכבה. בינתיים שינוי לנהג שוב ושוב, כדי שהדבר ייחרט בזיכרונו, כי אם הטנק ייפגע, עליו לחפש באפיסקופ את הירח, הנמצא בצד מזרח, ולנוע אליו, לכיוון כוחותינו. כשטנק נפגע, לנהג יש את רוב הסיכויים להישאר בחיים, אך מהלם הפגיעה הוא עלול לאבד את עשתונותו, לנטוש את הטנק או לנסוע לכיוון הלא נכון. זמן היציאה נדחה ולאחר מכן נדחה שוב, כך שקיבלנו במתנה פסק זמן נוסף לחיות. ישבנו על הצריח, נושמים את אוויר הלילה הקריר והטוב.

השמיים במערב, מכיוון התעלה, החלו להאדים ממזורות הטנקים הבווערים. הרהרתי בטנקיסטים המסכנים הנשרפים בתוך הטנקים במוות נורא. מי יודע, אולי איזה טנקיסט אחד בוער שם במקומי. פתאום תקף אותי רעב נוראי, ונוכרתי שלא אכלתי דבר מאז הבוקר. ישבתי ואכלתי כמויות אדירות של מזון במין בולמוס חסר שליטה.

הבוקר עלה, ולפנינו נראה מחזה מדהים ומפחיד כאחד. מהשטח הגבוה שבו היינו ראינו את כל הצבא פרוס מאופק לאופק. כמות אדירה של טנקים ושל כלי רכב. המבהיל היה שהכל נראה תקוע. משהו כנראה השתבש, אולי המתקפה נכשלה. מפקד החטיבה, גבי עמיר, הגיע לביקור בהליקופטר לדיון עם המג"ד. ברגע ששניהם נפרדו, נחת פגז בודד בדיוק במקום שבו הם עמדו. הארטילריה המצרית הייתה במיטבה. המג"ד דיווח לנו שהמשימה המקורית שלנו בוטלה. הרגשתי הקלה. קיבלנו את חייו במתנה. בינתיים. לאחר כשעה קיבלנו משימה

7. בוטרוס עיאל, "תחזיות האפשרויות שלאחר השלום", מתוך לקחים ערביים ממלחמת אוקטובר, סיוון עימנואל (עורד), עם עובד, 1974, עמ' 82.

נספח מס' 1

התעצמות צבאות מצרים, סוריה וירדן

מ-1967 ועד מלחמת יום הכיפורים ב-73

עוצמה	מצרים		סוריה		ירדן		סה"כ	
	73	67	73	67	73	67	73	67
כוח אדם סדיר	350,000	100,000	180,000	60,000	70,000	55,000	600,000	215,000
מפקדת דיוו	6	10	אין	6	אין	5	21	6
טנקים	2400	1050	2000	450	570	300	5000	1800
נגמ"שים	?	2,300	1100	500	450	300		
ארטילריה	2,000	1,000	1200	530	420	300	3,600	1,830
משגרי טילים ני"ט	אין	560	אין	500	אין	אין	1,060	אין
מטוסי קרב	630	300	350	100	55	25	1,035	425
מסוקים	150	40	45	10	10	5	250	55
סוללות טק"א	150	30	אין	40	אין	אין	190	30

הקרקעיות באמצעות שיבוש הגיוס של כוחות המילואים. השלב השני של ההצטיידות בטק"ק היה מסוף שנות ה-80, כאשר הוגדלו טווחי הטילים ל-500 ק"מ, והורכבו עליהם ראשי נפץ כימיים. בכך התרחבו מעגלי האיום הערבי הישיר גם למדינות שאינן גובלות בישראל, ונוצר מעין מאזן אימה: אם ישראל תתקוף באמצעות חיל האוויר שלה מטרת אסטרטגיות במדינות ערב, ישיבו הערבים בטילים לסוגיהם, וכושר העמידה והספיגה העדיף שלהם יבוא לידי ביטוי.

מצרים, שרכשה טק"ק לפני מלחמת יום הכיפורים, יוצאת דופן. היא לא שמה את הדגש על טק"ק, אלא על חיל אוויר איכותי ומתקדם, ורואה בו את המפתח החיוני להצלחה במלחמה: אם לצורך ייצור האש האופרטיבית ואם לצורך ייצור אש אסטרטגית בעומק מדינת ישראל.

גיוון מקורות רכש, דגש על ייצור אמל"ח עצמאי, החסנה של מערכות נשק – בעיקר טנקים – הם מרכיבים חשובים נוספים באסטרטגיה הערבית, ואומצו בעיקר על-ידי מצרים ועיראק על מנת להקטין במידת מה את תלותן ברכש מהמעצמות – בעיקר בזמן מלחמה. מצרים, שעברה מנשק מזרחי לנשק מערבי בתהליך ארוך והדרגתי, מחזיקה בידה כיום את הנשק ואת החימוש המודרניים ביותר מבין מדינות ערב (למעט סעודיה ונסיכויות המפרץ), ואילו סוריה וירדן, שמהירו להתעצם לאחר המלחמה, מחזיקות את האמל"ח המיושן ביותר.

שיתוף הפעולה הבינעירבי במלחמה האיץ את המאמצים שלאחר המלחמה להקים "חזית מזרחית", שהמרכיב המרכזי בה הוא כוח משלוח עיראקי גדול. בשטח עצמו הונחה תשתית לוגיסטית אדירה, ונרכשו אמצעי הובלה יבשתיים ואוויריים ניכרים על-ידי עיראק על מנת ליצור את התנאים האופטימליים להנעה מהירה ונוחה של כוח המשלוח.

אולם התהפכות בעולם הערבי, מלחמת המפרץ השנייה והסכם השלום בין ירדן לישראל הורידו את רעיון "החזית המזרחית" מסדר היום. בו בזמן דומה שמלחמת יום הכיפורים הנחילה לערבים את ההכרה, כי מאוד לא רצוי למדינה ערבית לצאת לבדה למלחמה נגד ישראל, אלא הדבר חייב להיעשות יחד עם הקולקטיב הערבי, או לפחות עם חלקו.

הערות

1. שמואל בר, מלחמת יום הכיפורים בעיני הערבים, מערכות, תל-אביב, 1986, עמ' 75-86, 104.
2. עבד אל-עיאני אל-גמסי, זיכרונות מלחמת אוקטובר 1973, צה"ל, בית-הספר למודיעין, יולי 1994, עמ' 117-118, 265.
3. מוצטפא חליל, ראיון באחבאר אל-יום, אוקטובר 1993.
4. אל-גמסי, עמ' 270.
5. שם, עמ' 264.
6. צבא עיראק במלחמת יום הכיפורים, תרגום ועיבוד של ספר עיראקי, הוצאת מערכות, תל-אביב, 1986.

ההצטייד בנשק כימי לקראת סוף שנות ה-70, שעה שאימצו את גישת "האיוון האסטרטגי". תהליך ההצטיידות הזה הוא בעקבות כישלונם האווירי המחפיר במלחמת לבנון ב-1982. העיראקים דורבנו להצטייד בנשק כימי במהלך מלחמתם נגד איראן (שהחלה ב-1980).

המצרים המשיכו לשמר ולפתח את כושרם לייצר נשק כימי וקידמו את המחקר בתחום הנשק הביולוגי, אך נמנעים מלייצר סוגי נשק אלה. וכך, בשעה שהסורים משקיעים בשנים האחרונות את עיקר המאמץ שלהם בשיפור יכולתם לשגר טילי קרקע-קרקע בעלי ראשי נפץ כימיים, שמים המצרים את הדגש על חיל אוויר איכותי ועל מערכות חימוש מדויקות.

באשר לנשק הגרעיני – סביר להניח כי המצרים לקחו בחשבון ב-1973, כי בנסיבות קיצוניות עלולה ישראל להפעיל נשק גרעיני, שבראייתם היה מצוי ברשותה. לכן אין להתפלא על כך שבוטרוס עי'אלי יצא כבר ב-1974 בהמלצה למדינות ערב לרכוש נשק גרעיני כמו זה שבידי ישראל.⁷

מעשית, לא פנתה מצרים לאסטרטגיה של רכישת יכולת גרעינית צבאית (אם כי צעדה קדימה בתחום המחקר האזרחי וההכשרה של כוח אדם), ואילו סוריה מצויה בראשית הדרך במישור המחקרי. דווקא עיראק היא זו שפועלת מאז סוף שנות ה-70 כדי להשיג יכולת גרעינית צבאית. מה שמדברבן אותה ללכת בדרך זו הוא, כנראה, רצונה להשיג הגמוניה אזרית יחד עם חששותיה מהתעצמותה המואצת של איראן.

סיכום ומסקנות

ממלחמת יום הכיפורים הפיקו הערבים שני לקחים מהותיים:

- מחד גיסא – ניתן לצאת למלחמה נגד ישראל ולהשיג הישגים של ממש, בתנאי שמדובר במלחמה מוגבלת, שמציבה יעדים ריאליים, מותאמת ליכולות הערבים וממצה את הפוטנציאל הבינוערי. מלחמה כזאת שוב אינה בבחינת הימור מטורף או מעשה של התאבדות כפי שחשבו בישראל ובעולם הערבי לאחר מלחמת ששת הימים.
- מאידך גיסא – למרות התנאים האידיאליים שעמדו לרשות הערבים, הרי שברמה האופרטיבית צה"ל לא נוצח, אלא להפך. הוא יצא מהמלחמה כשידו על העליונה. יתר על כן, מלחמה היא עניין יקר מאוד בכל המישורים, וספק אם בעתיד ניתן יהיה להשיג באמצעותה הישגים מדיניים נוספים. כיוון שכך, יש לנטוש את דרך המלחמה ולהתמקד בדרך המדינית. מצרים אימצה את הלקח השני. המלחמה יצרה, לדעתה, את התנאים לאופציה מדינית, והסכם השלום היה איפוא תוצאה טבעית של מימוש אופציה זו. בעקבותיו אומנם נותרה ישראל בחזקת אויב פוטנציאלי, אך בלי שלמצרים נותרו יעדים ישירים ועצמאיים שאותם היא יכולה להשיג ממנה באמצעות מלחמה. סוריה אימצה את הלקח הראשון. המלחמה חיזקה את תפיסת הסורים כי המאמץ הצבאי הוא העיקרי, ואילו המאמץ המדיני מיועד רק לסייע לו. כלומר, המדיניות משועבדת למאמץ

הצבאי. רק לאחר 15-20 שנה – בשל השתנותה של המציאות הבינלאומית והאזורית – אימצו הסורים את הגישה המצרית, שראתה במאמץ המדיני את העיקר. אך סוריה עשתה זאת בלי לותר על האופציה של הפעלת כוח, והיא עושה זאת בעיקר באמצעות "שליחים", הנוקטים אסטרטגיה של טרור.

במה שנוגע לניהול המלחמה ברמה האסטרטגית, הרי שהתפיסה המרכזית בעקבות מלחמת יום הכיפורים הייתה שעל הערבים להביא לכלל ביטוי את היתרון היחסי שלהם מול נקודות התורפה של ישראל, דהיינו להעמיד למבחן את כוח העמידה והספיגה המשופר שלהם מול כוח העמידה והספיגה הירוד של ישראל. זאת תוך נטרול היתרון היחסי של ישראל בתחום של הפעלת כוח מחץ אווירי ומשוריין.

אחת מנקודות התורפה המרכזיות של ישראל היא העורף הקטן והצפוף שלה מול המרחבים העצומים של מדינות ערב. כדי לנצל מצב זה הגיעו הערבים למסקנה שיש לשנות את כללי המשחק ולהפוך את העורף הישראלי לחזית נוספת.

מסקנה נוספת שהסיקו הערבים היא שעליהם להתמקד גם בעתיד במה שהם עשו בהצלחה לא מבוטלת במלחמה: יוזמה, הפתעה, הרוויית השטח בכוחות, תקיפה לאורך כל החזית/חזיתות, שלילת כושר התמרון והאש האופרטיביים של צה"ל ביבשה ובאוויר. ההתקפה נתפסת בעיני הערבים כחיונית על מנת להשיג הישגים, אך ההגנה נתפסת כצורת קרב שבה הם יכולים להביא לידי ביטוי את נקודות החוזק שלהם, למזער את חולשותיהם, לשחוק את צה"ל ולשמר את ההישגים של ההתקפה. באשר לבניין הכוח – מלחמת יום הכיפורים הביאה להתעצמות גדולה במספר היחידות ובכמויות של אמצעי הלחימה. מלחמת המפרץ הראשונה ומלחמת לבנון נתנו דחיפה נוספת להתעצמות כמותית בסוריה ובעיראק. מלחמת המפרץ השנייה ב-1991 חוללה מפנה: לאחר הושם הדגש לא על התעצמות כמותית, אלא על התעצמות איכותית. להלן מאפייני ההתעצמות הערבית לאחר מלחמת יום הכיפורים:

- בניית מאסות גדולות של כוחות משוריינים, ממוכנים וניידים, המסתייעים בעוצמות גדולות של משגרי טילים ני"ט. המשמעות: יצירת כוח מחץ, הגברת יכולות השחיקה של צה"ל ומניעת יכולות התמרון שלו.
- בניית כוח גדול של מסוקי תובלה ותקיפה יחד עם שימת דגש על בניית יחידות חי"ר מעולות על חשבון יחידות החי"ר הרגילות.
- בחלק מהמדינות: הגדלת עוצמות הטק"א לשם נטרול כושר האש האופרטיבי של חיל האוויר הישראלי.
- ברוב המדינות: רכישת טילי קרקע-קרקע. טילי הקרקע-קרקע, שנרכשו ברובם מייד לאחר המלחמה, יצרו בהדרגה מצב אסטרטגי חדש: איום ישיר ומיידי על מדינת ישראל – על העורף האזרחי ועל המרכזים האסטרטגיים, כמו שדות תעופה, ימ"חים, מאגרי לוגיסטיקה וכו'. ברמה האסטרטגית משמעות הדבר, בתפיסה הערבית, היא ערעור כושר ההרתעה הישראלי ויצירת ממד חדש של אפשרויות הפתעה. ברמה האופרטיבית משמעות הדבר רווח זמן לגייסות בירות הלחימה

אחד (שבו שני נתיבים) ממרחב בגדאד לסוריה ולירדן. בשנים שלאחר המלחמה הפך ציר זה לאוטוסטרדה, ונוספו עוד 2 צירי תנועה נוחים.

● **תחזוקה.** במרחב H-3 (האיזור שבו מתפצל ציר התנועה לירדן ולסוריה) הוקמה עיר תחזוקה ענקית, הכוללת את כל האמצעים עבור כוחות בהיקף של עד 10 דיוויזיות. לאורך ציר התנועה עצמו הוקמו נקודות תחזוקה. גם הסורים הקימו נקודות תחזוקה קטנות על הציר מדמשק למרחב H-3. ככלל, הגישה העיראקית הייתה שלא לסמוך על הסורים ועל הירדנים בנושאים של תחזוקת חיל המשלוח.

● **הגנה נ"מ.** 0-0 טילי קרקע-אוויר ניידים במלחמת יום הכיפורים הגיעו העיראקים לסד"כ של 25 סוללות ניידות מסוג "ס-א 6".

● **תיאום עם צבא ירדן ועם צבא סוריה.** כל מאמצי התיאום – ובכלל זה התוכנית לשגר קצינים עיראקים בכירים לגבול ירדן-ישראל וסוריה-ישראל – עלו בתוהו. בעקבות זאת הציעו העיראקים לקבל גורת אחריות משלהם – עדיף בצפון ירדן. המשבר המתמשך ביחסי סוריה-עיראק, המלחמה הממושכת נגד איראן, הפלישה לכוחות ומלחמת המפרץ ב-1991, ולבסוף הסכם השלום בין ישראל לירדן הורידו את נושא החזית המזרחית מסדר היום של מדינות ערב. אולם מאז סוף שנות ה-80 החלו העיראקים לממש תפיסה אנכית של כוח משלוח, שאינה תלויה ברצון הטוב של סוריה ושל ירדן, ואינה כרוכה בתיאומים מסובכים, בהשקעת משאבים וכוחות, ואין בה הרבה סיכונים. הכוונה היא לטילי הקרקע-קרקע ארוכי טווח, המסוגלים להגיע למרכזי האוכלוסייה של ישראל.

מלחמת המפרץ הוכיחה את נכונותה של התפיסה העיראקית: הייתה זו הפעם הראשונה שמדינת פריפריה הצליחה לפגוע במרכזי האוכלוסייה של ישראל בלי לשגר כוח משלוח יבשתי ותוך התחמקות ממפגש עם חיל האוויר החזק שלה. לסיכומה של פסקה זו חשוב להדגיש, כי אף שלאחר 1973 לא עלה שיתוף הפעולה הערבי על פסים מעשיים, הרי נראה שהלקחים בתחום זה נלמדו היטב לאחר המלחמה בכל מדינות ערב, וייעשה מאמץ של ממש ליישם לקראת כל מלחמה אפשרית בעתיד. ובמילים אחרות: מדינות ערב למדו כי מבחינתן עדיפה כל קואליציה ערבית – רופפת ככל שתהיה – על פני יוזמה מלחמתית עצמאית של מדינה ערבית בודדת.

נשק לא קונוונציונלי

במלחמת יום הכיפורים לא הופעל נשק כימי או ביולוגי, ולא נעשה כל ניסיון לאיים בהפעלתו, אף שידי מצרים היה מצוי נשק כימי, שהופעל כבר בשנות ה-60 במלחמה בתימן. גם בידי סוריה היו מצויות פצצות אוויר עם חומר כימי (שנמסרו לה על-ידי המצרים).

נראה שהמלחמה עצמה לא השפיעה באורח ישיר ומיידי על התפיסות הביטחוניות הערביות בתחום זה. הסורים החלו

בין מדינות העימות לישראל, פיצל את כוחות צה"ל, מיצה את כוח העמידה הערבי והקנה אורך נשימה למדינות הנלחמות. גורם הכוח המרכזי בקרב מדינות ערב שאינן גובלות בישראל הוא עיראק, וחשיבותו גברה לאחר יציאת מצרים ממעגל הלוחמה נגד ישראל ב-1975. הרעיון של "חזית מזרחית" היה קיים עוד לפני מלחמת יום הכיפורים, ו-2 דיוויזיות עיראקיות היו ערוכות בצפון-מזרח ירדן עד 1971, אך רק לאחר 1975 נעשו מספר צעדים ממשיים למימוש רעיון זה. הכוונה הייתה להביא לידי ביטוי מקסימלי את העוצמה העיראקית מתוך שטח ירדן, אשר לה גבול ארוך עם ישראל והיא קרובה למרכזי האוכלוסייה שלה.

● **כוח המשלוח העיראקי** במלחמת יום הכיפורים כלל 2 דיוויזיות משוריניות (מתוך סד"כ של 2 דיוויזיות משורינות, 1 דיוויזיה ממוכנת ו-3 דיוויזיות חי"ר) וכן 3 חטיבות חי"ר וכוחות מיוחדים. מדובר היה בכוח שמנה 550 טנקים (מתוך סד"כ של כ-1,200 טנקים) וכ-700 נגמ"שים (מתוך סד"כ כולל של כ-1,500 נגמ"שים). במילים אחרות: יותר משליש מהסד"כ של כוחות היבשה של צבא עיראק נע לסוריה עם כל הלוגיסטיקה שלו על ציר תנועה אחד, בלי הגנה אווירית, בלי לבצע כל תיאום מראש עם הסורים, ובלי להכיר את תנאי הזירה ברמת-הגולן.

החטיבה המשורינית הראשונה של הכוח יצאה מעיראק ב-8 באוקטובר והגיעה לדמשק (מרחק של 1,360 ק"מ) ב-10 באוקטובר. החטיבה האחרונה של כוח המשלוח הגיעה לדמשק ב-21 באוקטובר, סמוך מאוד לסיום המלחמה. הגעת הכוח העיראקי לרמת-הגולן, ובעיקר הגעתה של החטיבה המשורינית הראשונה, בלמו את תנופת המתקפה של צה"ל, איפשרו לצבא הסורי להיערך להגנה, ובכך חוללו שינוי אסטרטגי במלחמה בגזרה הסורית.

ההתעצמות העיראקית לאחר מלחמת יום הכיפורים היא מרשימה, אך סיבותיה נעוצות בעיקר בשאיפות המדיניות שלה להגמוניה בסהר הפורה מול סוריה ונוכח האויב האיראני, שלאחר נפילת השאח ועליית חומייני לשלטון הפך להרבה יותר מאיים. אבל יחד עם זאת אין ספק שמספר מרכיבים בהתעצמות העיראקית נבעו מלקחי המלחמה, וכי הגידול בעוצמה העיראקית העלה באופן ניכר את חשיבותו של כוח משלוח עיראקי במקרה של מלחמה ישראלית-ערבית. יתר על כן, העיראקים נקטו שורה של צעדים (בעקבות לקחים שהפיקו מהמלחמה) כדי שיוכלו להעמיד לרשות החזית המזרחית במהירות כוח משלוח גדול. להלן פירוט הצעדים שהם נקטו:

● **הובלת הכוחות.** במלחמת יום הכיפורים היו לעיראקים כ-100 מובילי טנקים בלבד, שלא הספיקו אפילו להובלתה של חטיבת שריון אחת מלאה בסבב אחד. ב-1983 כבר היו לעיראקים 1,200 מובילי טנקים, ב-1986 היו להם כ-2,800 מובילים (חלקם במשק האזורי), וכיום עומדים לרשותם בין 1,500 ל-2,000. ב-1973 היו לעיראקים 31 מטוסי תובלה צבאיים. ב-1983 היו להם 62 מטוסי תובלה. ב-1973 היו לעיראקים כ-80 מסוקי תובלה. ב-1983 כבר היו להם 265 מסוקים! (מתוכם 175 מסוקי תובלה כבדים ובינוניים ו-90 קלים).

● **צירי תנועה.** ב-1973 היה למעשה רק ציר תנועה מרכזי

כולל של כ-24 מיליארד דולר, וניתנו לה מענקים בסכום כולל של 5 מיליארד דולר.

חיל האוויר. מלחמת המפרץ רק הצדיקה בעיני המצרים את התפיסה שגיבשו לאחר מלחמת יום הכיפורים, ולפיה חיל אוויר מודרני, המצויד במטוסים איכותיים, הוא המפתח להפעלת כוחות היבשה בהגנה ובהתקפה – ובעיקר בהפעלת כוחות במרחבי סיני. חשיבותו רבה בעיני המצרים הן למטרות אמנעה נגד כוחות ישראלים החודרים לסיני והן כזרוע אסטרטגית לתקיפת מטרות בלב ישראל. חיל האוויר המצרי (יחד עם זה הסעודי) הוא כיום המתקדם ביותר, בעל כושר החדירה העמוק ביותר ותפיסת ההפעלה הברורה ביותר מבין כל חילות האוויר הערביים. גם בעתיד תמשיך מצרים לתת עדיפות ברורה לחיל האוויר שלה.

טילי קרקע-קרקע והגנה אווירית. לתחומים אלה נתנה מצרים עדיפות נמוכה.

● המצרים – בניגוד לסוריה, לוב ולעיראק – לא הגדילו את מספר טילי ה"סקאד" שהיו ברשותם לפני המלחמה, ולא השקיעו מאמץ מיוחד (כמו העיראקים או הסורים) לרכוש טילים בעלי טווח גדול יותר (היכולים להגיע למרכז ישראל) או להגדיל את טווח טילי ה"סקאד" שברשותם. (היו ידיעות על כך, אך הן לא אומתו). אין הם רואים בטק"ק אמצעי הרתעה מול ישראל. הם ערים, כמובן – בעיקר בעקבות מלחמת המפרץ – לרגישותה של ישראל לפגיעות בעורף שלה, אך לפי שעה לא היה בכך כדי לשנות את תפיסותיהם ולהשפיע על בניין הכוח.

ההגנה האווירית ממשיכה להתבסס ברובה על הטילים הרוסיים שעברו השבחה. היא מצויה בעדיפות נמוכה.

כוחות היבשה נבנו על מנת שתהיה להם יכולת לפעול בצורה היעילה ביותר במרחבי סיני ומול השריון של צה"ל בקרבות תנועה. הדבר בא לידי ביטוי בנקודות הבאות:

● הוכפל מספר **הדיוויזיות המשורינות** מ-2 ל-4, וכוחות השריון עברו מודרניזציה. צי הטנקים של מצרים מתבסס כיום ברובו על טנקי "אם-1 איי-1" (שתי דיוויזיות משורינות מצוידות בהם) ועל טנקי "אם-60 איי-3". בעתיד יהיה כל סד"כ הטנקים של מצרים מורכב מהם ומטנקי "טי-62" מושבחים.

● **דיוויזיות החי"ר** הוסבו לממוכנות, ומתבססות ברובן על נגמ"שים איכותיים מסוג "אם-113 איי-2" ו-YPR 765 (נגמ"ש המיוצר בהולנד, והמצויד במשגר "טאו").

● **הארטילריה** עדין מפגרת בהשוואה לגורמי הניידות והשריון האחרים. לפי שעה ישנם בסד"כ של צבא מצרים רק 300 קנים מתנניים, רובם המכריע מתוצרת ארה"ב.

● הסד"כ של **משגרי הטילים נייט** התעצם כמעט פי 5. כיום הוא נייד בחלקו הגדול ומתוצרת מערבית. אליו יש להוסיף את 36 מסוקי ה"אפאצ'י", ואז תתקבל התמונה המלאה של היכולת המצרית לשחוק את הכוחות המשוריינים של צה"ל במקרה של התנגשות במרחבי סיני.

● **כוחות מיוחדים.** הכוחות המיוחדים של מצרים לא גדלו מאז מלחמת יום הכיפורים (בניגוד בולט לכוחות המיוחדים של סוריה) ומונים כיום 5 חטיבות. אולם לרשותם עומדים מסוקי

תובלה הרבה יותר מתקדמים (למצרים יש כיום 15 מסוקי "צ'ינוק", ומסוקים נוספים מדגם זה כבר הוזמנו).

על-פי התפיסה המצרית מיועדים הכוחות המיוחדים להשתלט על שטחים חיוניים בסיני, עוד לפני שייגיעו לשם כוחות צה"ל (כלומר להיות מונחתים בשטח לא עוי). המצרים מעריכים כי הפעלתם תניב תוצאות טובות על רקע השיפור הדרמטי בחיל האוויר שלהם, שעשוי לשלול מישראל את עליונותה באוויר.

מטוסי תובלה. מצרים הוציאה מהסד"כ שלה את כל מטוסי התובלה הרוסיים, ששימשו אותה במלחמת יום הכיפורים. את מקומם תפסו 23 מטוסי "הרקולס" ו-10 מטוסי "בפאלו" קנדיים. המודרניזציה של מטוסי התובלה משתלבת עם התפיסה המצרית בדבר הצורך לרכוש יכולת תובלה אסטרטגית – אם לצורכי השתלטות על סיני, ואם לשם העברת כוחות וציוד לגבול עם לוב ועם סודן או למדינות ערביות כמו סעודיה וכוויית.

חיל הים. הנתונים שבטבלה ממחישים את השינויים הדרמטיים שעבר חיל הים המצרי לאחר מלחמת יום הכיפורים: זניחת כלי השיט הרוסיים, מודרניזציה ורכישת יכולת התקפית והגנתית "בים הפתוח" – מה שמקנה למצרים יכולת להטיל מצור ימי על ישראל לא רק בים סוף, אלא גם בים התיכון. המודרניזציה באה לידי ביטוי בטילים איכותיים, במערכות מתקדמות לגילוי ול"א וכו'. גם בתחום זה בולטת הגישה המצרית לגוון את מקורות הרכש, אך חוט השדרה הוא ציוד אמריקני.

צי הצוללות המצרי קטן מבחינה מספרית מאז מלחמת יום הכיפורים, לאחר שהוצאו מהשירות כל הצוללות הישנות, אך הוא עתה הרבה יותר איכותי. עומדות לרשותו 4 צוללות סיניות מושבחות, המצוידות בטילי ים-ים מסוג "הרפון", ובעתיד ייתוספו לו עוד 2 צוללות אמריקניות חדישות.

מכיוון שצבא מצרים החל למעשה את תהליך ההתעצמות שלו רק בתום 10 שנים ממלחמת יום הכיפורים, ומאחר שמדובר בתהליך הדרגתי ואיטי, הרי כיום הוא הצבא הערבי המודרני ביותר – לצד צבאותיהן של סעודיה ושל מדינות המפרץ העשירות.

שיתוף הפעולה הבינעריבי

במלחמת יום הכיפורים התבטא שיתוף הפעולה הבינעריבי ב-4 תחומים:

- הקואליציה המלחמתית בין סוריה למצרים.
- שיגור כוחות משלוח ערביים לסוריה ולמצרים, שהשמעותם שבהם היה כוח המשלוח העיראקי לסוריה.
- חרם הנפט והסיוע הכספי שנתנו נסיכויות הנפט למאמץ המלחמה והשיקום של מצרים ושל סוריה.
- הפעלת לחץ מדיני משותף בזירה הבינלאומית.

כל גורם ערבי שכתב על לקחיה של מלחמת יום הכיפורים הדגיש במידה זו או אחרת את היתרונות הגדולים שהפיקו הערבים משיתוף הפעולה ביניהם: הוא שיפר את יחסי הכוחות

התפתחות העוצמה המצרית

עוצמה	73	83	97	הערות
כ"א סדיר	350,000	455,000	415,000	
דיווי' משריינות	2	3	4	מבנה משולש: ב-דיווי' 2 חטי' משריינות ו-1 חטי' ממוכנת.
דיווי' ממוכנות	3	5	8	מבנה משולש הפוך
דיווי' חייר	5	3	אין	
טנקים	2,400 (כולם מזרחיים)	2,300 מתוכם 400 מסוג אם-60 איי-3)	2,800 (70% מהם מתוצרת מערבית)	
נגמ"שים (כולל רק"ם סיור)	2,300 (כולם מזרחיים)	3,400 (כשליש מהם מתוצרת מערבית)	כ-5,400 (מרביתם סיור מזרחיים נמצאים בהחסנה)	כיום מאות נגמ"שים ורק"ם סיור מזרחיים נמצאים בהחסנה
ארטילריה (כולל מרגמות כבדות)	2,000 (מזרחית נגרת)	2,050 (כולה מזרחית נגרת)	2,200 (מתוכם 300 מתנייעים מערביים)	
משגרי טילים ני"ט (כולל עייג' רק"ם)	560 (מזרחיים)	1,600 (נקלטים טילים מערביים: "הוט", "טאו", "מילאן")	כ-2600	במקביל נרכשים בשנים האחרונות אלפי טילים ני"ט מתקדמים כחימוש למטוסים)
טק"ק	24	24	24	12 מהם "פרוג"
מטוסי קרב	כ-630 (מזרחיים)	630 כולל 35 מטוסי "פנטום", "אף-4 אי", ו-80 מטוסי "מיראז' 5"	כ-500 (כולל 160 מתקדמים מצויידים בטיילים ובפצצות מתקדמים בעולם מטוסי מיושנים בהחסנה).	כיום המטוסים המתקדמים המצויידים בטיילים ובפצצות מתקדמים בעולם מטוסי מיושנים בהחסנה.
מסוקים	150 (מזרחיים)	190 (מתוכם 56 מסוג "גאולי")	כ-250 (מתוכם 36 מסוג "אפאצ'י" ו-70 "גאולי")	
סולי טק"א	150 (מזרחיים)	150 (כולל טילי "קרוטאל" צרפתיים. בהזמנה טילי "הוק" משופרים)	150 (כולל 12 סוללות "הוק" משופר. מערך ה"אס-איי 2/3" הישן עבר השבחה)	
פריגטות טילים	אין	אין	6 (שתיים נוספות צפויות להגיע בקרוב)	

הטבלה ממחישה היטב כי המהפכה שעבר הצבא המצרי התחילה רק בראשית שנות ה-80, והיא נמצאת בעיצומה בימים אלה. עד חתימת חוזה השלום עם ישראל הצבא המצרי רק שיקם את עצמו מהמלחמה. בניין הכוח המצרי הוא איפוא תוצר מובהק של הגורמים הבאים:

- ההחלטה האסטרטגית המצרית לפנות לאוריינטציה אמריקנית.
- השלום עם ישראל, המאפשר התעצמות ארוכת טווח ללא לחצים של ביטחון שוטף.
- התנאים הגיאוגרפיים החדשים בגבול עם ישראל.
- התפיסות האסטרטגיות-אופרטיביות שגובשו בעקבות מלחמת יום הכיפורים.
- חשוב להדגיש: מצרים בונה צבא גדול וחזק משיקולים של יוקרה בינערבית, אך גם מתוך הערכה שבשלב כלשהו בעתיד תהיה מלחמה נוספת בינה לבין ישראל. את כוחה היא בונה כך שתוכל להילחם לבדה בישראל.
- מאפייניו של הצבא המצרי החדש עולים מהטבלה:
 - מערביזציה של מרבית מערכות הנשק: מעבר מנשק סובייטי לנשק מערבי, בעיקרו מתוצרת ארה"ב.
 - מודרניזציה של מערכות הנשק.
 - שימת דגש על חיל אוויר חזק ואיכותי.
 - מיכון, שריון וניוד כוחות היבשה.
 - שימת דגש על חיל ים חזק ואיכותי.
 - אין שימת דגש על טילי קרקע-קרקע.

רוב הציוד המערבי החדש של צבא מצרים הוא מתוצרת ארה"ב: מטוסים, כלי שיט, טנקים, נגמ"שים, ארטילריה מתנייעת, טילי קרקע-אוויר, טילים ני"ט, תחמושות ומערכות עזר מהמתקדמות ביותר. בו בזמן מקפידים המצרים לגוון את מקורות הרכש שלהם, וברשות צבאם גם מטוסים מצרפת, צוללות מסין; טילים ני"ט מבריטניה; מסוקים מצרפת ומאיטליה, צריחי נגמ"שים מרוסיה וכו'.

יתר על כן, המצרים שמים דגש מיוחד על ייצור עצמי (או לפחות הרכבה עצמית) של מערכות נשק, של אמצעי לחימה ושל כל סוגי התחמושות. מדובר, בין השאר, בהרכבת טנקי "אם-1 איי-1", בייצור מרגמות, תותחים 130 מ"מ ותותחים מתנייעים, מטל"רים, נגמ"שים, מטוסי אימון, מערכות קשר, מכ"מים, נק"ל וכו'. במקביל רכשו המצרים כושר לשדרוג ולהסבה של מערכות נשק עיקריות. כך, למשל, שידרגו את טנקי ה"טי-62" ואת הנגמ"שים מדגם "אם-113".

תהליך המערביזציה והמודרניזציה הצריך משאבים כספיים, שעלו בהרבה על היכולת המצרית – למרות המענק השנתי האמריקני בסך 1.3 מיליארד דולר. כתוצאה מכך נקלעה מצרים לחובות כבדים.

מלחמת המפרץ ב-1991, שבה השתתפו שתי דיוויזיות מצריות, הייתה מבחינה זו קרש הצלה עבור מצרים: בעקבותיה מחקו לה מדינות המפרץ, ארה"ב, ומדינות אירופה חובות בסכום

התפתחות העוצמה הירדנית

שנה	73	83	97	הערות
א סדיר	70,000	80,000	90,000	צבא קבע
י' וורינת	2	2	2	בכל דיווי 2 חטי טנקים ו-1 חטי ממוכנת
וי' וורינת	אין	2	2	בכל דיווי 2 חטי ממוכנות ו-1 חטי טנקים.
וי' חיי"ר	3	אין	אין	
קיס	570 ("פוטונים" ו"צנטוריונים")	1,000 (כולל כבד טנקים איכותיים – רובם מסוג "צייפטיין" והלקם אם-60 איי-3)	כ-1,150, מתוכם 270 "פוטונים" ישנים (בהחסנה)	
מ"שים ולל (סיוור)	450	1,400 (מתוכם 1,200 "אם-113")	1,550 (כולל 25 נגמ"שי "בי-אם-פי 2")	
טילריה ולל (גמות)	420	550	550	
שרים של ילים נ"ט	אין	550 (רובם מסוג "טאו" משופר)	550	
טקי"ק	אין	אין	אין	
טסי קרב	55	140 (רובם מסוג "מראזי" "אף-1" ו"אף-5 איי")	95 (כולל 4 מטוסי "אף-16" מתוך עסקה של 16 מטוסים הוצאו מהסד"כ)	מטוסי ה"אף 16" הגיעו בסוף 1997 מתוך עסקה של 16 מטוסים
סקים	10	35	70 (מתוכם 24 לתקיפה)	18 מסוקי הובלה הגיעו ב-1996.
ולי טקי"א	אין	20 (14 סולי "הוק" נייחות ו-6 סולי "ס"א 8" רוסיית)		

הטבלה מבליטה את העובדה שצבא ירדן שינה את פניו לחלוטין אחר מלחמת יום הכיפורים. מרבית הלקחים המרכזיים, למעט אלה זקוקים בבניין הכוח של טקי"ק, יושמו על-ידי הירדנים. מצבא ימתבסס על חייר בלי טילים נ"ט, ללא הגנה אווירית וכמעט ללא ויל אוויר, הפך צבא ירדן למשוריין ולנייד, עם יכולת נ"ט, הגנה אווירית זיל אוויר שהשליש את עוצמתו. תפנית זו בבניין הכוח הירדני נבעה שלוש סיבות:

1. הלקחים הכלליים שהפיקו הירדנים ממלחמת יום הכיפורים.
2. הכישלון הצורב של השריון הירדני המיושן בקרבות רמת-הגולן.

3. ההכרה של המשטר הירדני כי בסביבה העוינת וההפכפכה שבה מצויה המדינה יש צורך בצבא מודרני וחזק.

להלן כמה נקודות להדגשה:

● הירדנים הורידו מהסד"כ דיוויזיית חי"ר אחת והסבו שתי דיוויזיות חי"ר אחרות לממוכנות.

● השינוי המשמעותי בשריון הוא לא כמותי אלא איכותי. כיום כולל השריון הירדני כ-200 "צייפטיינים", כ-80 "אם-60 איי-3", כ-130 "אם-60 איי-1" ויותר מ-300 "צנטוריונים" משופרים.

● להתעצמות בטיילים נ"ט מ-0 במלחמת יום הכיפורים ל-550 אין דוגמא בשום צבא ערבי אחר. הירדנים יישמו היטב את הלקח ששילוב של נשק נ"ט עם טנקים, הפועלים נכון בתוך מערכת ביצורים ומכשולים, הוא הגורם השחק בצורה היעילה ביותר שריון תוקף. הירדנים הפעילו תפיסה זאת הלכה למעשה בנובמבר 1980: הסורים ריכזו מול הגבול הירדני 2 דיוויזיות משורינות (כשבוערפן כוחות אחרים), והירדנים הציבו מולן את כל הטיילים נ"ט שעמדו לרשותם (ושאחדים מהם הוצאו מהגבול עם ישראל) יחד עם העוצבות המשורינות. בסופו של דבר נסוגו הסורים.

● הירדנים הקפידו לגוון את מקורות הרכש שלהם. הרכשם ציוד צבאי מארה"ב, מבריטניה, מצרפת ומבריה"מ. מהרוסים רכשו הירדנים כמעט בחינם טילי "ס-א 8" ותותחים נ"מ מונחי מכ"ם.

● הירדנים הקפידו ליישם את הלקח כי רכישתו וקליטתו של כלי נשק צריכה להיות מלווה גם בקליטת כל המעטפת שסביבו, כמו תחזוקה, חימוש, שליטה וכו'. חשוב להדגיש כי לאחר מלחמת יום הכיפורים היה הצבא הירדני הראשון שהצטייד באמצעים מתקדמים לראיית לילה, במערכות מודרניות לבקרת אש ארטילרית וכו'.

על הירדנים ניתן אפוא לומר שהם בנו לעצמם "צבא קטן וממזרי".

אבל קשיים כלכליים, שהאטו את בניין הכוח בכל מדינות ערב, פגעו בצורה הקשה ביותר בירדן. העמודה של שנת 1997 שבטבלה ממחישה היטב כי נעצר בניין הכוח של צבא ירדן הן בתחום הכמויות והן בתחום האיכויות. הוא לא החליף את אמצעי הלחימה העיקריים שלו, וכלי נשק, שהיו איכותיים בשנות ה-70, הפכו למיושנים בשנות ה-90.

רק לאחר שנחתם הסכם השלום עם ישראל – ב-1994 – נסללה הדרך להמשך בנייתו של הכוח הירדני. מגמותיה העיקריות של בנייה זו ברורות: מודרניזציה של חיל האוויר, של הטנקים (דגמי "אם-1 איי-1" מחליפים דגמים מיושנים יותר), של הנגמ"שים (רכישת דגמי "ברדלי" במקום דגמי "אם-113") ושל מערכת ההגנה האווירית מתקדמת.

מצרים. הטבלה הבאה מציגה את בניין הכוח המצרי מ-1973 ועד 1997.

עד 1982 משקפת ההתעצמות נאמנה את התפיסות הביטחוניות הסוריות בעקבות מלחמת יום הכיפורים בצד תפיסות העולם הבסיסיות של המשטר הסורי. מה ניתן ללמוד מהטבלה?

מדובר בתנופת התעצמות בלתי רגילה, שבמסגרתה הוכפלו והושלשו כל המרכיבים של היכולת הצבאית:

- הצבא הפך למשוריין ולנייד, מאוזן בחי"ר מעולה ובכמויות גדולות מאוד של ארטילריה ושל טילים נ"ט. לכן יש לו הן יכולת הגנתית והן יכולת התקפית, אך בראש ובראשונה יש לו יכולת גבוהה מאוד לשחוק את כוחו של צה"ל ולבלום את כושר נייטותו.

- מערך צפוף מאוד של טק"א, המשולב עם מספר גדול של מטוסי קרב. שילוב זה נועד לערער את יכולות האש האופרטיביות של חיל האוויר הישראלי בזירת הלחימה היבשתית.

- רכישת יכולות לאיים על העורף הישראלי (באמצעות טילי "סקאד" בעלי טווח של 300 ק"מ, המגיעים למרכז ישראל) כאמצעי הרתעה מפני תקיפת מטרות אסטרטגיות בסוריה – מטרות שהותקפו במלחמת יום הכיפורים, בלי שלסורים תהיה תשובה צבאית לכך. איום הטילים על העורף הישראלי אמור לשלול מחיל האוויר הישראלי את יכולת הפעולה האסטרטגית שלו.

- כוח האדם הסדיר כמעט הוכפל. אבל בהתחשב בכך שכמות אמצעי הלחימה אף היא הוכפלה והושלשה, וכי כל מערכת נשק מצריכה מעטפות נוספות של כוח אדם בתחזוקה, בהספקה, במודיעין וכ"ו, הרי ברור שכוח האדם לא הספיק לעיכול ההתעצמות. מהטבלה אנו למדים שב-1997 נמשכה ההתעצמות המואצת, אך כוח האדם המשיך לגדול בשיעור מתון מאוד. משמעות נתון זה היא שהתקנים אינם מלאים, ושהכשירות של אמצעי הלחימה אינה יכולה להיות מן המשופרות.

אין ספק כי התעצמות זו מכוונת בראש ובראשונה נגד ישראל. יחד עם זאת היא ממלאת תפקיד גם בתפיסה המדינית-אסטרטגית של סוריה, שלפיה עליה להיות מרכז כוח בסהר הפורה ולהטיל את השפעתה על לבנון.

עצם הנוכחות הצבאית בלבנון חייבה להגדיל את הסד"כ, על מנת שלא לפגוע ביכולות שברמת-הגולן. יתר על כן, הנוכחות בלבנון חידדה את התפיסה הסורית באשר לחשיבותה של בקעת הלבנון לביטחונה של דמשק. היערכות הגנתית חזקה בה ובצירים המולוכים ממנה לדמשק מטרפדת עוד יותר את יכולות האיגוף האופרטיביות של ישראל ובו בזמן מפצלת את כוחו של צה"ל במקרה של יוזמה התקפית סורית. הצורך להיערך להגנה בבקעת הלבנון הגדיל מאוד את הסד"כ הסורי. כמו כן גרמה הנוכחות בלבנון להגדלת הסד"כ של הכוחות המיוחדים, שהסורים הרבו להפעיל אותם באותה זירה. הם היו הראשונים שהופעלו בלבנון, עוד לפני הפלישה המשוריינת ביולי 1976, ולאחר מכן היה כמעט כל הסד"כ שלהם ערוך בלבנון. (שעה שבתכנונים הסוריים היה

להם תפקיד מפתח בפעולות התקפה והגנה ברמת-הגולן). כושר ההטסה (בסבב אחד) של הכוחות המיוחדים, כפי שנראה בטבלה, עלה במידה ניכרת: גודל אחד במלחמת יום הכיפורים לעומת אגד אחד ב-1982, ולעומת כמעט 2 אגדים ב-1997.

בעקבות מלחמת לבנון הסיקו הסורים את המסקנות הבאות:

- בכל הנוגע לכוחות היבשה, הצדיקה המלחמה בעיני הסורים את התפיסות שגיבשו לאחר מלחמת יום הכיפורים, דהיינו הצורך להגדיל את השריון ואת נייטות הגייסות. מספר העוצבות המשוריינות הוכפל, ולכן היה זה טבעי שיוקמו לצורכי שליטה מפקדות גיס (ללא גופי סיוע של אש ושל תחזוקה משלהן).

ראוי לציין שמספר הטנקים גדל מ-1982 רק בכ-700. הדיוויזיות החדשות נבנו על בסיס חטיבות עצמאיות וצוידו בטנקים שהוצאו מיחידות וכן בטנקים שנרכשו והשוצאו מאחסנה.

- בכל הקשור לחיל האוויר ולהגנה האווירית נחלו הסורים אכזבה מרה במלחמת לבנון. מסקנתם המרכזית הייתה שיש לתת עדיפות נמוכה יותר להצטיידות חיל האוויר שלהם ולרכז את עיקר המאמץ בכוחות היבשה, שלתפקודם במלחמה נתנו ציון גבוה מאוד. יחד עם זאת הם הסיקו שיש לרכוש יכולות נוספות נגד חיל האוויר הישראלי – באמצעות רכישה של סוללות "ס-א 5", שלטיליהן טווח ארוך ויכולת לפגוע בכל מערך הסיוע של חיל האוויר – בעיקר מודיעין ול"א.

- בעקבות מלחמת יום הכיפורים הגיעו הסורים למסקנה כי יש לשבש את הגעת המילואים לרמת-הגולן על-ידי פגיעה בימ"חים באמצעות הכוחות המיוחדים. לאחר מלחמת לבנון הגיעו הסורים למסקנה כי עדיף להשיג יעד זה באמצעות טילי קרקע-קרקע מדויקים לטווח של 100 ק"מ.

בניין הכוח לאחר מלחמת יום הכיפורים התבסס על בריה"מ. הניסיונות לגוון את מקורות הרכש היו מצומצמים (טילים נ"ט "מילאן" ומסוקי "גאזל" מצרפת). לאחר מלחמת לבנון התחזקה ההישענות על בריה"מ במידה כה רבה, עד כי הסורים היו מוכנים שיחידות סובייטיות עצמאיות יפעילו בשנים 1983-1984 את סוללות ה"ס-א 5". התפוררותה של בריה"מ הנחיתה מכה קשה על בניין הכוח הסורי, ובמקביל הוציאה מהזירה את המעצמה שיכולה הייתה להרתיע את ישראל מלתקוף את סוריה ושהייתה "רשת ביטחון" במקרה שישראל תוקפת בכל זאת.

ייתכן מאוד שמציאות קשה זו מבחינתה של סוריה עומדת מאחורי המאמץ שלה – שבו ניתן להבחין מאז סוף שנות ה-80 – לרכוש יכולת לאיים על העורף הישראלי באמצעות נשק לא קונוונציונלי, הנישא באמצעות טילים. מדובר, בין היתר, בטילי "סקאד סי", המסוגלים להגיע לכל נקודה בשטחה של ישראל. מלחמת המפרץ חיזקה זאת עוד יותר מגמה זו.

רדן. הטבלה שלהלן משווה את עיקרי הסד"כ הירדני ב-1973 לזה שב-1983 ומציגה גם את הסד"כ ב-1997, כדי שניתן יהיה לעמוד על רצף ההתפתחות.

התפתחות העוצמה הסורית

הערות	97	82	73	עוצמה
	5,000 (מתוכם) 2,500 כ"ס מסוג בי-אס-פי)	2,200 (מתוכם) 1200 מסוג בי-אס-פי)	1,100 (מתוכם) 100 מסוג בי-אס-פי)	נגמ"שים
	2,400 (מתוכם) 400 כ"ס. מתנייעים).	2,200 (כולל) 100 כ"ס. מתנייעים). זהו מצאי.	1,200	ארטילריה (כולל) מרגמות (כבדות)
	3,300 כ"ס	2,300 כ"ס	500 כ"ס	משגרי טילים נייט (כולל) ע"ג נגמ"שים ושריוניות).
	1. ה"אס-אס 21 הגיע מייד לאחר מלחמת לבנון. 2. מ"96-97 יש לסורים כושר ייצור עצמי של טילי "סקאד סי".	36 (מתוכם) 18 מסוג "סקאד בי". 21" 6- מסוג "סקאד סי".	18 (משגרי רקטות "פרוגי") בי".	משגרי טילים ורקטות קרקע- קרקע.
	מטוסים מיושנים מוצאים מהסד"כ	680 (כולל) מטוסי איכות גבוהה - 50 מטוסי "מיג 25" 190 מטוסי "מיג 23" ויסורוי "20"	350	מטוסי קרב.
	280 כ"ס (מתוכם) 100 מסוקי תקיפה ונייט)	180 (מתוכם) 80 מסוקי תקיפה נייט, מתוצרת צרפתית (רוסית)	45 (אין מסוקי תקיפה)	מסוקים
	180 כ"ס סוללות מסוג "ס-א 5" לטווח ארוך, שנרכשו מייד לאחר מלחמת לבנון)	125 כ"ס	40 כ"ס	סוללות טילי קרקע- אוויר.

הערות	97	82	73	עוצמה
	400,000 כ"ס	340,000 כ"ס	180,000 כ"ס	כוח אדם סדיר
	3	2 בהקמה	אין	מפקדות גיס
	8 (אחת מהן היא דיווייית מילואים)	4 (ועוד 3 חטיבות שריון עצמאיות)	2-3. המסרת הדיווייית השלישית המוקטנת היא "כוח ריפעת אסד".	דיווייית משורינית
	מבנה הדיווייית הוא מרובע: 2 חטיבות משורינות ו-2 חטיבות ממוכנות.	2	אין	דיווייית ממוכנת.
	אין. אבל ישנן חטיבות חי"ר הכפופות למפקדות הגיס.	אין. 2 דיווייית הוסבו לממוכנות ואחת למשורינית.	3 (בסד"כ של 2 חטיבות חי"ר, חטיבה מוסעת וחטיבה משורינית בכל דיביזיה).	דיווייית חי"ר.
	1 (כוללת 3 אגדים).	אין	אין	דיווייית כוחות מיוחדים.
	10 (3 מהם בסד"כ דיווייית הכוחות המיוחדים)	10	אין. קיימים 5 גדודי קומנדו ו-1 גדוד צנחנים.	אגדי כוחות מיוחדים.
	4,600 כ"ס (מתוכם) 1,500 כ"ס מסוג טי-72, בחלקם הגדול מתקדמים). זהו המצאי. בהחסנה 1,200 כ"ס טנקים	3,900 (מתוכם) 700 מסוג טי-72). זהו המצאי. בהחסנה יותר מ-1,000 טנקים.	2,000 (הטנק האיכותי ביותר הוא טי-62).	טנקים.

על נס בכל העולם הערבי, וצוינה כאחד ממרכיבי ההפתעה, שכן האיזור היה מחוץ לטווח של חיל האוויר הישראלי. בים התיכון הוכו הצי המצרי והצי הסורי קשות בידי חיל הים הישראלי כבר בימים הראשונים של המלחמה, ובעקבות זאת לא העזו ספינותיהם לצאת מפתחי הנמלים. ניסיונות להטיל מצור ימי על ישראל הרחק מחופיה בים התיכון לא היו יעילים. הלקחים שהפיקו הערבים מהמלחמה היו בעיקרם שניים: הראשון – החשיבות העצומה של טילי ים-ים ושל מערכות האלקטרוניקה והשליטה שסביבם בחימה מול ספינות שטח. השני – הצורך בצוללות חדישות ובספינות שטח חדישות המסוגלות לשהות זמן רב "בים הפתוח", להתמודד עם מטוסים ולקיים מצור ימי.

תהליכי ההתעצמות בחיל הים הם הרבה יותר ארוכים מאשר בכוחות היבשה והאוויר, כך שבעשור הראשון שלאחר המלחמה כמעט שלא ניתן היה להבחין בהם במדינות ערב. המדינה הערבית הראשונה, שהחלה לאחר המלחמה לבנות חיל ים מתוך מגמה להשיג יכולת להטיל מצור ימי על ישראל, הייתה לוב – ככל הנראה בשל יכולותיה הכספיות הגבוהות. האמצעים שהיא רכשה הם צוללות וקורבטות טילים רוסיים.

מצרים החלה לחדש את הצי שלה רק במחצית השנייה של שנות ה-80, תוך שהיא שמה דגש על רכש של פריגטות טילים ושל צוללות חדישות. את רוב הספינות רכשה מצרים מארה"ב, אך היא הקפידה לגוון את

מקורותיה ולרכוש ספינות וציוד לווה גם ממקורות אחרים, דוגמת סין.

מדינה ערבית נוספת, ששמה דגש על התעצמות ימית בשל מגוון רחב של סיבות, היא סעודיה.

סוריה אינה רואה את הים כזירת לחימה בישראל או כסביבה שניתן לנצלה להטלת מצור על ישראל. לכן חיל הים שלה הוא באופן מסורתי בעל אופי הגנתי מובהק.

חתך לפי מדינות

סוריה. הטבלה הבאה (המבוססת על "המאזן הצבאי" של המכון הבינלאומי ללימודים אסטרטגיים בלונדון ועל "המאזן הצבאי במזרח התיכון" של מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת תל-אביב) מראה את עיקרי הסד"כ הסורי ב-1973, ב-1982, לפני מלחמת לבנון, וב-1997.

(MILITARY BALANCE 96/97). כלומר, יחס של 3.7:1. הסורים הוסיפו למרכיב האש את מרכיב המכשול לאורכה ולעומקה של כל החזית ברמת-הגולן, כשהשילוב בין שניהם מהווה מעין מכפיל שחיקה. ונקודה נוספת: בתחום הרכש של טילים נ"ט נתנו מדינות ערב ביטוי מלא לגישה שיש לגוון עד כמה שאפשר את מקורות הרכש, ומשגרים רבים (מסוג "טאו", "הוט", "מילאן", "דראגון" ו"סווינגפייר") נרכשו במערב. אפילו סוריה רכשה טילי "מילאן".

● **מסוקים.** ההתעצמות בתחום זה מרשימה. במלחמת יום הכיפורים היו למצרים, לסוריה, לירדן ולעיראק ביחד כ-350 מסוקים – אף לא אחד מהם מסוק תקיפה. ב-1983 כבר היו להם כ-600 מסוקים, מתוכם כ-150 מסוקי תקיפה המצוידים בטילים נ"ט. ההצטיידות של מדינות אלה במסוקים כללה גם רכש נוסף של מסוקים כבדים – מגמה העולה בקנה אחד עם הגידול שחל בעוצמת הכוחות המיוחדים.

● **טילי קרקע-קרקע.** הגידול המשמעותי הוא בטילים מסוג "סקאד" B (שהטווח שלהם הוא ל-300 ק"מ). אם ניקח בחשבון שגם לוב הצטיידה בטילי "סקאד" (כ-70 משגרים, אך מתוכם

רק 24 הם בסד"כ פעיל), הרי הגידול שהוצג בטבלה הוא למעשה משמעותי יותר בכלל מדינות ערב. אם לפני המלחמה היו טילי "סקאד" רק בידי מצרים, הרי שלאחר המלחמה הצטיידו בהם סוריה, עיראק ולוב. במהלך 1983 (בעקבות מלחמת לבנון) קיבלה סוריה 18

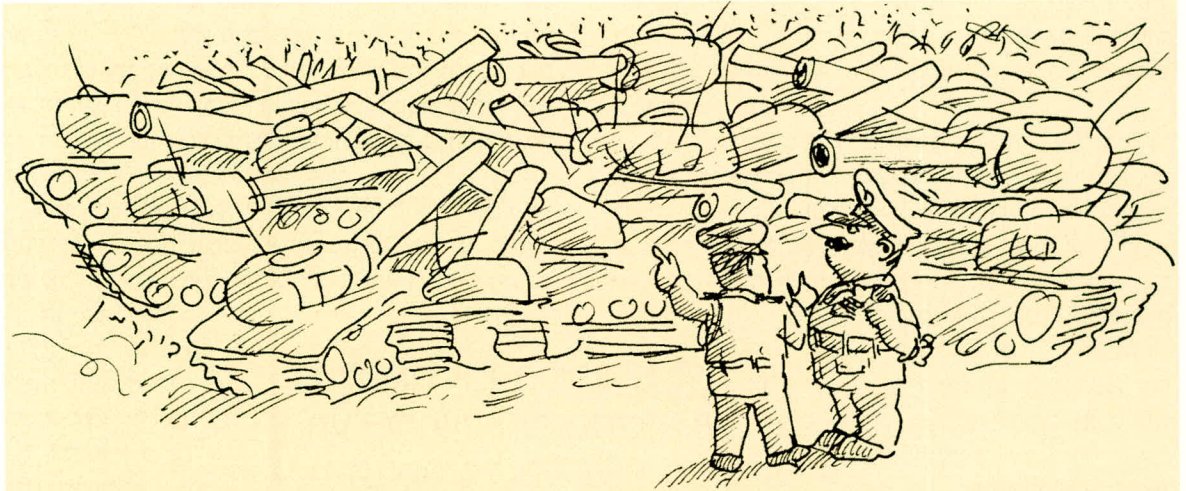
משגרים לטילים מסוג SS-21 (טווח: כ-100 ק"מ). בכך הושלם, למעשה, שלב הרכש הגדול של טק"ק לאחר מלחמת יום הכיפורים (מאוחר יותר עתידות היו גם דרום תימן ונסיכות דובאי להצטייד במספר קטן של משגרים).

רק לקראת סוף שנות ה-80 החלה ההצטיידות הערבית בטילי קרקע-קרקע לטווח של 500 ק"מ. החלוצה בתחום זה הייתה עיראק, שאת הטילים בעלי הטווח המוגדל פיתחה וייצרה בכוחות עצמה. בכך התאפשר לראשונה למדינות שאינן גובלות עם ישראל לשגר לעברה טילי קרקע-קרקע קונוונציונליים, תוך שהן נהנות מחסינות, יחסית, מפני גמול של ישראל באמצעות חיל האוויר שלה. בכך באה לידי ביטוי מקסימלי התפיסה שגובשה בעקבות מלחמת יום הכיפורים בדבר הצורך לערער את כושר ההרתעה של ישראל.

● **כלי שיט.** במלחמת יום הכיפורים היה היעד העיקרי של הצי המצרי, שברובו התבסס על כלי שיט מיושנים מתוצרת רוסיים, להטיל מצור ימי על ישראל. יעד זה הושג בהצלחה בים האדום האמצעות חסימתם של מצרי באב אל-מנדב. הצלחה זו הועלתה

המסיבית מהגוש המזרחי ומהגוש המערבי. במהלך המלחמה ומייד לאחריה סיפקו מדינות הגוש המזרחי לסוריה ולמצרים כ-1,600 טנקים, 175 מטוסים ועשרות סוללות טק"א. בסך הכול העביר הגוש המזרחי לסוריה 15 אלף טון של ציוד ושל חימוש. עד 1983 סיפק הגוש המזרחי לסוריה, לעיראק ולמצרים אמצעי לחימה בשווי 29 מיליארד דולר. ארה"ב ומערב אירופה העבירו

כמו כן הסיקו המצרים בעקבות המלחמה כי עליהם להיכנס במרץ לייצור עצמי של כלי נשק ושל תחמושת מכל הסוגים. למעט מטוסי קרב, טילי קרקע-אוויר וכלי-שיט קרביים מייצרים (או מרכיבים) כיום המצרים את כל מערכות הנשק העיקריות. כמה הערות ביחס למערכות הנשק:
● **טילים נ"ט.** הגידול במספר הטנקים לא בא על חשבון

תיגברנו את כוחות השריון, והם ערוכים לפעילות מיידית

באותה תקופה למצרים, לעיראק, לירדן ולסעודיה אמצעי לחימה בשווי 41 מיליארד דולר (מתוכם 30 מיליארד לסעודיה).

הסורים הסיקו ממלחמת יום הכיפורים, שמבחינתם אין תחליף לבריה"מ, ושהיא הייתה ותישאר הספק הבלעדי שלהם בתחום מערכות הלחימה והחימוש. מסקנה נוספת שהם הסיקו הייתה שסוריה אינה צריכה לנסות לגוון את מקורות האספקה שלה באמצעות רכש מספקים נוספים או באמצעות ייצור עצמי. עם זאת, כדי שלא להפוך לתלויים לחלוטין ברצון הטוב של הסובייטים וביעילותם החליטו הסורים לשמור דרך קבע עתודה של טנקים (מעל לתקנים) לצורך מילוי מהיר של אבדות במלחמה. מעשית מקפידים על כך הסורים עד היום. עם זאת, החל מהמחצית השנייה של שנות ה-80 החלו הסורים לשנות במידת מה את גישתם לייצור עצמי.

מסקנת המצרים הייתה, כמובן, שונה, והם נכנסו לתהליך רב שנים של קליטת מערכות נשק עיקריות מהמערב, תוך שהם מנסים לגוון – ככל שרק התאפשר להם – את מקורות הרכש שלהם. אבל מכיוון שמצרים נכנסה למסגרת המדיניות המקבלות מענק ביטחוני מארה"ב (1.3 מיליארד דולר בשנה), היא התקשתה לרכוש נשק ממקורות לא אמריקניים, שכן את כספי המענק ניתן להוציא רק בארה"ב.

הנשק נגד טנקים. ב-1973 היו לסורים ולמצרים כ-1,000 משגרים של טילים נ"ט. ב-1983 היו להם ולירדן כ-4,500 משגרים, חלקם כבר מדור שני. חלק ניכר מהמשגרים הורכב על רק"ם ייעודי, וחלק אחר – על נגמ"שים.

השילוב הזה של הרבה נשק נ"ט נייד ואיכותי עם הגידול הכמותי והאיכותי של כוחות השריון ממחיש את המאמץ הערבי ליישם את התפיסות שהתחזקו בעקבות מלחמת יום הכיפורים: יש לבלום את כוח התמרון המשוריין של צה"ל, לשחוק אותו עד כמה שאפשר, ובו בזמן להקנות לערבים את הגמישות להפעיל כוח מחץ משוריין ונייד בהתאם לנסיבות.

המספרים שיובאו להלן, ואשר אינם כוללים מסוקי תקיפה המצוידים בטילים נ"ט, ממחישים את כוח השחיקה המשוריין שעמד לרשות סוריה, מצרים וירדן ב-1983:

יותר מ-11 אלף טנקים ומשגרים של טילים נ"ט מול כ-3,300 טנקים של צה"ל – כלומר יחס של 3.3 : 1. כיום לא זו בלבד שיש בידי הערבים טנקים ונשק נ"ט באיכות הרבה יותר טובה, (וכן מסוקים נ"ט מתקדמים מסוג "אפאציי"), אלא גם בכמויות הרבה יותר גדולות. המספרים המעודכנים הם: כ-16 אלף טנקים ומשגרים נ"ט (מספר המשגרים נ"ט מתוך מספר כולל זה הוא כ-6,500) מול 4,300 טנקים של צה"ל (על-פי THE

הערות	83	73	עוצמות/אמל"ח
מספר דיוויזיות בהקמה.	18-15	9-8	דיוויזיות משוריינות
	11	4	דיוויזיות ממוכנות
	14-12	14	דיוויזיות חי"ר
5 גדודי כוחות מיוחדים שהיו בסוריה ב-1973 חושבו כאגד.	17	8	חטי' אגדי כוחות מיוחדים
	11,000	5,500	טנקים
	11,000	5,600	נגמ"שים
	7,500	3,800	ארטילריה
	90	30	משגרי טק"ק
	1,850	1,440	מטוסי קרב
	775	360	מסוקים
	370	190	סוללות טק"א

מכל האמור לעיל עולות המסקנות הבאות של הערבים ביחס לבניין הכוח:

- יש להתעצם באמל"ח וביחידות על מנת למצות את היתרון הערבי בכוחות סדירים ובעתודות אסטרטגיות.
- יש לבנות יכולות להגנת העורף, לפגיעה בעורף הישראלי ולערעור ההרתעה הישראלית.
- יש לפתח את המערך המשוריין והנייד, לקיים את האיזון הדרוש בין חי"ר לשריון, להגדיל את הניידות האסטרטגית של הכוחות, לקיים מצאי גדול של אמצעי לחימה – בעיקר טנקים – על מנת להקטין את התלות במעצמות בזמן מלחמה ולהכשיר את הכוחות לקרב משולב, בין-חילי ובין-זרועי.

עתה יש לבדוק כיצד מיושמות מסקנות אלה בחתכים של יחידות, של אמצעי לחימה עיקריים ושל מדינות. כדי שניתן יהיה לבצע השוואה זו מובאת להלן השוואה של הסד"כ ושל העוצמות ב-1973 לצד אלה של 1983, בהנחה שפרק הזמן בן 10 שנים יכול לתת אינדיקציות טובות על המגמות ועל ההחלטות שהתקבלו בעקבות המלחמה.

אבל חשוב לשים לב שלגבי מצרים פרק זמן זה אינו רלוונטי כל כך, מכיוון שרק לאחר החתימה על הסכם השלום עם ישראל ב-1979 – היא החלה בסדרה של תוכניות חומש, שנועדו, למעשה, לבנות את צבאה מחדש על בסיס של נשק מערבי בעיקרו ולאור הגישות והתפיסות שצוינו עד כה. כל מה שייאמר לגבי מצרים משקף איפוא ב-1983 רק את ראשית הדרך.

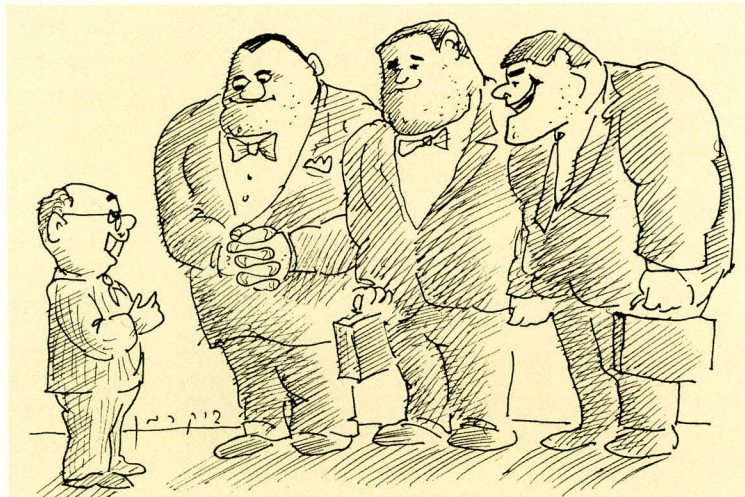
הטבלה שלהלן נותנת את התמונה הכללית ביחס למצרים, לירדן, לעיראק ולסוריה. (המספרים ביחס לסוריה מתייחסים ל-1982 על מנת שלא ישקפו את ההתעצמות בעקבות מלחמת לבנון).

הדברים הבאים בולטים מהטבלה – עדיין מבלי להתייחס למדינות השונות:

- ההתעצמות הדרסטית היא בעוצבות המשוריינות והממוכנות: בתוך 10 שנים הוכפל מספר הטנקים והנגמ"שים, ושופרה מאוד איכותם.
- בו בזמן הוכפלה עוצמת הכוחות המיוחדים והארטילריה, ונשמרו האיזון והשילוב הבין-חיליים.

- הושלש מספרם של טילי הקרקע-קרקע. בתחום זה נרשם הגידול היחסי המשמעותי ביותר.
 - חלה עלייה דרסטית בכמות המסוקים (הן לתקיפה והן להובלה).
- כל זאת התאפשר בשל שני גורמים מרכזיים:

הראשון שבהם הוא החלטת המדינות להגדיל בצורה משמעותית את תקציבי הביטחון שלהן. כך, למשל, גדל תקציב הביטחון הרשמי של סוריה מ-1.5 מיליארד דולר ל-4.6 מיליארד דולר; תקציב הביטחון המצרי עלה בשיעור מתון יותר – מ-3 מיליארד דולר ל-4.5 מיליארד דולר; ואילו תקציב הביטחון הירדני עלה מ-0.4 מיליארד דולר ל-1.5 מיליארד דולר. הגורם המרכזי השני הוא הספקת החימוש

החלטנו להתמקד בדרך הדיפלומטית ואתם חיל החלוץ שלנו

במהותה, שאינה מאפשרת לפיקוד גמישות ובוודאי שאינה עולה בקנה אחד עם יכולת מחץ, שכה חסרה לערבים.

● הטילים נ"מ פועלים נגד המטוסים המתקרבים למטרות או שמצויים מעליהן, אך אינם מסוגלים לפעול נגד המטוסים לפני המריאם.

● הטילים נ"מ אינם מהווים תשובה ליכולת האש האסטרטגית של חיל האוויר הישראלי – לכושרו לתקוף מטרות אסטרטגיות במצרים, בסוריה, בירדן (ומספר שנים מאוחר יותר גם בעיראק).

ומכיוון שחיל האוויר נתפס על-ידי הערבים – ובצדק – כמכשיר ההרתעה העיקרי של ישראל, הרי שהמסקנה הטבעית שלהם הייתה לאחר המלחמה, שאין בידיהם תשובה הולמת כדי להתמודד עם יכולת זו או לפחות לנטרל אותה באמצעות הרתעה נגדית. התשובה שנמצאה בסופו של דבר היא טילי קרקע-קרקע (טק"ק) ארוכי טווח. (ראו להלן את ההתייחסות לבניין הכוח).

התקפה/הגנה: במלחמת יום הכיפורים ראו עצמם המצרים והסורים נאלצים לצאת להתקפה. כדברי גמסי: "היינו חייבים לבצע מבצעי התקפה נגד כוחות האויב, להביס אותם, לפרוץ לביצוריהם ולהורסם. זאת על מנת להפריך את תיאוריית הביטחון הישראלית. זה אכן מה שאירע".⁵

אולם המלחמה לימדה את הערבים כי בשלב השני שלה, לאחר הצלחות השלב הראשון, שתורגל ותוכנן עד לפרט האחרון, הם נדרשו להרבה גמישות ואלתור ונטילת יוזמה ברמות הפיקוד השונות, ובתחומים אלה באה לידי ביטוי העליונות הישראלית והנחיתות שלהם. יתר על כן, השלב השני של המלחמה לימד אותם כי בקרב הגנה הם טובים יותר מאשר בקרב התקפה, יכולים להביא בו לידי ביטוי את נקודות החוזק שלהם, למזער את נקודות החולשה שלהם ולשחוק את צה"ל. אצל הסורים הדבר קיבל הדגש מיוחד, וההתבטאויות על כושר ההגנה של סוריה (או על הצורך להשיגו) הפכו לעניין של שגרה אצל אישי צמרת סוריים.

חשוב, כמובן, לעמוד על ההבדלים בתנאי הזירה בצפון ובדרום. מול צבא סוריה ערוכים כוחות סדירים של צה"ל, ואלה עשויים לקבל בתוך זמן קצר, יחסית, תגבורות של אוגדות מילואים. על הגבול עם מצרים אין כוחות של צה"ל, ובמקרה של מלחמה ייקח לאוגדות המילואים של צה"ל הרבה יותר זמן להגיע לזירת הלחימה מאשר לרמת-הגולן. יתר על כן, מול הסורים עומד מערך ביצורים ומכשולים לעומקה של רמת-הגולן ולאורכה. מול המצרים עומדים מרחבי הריקים של חצי האי סיני ושל הנגב. מאות קילומטרים של מדבר. תנאי הזירה השונים וההבדל ביחסים של שתי המדינות עם ישראל יצרו את ההבדלים הבאים בין מצרים לסוריה:

● לסורים ישנה הגמישות לשלב את קרב ההגנה עם קרב ההתקפה בכל מיני וריאציות. למשל: לתקוף, לכבוש שטח ולהיערך להגנה על-פי המודל המצרי במלחמת יום הכיפורים עד ה-14 באוקטובר. אפשרות נוספת העומדת לרשותם: לכבוש שטח מצומצם ולהיערך להגנה עם מרבית הצבא במערכי ההגנה המוכנים בשטחם. אצל המצרים

לא קיימת גמישות זו.

- מרכיב ההפתעה הוא קריטי עבור הסורים. אצל המצרים הוא אינו ממלא תפקיד מיוחד.
 - הצבא המצרי צריך להיבנות ללחימה במרחבים גדולים, ולכן טבעי שהדגש אצלו יעבור להסתייעות בחיל אוויר, במקום ההסתמכות על מערך של טילי קרקע-אוויר כמו לפני מלחמת יום הכיפורים. אצל הסורים לא התעורר הצורך הזה, והם ממשיכים לתת עדיפות לטילי קרקע-אוויר. התחליף שלהם לחיל אוויר חזק והתשובה שלהם לכושר ההרתעה של חיל האוויר הישראלי הם טילי הקרקע-קרקע.
 - הרוויית השטח בגייסות ובאמצעי לחימה רלוונטית לרמת-הגולן הקטנה, אך לא למרחבי סיני, המצריכים בראש ובראשונה איכויות של ניידות.
 - בהקשר זה ראוי לציין כי ההשתלטות על לבנון וההתבססות שם מחייבים את צה"ל לפצל כוחות במקרה של יוזמה התקפית סורית. הנוכחות הצבאית בלבנון היא איפוא בראייה של סוריה נדבך נוסף בחיזוק כושר ההגנה שלה ובהרוויית השטח בעוצמות צבאיות, המפריעות לצה"ל לבצע איגופים עמוקים.
 - ונקודה אחרונה חשובה: התפיסה של התמודדות עם ישראל במישור של כושר עמידה וספיגה היא הרבה יותר רלוונטית לסוריה מאשר למצרים.
- נוסף על כל ההבדלים שמנינו לעיל בין שתי המדינות קיימת גם העובדה שמרכז קבלת ההחלטות הסורי, המונה כ-5 מיליון נפש, מצוי ממש בקרבת הגבול עם ישראל. אין ספק שלעובדה פסיכולוגית זו יש השפעה לא מבוטלת על הגישה של שינוי כללי המשחק במלחמה אפשרית בעתיד: העתקתה לעורף האזרחי – כדי להרתיע ישראל, כתגובה או כיוזמה.

● **תקיפה לאורך כל החזית/חזיתות.** עוצמת הכוחות הערביים איפשרה להם לתקוף לאורך כל החזית הן ברמת-הגולן והן בסיני באמצעות כוחות מאוזנים בלא לקבוע מראש היכן יהיה המאמץ העיקרי. המאמץ העיקרי נקבע, למעשה, באסטרטגיה זו בהתאם להתפתחויות בשטח. כתוצאה מכך נאלץ צה"ל לפצל כוחות ונמנע ממנו ריכוז כוח מראש להתקפות נגד המאמץ העיקרי של האויב. הלקח ברמה האסטרטגית שהפיקו מכך הסורים היה שיש להרבות את חזיתות הלחימה נגד ישראל – בעיקר לאחר פרישתה של מצרים – ולצרף את החזית הירדנית והלבנונית, ובכך לפצל עוד יותר את עוצמת צה"ל.

● **ניצול חולשות ישראל.** בעקבות המלחמה התחזקה עוד יותר התפיסה הערבית, שאת החולשות של ישראל ניתן לנצל בשלושה מישורים:

- לגרום לה אבדות כבדות ככל האפשר בנפש בשל רגישותה הרבה לחיי אדם.
- לערער את העורף האזרחי של ישראל, ובכך גם להשפיע על שדה הקרב האופרטיבי.

● להאריך את המלחמה ככל האפשר – תוך שמירה על ההישגים הצבאיים הראשוניים – ובכך ליצור תנאים לשחיקת צה"ל ולהתמודד עם ישראל במישור של יכולת העמידה ולא במישור המחץ.

● **שלילת כושר התמרון והאש של צה"ל.** הלקח של הסורים ושל המצרים – כמו גם של העיראקים ושל הירדנים – היה שבמלחמה הבאה לא יהיה די בעוצמות של נשק ני"ט המופעל על-ידי חי"ר – מה גם שזמן לא רב לאחר המלחמה התברר כי מרבית הפגיעות בטנקים של צה"ל היו מטנקים ולא מנשק ני"ט. כתוצאה מכך התגבשו

התפיסות הבאות אצל הערבים:

- נשק ני"ט הוא הגנתי במהותו, ובמשולב עם מערכות ביצורים ומכשולים הוא אכן תורם רבות לשלילת כושר התמרון של טנקי צה"ל, שהם כוח המחץ של ישראל.
- אך למרות זאת נותר הטנק כלי המערכה העיקרי של כוחות היבשה.
- מכאן שאין די בתכנון המלחמה רק על שלילת כושר התמרון של צה"ל, ועל הערבים לפתח כוח מחץ משורייני נייד. במלחמת יום הכיפורים לא עמד לרשותם כוח כזה, וכתוצאה מכך הם לא יכלו לנצל את הצלחותיהם הראשוניות.
- באשר להתמודדות עם חיל האוויר הישראלי, הגישה שהתגבשה לאחר המלחמה ביחס לטילים ני"מ דומה לזו שהתגבשה ביחס לנשק נגד טנקים. כלומר, הטילים נגד המטוסים הצליחו לפגוע ביכולת האש האופרטיבית של המטוסים בזירת הקרבות, אבל:
- ההישענות הרבה עליהם כופה הפעלת כוחות סטטית

התפיסה כי הפעלת העוצמה הצבאית חייבת לנצל עד למקסימום את נקודות החוזק האסטרטגיות שלהם ואת נקודות החולשה הישראליות. להלן אפרט נקודות אלה ואחרות הקשורות להפעלת העוצמה.

● **יוזמה והפתעה.** היוזמה הייתה למעשה גולת הכותרת של ההישג הערבי, משום שלדעת הכול היא ביטאה את הצלחתם של הערבים להתגבר על הפחד מפני ישראל, את חציית המחסום הפסיכולוגי של ההתמודדות הצבאית עימה. היוזמה הפכה את המלחמה מבלתי אפשרית לאפשרית. במונחים אסטרטגיים היוזמה שללה מישראל כמה מהמרכיבים של תורת הביטחון שלה: היא מנעה ממנה את מכת המנע, את האפשרות להפעיל ביעילות את מרכיב העוצמה העיקרי שלה – חיל האוויר – והיא ביטלה את ההרתעה הישראלית.

ההפתעה גם ביטלה את מרכיב ההרתעה של ישראל, ובכך תרמה להוצאת ישראל משיויי משקלה. בשל כך הופעלו כוחותיה – ובמיוחד כוחות המילואים – בצורה לקויה.

הסורים הגיעו למסקנה כי בהפתעה אין די. הסיבה: צה"ל – על אף שהופתע וחזיתו הובקעה ברמת-הגולן – הצליח להדוף את צבא סוריה, מכיוון שעלה בידו להביא בזמן את אוגדות המילואים של פיקוד הצפון. לכן גיבשו הסורים תפיסה, שלפיה יש לעכב ולשבש את הגעתן של אוגדות המילואים של צה"ל לרמת-הגולן באמצעות מגוון של אמצעים. ברמה האופרטיבית הסיקו הסורים שלא ניתן יהיה יותר להפתיע את ישראל באמצעות התקפה ימתוך קו מגע, ולכן יש לחפש אמצעי הפתעה אחרים, למשל "התקפה מתוך תנועה".

● **הרוויית השטח בכוחות.** ב-1973 הצליחו הערבים ליצור עדיפות של 3 ל-1 ביחסי הכוחות ועדיפות מכרעת (ביחס של 10 ל-1 בטנקים, למשל) ב-36 השעות הראשונות של המלחמה. ההתעצמות הערבית מאז 1967 ועד 1973 (ראו נספח מס' 1) הן בעוצבות והן באמל"ח איפשרה להם לפרוס לאורך הגבולות צבאות סדירים וליצור עוצמות אש גדולות ביותר לכל קילומטר חזית. (גם במצרים וגם בסוריה מדובר היה ב-20 טנקים, ב-15 כלים ני"ט לסוגיהם – לא כולל כלים אישיים קצרי טווח – וב-200 קנים ארטילריים לסוגיהם לכל קילומטר חזית).

משמעות הדבר עבור צה"ל הייתה שיבוש כושר התמרון שלו ויחסי שחיקה גרועים. מכיוון שזה הצליח כל כך במלחמה, הרי שהלקח המתבקש (בראש ובראשונה עבור הסורים) הוא שיש להגביר ולהעמיק את כמות הכוחות והאמל"ח ביחס למרחב. יתר על כן, כוחות המשלוח הערביים היטו את הכף עוד יותר לטובת הערבים. במיוחד עשה זאת חיל המשלוח העיראקי, שכלל כ-550 טנקים.

לפעמים זהו טרור המבוצע ישירות על-ידי רשויות המדינה (למשל, ההכנות לפוצץ מטוס של אל-על בלונדון ב-1986, פיצוץ מטה המרינס בביירות ב-1983) תוך הסוואתה של "טביעת האצבע" הסורית, אך בעיקר זהו טרור המבוצע על-ידי "שליחים", כמו ארגונים פלסטיניים וארגון החיזבאללה. הפעלת הארגון הנ"ל היא ההמחשה הטובה ביותר לאימוצה של אסטרטגיית הטרור תוך כדי ניהול תהליך מדיני.

הפעלת העוצמה הצבאית ברמה האסטרטגית

מלחמת יום הכיפורים לא אמורה הייתה מבחינתם של המצרים ושל הסורים להסתיים בהכרעתו של צה"ל או בהשמדתה של

מדינת ישראל, אלא בשלילת כושר ההכרעה של צה"ל באמצעות נטרול מרכיבי ההכרעה שלו: הניידות וכושר התמרון היבשתי ועוצמת האש האווירית.

הלקח המרכזי עבור כל מדינות ערב היה שההצלחה המצרית – ובמידה מסוימת ההצלחה הסורית – לנטרל את כוח המחץ של ישראל הפכו את המלחמה במידה רבה להתמודדות בין כוח העמידה הערבי (שבו באופן טבעי יש לערבים יתרון ברור על ישראל בשל האיסימטרייה לטובתם בתחומי הדמוגרפיה, השטח, היחס לאבדות, המשאבים וכו') לכוח העמידה הישראלי.

מה הביא להצלחה ערבית זו? הלקח הערבי – בראש ובראשונה של מצרים – הוא שארבעה גורמים בהפעלת העוצמה הביאו להצלחה: היוזמה וההפתעה; הרוויית השטח בכוחות; התחזקותן הדרמטית של מערכות הנשק הדפנסיביות; האסטרטגיה המצרית והסורית של תקיפה לאורך כל החזית וגיבוש קואליציה ערבית.

אלה הם הגורמים שהסבו לישראל אבדות, מנעו ממנה ליוזם מהלכים, ניטרלו את מערכות המחץ שלה, האריכו את משך הלחימה, יצרו קוצר נשימה אצל ישראל בתחום המשק, הכלכלי והחימושי ותירגמו את הסולידריות הערבית להרעה ביחסי הכוחות מבחינתה של ישראל.

במילים אחרות, מלחמת יום הכיפורים הנחילה לערבים את

שהתחזקה בעקבות מלחמת יום הכיפורים, אינה שהמאמץ הצבאי כפוף למאמץ המדיני, אלא שהמאמץ המדיני משועבד לזה הצבאי. יתר על כן, המלחמה והסכסוך הפרדת הכוחות במאי 1974 השאירו את סוריה כמעט באותו מצב גיאוגרפי שבו הייתה לפני המלחמה: נשארה אותה זירת לחימה, צה"ל נשאר במרחק של כמה עשרות קילומטרים מדמשק, "הכיבוש" נמשך, והאדמה לא "שוחררה". זהו מצב השונה לגמרי מזה שהתהווה בחזית המצרית – שם "שוחררה" האדמה בתהליך מדיני, וזירת הלחימה השתנתה לגמרי. כלומר לא נוצרו תנאים שיביאו לשינוי במוטיבציה הסורית.

בו בזמן הבליטה המלחמה את העובדה שלסוריה אין עוצמה צבאית מספקת משלה, וכי היא תלויה ברמה האסטרטגית במצרים ובמערכת הערבית בהתמודדותה נגד ישראל.

אולם המשטר הסורי ראה דווקא בסולידריות הערבית את המנוצח האמיתי של המלחמה, ולכן תפס אותה כבסיס המרכזי בתפיסת הביטחון שלו. הסכסוך הפרדת הכוחות עם מצרים ב-1975 ולאחריו השלום הישראלי-מצרי הוציאו את מצרים ממעגל ההתמודדות הצבאית עם ישראל. המאמץ הסורי כוון איפוא לעבר בניית שיתוף פעולה צבאי עם ירדן ועם עיראק לשם כינונה של "חזית מזרחית" ולהרחבת חזיתות הלחימה נגד ישראל בלבנון. מלחמת עיראק-איראן והתהפוכות בעולם הערבי הביאו את הסורים לשינוי בתפיסת הביטחון: לא להסתמך על הסולידריות הערבית כמרכיב מרכזי בהתמודדות צבאית עם ישראל, אלא להסתמך רק על סוריה עצמה, הצריכה להסתייע בתמיכה של בריה"מ.

כל תוספת ערבית תבורך, אך היא בשום אופן לא תהיה תנאי. תפיסה חדשה זו זכתה לשם "האיזון האסטרטגי". במילים אחרות: DO IT YOURSELF. כאמור, גם המצרים אימצו גישה זאת – אך כדי לקדם את ההסדר המדיני בשנות ה-70. הסורים אימצו גישה זאת בשנות ה-80 – אך כדי לקדם התמודדות צבאית עם ישראל.

קריסתה של בריה"מ – לצד אירועים משפיעים אחרים – הביאו את הסורים לזנוח את תפיסת "האיזון האסטרטגי" ולאמץ באיחור של 20 שנה את הגישה המצרית של מלחמת יום הכיפורים: המאמץ העיקרי הוא מדיני, ואילו המאמץ הצבאי הוא משני ומשועבד לזה הראשון. האם בכך נסגר המעגל? מובן שלא ניתן להשיב על כך בעת הדפסת שורות אלו, שלהי 1998, אך חשוב להדגיש כי לא נראה שחל שינוי בעצם תפיסת הכוח של הסורים.

תפיסת הכוח הסורית יצרה לאורך השנים את הרושם הטבעי בישראל, כי מלחמה עם סוריה עומדת בשער תדיר, אך זו אינה המציאות. הסורים היו מאוד זהירים ופרגמטיים בהפעלתו של הכוח הצבאי. ניתן לומר עליהם שלמרות גישתם המלחמתית ידם אף פעם לא הייתה קלה על ההדק. אולם נוצר מתח מתמיד בין תפיסת הכוח לבין הזהירות בהפעלתו – בראש ובראשונה נגד כוחות כמו ישראל, שסוריה העריכה כי הם חזקים ממנה. התוצאה של מתח זה הייתה אימוצה של אסטרטגיית טרור.

תורת הביטחון הישראלית ולא לכבוש את כל סיני או להשמיד את מדינת ישראל. יעד זה הושג לדעת המצרים: העליונות הצבאית הישראלית קרסה; תורות ההרתעה וההתרעה של ישראל נכשלו; המרכיבים של עוצמת האש האופרטיבית של צה"ל – המטוס והטנק – ספגו מכה; תפיסת הגבולות הבטוחים התנפצה; ישראל סבלה אבדות רבות בנפש; החברה הישראלית איבדה את אמונתה בצבאה, וצה"ל חזר לממדיו הטבעיים.²

הלקחים האסטרטגיים שהמצרים הפיקו מהצלחה זו הם שלושה:

- המלחמה היא חלק בלתי נפרד מאסטרטגיית העל של המדינה. כיוון שכך, הדרג המדיני הוא שקובע את המטרה המדינית והאסטרטגית של המלחמה, אבל הדרג הצבאי, הכפוף לחלוטין לדרג המדיני, יהיה שותף לקביעת התוכנית האסטרטגית.
- למלחמה צריכות להיות מטרות ריאליות, הנובעות מהערכת מצב ריאלית, הלוקחת בחשבון את מכלול נקודות החוסן והחולשה של היריב ושל "כוחותינו".
- לכן תוכנית המלחמה ומטרותיה האסטרטגיות והאופרטיביות יותאמו ליכולתה של המדינה.

בדילמה העקרונית – האם להמתין הרבה שנים על מנת לנסות לבנות יכולת גדולה יותר, ואז לפתוח במלחמה עם מטרות שאפתניות יותר, או להמתין מעט שנים ולנצל את היכולות הקיימות להשגת מטרות מוגבלות – הכריעו המצרים בעד האפשרות השנייה. מה שהביא, לדעתי, להכרעה מהותית זו של המצרים היה חוסר יכולתם הנפשית להמשיך לאורך זמן לחיות במה שהם ראו כמחנק וכהשפלה.

יחד עם זאת נראה שהמלחמה ותוצאותיה האופרטיביות עיצבו אצל המצרים את ההערכה שגם מלחמה שהיא מוגבלת במטרותיה, מותאמת ליכולת המצרית ומוצלחת בהשגיה אינה עניין שיהיה פשוט וקל לחזור עליו. זאת בשל הסיבות המרכזיות הבאות:³

- מלחמה עולה ביוקר במונחים של חיי אדם, של ציוד ושל כסף. היא נטל כמעט בלתי נסבל על כלכלת המדינה.

● על מנת לקיים צבא גדול וחזק חייבת המדינה לבסס לעצמה מעמד כלכלי איתן. מלחמה רק תחליש עוד יותר את מעמדה הכלכלי החלש בלאו הכי של מצרים.

● מלחמה מצריכה כוח מדיני רב – במהלכה ולאחריה. חלק ניכר מכוחה המדיני של מצרים ב-1973 בא לה כתוצאה מחרם הנפט הערבי ומהתגייסות העולם הערבי לעזרתה.

- יציאה למלחמה מצריכה דעת קהל עולמית אוהדת.
- לא ניתן לנהל מלחמה ללא סיועה הביטחוני של מעצמה

פטרונית, המסוגלת לקיים ולתחזק את המאמץ המלחמתי תוך כדי המלחמה ומייד לאחריה. פירושו של דבר יצירת תלות במדינה הפטרונית.

דומני שהערכה זו עמדה ביסוד ההכרה – שסאדאת היה מייצגה הנאמן והבולט ביותר – כי בעתיד שוב לא תוכל מצרים לראות במלחמה דרך נוספת להשגת הישגים מדיניים. היא לא תוכל לצפות לאותם תנאים אידיאליים שפעלו לטובתה ולרעת ישראל במלחמת יום הכיפורים. שתי מסקנות מרכזיות נבעו מכך: האחת, שיש לנטוש את אופציית המלחמה בטווח הנראה לעין כמכשיר לקידום הסדר עם ישראל. האחרת, שמצרים צריכה להסתמך על עצמה, בבחינת "אם אין לי מי ליי", הן במישור המדיני והן במישור הכלכלי והביטחוני ולהתייחס לסיוע הבינעריבי כאל "בונוס". ישראל נשארה אומנם "האויב", העלול לתקוף את מצרים (ושמולו נבנה הכוח הצבאי, ומוגבשת תפיסה להפעלתו, כפי שנראה להלן) גם לאחר החתימה על הסכם השלום עימה, אך:

- במישור הביטחוני אין למצרים יעד או עילה למלחמה נגד ישראל. כאן נשארים תקפים דבריו של סאדאת, המבטאים את תמצית הגישה: "מלחמת אוקטובר צריכה להיות המלחמה האחרונה".

● מלחמה או הפעלת כוח נגד ישראל נתפסות בקונטקסט הבינעריבי בלבד – למשל כתוצאה מהתלקחות חמורות סביב ההסדרים המדיניים עם סוריה או עם הפלסטינים.⁴ מעניין לראות איך סגרה מצריים את המעגל שלה עם העולם הערבי: הסתייעות במלחמת יום הכיפורים; עיצוב הייחוד המצרי; אימוץ הגישה של DO IT YOURSELF וקריאת תגר על העולם הערבי; הסכם שלום עם ישראל; בידוד ונידוי בעולם הערבי; חזרת העולם הערבי למצרים; חזרת מצרים לתפקיד מוביל בעולם הערבי, ובמסגרת זו היא אינה שוללת בתרחישים מסוימים הפעלת כוח צבאי נגד ישראל.

אצל הסורים הגישה הייתה שונה לגמרי, ומקורה בתפיסות היסוד של המשטר הסורי, בייחודיות של סוריה לעומת מצרים ובצורה שבה היא תפסה את תוצאות המלחמה ברמה הלאומית.

המלחמה רק חיזקה את בסיסה של תפיסת הביטחון הלאומית של סוריה והוכיחה לכאורה את נכונותה: את היעדים הלאומיים יש לקדם באמצעות כוח או באמצעות להפעילו. מול ישראל פירושו של דבר שהמאמץ הסורי (והערבי בכלל) צריך להיות במישור הצבאי, במלחמה, או לפחות ביצירת עמדת כוח צבאית שתחליש את ישראל. המאמץ המדיני, לעומת זאת, צריך רק לסיע למאמץ הצבאי. זהו מאמץ משני, שתכליתו העיקרית היא להכשיר את הקרקע עבור המאמץ הצבאי וליצור עבורו את התנאים הטובים ביותר. במילים אחרות, הגישה הסורית,

המלחמה רק חיזקה את בסיסה של תפיסת הביטחון הלאומית של סוריה והוכיחה לכאורה את נכונותה: את היעדים הלאומיים יש לקדם באמצעות כוח או באמצעות להפעילו

לשינויים בתפיסות הביטחון שלהן.

המאמר בנוי בחתך הנושאי הבא:

- התוצאות הכלליות של המלחמה כפי שנתפסות על-ידי הערבים, ובכלל זה הדימוי העצמי של הערבים והשינוי בדימוי של ישראל.
- השינויים בגישה הערבית למלחמה ולהפעלת כוח צבאי.
- אסטרטגיית ההפעלה של הכוח הצבאי.
- בניין הכוח הצבאי.
- שיתוף פעולה בינערבי למלחמה (כולל סוגיית החזית המזרחית).
- נשק בלתי קונוונציונלי.
- מסקנות.

באשר למקורות – התבססתי על הספרות המוכרת, אולם בראש ובראשונה ניסיתי ללמוד ולהבין מהמציאות שהתפתחה בצבאות ערב בעשור הראשון שלאחר מלחמת יום הכיפורים ובשנים שלאחר מכן. בחנתי מה היו השינויים, הלכה למעשה, שבוצעו או שלא בוצעו בתפיסות הביטחון ברמה הלאומית.

התוצאות הכלליות של המלחמה

המשותף לכל מדינות ערב הוא תחושת הניצחון הברורה: הערבים ניצחו במלחמה זו, לאחר שהפסידו בכל 3 המלחמות הקודמות. לכן המלחמה החזירה לעולם הערבי את כבודו ואת גאותו. המלחמה שמה לכן קץ לעליונות הצבאית הישראלית ולשחצנות שהתלוותה אליה. כתוצאה מכך המלחמה היא נקודת מפנה לטובת הערבים בסכסוך עם ישראל.

אבל זוויית הראייה של המצרים ושל הסורים שונה, ולכן ההדגשים וראיית התוצאות הכלליות הם שונים. בעיני המצרים הדבר המרכזי הוא התמורה שיצרה המלחמה: בכבוד המצרי, בחברה ובכלכלה של מצרים, בערער תפיסת הביטחון הישראלית (ראו להלן), במיקוד תשומת הלב הבינלאומית בסכסוך הישראלי-ערבי, בבידודה של ישראל, בהעלאת קרנם של הערבים, ובראשם מצרים, בזירה הבינלאומית ובשינוי הגישה האמריקנית לכיוון יותר מאוזן מבחינת מצרים. בשל כל אלה התוצאה המדינית החשובה ביותר של המלחמה היא בכך שיצרה את האופציה לפתרון מדיני הרצוי למצרים – אופציה שלא הייתה בידיה, לדעתה, לפני המלחמה בשל העמדה העיקשת והבלתי מתפשרת של ישראל ובשל העמדה האמריקנית ההססנית.

הסורים, לעומת זאת, שמים את הדגש על מופת הסולידריות הערבית, על המשקל הסגולי של העוצמה הצבאית, הכלכלית והמדינית שהפגינו הערבים במלחמה. על-פי הסורים, הכישלונות שהיו בשלב האחרון של המלחמה (המתקפה המצרית לעבר המעברים בסיני ב-14 באוקטובר והסכמת מצרים להפסקת אש ב-22 באוקטובר) היו בשל הבקיעים בסולידריות הערבית. מבחינתם של הסורים, נקודת המוצא של סיום המלחמה היא לא תהליך מדיני בהובלת ארה"ב, אלא תנאים טובים יותר לגיבוש סולידריות ערבית – אם לשם כפיית פתרון מדיני על ישראל

ואם לשם המשך ההפעלה של כוח צבאי נגדה.

מעניין שגם בדימוי העצמי בולטים הבדלים בין מצרים לסוריה. המצרים מתמקדים יותר בזהות המצרית ולא בזהות הערבית. הניצחון מיוחס להיסטוריה רבת השנים של המדינה המצרית ושל העם המצרי ולמורשת הפרעונים. ה"אישיות" המצרית, הלוחם המצרי, התכונות הנעלות של החברה המצרית כל אלה מועלים על נס. ובכלל, המלחמה מוצגת למעשה כמלחמה מצרית, ששאר העולם הערבי נגרר אחריה. זהו דימוי המכשיר את הקרקע לצעד שנקטה מצרים לאחר המלחמה – הליכתה להסדר שלום נפרד עם ישראל. אצל הסורים ההתמקדות היא שוב ושוב במרכיב הערבי ובסולידריות הערבית: הערבים שברו את מחסום הפחד; הערבים הוכיחו לישראל את אפסותה וכו'. ביחס לדימוי של ישראל ושל צה"ל חל שינוי משמעותי. לפני המלחמה היה לישראל דימוי של מדינה חזקה, שהחברה שלה איתנה, שצבאה בלתי מנוצח, שביטחונה העצמי רב ושאמונתה באידיאולוגיה הציונית היא בלתי מעורערת.

לאחר המלחמה התהפכה קצרת הדימוי: נופצה אגדת הצבא הבלתי מנוצח, החברה בישראל נתפסה כחלשה, כרגישה לאבדות, מסוכסכת בתוך עצמה, אינה בוטחת במנהיגיה, מטילה ספק

בתורתה הציונית. בו בזמן עצם העובדה שצה"ל נוצח, (בראייה הערבית), ששבויים ישראלים רבים, יחסית, נראו לעיני הערבים, ושבתוך החברה הישראלית התעוררו ויכוחים, יצרה לישראל דימוי יותר אנושי, יותר ריאליסטי. לא בני אלים בלתי מנוצחים ולא מנוצחים פחדנים, אלא בני-אדם רגילים. זה בלט בפרסומים מצריים¹, וייתכן שגם בכך נרע הזרע לנכונות המצרית להסתגל לרעיון של שלום עם ישראל.

הגישה למלחמה ולהפעלת כוח צבאי

מלחמת יום הכיפורים הייתה מבחינת מצרים המשכה של המדיניות באמצעות אש. היעד האסטרטגי שלה היה לערער את

תפיסות הביטחון של מדינות ערב בעקבות מלחמת יום הכיפורים

תא"ל (מיל')
עמוס גלבוע

ניתוח שונה של תוצאות מלחמת יום הכיפורים הביא לתפיסה שונה של בניין הכוח במצרים ובסוריה. מצרים בחרה לאמץ את הגישה המערבית, בעוד סוריה דבקה בגישה הסובייטית הישנה

העולמית. אבל הדגשים בספרות התהילה, שעמדה בצורה כל כך קוטבית לספרות הקינה בעקבות מלחמת ששת הימים, הם ברובם על ההיבטים המדיניים, החברתיים, התרבותיים והרעיוניים של המלחמה ועל השלכותיה. הם ממעטים לדון בהיבטים הצבאיים/אסטרטגיים. ואם הם דנים, אזי הם לא חורגים, ברובם, מהגישה שרווחה מייד לאחר המלחמה בדבר הישגיו המרשימים של הטיל נגד טנקים והטיל נגד מטוסים.

גם מאמרים שפורסמו ב-1993, במלאת 20 שנה למלחמה, לא חרגו בהרבה מעבר למה שכתב בעבר הרחוק יותר.

רובד אחר של הבעיה הוא שמרביתם של ההיסטוריוגרפיה הערבית היא מצרית, בחלקה רשמית, ובכלל זה ספרי הזיכרונות של כל הצמרת המדינית והצבאית המצרית, שנטלה חלק פעיל בתכנון המלחמה ובניהולה. המגרעת הגדולה שבכך היא שספרי זיכרונות אלה מתייחסים להיבט המצרי בלבד ומציגים את נקודות ההשקפה המצריות.

לעומת זאת, הסורים התייחסו מעט מאוד למלחמה עצמה ולא פירסמו כל גרסה רשמית

או רשמית למחצה.

העיראקים היו היחידים שפירסמו גרסה רשמית על השתתפות כוח המשלוח שלהם במלחמה, ובה רשימה של לקחים טקטיים, אופרטיביים ואסטרטגיים. לכן ניתן בעניינה של עיראק (במה שנוגע להשתתפותה במלחמה עתידית נגד ישראל) לעקוב ולראות האם הלקחים האלה בוצעו בפועל – כולם או חלקם. השיטה שנקטתי היא זו: היכן שניתן – התייחסתי בהכללה ל"לקחים ערביים" (אם מדובר בשתי מדינות לפחות). היכן שלא – התייחסתי לכל מדינה בנפרד. המדינות שאני מתייחס אליהן במאמרי הן מצרים, סוריה, עיראק וירדן. יוזכרו, כמובן, גם מדינות אחרות (כמו לוב וסעודיה), אך לא בהתייחסות ספציפית

מאמר זה בא לבחון האם חלו שינויים בתפיסות הביטחון של מדינות ערב בעקבות מלחמת יום הכיפורים, ואם כן – מהם שינויים אלה. או במילים אחרות, האם הפיקו הערבים לקחים מהמלחמה ברמת הביטחון הלאומי – לקחים שגרמו לשינויים בתפיסות הביטחון שלהם או למתן הדגשים חדשים בתוכן.

הניסיון לבחון שאלות אלה נתקל בכמה קשיים ענייניים ומתודולוגיים.

מתודולוגית קשה מאוד לעשות הכללה של "מדינות ערב". ראשית, במלחמה נטלו חלק מלא רק שתי מדינות ערביות: מצרים וסוריה (ואילו מדינות ערביות אחרות, כמו עיראק, ירדן, סעודיה, לוב, סודאן ואלג'יריה שיגרו כוחות משלוח). כל אחת משתי מדינות אלה פעלה כדי להשיג מטרות מדיניות שונות, בזירות שונות, והפיקה לקחים ייחודיים משלה.

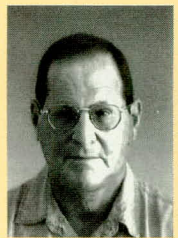
שנית, ההתפתחויות המדיניות בשתי המדינות בעקבות המלחמה היו כל כך שונות, עד כי לא הותירו הרבה מקום למכנה משותף בהפקת הלקחים ברמה הלאומית. שלישית, אם ביחס למצרים או לסוריה

ניתן לקבוע במידה רבה של ודאות, כי השינויים או ההדגשים החדשים בתפיסות הביטחון שלהן הם תוצר ישיר של מלחמת יום הכיפורים ומותאמים לאויב העיקרי שלהן, ישראל, הרי שלא כך הוא המצב ביחס למדינה כמו עיראק. מולה ניצבים אויבים עיקריים אחרים, וקשה לדעת מה משקל הגורמים השונים המשפיעים הלכה למעשה על תפיסות הביטחון שלה. הוא הדין, למשל, בסעודיה.

עניינית, ישנה בעיה לא פשוטה של מקורות. בעקבות מלחמת יום הכיפורים שטף את העולם הערבי גל של פרסומים, מכיוון שהמלחמה נתפסה כאירוע היסטורי בתולדות הערבים, כקו פרשת מים בתולדות הסכסוך הישראלי-ערבי, כניצחון מזהיר ברמה

הסורים שמים את
הדגש על מופת
הסולידריות
הערבית על
המשקל הסגולי של
העוצמה הצבאית,
הכלכלית והמדינית
שהפגינו הערבים
במלחמה

שירת באמ"ן במזון
תפקיד מחקר.
שימש כראש חטיבת
המחקר באמ"ן וכיועץ
ראש הממשלה
לענייני ערבים

יעדי חיל הים בעתיד

המלחמה גם לימדה אותנו שיעדי המלחמה של חיל הים אינם יכולים להצטמצם אך ורק לכלי השיט של האויב, ויש להרחיב ולהחילם על תשתיות החוף של האויב.

במהלך המלחמה התעוררה בעיה של הספקת ציוד אסטרטגי סובייטי, לרבות טנקים ומערכות נשק כבדות, דרך נמל לטקיה לגייסות הלוחמים בחזית. חסימת הנמל עשויה הייתה לחסום או לשבש באופן חמור את חידושו של מלאי הציוד והתחמושת של הסורים ובכך להרים תרומה חיונית וממשית להצלחתו של צה"ל במערכה היבשתית.

אלא שנושא זה, שלא נכלל ביעדי חיל הים לפני המלחמה, הפתיע את החיל, והמענה שהוא יכול היה לאלתר לא נתן את התוצאות המבוקשות. לא הייתה חשיבה אסטרטגית של מערכת הביטחון ושל הממשלה בעניין זה – או שהייתה חשיבה מוגבלת בלבד – וחיל הים מצידו לא ניסה ללמוד את הנושא וללמד אותו, ולו רק רעיונית, לזולתו במערכת.

עם זאת אולתרו אמצעים תוך כדי המלחמה בזמן אמיתי, והותקפו מתקני דלק על החוף הסורי תוך השגת תוצאות טובות. לדוגמא, חוות הדלק שליד נמל טרטוס הותקפה ונפגעה באמצעות תותחי 76 מ"מ.

אין לי ספק שבעתיד יצטרך חיל הים להקדיש מחשבה מרובה למרחב האסטרטגי שבתוכו הוא פועל ולקבוע בהתאם לכך את יעדיו, לחקור אותם, לפתח אמצעי לחימה מולם ולא פחות מכך – ללמוד את ההיבטים המשפטיים הנגזרים מהחוק הבינלאומי בעניין זה.

סיכום

אני משוכנע שהן בים התיכון והן בים האדום יש מקום לפעילות צבאית נרחבת של כוחות ימיים מעצם העובדה שחופיהם צפופי אוכלוסייה, ושם מתרכזות התשתיות האסטרטגיות והכלכליות של רוב מדינות העימות. ככל שיגדלו הטווח של טילי הים-ים ואמינותם, יורחבו האפשרויות להפעלתם, ויעלה משקלם בשדה הקרב הימי העתידי על כל היבטיו.

עם זאת ברור מעל לכל ספק, כי בזירה של קרב-השטח בעתיד תגדל סכנת ההיפגעות מטילי ים-ים, שיהיו מתוחכמים ומדויקים יותר, ויהיה צורך לשפר באופן משמעותי את מעטפת הלוחמה האלקטרונית והנשק נגד טילים, שיהיה חלק בלתי נפרד מחימושה של ספינת הטיילים בעתיד. תכונותיה העיקריות של ספינת העתיד תכלולנה:

1. מהירות שיוט מבצעית גבוהה וכושר תמרון מעולה.
 2. מערכת טילי ים-ים מודרנית ויעילה.
 3. מערכת לחימה יעילה נגד צוללות.
 4. יכולת לחימה יעילה נגד טילי ים-ים. ישנו, כמובן, קושי גדול לשלב את כל ארבעת המרכיבים האלה בספינה אחת, שכן יש ביניהם לא מעט ניגודים. ברור איפוא שמתכנניה של ספינת העתיד יצטרכו למצוא פשרה כלשהי בין כולם.
- אין ספק שלכמות הכלים יהיה משקל סוגלי רב בכל קרב ימי עתידי, שכן מספר רב של כלי שיט יאפשר גיוון מרבי של מערכות לחימה ושל שיטות לחימה, ירחיב את יכולת התגובה לכמה זירות ויעדים בעת ובעונה אחת ויגדיל את יכולת הספינה והשרידות של הכוחות בכל האתרים.
- חשוב מאוד שיישמרו ממדיה הקטנים, יחסית, של הספינה ומחירה הנמוך, יחסית, כדי שההגנה עליה לא תהפוך למטרה בפני עצמה. ספינה גדולה ויקרה תזדקק למערכות הגנה כבדות ומורכבות שיסרבלו את תהליכי התפעול ויחבלו ביכולתה המבצעית.

לקחי האויב

הציים של מדינות ערב משקיעים מאמצים גדולים בחיפוש וברכישה של מערכות נשק מתקדמות במערב ובמזרח. אלה כוללות: צוללות, סטי"לים, מערכות טילים מודרניות ומערכות לחימה אלקטרונית. נראה שבעתיד תוכלנה מדינות ערביות כמו מצרים סוריה, לוב אלג'יר, מרוקו, סעודיה ועיראק להעמיד כוח ימי מכובד, שלפחות חלקים ממנו יוכלו לפעול בזירות השונות במשולב ובהרכבים מגוונים רבים תוך שימוש בתעלת סואץ לפריסת הכוחות בין זירות הים התיכון וים סוף.

חשיבותו של חיל הים

מלחמת יום הכיפורים שבה והוכיחה לנו ולמדינות ערב כי גם כשעיקר המאמץ מתרכז ביבשה ובאוויר, הרי יש חשיבות רבה לזירה הימית. המשימות החיוניות בזירה זו הן: שמירה על נתיבי שיט פתוחים לאספקה צבאית ואזרחית, הגנה על ריכוזי האוכלוסייה הצפופים שעל החוף, חסימת השיט לנמלי האויב ואיום על עורף האויב כדי לאלצו להקצות כוחות גדולים להגנת החוף. כוחות אלה נגרעים, כמובן, מהמאמץ המרכזי שלו.

לפיכך חייב פיתוחו של חיל הים להימשך גם בעתיד, באופן שסדר הכוחות שיעמוד לרשותו יבטיח הגנה מרבית על חופי המדינה ויוכל להבטיח נתיבי שיט פתוחים אליה בכל הנסיבות, לרבות בעיתות מלחמה. זאת על מנת שלא תושבת תובלת האספקה החיונית מהעולם החיצון למדינה, וככל האפשר גם תימשך הפעילות המסחרית עימו.

המצרי בעירדקה הייתה איום ישיר על המבצע ובעצם סיכלה את האפשרות להוציאו אל הפועל. לו הייתה נחתת טעונה לעייפה ברק"ם סופגת טיל, הייתה שוקעת על תכולתה למצולות בתוך שניות. לפיכך השקענו מאמץ עצום בהשמדת הסטי"לים של עירדקה.

שיטת 13 בעירדקה

באין לנו כל כלי שיט שיוכל להתמודד עם ה"קומארים" של עירדקה, נותרה שיטת 13 – הקומנדו הימי – הפתרון האפקטיבי היחיד. אומנם אחד משלושת ה"קומארים" הוצא מכלל שימוש בהתקפת אוויר, אך לאחר מכן הסתגרו הספינות בעירדקה, וחיל האוויר היה עסוק מכדי שיוכל להקצות כוח אווירי לחיסול השתיים הנותרות. ארבע פעמים תקפו לוחמי השיט את עירדקה, החל מ-9 באוקטובר ועד 22 באוקטובר, ובכל פעם בשיטה אחרת: בסירות גומי, בסירות נפץ וב"סנוניות נשק". בגיחתם השנייה הטביעו את אחד הסטי"לים באמצעות מוקש שהצמידו לגחוננו, ובגיחתם הרביעית והאחרונה, שתתואר להלן בקיצור, השמידו את ה"קומאר" הנותר.

רכובים על שתי "סנוניות נשק" התגנבו הלוחמים למעגן וזיהו – אחרי בעיות תנועה קשות – את ה"קומאר". הם התקרבו אליו בחשאי, ומטווח של כמה עשרות מטרים שיגרו לעברו טילי "לאו" משני קנים. אחרי תשע החטאות פגעו שני הטילים האחרונים שנתרו בזה אחר זה והעלו את הספינה באש. תוך כדי כך עלתה אחת הסנוניות על שרטון. תחת אש כבדה הצליחו הלוחמים לחלץ את הסירה ולחמוק אל הים הפתוח בחזרה לשארם א-שייח'.

מכל ארבעת הפעולות חזרו הלוחמים לבסיסם בלי שנגרמו להם אבדות או נזקים כלשהם, אף שגורם ההפתעה אבד כבר לאחר הפעולה הראשונה. כל זאת בזכות התושייה, המקצוענות ויכולת האלתור שגילו בשטח, תוך הפגנת אומץ לב ודבקות ללא פשרות במטרה.

בצהרי ה-22 באוקטובר, בד בבד עם חזרת לוחמי השיט ממסעם האחרון לעירדקה, נערך כוח הנחיתה הגדול ביותר שהתקבץ אי פעם בצה"ל, טעון בשריונו ומוכן לפעולה. אולם הידיעה על כניון הפסקת האש עצרה את המבצע.

חופש השיט במפרץ סואץ

לצי המצרי בים האדום הייתה לכאורה עדיפות מוחלטת, שנוצלה באופן זמני למניעת השיט הישראלי במצרי באב אל-מנדב. לעומת זאת נכשל ניסיונו לחסום את השיט הישראלי במפרץ סואץ, על אף המוקשים שזרע במצרי יובל וטביעת המיכלית "סיריס" בת 50 אלף הטונות מפגיעת אחד מהם, כשהייתה בדרכה לבאבו רודס. אומנם לא נמצאה בידי חיל הים טכנולוגיה לטיפול בבעיית המיקוש של מצרי יובל, והם טוהרו בעזרת הצי האמריקני

והסובייטי רק אחרי המלחמה, אך לאחר טביעת ה"סיריס" הכשיר חיל הים את מעבר המילאן, מזרחית למצרי יובל, לשיט מיכליות. וכך, ארבעה ימים לאחר תום המלחמה, זומן קצר אחרי טיבוע ה"סיריס", התחדש שיט המיכליות הישראלי במפרץ סואץ.

כבר לקראת סוף המלחמה הייתה השליטה במצרי יובל ובמפרץ סואץ שוב בידינו, ומיכליות ישראליות חזרו להוביל דלק מאבו רודס לאילת. שליטתנו במצרי הים האדום ובמפרץ סואץ התאפשרה בזכות פעולותיהם הנועזות של לוחמי הקומנדו הימי וזכות פעולותיה של פלגת הדבורים, אשר נשאו גם הן אופי של פעולות קומנדו וכללו תקיפות מעגניים לאורך החוף המצרי, הטבעת ספינות אספקה ותקיפת כוחות קומנדו מצריים.

למיקוש מצרי יובל הייתה השפעה מתמשכת על השיט, בעיקר של המצרים, במימי מפרץ סואץ, שהסתיימה רק עם גמר פינוי המוקשים. במשך כל התקופה לא פסקה תנועת המיכליות הישראליות לשדות הנפט באבו רודס ובחזרה לאילת דרך מעבר המילאן, בעוד השיט המצרי נחסם בגין אותם מוקשים שזרע הצי המצרי.

לקחים

כללי

החל מליל המלחמה הראשון השקענו מאמץ עצום באיתור תקלות, בתיקון ובפעולות למניעת הישנותן. כמו כן עסק מספר גדול של קצינים מהתחום המבצעי והטכני בתחקור ובלמוד מדויק של כל הפעולות והקרבות וכן של הפעילויות הלוגיסטיות בבסיסים, במספנות ובבתי המלאכה. ברור היה לנו כי בכל הקשור ללקחי הקרבות, האויב – כמונו – עסק ויעסוק בלמידתם, ולפיכך טכניקות ותורות לחימה, גם אם הוכחו כמוצלחות במלחמות העבר, לרבות ביום הכיפורים, התיישנו תוך כדי הביצוע ויהיו פסולות לשימוש חוזר מעצם חשיפתן לאויב.

אנו חייבים איפוא בלימוד לקחי המלחמה כבסיס לפיתוח תורות ומערכות לחימה חדשות. בפיתוח מערכות הנשק המתקדמות, שתתמודדנה בשדה הקרב העתידי, נסתייע בניסיון שצברנו, אך המטרה תהיה לחדש. לא פחות מכך עלינו להימנע, כל כמה שרק אפשר, מלנוח על זרי הדפנה של האתמול. התרדמה הנגזרת על כל המתבשמים מהצלחות העבר צופנת בחובה סכנה גדולה של ניוון הרצון והיוזמה לעשות ולהתפתח לקראת המחר. זוהי אחת הסכנות הגדולות האורבת לחיל הים.

סטי"לים

ספינת הטילים הוכחה במלחמה הזאת כפלטפורמה עיקרית ומרכזית בזירת הלחימה המיידית של חיל הים, ונראה כי גם בעתיד תהיה – גם אם שונה ומשוכללת יותר – בסיס לבניית כוחות השטח של חיל הים.

הצלחתנו באבטחת השיט לישראל הייתה מלאה, אך לא לבדנו נשאנו בנטלה. מאז ימי ההעפלה ובמשך כל שנות קיומו קיים חיל הים שיתוף פעולה הדוק עם חברות הספנות הישראליות והסתייע בהן. ימאי צי הסוחר הישראלי, בחלקם אנשי חיל הים לשעבר, הפגינו מסירות, עוז רוח ונחישות לעשות את מלאכתם חרף הסכנה ולקיים את הגשר בין ישראל לעולם החיצון.

מבצע "לידי"

בעקבות הצלחותיו של חיל הים בימי המלחמה הראשונים הן בזירה הסורית והן בזירה המצרית הסתגר הצי המצרי בנמליו ונמנע מיציאה לים הפתוח כדי לא להתעמת עם ספינות הטילים שלנו. באותה עת נמצאו מספר כלי שיט צבאיים מצריים בנמל פורט סעיד, ובכללם שתי "אוסות", שתי ספינות טורפדו ושלוש נחתות. אחרי הטבעתה של ספינת "קומאר" בעירדקה שבים האדום על-ידי לוחמי שייטת 13, נשאר הכוח המצרי בפורט סעיד היחיד ששרד, והחלטתי לפעול להשמדתו.

ב-16 באוקטובר חדר כוח של שייטת 13, רכוב על שני "חזירים", לנמל פורט סעיד. הכוח מנה שני זוגות: על "חזיר" אחד היו סגן עווד אמיר ז"ל – שהיה מפקד הכוח – ובן זוגו, סמ"ר עלי קמחי ז"ל. על ה"חזיר" האחר היו סגן בועז שקדי וסמ"ר שייקה ברמן. כבר בהתקרבות לנמל שמעו מרחוק הדי התפוצצויות של מטעני עומק שהשליכו המצרים נגד צוללים. ככל שהתקרבו למטרות התגברה עוצמת הפיצוצים, ואף על פי כן לא הרפו והמשיכו במשימתם. תוך העזה ודבקות במטרה הגיעו אל הספינות והצליחו לטבע סטי"ל מדגם "אוסה" וספינת טורפדו. סגן עווד אמיר ז"ל וסמ"ר עלי קמחי ז"ל לא חזרו מהפעולה והוגדרו נעדרים.

סיכום האירועים בזירת הים התיכון

העובדה המרשימה ביותר בכל קרבות הטילים שניהלנו הייתה שכל טילי ה"סטיקס" החטיאו, ולכוחותינו לא נגרמו מהם נזקים כלשהם. ניצחונן של מערכות הלחימה האלקטרוניות של ישראל

היה מוחלט. לאחר שני הקרבות הראשונים בסוריה ובמצרים – ועד לסיום המלחמה – לא העזו המצרים והסורים להוציא כוחות ימיים אל מחוץ לטווח תותחי החוף והמטרייה של טילי החוף-ים, למעט צוללות שנשלחו ללב ים בניסיון כושל לשים מצור על השיט לישראל. כל הקרבות שנהלו על-ידי ספינות חיל הים עד תום המלחמה בזירת הים התיכון התרחשו במימי החופים של סוריה ושל מצרים.

המלחמה בזירת ים סוף

מצבנו בים האדום היה שונה לחלוטין. הספינות מדגם "רשף", שתוכננו ונבנו כדי לשרת בזירת ים סוף (זי"ס), לא הספיקו להגיע ליעדן, ובסד"כ נמנו שלושה דבורים (שלאחר פרוץ המלחמה יתוגברו בשלושה נוספים, שהועברו בדרך היבשה), שבע נחתות (אחת גדולה, שלוש בינוניות ושלוש קטנות) ואוניית סוחר חמושה. כפי שצפינו, הפעילו נגדנו המצרים ספינות טילים וספינות משמר בניסיון לפגוע בבסיסנו בשארם א-שייחי ויחידות קומנדו במפרץ סואץ כדי לפגוע בכוחותינו שבחוף המזרחי ולשבש את פעילותם. נוסף על כך הטעינו המצרים צי של סירות דיג

סרן אלכס טל
במלחמת יום
הכיפורים (שלישי
משמאל). כיום
מפקד חיל הים

בתחמושת, בדלק ובאספקה חיונית אחרת עבור כוחותיהם המשוריינים, שנועדו לפרוץ מאיזור התעלה דרומה, לאורך החוף, בואכה ראס סודר, אבו זנימה וא-טור.

המאמץ המבצעי העיקרי שתוכנן לזי"ס היה נחיתה משוריית בסדר גודל אוגדתי בגדה המערבית של מפרץ סואץ, ולביצועו נאספו הנחתות ממקורות שונים ומשוניים בכל רחבי העולם. כהכנה למבצע נערכו בזירה בשנים שקדמו למלחמה אימוני נחיתה מאומצים ומגוונים, שכללו, נוסף על הנחתות, כוחות שריון גדולים. נוכחותם של שלושה סטי"לים מדגם "קומאר" בבסיס הצי

בספינות מדגם "סער" איפשרה להן רק שהייה קצרה בזירת הפעולה, אך המצרים לא לקחו בחשבון אפשרות של תדלוק בים, ובכך שגו. אנחנו ניסינו לייטר את המשחתות המצריות בצאתן לים והצבנו כוח סטי"לים באיזור מלטה. באחת ההפלגות האלה נקלעו שתי ספינות שלנו, בפיקודו של אל"ם ברקאי, לסערה קשה בקרבת האי, שמנעה את תדלוק הספינות בלב ים. בלית ברירה נכנס ברקאי למפרץ קטן בחוף של מלטה והחל לבצע את התדלוק. זמן קצר אחר כך, כשהייה התדלוק בעיצומו, הופיעה לידם ספינת משמר של מלטה, ובאדיבות תקיפה של מארחת הזמינה את ספינות הכוח להיכנס לנמל ולטה, בירת האי. אל"ם ברקאי הודה למארחיו על ההזמנה בהתאם לכל הגינונים, ומייד עם תום התדלוק מיהר לצאת מהמסתור אל הים הסוער בחוץ. למחרת התקבלה בישראל תלונה חריפה מטעם ממשלת מלטה על הפגיעה בריבונותה. מלטה, שקרובה ללוב מכל הבחינות, דיווחה לה, כמובן, על האירוע, ומאז שבתו המשחתות המצריות בנמלים והמשיכו את הסגר הימי על ישראל מתוכם, בריחוק של כמעט 2,000 ק"מ מחופי המדינה.

סיורי אבטחת השיט, צריך לומר, לא היו משימה קלה כל עיקר לצוותים ולספינות. השעות הממושכות, שעשו בחדרי המכוונות החדוסיים והמחניקים ובגשר צלוף הרוחות והמלח, והימים הארוכים שבילו בים הפתוח בריציפות בתנאי מזג אוויר שברוב הזמן לא האירו להם פנים, שחקו את האדם ואת המכוונה כאחד. ספינות הטילים הקטנות שנבנו בשרבורג נועדו ביסודן רק לגיחות קצרות אל מימי החופין של נמלי האויב ולא לשהייה ממושכת בים. גופן הקל המיטלטל בקלות, המגורים הצפופים, המזון המעט והמים שהספיקו לשתייה בלבד הפכו את הסיורים האלה למסעות סיגוף.

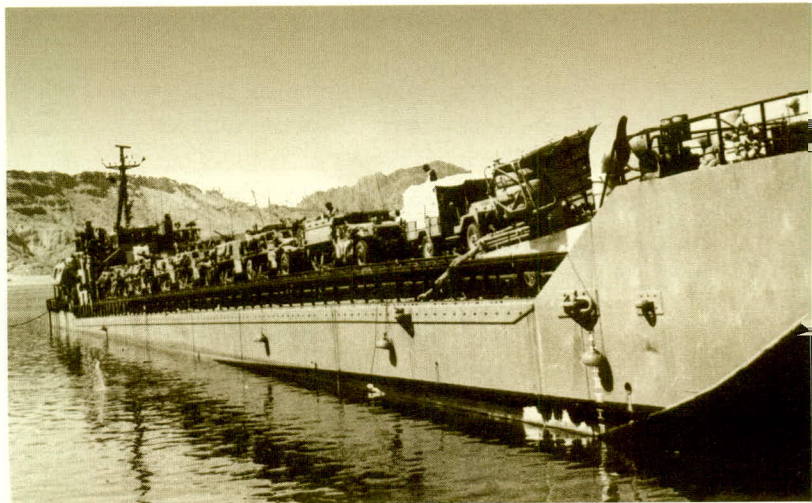
אך אולי יותר מכל אלה קשה הייתה השגרה המשעממת, האינסופית, של אופק ושמיים על נתיב אבטחה ארוך ובלתי משתנה כמעט, כשמספר האירועים המשמעותיים שואף לאפס. באחד הסיורים, סמוך לחוף קרפוטוס, מזרחית לכרתים, עלתה אח"י "חיפה" על סלע תת-ימי ונפגעה באורח חמור בתחתיתה ובחרטומה. המים הרבים שחדרו בעד הפרצה שנקרעה בגופה גאו בתוך חלל החרטום במהירות, ונשקפה לה סכנה ממשית. אנשי הצוות, מותשים ככל שהיו, לא איבדו את העשתונות ותמכו את מחיצת החרטום באמצעות קורות בקרת נזקים, כדי שלא תקרוס תחת לחץ המים. למפקד הספינה הוריתי להישאר במקומו ולא לנסות להיחלץ בכוחות עצמו על מנת למנוע נזקים נוספים לגוף. בתוך פחות מ-24 שעות הגיעה למקום אוניית סוחר שגייסנו בראשית המלחמה כאוניית תיקונים ופרקה מהסטי"ל כל משא שניתן היה להסיר, לרבות נשק ותחמושת. אחר כך גררה אותה אחר כבוד מירכתייה לחיפה.

שיט הסוחר לישראל וממנה התקיים במהלך כל ימי המלחמה ללא מעצור כלשהו. בסך הכל בוצעו כ-200 הפלות, שהביאו 95% מכלל המטענים שנשלחו לארץ, ובכללם מזון, דלק, תחמושת ומטענים כלליים. בהסוואת האוניות גילו צוותים אחדים יצירתיות גדולה, עד כי בהגיען לארץ התקשו אפילו בעליהן לזהותן.

אבטחת השיט, החלטתי לבצע את המשימה באמצעים שעמדו לרשות חיל הים – הגם שהוגדרו מלכתחילה ליעוד אחר – ומייד עם פרוץ המלחמה קיבלתי בנושא זה כמה החלטות:

1. לא להעניק ליווי צמוד לאוניות סוחר ישראליות, וזאת מהסיבות הבאות:
 - א. בליווי צמוד, כשכוח הליווי ואוניות הסוחר מפליגים בשיירה, נקבע קצב ההתקדמות על-פי האונייה האיטית ביותר – מכשלה שיש בה כדי לסכן ללא צורך את כל אוניות הכוח, לרבות ספינות הליווי.
 - ב. הפלגה בשיירה היא תופעה לא שגרתית, וכזאת מושכת תשומת לב, במיוחד של סיורי אוויר, מקילה על האויב את הזיהוי ומאפשרת לו לרכז כוחות תקיפה.
2. נקבעו הנחיות לחברות הספנות כלהלן:
 - א. יש להשתמש באוניות המהירות ביותר.
 - ב. יש להסוות את האוניות בכל דרך אפשרית.
 - ג. יש לתאם את נתיבי ההפלגה עם חיל הים.
3. את התוכנית לאבטחת השיט הנחה העיקרון כי יש למנוע כל עיכוב בתנועת האוניות לישראל וממנה. בהתאם לכך נפרסו כוחות האבטחה בעדיפות ראשונה במזרח הים התיכון, בין כרתים לחיפה ובעדיפות שנייה מערבה יותר, בין סיציליה לכרתים.

**המאמץ המבצעי
העיקרי שתוכנן
לזירת ים-סוף
היה נחיתה
משוריית בסדר
גודל אוגדתי
בגדה המערבית
של מפרץ סואץ,
ולביצועו נאספו
הנחתות
ממקורות שונים
ומשוניים בכל
רחבי העולם**

נחתת חיל הים
הישראלי –
"בת שבע"

משהו על אופיה המיוחד של הפעילות לאבטחת השיט אפשר ללמוד מהסיפור שלהלן:

במהלך המלחמה הורו המצרים למשחתות ה"סקורי" שלהם, שכזכור הפליגו לנמלי טריפולי ובנגוי בלוב, לנסות לייטר אוניות סוחר ישראליות ליד האי מלטה. הם הניחו שבמרחק כה גדול מהחוף הישראלי תימצאנה המשחתות מחוץ לטווח המבצעי של הסטי"לים שלנו ותוכלנה לפעול נגד שיט סוחר ישראלי ללא חשש.

לכאורה צדקו המצרים בהנחתם, מכיוון שכמות הדלק

והספינות המצריות לא יצאו מהנמל. החלטתי איפוא לנסות לגרות אותן לצאת לים על-ידי הפגזות מטרות בחוף הדלתא של הנילוס. למשימה זו הוקצו 10 ספינות. 6 מתוכן, בפיקודו של המש"ט, החלו לבצע סיור אלים בגזרת דמייטה-רוזטה בשפך הנילוס במטרה לאתר את האויב ולהשמידו. הכוח נכנס לגזרת הסיור בשעה 18.46, ובשעה 21.10 היו גילוויים ראשוניים של כוח מצרי בטווח של כ-50 ק"מ.

לקראת חצות ירו המצרים מטח טילים ראשון, ובו 12 טילים, מטווח של כ-40 ק"מ. מייד לאחר מכן פנו ה"אוסות" המצריות במהירות מרבית מערבה במגמה להסתלק ולהתחמק מכוחותינו. ספינותינו לא נפגעו ודלקו אחר ה"אוסות". נוכח פער המהירויות הגדול בין ה"סער" (42 קשר) ל"אוסה" (28 קשר), הלך הטווח ונסגר במהירות. בטווח של 18 ק"מ פתחו ספינותינו בירי טילים על 4 "אוסות" והשמידו שלוש מהן. הרביעית עלתה על שרטון בחוף בלטים והושמדה באש תותחים.

תקלות

אף שחיל הים הצליח בכל הקרבות שניהל במהלך המלחמה, הוא לא יצא פטור לחלוטין מתקלות, וכבר הזכרתי בהקשר זה את 11 הטיילים שהחטיאו. בבדיקות שנערכו בספינות למחרת נמצאו תקלות טכניות שלא נשנו לאחר תיקונן. במהלך התחקירים גם נחשפו לא מעט תקלות וטעויות אנושיות, שלקחיהן נלמדו ויושמו בזמן אמיתי.

אחת התקלות הבולטות והחמורות ביותר אירעה לאח"י "חנית" בלילה השני, כשהפליגה במסגרת כוח משימה לביצוע פטרול אלים מול חופי מצרים. ה"חנית" נועדה להציב מארב בפתחה המערבי של ימת ברדוויל. אנשי צוותה, שהשתתפו בקרב לטקיה, כבר נמצאו יומיים בפעילות ובהתקרבם – במהירות של 30 קשר – לרצועת החוף הצרה והשטוחה, החוצצת בין הימה לים, ושכמעט אי-אפשר להבחין בה במכ"ם, חברו יחד העייפות, המהירות הגבוהה וקשיי הניווט, והספינה ננעצה כמעט לכל אורכה בחול הרך. ה"חנית" חולצה ונגררה לחיפה, שם אובחנו נזקים קשים למדחפים ולגוף. אך מאמץ מרוכז של כל הכוחות הטכניים של חיל הים במטה ובמספנה החזיר אותה אחרי כמה ימים לכשירות, והיא עוד הספיקה לחזור ולהשתתף במלחמה.

נתיבי שיט פתוחים

ב-1973 סברו רבים במערכת הביטחון כי תפקידו של חיל הים מתמצה בהגנה על חופי המדינה ותו לא. היו גם מי שחשבו אחרת,

אך קולם כמעט שלא נשמע. כתוצאה מכך לא הוטל על חיל הים לתכנן ולבנות כוח לאבטחת חופשי בימי מלחמה, וממילא לא הוקצו לכך משאבים.

הנחת העבודה של מערכת הביטחון הייתה כי בלאו הכי תהיה המלחמה קצרה, ולפיכך בחרו קברניטיה להשקיע את מאמציהם ואת תשומת ליבם בתחומים אחרים.

בשל חששו מפני חסימת מצרי באב אל-מנדב בפני שיט ישראלי ועצירת זרימתו של הנפט האיראני לישראל הורה שר הביטחון דיין בתחילת 1968 להיערך להשגת שליטה בים האדום. באין כל אמצעי חלופי לאבטחת השיט בריחוק גדול כל כך מכל בסיס ישראלי, הטיל את המשימה על חיל הים, וכך נולד פרויקט ה"רשף".

ב-1970 החלו לבנות במספנות ישראל 6 ספינות מדגם "רשף" (הנקראות כיום "סער 4"). כל ספינה כזאת היא בדחי של כ-450 טון – כמעט פי שניים מגודלה של "ספינת שרבורג". תנאי הזירה דרשו כלי שיט גדול וכבד יותר, שיוכל להתקיים תקופה ממושכת, יחסית, במנותק מבסיס אם, שטווח הפעולה המבצעי שלו יהיה ארוך יותר, ושיוכל להתמודד עם תנאי הים.

ב-6 באוקטובר 1973 עדיין היה הכוח בשלבי בנייה ולא נמצא בזירת ים סוף כמותוכן. שתי הספינות הראשונות – "רשף", שכבר הייתה בתהליך הרצה, ו"קשת", שעדיין לא שולבו בה מערכות הנשק – נועדו להפליג לזירה מסביב לכף התקווה הטובה, אך "נתקעו" בים התיכון והשתתפו בקרבות ובמשימות האבטחה של נתיבי השיט.

מייד עם פתיחת פעולות האיבה, ב-6 באוקטובר, הכריזו שלטונות מצרים כי הטילו סגר ימי על כל נמלי ישראל. להגדרתם כלל הסגר את כל נתיבי השיט בים התיכון אל הארץ וממנה, את נתיבי השיט בים האדום וכמובן את השיט הישראלי במפרץ סואץ.

אבטחת חופשי השיט לא הייתה מוגדרת באותה עת כמשימתו של חיל הים, אך הישגיו בימים הראשונים של המלחמה תרמו, ללא ספק, תרומה גדולה מאוד לאבטחת נתיבי השיט לישראל. בעקבות הניצחונות האלה מול חופי מצרים וסוריה הסתגרו כלי השיט הסוריים והמצריים בנמליהם ולא העזו לצאת מתוכם. אוניות השטח הגדולות – המשחתות – הורחקו מזירת הלחימה והפליגו לנמלי בנגי

וטריפולי בים התיכון ולעדן בים סוף. בזירת הים התיכון נותרו פעילות רק צוללות ברמת כשירות ירודה ביותר. הן ביצעו גיחות אחדות – כולן לא מזיקות – אל מחוץ לנמליהן.

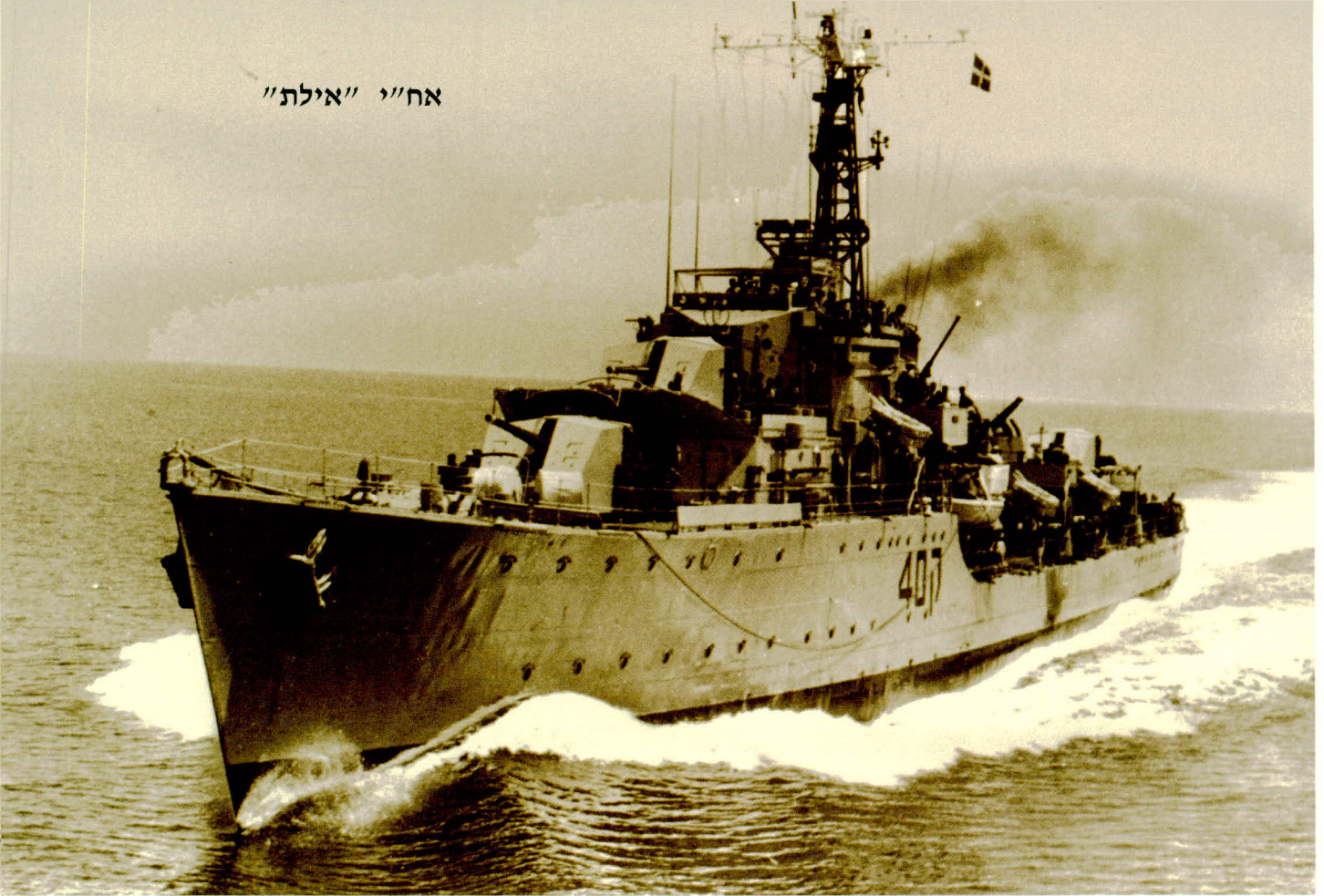
בים האדום, ליד נמל פורט סודאן, שיגרה צוללת מצרית טורפדו לעבר מיכלית ישראלית שהייתה בדרכה לאילת. המיכלית לא נפגעה. היה זה המקרה היחיד במלחמה, ככל הידוע לנו, שבו ניסתה צוללת מצרית לתקוף כלי שיט ישראלי.

חרף התייחסותה המעורפלת של מערכת הביטחון לנושא

ב־1973 סברו רבים במערכת הביטחון כי תפקידו של חיל הים מתמצה בהגנה על חופי המדינה ותו לא. היו גם מי שחשבו אחרת, אך קולם כמעט שלא נשמע

ספינת טילי ים-ים ישראלית מדגם "סער 2"

אח"י "אילת".
הטבעתה ב-21
באוקטובר
1967 לא חוללה
את המהפכה
בחיל הים,
אלא רק
החישה אותו

בשעה 22 דיווחה תחנת החוף על התקרבותם של כלי שיט לא מזוהים ממערב בכיוון הספינות שליד החוף, וזמן קצר אחר כך היא דיווחה על ירי. סא"ל רוז הפר את הדממה האלקטרונית, הזמין סיוע אווירי והורה להסתער. בעוד שני הזוגות סוגרים במלוא המהירות משני כיוונים, התגלו על מסכי הספינות חמש מטרות, שזוהו כנושאות מטולי רקטות מלוות בסטי"לים. עם כניסתן לטווח הטילים ניתנה הוראה לפתוח באש, אך כל 11 הטילים שנורו מהספינות החטיאו מסיבה לא ידועה. תוך כדי הקרב הצטרף מטוס "פנטום" בודד לכוח. הוא הונחה לעבר אחת המטרות והשמיד אותה. הייתה זאת הפעם היחידה במלחמה שבה הצליח חיל האוויר, שהיה עמוס מאוד במשימותיו, להקצות מטוס מסייע לכוח המסתער. למחרת הגיעו לחוף סיני ניצולים מהספינה שטובעה.

הקרב התנהל בהתאם לתורה שפותחה לפני כן. על כוחותינו נורו 8 טילים, וכולם החטיאו את מטרותיהם. עברנו את טבילת האש הראשונה שלנו בהצלחה מלאה. הנשק ומערכות הלוחמה האלקטרונית פעלו כפי שציפינו, ואילו האנשים – החל מהפיקוד הבכיר וכלה באחרוני אנשי הצוות – פעלו מעל ומעבר למצופה: בקור רוח, במקצועיות ובאומץ לב.

כמצופה, נתגלו בקרב גם הרבה תקלות בנהלים ובמערכות לחימה, שהכרח היה לתקנם בזמן אמיתי. התחקיר החל מייד למחרת בבוקר במטרה למנוע הישנות תקלות ועל מנת לטפל בהן בעת ובעונה אחת בכל הרמות – המבצעית, הטכנית והלוגיסטית – תוך הזרמת הוראות ביצוע מיידיות לתיקון הציוד ולעדכון הנהלים המבצעיים.

מארב ליד אל-עריש

קרב בלטים

ביום השלישי למלחמה יצאו כוחות היבשה של צה"ל למתקפת-נגד בחזית סיני בתקווה להדוף את הכוחות המצריים בחזרה אל מעבר לתעלת סואץ. מטה חיל הים ציפה שלחץ יבשתי על פורט-סעיד יאלץ את הספינות המצריות בנמל להימלט לבסיסן הראשי באלכסנדריה מחשש שייתפסו או יופגזו. אך מתקפת-הנגד נכשלה,

בה בעת שהמש"ט (מפקד השייטת) הסתער על הספינות הסוריות בלטקיה, מיקם מפקד פלגה 33, סא"ל גדעון רוז, מארב של ארבע ספינות מערבית לאל-עריש כנגד נחיתה אפשרית של כוחות מצריים על חוף סיני. שתיים מהספינות השליכו עוגן סמוך לחוף, ושתיים סיירו בעומק הים. הכוח קיים דממת קשר ומכ"ם, והוון במידע מתחנה חופית.

המערכות, של גיבוש תורת הקרב ושל ביצוע התרגולות. האם יצלחו כל אלה ויגשימו את התקוות הרבות שתלינו בהם? הייתה זאת נקודת שיא שחוויתי במוצאי יום הכיפורים 1973 עם כל אחד מאנשי צוותם של הסטי"לים שיצאו לים, עם מפקד השייטת, אל"ם מיכאל ברקאי ("יומי"), עם הקצינים, עם החיילים ועם האזרחים בבסיסים, במפעלים ובבתי המלאכה, במחסנים ובמשרדים, שתרמו, כל אחד בדרכו, חלק חשוב במאמץ העצום, שעמד עתה למבחן האולטימטיבי.

קרב לטקיה

בלילה שבין 6 ל-7 באוקטובר הנחנו שבמסגרת ההתקפה הכללית של הסורים בגוף עלול כוח משימה של "קומארים" ושל "אוסות" סוריים להגיע דרומית ללטקיה עד למרחק שיאפשר לו לשגר טילי "סטיקס" לעבר חיפה והמפרץ. לפיכך הוריתי למפקד שייטת הסטי"לים לבצע סיור אלים צפונית לראש-הנקרה, בכיוון לטקיה שבסוריה, במגמה להקדים ולירט את הכוח, אם אכן ייצא, ובכל מקרה להגיע ממש עד לבסיס הצי הסורי בלטקיה כדי להיכנס לקרב עם כוחות האויב, אם יימצאו בים.

כוח של 5 ספינות טילים בפיקודו של מפקד השייטת, אל"ם ברקאי, יצא צפונה, כשמשימתו היא לאתר ולהשמיד את הכוח הסורי. בין ספינות הכוח הייתה גם אח"י "רשף" בפיקודו של רס"ן מיכה רם (לעתיד מפקד חיל הים). "רשף" הייתה הספינה הראשונה מדגם "סער 4" שנבנתה במספנות ישראל. היא הוכנסה לסד"כ ימים ספורים בלבד לפני פרוץ המלחמה.

בשעה 23.30, מול לטקיה, נוצר מגע ראשון בין כוח המשימה שלנו לבין ספינת טורפדו סורית, שהוצבה בתצפית קדמית. תוך כדי הטיפול בה נתגלו ספינות טילים סוריות מזרחית לכוחותינו, בכיוון החוף הסורי. איתן נתגלתה גם מקשת מטיפוס "ת-43". ספינות הטילים שלנו פנו מייד מזרחה על מנת להיכנס לקרב עם ספינות האויב והשאירו ספינה אחת מאחור על מנת לטפל בספינת הטורפדו. בהגיען למבואות לטקיה, נורה מטח טילים על ספינותינו, וחלפו בערך 2 דקות, הארוכות ביותר שחוויתי אי פעם, עד לדיווחו של יומי שהטילים החטיאו כולם. היה זה הרגע הגדול בחיי. נסגר מעגל.

העובדות הבאות היו בעלות משמעות מכרעת לגבי הכניסה לקרב:

- א. טווח גילוי האויב על-ידי כוחותינו היה כ-40 ק"מ.
- ב. טילי האויב נורו על כוחותינו מטווח של 37.5 ק"מ.
- ג. ספינותינו הסתערו לעבר הספינות הסוריות, ובטווח של 20 ק"מ ניתנה הוראת פתיחה באש לעברן.
- ד. השלב הסופי של הקרב התנהל בטווחים קצרים ביותר, דרומית ללטקיה, קרוב מאוד לחוף הסורי. ספינת "אוסה" אחת עלתה על החוף, ושם טובעה באש ותותחי 40 מ"מ שנורתה על-ידי אחת מספינותינו.

בסך הכול טובעו בקרב 5 ספינות סוריות: "אוסה" אחת, 2 ספינות "קומאר", שולת מוקשים אחת מדגם "ת-43" וספינת טורפדו "כ-123". לכוחותינו לא נגרמו אבדות או נזקים כלשהם.

בשלב מאוחר יותר, כשכבר נמצא ציוד מתאים, הוא היה גדול ומגושם, שכן נועד להגן על כלי שיט גדולים בהרבה מסטי"לים, ואי אפשר היה להציבו על הספינות, שבלאו הכי כבר היו עמוסות לעייפה. מערכות ל"א לכלי שיט קטנים, כפי שהתברר לנו, פשוט לא היו בנמצא, מכיוון שכל מאמצי הפיתוח של ציי המערב בתחום הוקדשו להגנתם של כלי השיט הגדולים שלהם, שהיו פגיעים יותר לטילים. בלית ברירה נאלצנו לחפש את הפתרונות בכוחות עצמנו. בשילוב לא שגרת פועל המפעלים המפתחים בארץ מול אנשי ההפעלה המבצעיים ומהנדסי הפיתוח של חיל הים ו"תפרו" מערכות ל"א ייחודיות לסטי"לים של חיל הים, לפי מידתם.

"ספינות שרבורג" - 1968-1973

בדצמבר 1967, כחודשיים אחרי טיבועה של "אילת", הגיעה לחיפה אח"י "מבטח", הראשונה מבין "ספינות שרבורג", כשהיא עירומה מכל חימוש. במהלך השנתיים שלאחר מכן הגיעו עוד שש ספינות, ובדצמבר 1969 רכשנו תגבורת של חמש ספינות-אחיות, שנועדו ל"קידוחי נפט", כביכול, ושעם הצטרפותן לקודמותיהן עמד לרשות חיל הים כוח מחץ של 12 ספינות טילים חדשות ודרוכות לקרב.

מאז ועד אוקטובר 1973 התנהל בחיל הים מירוץ נגד השעון – תוך כדי ביצוע משימותיו השוטפות – לזיוד ולחימוש הספינות, לשילוב המערכות, לניסויי ההרצה ומעל לכל לפיתוחה ולתרגולה של תורת הלחימה עם צוותי הספינות בים ובמקטני האימונים בחוף.

כל כמה שהייתה פעילותנו נמרצת וחקקה את כל שעות היממה של אנשים רבים – קצינים, חוגרים ואזרחים – היינו נתונים בתחושה של מצוקת זמן חריפה. איש לא ידע מתי תיפול על ראשינו המלחמה הבאה. הסיוטים של 1967 ושל אובדן "אילת" רדפו אותנו. עשינו לילותינו כימים כדי להביא את העתיד מרחוק ולעשותו מציאות בהווה הקרוב.

יצאה למלחמה

ביום הכיפורים 1973 עמדו לרשות חיל הים הכלים החדשים, שאותם הכין במשך שנים רבות. אולם תהיה זו טעות לטעון שהפעם היה חיל הים מוכן למלחמה, שהרי המערכות שבהן מדובר היו עדיין בפיתוח, ורק המלחמה, שהייתה טבילת האש שלהן, הוכיחה בדיעבד את מוכנותן. עם כל האופטימיות רחשה בכולנו, בגלוי ובסתר, חרדה גדולה שמא לא תעמוד המערכת במשימה, ויגרם אסון נורא לספינות המסתערות מול מטחי הטילים של האויב. ברור היה לכולם, כי אם יתפוצצו 400 ק"ג של חומר נפץ שבראש ה"סטיקס" על סיפוני הדקיק של סטי"ל, לא ייוותרו לו אפילו דקות אחדות של חסד אחרון על פני המים. אישית הרגשתי, שזהו המוקד, המבחן לכל המאמצים שהשקענו בתקופה הארוכה של הפיתוח, של הבנייה, של שילוב

(שלא לדבר על ה"אוסה" המתקדמת והמצוידת בטילים רבים יותר). לא היה כל מקום להשוות את תכונותיהן – מהירות, תמרון, נשק, טווחי פתיחה באש ותדמית המכ"ם. עבור הסטי"ל לא הייתה המשחתת שונה באופן ממשי מאוניית סוחר – עובדה שהוכחה, לצערנו, באורח טראגי כל כך בטיבועה של אח"י "אילת" באוקטובר 1967.

התהליך הרעיוני והארגוני – ומאוחר יותר ההנדסי – למציאת פתרון החל בחיל הים ב-1962 ונמשך כמעט 10 שנים. בסיומו, כשהגענו לתשובה ממשית – הסטי"לים – הייתה טבילת האש שלה במלחמת יום הכיפורים.

ה"גבריאל", שנועד לשמש כנשק העיקרי בקרב השטח, תוכנן בשלב הפיתוח הראשון לפגוע במשחתת "סקורי", שבהערכת המצב בראשית שנות ה-60 הייתה האיום העיקרי בזירה. לתותחי ה"סקורי" הייתה עדיפות מסוימת בטווח על תותחי ה-4.5 של המשחתות שלנו, ולפיכך נדרש ה"גבריאל" לתקן את הפער ולהשיג עדיפות ארטילרית בדיוק ובטווח על ה"סקורי", כשהוא נישא על המשחתות. עם הופעתם של ה"קומארים" הראשונים בזירה, נמצאנו פתאום עם טיל נחות, שבגמר פיתוחו הגיע לטווח של 20 ק"מ בלבד (מחצית הטווח המבצעי של ה"סטיקס"), מה עוד שנועד להיות משוגר מעל סיפונה של משחתת, החשופה לפגיעה של טילי "סטיקס".

מלחמת ששת הימים

מלחמת ששת הימים תפסה את חיל הים במצב מביך. באותה עת הוא היה עסוק כל כולו בגיבושה ובמימושה של תורת לחימה חדשה, שהתבססה על ספינות טילים דחי של 250 טון, שצוידו בטילי "גבריאל" ובתותחי 40 מ"מ ו-76 מ"מ אוטומטיים, מבוקרי מכ"ם, שכמותם לא ידע חיל הים לפני. תורת הלחימה החדשה נשענה על כמות גדולה יחסית של כלי שיט, בהשוואה לסד"כ חיל הים במציאות של אותם ימים.

אלא שעם פרוץ המלחמה היו כל אלה בשלבים שונים של בנייה ושל הצטיידות במספנה בצרפת ובמפעלים רבים ברחבי אירופה. בחלקם הם היו עדיין בתכנון ובפיתוח בארץ. בפועל לא היו לחיל הים אף לא ספינה חדשה אחת ואף לא מערכת נשק מתקדמת אחת. חיל הים של ערב מלחמת ששת הימים כבר החזיק בטיפסת לחימה

מודרנית, המתקדמת ביותר בעולם, אך מעשית נותר חנוט בכלי שיט וציוד מיושנים מתקופת מלחמת העולם השנייה. בראש הוא כבר היה בסטי"לים, אך ברגליו היה שקוע עמוק במשחתות. אסון אח"י "אילת" ב-21 באוקטובר 1967 המחיש בצורה

הכואבת והקיצונית ביותר את האבסורד שאליו נקלע חיל הים והביא את פיקוד חיל הים להכרה הסופית, כי לפניו עידן של לחימה ימית חדשה ושונה בתכלית מכל קודמותיה, וכי יש לגשת ללא שיהוי להגשמתה של תפיסת הלחימה חדשה שלו.

"החגורה" ותורת הלחימה

תורת הלחימה של ספינות הטילים צריכה הייתה להיבנות מסביב לעובדה הקשה, שטווח ה"גבריאל" היה נחות באופן ניכר מטווח ה"סטיקס". הטווח המרבי של ה"גבריאל" מגיע ל-20 ק"מ, בעוד שטווח ה"סטיקס" מגיע ל-45 ק"מ. מכאן שעל הסטי"ל הישראלי היה לחצות חגורה מוכת טילי "סטיקס" ברוחב של 25 ק"מ, לפני שיכול היה לשגר את טילי ה"גבריאל" שלו. זאת הייתה, כמובן, מכשלה טכנולוגית רצינית, שצריך היה למצוא לה מענה הולם וברור בתורת הקרב.

תורת הלחימה של ספינות הטילים קבעה נוהל קרב בן שלושה שלבים:

1. גילוי וזיהוי של מטרות האויב מוקדם ככל האפשר.
2. סגירת טווח במהירות מרבית על מנת להגיע לטווח ירי אפקטיבי של טילי "גבריאל" תוך הפעלת אמצעי אמנעה נגד טילי האויב בעת חציית ה"חגורה".

3. שיגור טילי "גבריאל" עם כניסה לטווח הירי והמשך סגירת הטווח. עם כניסת המטרה לטווח יעיל של התותחים, יש לפתוח עליה באש תותחים עד להשמדתה.

לוחמה אלקטרונית

השלב השני בתורת הלחימה היה, כמובן, הקריטי מכולם, ולו הקדיש חיל הים את עיקר תשומת ליבו. בשלב זה – שלב חציית ה"חגורה" – אמורות היו הספינות להיות מוגנות על-ידי אמצעים אלקטרוניים לשיבוש הפעולה של טילי האויב. במאמץ הפיתוח של אמצעים אלה השתתפו המפעלים המפתחים לאורך כל תקופת הבנייה של הספינות, החל מ-1968 ועד למוצאי יום הכיפורים ממש.

הגם שהיו כמה מדינות מערביות, שנמצאו ברשותן טכנולוגיות וציוד ללוחמה אלקטרונית, גילה חיל הים בשלב מוקדם מאוד שאלה אינם זמינים, שכן אף אחד מהציינים הרלוונטיים לא היה מוכן למסור מידע, שלא לדבר על ציוד חדיש ויעיל בתחום זה, שנחשב סוד כמוס.

התהליך הרעיוני והארגוני – ומאוחר יותר ההנדסי – למציאת פתרון החל בחיל הים ב-1962 ונמשך כמעט 10 שנים. בסיומו, כשהגענו לתשובה ממשית – הסטי"לים – הייתה טבילת האש של במלחמת יום הכיפורים

גדול יחסית של סטי"לים החמושים בטילי ים-ים מסוג "סטיקס". על-פי אותה תורת לחימה נתפסו בתחילה הסטי"לים הסובייטיים כארטילריה קדמית להגנת החוף. טווח הירי המבצעי של הטילים – 35-40 ק"מ – היה ארוך ללא תקדים ביחס לזירה הימית של אותה תקופה. כוח תצפית קטן, שנערך לפני הכוח העיקרי במרחק של כמחצית טווח הטילים או מטוסי תצפית, ששימשו לגילוי ולזיהוי, איפשרו לנצל את מלוא טווח הטילים ולהפתיע את האויב. מספר הכלים הגדול נועד לחפות על תקלות או על טעויות הפעלה, כך שאפילו אם החטיאו אחדים מהטילים, הבטיחה הכמות המשוגרת את השמדת המטרה.

ראש הנפץ של טיל ה"סטיקס" מכיל כ-400 ק"ג חומר נפץ, שבכוחם לטבע אוניות מלחמה בדחי של 10,000 טון ויותר או להכותן בנכות קשה. פגיעת טיל כזה במטרה קטנה כסטי"ל תהיה תמיד קטלנית. הספינה פשוט תיעלם.

ה"סטיקס" הוא טיל אמין ומדויק, המסוגל לפגוע במטרות קטנות. הוא מצויד במכ"ם משלו, ומרגע ששוגר, שוב אינו תלוי בספינה המשגרת. הטיל מתביית עצמאית על המטרה, וספינת האם יכולה להתפנות לירי טיל נוסף – אם לעבר אותה מטרה או לעבר מטרה חדשה. לאחר שכילתה את חימושה, נסוגה הספינה התוקפת מזירת הלחימה בדרך המהירה ביותר. בשל הטווח הגדול של טילי ה"סטיקס" – גדול יותר משל כל טיל שיכולות היו יריבותיה של בריה"מ באותה עת להציב בזירה – נחשבו סיכויי ההצלחה של ספינות הטילים הסובייטיות לגבוהים במיוחד.

תורת הלחימה הסובייטית בים התבססה איפוא על פשטות ההפעלה, על מספר גדול של ספינות ושל טילים, על טווח ארוך ועל סיכויי פגיעה גבוהים. ספינות הטילים הסובייטיות היו בבחינת איום חמור על כל ציי המלחמה של אותם ימים, לרבות ציים גדולים שהפעילו

נושאות מטוסים ואוניות מלחמה גדולות ומתוחכמות אחרות. ספינות "קומאר" ראשונות, שלהן שני משגרי טילים, הופיעו בצי המצרי כבר ב-1962, וספינות ה"אוסא" ("ייתושי") הגדולות יותר, שלהן ארבעה משגרים, נמסרו לצי המצרי ב-1966. פרט לצי הסובייטי ולציים של גרורות בריה"מ לא היו סטי"לים לשום צי מלחמה אחר בעולם. אך בעוד שהמערב הפגין אדישות נוכח איום זה, הגיע חיל הים הישראלי כבר בשלב מוקדם למסקנה, שנוצרה מציאות חדשה בזירה הימית, המפרה באופן מוחלט את יחסי הכוחות הקיימים. הלוחמה בים קיבלה ממד חדש ובלתי מוכר, ואף על פי שתיאורטית היה לנו מושג כלשהו לגבי ועסקנו בפיתוח רעיונות ובאיתור אמצעים נדיים, הרי בפועל ניצבנו לפתע נוכח איום קטלני, שלא יכולנו להציב מולו מענה כלשהו. ב-1965 לא הייתה שום משחתת ישראלית, על כל מאות אנשי צוותה, תותחיה ומאסת הפלדה שלה, יריבה כלשהי לספינת "קומאר" קטנה וזריזה על שני טילי ה"סטיקס" המאיימים שלה

מהמטכ"ל וקבע כי רבות מהתקלות שהביאו לאסון היו, קרוב לוודאי, נמנעות, אילו שכנה מפקדת חיל הים בתוך מחנה מטכ"ל. חיים בר-לב ז"ל, שהיה סגן הרמטכ"ל באותה עת, המליץ על פעולה נמרצת לתיקון התקלה, והמלצתו נתנה לפרויקט את הדחיפה ואת התנופה שנדרשו להגשמתו.

מינויו של אלוף אברהם בוצר (ציטה) למפקד חיל הים ב-1968 הדגיש את השינוי ביתר חדות, שכן הוא היה מתומכיו וממקדמיו המובהקים ביותר.

במלחמת יום הכיפורים ניהלתי את כוחות חיל הים בזירות הים התיכון וים סוף מחדר המלחמה – המצפ"י – של חיל הים, שכבר שכן בביתו, או ליתר דיוק במרתפו החדש, בתל-אביב. בשנות ה-60 אירעו איפוא שני תהליכים חיוניים בהתפתחות של חיל הים: הראשון הוא חידוש הסד"כ ותורת הקרב שלו,

ספינת טילי ים-ים מצרית מדגם "אוסה"

והשני הוא שילוב החיל בצה"ל. שילוב זה הושלם סמלית ומעשית עם העברת המפקדה לתל-אביב, בדצמבר 1972. התפתחויות אלה הגיעו לשיאן במלחמת יום הכיפורים, שבה קצר חיל הים את פירות מאמציו המתמשכים.

ספינות טילים

המיוחד את כל הקרבות הימיים בים התיכון במלחמת יום הכיפורים הוא העובדה שהייתה זו הפעם הראשונה בהיסטוריה של הזירה הימית ששני הצדדים הלוחמים השתמשו בטילי ים-ים. תורת הלחימה בים באמצעות ספינות טילים פותחה לראשונה על-ידי הצי הסובייטי במחצית השנייה של שנות ה-50, וספינת הטילים המבצעית הראשונה מסוג "קומאר" ("דבור") הושקה ב-1959. התורה קבעה כי זירת הפעולה של הסטי"לים הסובייטיים היא בקרבת חופי הבית וגרסה כי יש להפעיל מספר

השינויים האלה הלכה למעשה צריך היה משאבים וצריך היה שמישהו ידחוף לביצועם. באותם ימים לא נזקקה מערכת הביטחון לשירותים של חיל הים, והדרבון להנהגת השינויים נבע מהמצוקה המבצעית שגרמה הופעת ה"קומארים" וה"אוסות" בזירה.

משנבנה כוח הסטי"לים, והשינויים הפכו למציאות, נפתח בפני חיל הים המרחב המבצעי הצה"לי, והמעגל – לכאורה – נסגר.

אך הגורל בחר להתעמר בחיל הים, והשינויים העמוקים שהוא עבר הושלמו באיחור קטן, שהיה קריטי לגבי אח"י "אילת". הטבעתה של זו באמצעות טילים הייתה התגשמותו של סיוט,

1961 של פו"ם זרוע ים בפקודו של שלמה אראל. היה זה הצעד המוחשי הראשון בתהליך, ובשנים הראשונות לקיומו נרקמו היסודות לדיאלוג בין חיל הים לשאר חילות צה"ל.

לראשונה נחשפו קציני חיל הים לאופן החשיבה והעבודה של זרועות היבשה והאוויר, ותוך כדי עבודתם המשותפת של החניכים ושל המדריכים בתרגילים משולבים נטמעו בשדה הימי תבניות עבודה שאומצו מהזרועות האחרות. כאן התוודעו קציני החיל באופן שיטתי ומעמיק ל"צה"ל הגדול" ביריעה רחבה של פעילות ולמדו להכירו ולפעול בשותפות הדוקה ויומיומית עם קציני הזרועות האחרות. איתם ניתחו, תיכננו וביצעו תרגילים משולבים, ואיתם שיחקו, אכלו ובלו. מטבע רקעם השונה גם נחלקו מדי פעם לגבי הדרך הנבחרת, אך הפעילות המשותפת, ההיכרות האישית ויחסי הקרבה שקיימו הולידו שפה משותפת, הבנה וכבוד הדדי, שהיו קרוב לוודאי הנכס החשוב ביותר שרכש חיל הים באותה תקופה.

דרך כור ההיתוך של פו"ם עברו במהלך שנות ה-60 עשרות מקציני חיל הים בדרגות סא"ל ורס"ן ונשא עימם את המטענים הרעיוניים והאישיים שקנו בתוכו והיוו יחד מאסה אנושית איכותית חדשה, אשר טבעה לימים חותמת מכריעה בגיבוש התפיסה התורתית של החיל ובביסוס מעמדו כזרוע לוחמת, מוכרת ושוות מעמד בצה"ל.

אלא שצעדים ראשונים – גם אם בכיוון הנכון – לא יכולים היו לגשר בהרף עין על הפער הגדול במישור המעשי, ובפעול חלפו 10 שנים עד שהושגה המטרה. השינויים הארגוניים, המבצעיים והמנהלתיים, שנדרשו כדי שניתן יהיה לשלב את מפקדת חיל הים במטה הכללי, היו כרוכים במאמצים עצומים ובהוצאה כספית גדולה, שחיל הים לא יכול היה לעמוד בה בכוחות עצמו, ונדרשו לו דחיפה וסיוע מבחוץ.

בינתיים, אף על פי שהמציאות הרעיונית והתורתית השתנתה, נמשכו ביומיום אותם יחסי ריחוק וניתוק בין חיל הים למטכ"ל, כפי ששררו בעבר. מטבע נכותו צלעו גם יחסיו המבצעיים עם הזרועות האחרות, ותדמית חולשתו דבקה בו כמין תווית של קלון ושל כישלון, שבאורח אבסורדי גם נטמעה ברוחם של קציניו ושל לוחמיו.

השינוי הממשי החל רק כאשר חיל הים החל להצטייד בסטי"לים נושאי טילי "גבריא"ל" כתשובה לסטי"לים מדגם "קומאר" ו"אוסא" שנכנסו לשירות הצי המצרי והסורי. בביצועו של הפרויקט הענקי הזה קצר חיל הים את פירות פו"ם – הן בקשרים שיצרו שם אנשיו והן ברעיונות ששאבו משם.

בעקבות כניסתו של חיל הים לעידן החדש הוא גם הפסיק להיות סרח עורף בצה"ל, וניתן היה לשלב אותו בתכנונים, שבעבר הוא לא יכול היה לתרום להם דבר. בד בבד עם היערכותו מחדש ועם הצטרפות ראשוני הסטי"לים למערך הלוחם שלו, יום חיל הים פעולות מבצעיות או שותף בפעולות שיזמו גורמים אחרים, ואשר בעבר מעולם לא התאפשר לו לבצע. ההצלחות שנחל החיל בזו אחר זו בישרו לכולם על בואו של העידן החדש.

ניתן לומר כי הפתיחות ל"צה"ל הגדול", שנולדה בפו"ם, הכינה את החיל רעיונית ונפשית לשינויים, אך כדי להגשים את

ספינת טילי ים-ים מצרית מדגם "קומאר"

שבאותו שלב כבר נדמה היה כי הפך לנחלת העבר. הסטי"לים וה"גבריא"ל" אומנם ניצחו את מלחמת יום הכיפורים שפרצה שנים ספורות אחר כך, אך זכר אסונה של אח"י "אילת" נשאר גם אחרי הניצחון הגדול כפצע צורב שאין לו מרפא.

מהעובדות שהצגתי עד כאן קל להבין שהיערכותו מחדש של חיל הים, ככל שהיא מתייחסת לרכש ולפיתוח של הסטי"לים ושל ה"גבריא"ל", הוגדרה ואופיינה זמן רב לפני האסון, ובניגוד לדעה המקובלת בשום אופן לא נבעה ממנו. עם זאת נראה לי שיהיה זה נכון להעמיד את אסון אח"י "אילת", על כל המשתמע ממנו, כציון הדרך ההיסטורי הבולט והברור ביותר בין ראשיתו – הרעיונית בעיקרה – של תהליך השילוב בראשית שנות ה-60 לבין חיל הים של העידן החדש: של הסטי"לים, של שייטת 13 ושל ההצלחות המבצעיות, שאין עדות טובה מהן להצלחת התהליך כולו.

בקורבנה תרמה אח"י "אילת" להשלמת השילוב, שכן זמן קצר אחר כך הועברה מפקדת חיל הים למחנה מטכ"ל בתל-אביב. אחד מלקחי אסונה – ואולי החשוב שבהם, כפי שעלה מדו"ח "ועדת בר-לב" – התייחס לניתוק מפקדת חיל הים

חיל הים במלחמת יום הכיפורים

אלוף (מיל') בנימין תלם

ערב מלחמת ששת הימים כבר הייתה לחיל הים תורת לחימה מתקדמת, המבוססת על ספינות טילים. לרוע מזלו, הספינות עצמן עדיין לא היו מוכנות. המבחן האמיתי של תורת הלחימה החדשה היה במלחמת יום הכיפורים והניצחון המוחץ הוכיח את נכונותה

מבוא

באותה עת היה חיל הים, לדעתם של מרבית קציני המטכ"ל, איבר מיותר בגופו של צה"ל, מין דג מוזר וחסר תועלת, שיש להגביל את צעדיו ואת מהלכיו, אם לא לחסלו כליל, על מנת לצמצם את עלויותיו ואת נזקיו. מולם לא השכילו קברניטי חיל הים ואולי אף לא מצאו עניין לטעת בתודעתה של מערכת הביטחון את הצורך בחיל ים חזק ואיכותי, שהוא חלק בלתי נפרד מצה"ל, ושאינו לו חלופה בתחומו להגנת המדינה.

מפקדת חיל הים הייתה כל כך עסוקה בעצמה ובניסיונותיה הכושלים להגדיר מטרה ומשימות לחיל, עד כי נשתכחה ממנה, ככל שמלמדות העובדות, כל הסביבה שבה היא פעלה, לרבות צה"ל, מערכת הביטחון ואפילו צורכי הביטחון של המדינה.

למעשה התקיים חיל הים במשך כל שנות ה-50 ועד תחילת שנות ה-60 ללא הגדרה עצמית ברורה, כשזכות הקיום – ה-"Raison D'être" שלו מעורפלת לא רק עבור קציני המטכ"ל ומערכת הביטחון, אלא אפילו לקצונה הבכירה שלו עצמו, שאמורה הייתה, מתוקף תפקידה, לפזר את סימני השאלה מסביב לסוגיה ולהעמיד מולה מענה ברור ומוצק. אינני יכול להצביע במדויק על מועד או על אירוע, שיש בהם כדי לציין את ראשית התהליך שהביא לשילובו של חיל הים בתוך צה"ל, אך נבטיה הראשונים של ההכרה בעצם הצורך בו בקעו, לדעתי, בסוף שנות ה-50 במוחותיהם של קציני החיל הבכירים, שהצטרפו זעיר פה זעיר שם לקורסים צבאיים מחוץ לחיל – אם בפר"ם של חיל האוויר, אם בקורסי מג"דים בחי"ר ואם בקורסים לפיקוד ולמטה של הצי הבריטי. נבטים אלה הביאו להקמתו בשנת

יהיה זה קשה להבין את חיל הים של מלחמת יום הכיפורים ללא עיון ולימוד יסודיים של השנים שקדמו למלחמה. באותן שנים עבר חיל הים מהפך מוחלט ויצא בבת אחת מעידן שנות ה-40 לעידן שנות ה-70.

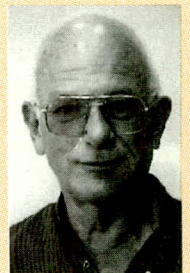
העברתה של מפקדת חיל הים לתל-אביב

בדצמבר 1972 הושלמה בנייתה של המפקדה החדשה של חיל הים בקריה בתל-אביב, ובו בחודש עברה המפקדה למשכנה החדש בחיקו של המטה הכללי. משנפתחו דלתות האטימה במנהרה המקשרת בין "מוצב הפיקוד הימי" (ה"בור" של חיל הים) ל"מוצב הפיקוד העליון" ("בור" המטכ"ל) ול"מוצב הפיקוד האווירי" (ה"בור" של חיל האוויר), התחבר חיל הים פיזית – לראשונה בתולדותיו – עם צה"ל. בכך יושם, למעשה, החשוב שבלקחי חיל הים ממלחמת ששת הימים ובעיקר מאסון אח"י "אילת", שאירע ארבעה חודשים לאחר שהסתיימה אותה מלחמה.

תהליך שילובו של חיל הים בתוך צה"ל היה מסובך ומייגע. במשך שנים רבות, מאז הקמת החיל ועד תחילת שנות ה-60, לא היו למעשה כל כוונה או יוזמה לחבר בין השניים. חיל הים לא חסר למטכ"ל וכמעט שלא היה נתון בתודעתו, ומפקדת חיל הים נהנתה מבדידותה המזהרת ומהאוטונומיה לכאורה שקנתה לעצמה במנזר הכרמליטים שבמרומי הכרמל.

בפר"ם נחשפו לראשונה קציני חיל הים לאופן החשיבה והעבודה של זרועות היבשה והאוויר, ותוך כדי עבודתם המשותפת של החניכים ושל המדריכים בתרגילים משולבים נטמעו בשדה הימי תבניות עבודה שאומצו מהזרועות האחרות

מפקד חיל הים במלחמת יום הכיפורים היה מפקדה הראשון של שייטת הסטי"כ"ם

15. דיין, שם, עמ' 594-596.
16. בראון, שם, עמ' 96.
17. שמואל גורדון, **מסדר האבירים האחרון: אסטרטגיה אווירית מודרנית**, הוצאת רמות, תל-אביב, 1998, עמ' 37-38.
18. דיין, שם, עמ' 596-597.
19. בראון, שם, עמ' 94.
20. ברטוב, שם, עמ' 51.
21. בראון, שם, עמ' 96.
22. בנימין פלד, "אם תמשיכו לתכנן נסיגה, איימתי, אני חוזר לכאן עם עוזי ויורה בכולכם", **ביטאון חיל האוויר מס' 118** (219), דצמבר-ינואר 1997-1998, עמ' 68-69.
23. ברטוב, שם, עמ' 70.
24. סעד א-דין א-שאולי, **חציית התעלה**, מערכות, תל-אביב, 1987, עמ' 168-169; 173-174.
25. יונה בנדמן, "ארמייה 3 חוצה את תעלת סואץ. 6-8 באוקטובר 1973", **מערכות** 296, דצמבר 1984, עמ' 26-30.
26. שמואל גורדון, **קשתו של פאריס: טכנולוגיה, דוקטרינה וביטחון ישראל**, ספריית הפועלים, תל-אביב, 1997, עמ' 286-293.
27. Department of Defense (DoD), **Conduct of the Persian Gulf War. Final Report to Congress**. 2 Vols. and Appendixes, Washington D.C.: DoD; April 1992.
28. שמואל גורדון, עליונות אווירית – הכרח או מותרות: **מערכות** 348, יוני 1996, עמ' 20-2.
29. בנימין פלד, "מכתב", **מפרי עטם של מפקדים**, תל-אביב, חיל האוויר, נכתב כנראה ב-1978, עמ' 53-55.
30. גורדון, **מסדר האבירים האחרון**, עמ' 365.
31. שם, עמ' 359.
32. בנימין פלד, "לוחמת אוויר-שטח", **מערכות** 270-271, אוקטובר 1979, עמ' 69-71.
33. גורדון, **מסדר האבירים האחרון**, עמ' 60-62.
34. **גולדה מאיר**, עמ' 312.
35. דיין, עמ' 627.
36. **גולדה מאיר**, עמ' 320.
37. גורדון, **מסדר האבירים האחרון**, עמ' 149.

שדות תעופה, הפך את חילות האוויר של האויב לכוח מגן נטול יכולת תקיפה משמעותית, ומעל לכול – מנע מצבא סוריה לכבוש את דרום רמת-הגולן ולרדת לעמק הירדן ובלם את קצב העברת הצבא המצרי מעבר לתעלת סואץ ואת התקדמותו מזרחה. ואף-על-פי-כן נחשב יום זה כאחד הימים השחורים של חיל האוויר עקב חוסר ההצלחה להשמיד את מערך הטק"א הסורי. למעשה, עד עתה לא נעשה ניתוח יסודי של יום מכריע זה בהתפתחות חיל האוויר והשלכות מבצע חיל האוויר ביום זה על מהלך המלחמה כולה. במשך כל יום הלחימה הארוך לא רוכזו כוחו של חיל האוויר למשימה אחת. חיל האוויר פועל בדרך כלל לפי כלל מרוכז של עקרון ריכוז הכוח, הנקרא "הקצאת מסה קריטית למשימות". פירושו של כלל זה הוא כי תנאי בסיסי להצלחה הוא הקצאת מסה קריטית של כוח אווירי לביצוע כל משימה ומשימה. פיזור כוחות למשימות רבות בהקצאה שמתחת למסה הקריטית עלול לגרום לכך ששום משימה לא תבוצע כראוי.³⁷

ב-7 באוקטובר נדרש חיל האוויר לבצע מספר גדול מדי של משימות באמצעות כוח קטן מדי. מאז נוספו כמה תפקידים חדשים לחיל האוויר, כמו השמדת מערכי טק"ק, הגנה מפני טק"ק והשמדה עצמאית של כוחות יבשה. חיל האוויר גדל מאז מלחמת יום הכיפורים, אך האם במידה מספקת? האם כוחותיו מספיקים להקצאת מסה קריטית לביצוע כל התפקידים המוטלים עליו? המענה לשאלה זו חייב להטריד את קובעי ההחלטות ואת האחראים על הקצאת המשאבים לחיל האוויר.

מקורות

1. עזר ויצמן, **לך שמיים, לך ארץ**, מעריב, ת"א, 1975, עמ' 329.
2. חנוך ברטוב, **דוד: 48 שנה ועוד 20 יום**, כרך ב', ספריית מעריב, תל-אביב, 1978, עמ' 139.
3. משה דיין, **אבני דרך**, עידנים, ירושלים, 1976, עמ' 596.
4. אריה בראון, **משה דיין במלחמת יום הכיפורים**, עידנים, ירושלים, 1992, עמ' 94.
5. **ברטוב**, עמ' 51.
6. שם, עמ' 65.
7. אבי קובר, **הכרעה**, מערכות-משרד הביטחון הוצאה לאור, תל-אביב, 1995, עמ' 335.
8. מיכאל ששר, **שיחות עם רחבעם (גנדי) זאבי**, ידיעות אחרונות, תל-אביב, עמ' 169.
9. משה דיין, שם, עמ' 598.
10. בראון, שם, עמ' 98.
11. ברטוב, שם, עמ' 67.
12. חיים הרצוג, **מלחמת יום הדין**, ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1975, עמ' 248.
13. גולדה מאיר, **חיי**, ספריית מעריב, תל-אביב, 1975, עמ' 310.
14. דיין, שם, עמ' 596.

מעקרונות הלוחמה האווירית. כדי שחיל האוויר יהיה בעל מוכנות גבוהה, עליו להתבסס על כוח אדם סדיר גדול יחסית. כוח האדם של חיל האוויר – סדיר ומילואים כאחד – מאומן כך שיהיה כל הזמן ברמה גבוהה של מוכנות ושל כשירות לביצוע מגוון רחב של משימות. אימון כזה כרוך בשעות טיסה רבות ויקרות. יתר על כן, מוכנות ודריכות גבוהות מחייבות תשתיות מתאימות של דלק, של חימוש ושל חלפים, כדי שניתן יהיה לחמש את המערכות ולהכין ללחימה בתוך זמן קצר ביותר. כמו כן יש לפתח ולרכוש מערכות לאיסוף מודיעין, לניתוח המידע ולהפצתו לצרכנים בזמן קרוב לאמיתי. יש להצטייד במערכות שליטה ותקשורת ובמערכות ממוחשבות להעברה מהירה של הוראות ושל מידע נדרש ממרכזי השליטה למבצעים ובחזרה. כל אלה צורכים חלק ניכר ממשאביו של חיל האוויר.

סיכום

הרעיון המרכזי במאמר זה הוא כי חיל האוויר תרומה מכרעת לבלימת הכוחות הסוריים והמצריים, הגן באופן מוחלט על כוחות צה"ל בדרכם לחזית ועל האוכלוסייה האזרחית, תקף שדות תעופה וניטרל את חילות האוויר של מצרים ושל סוריה. אומנם במערכה של ה-7 באוקטובר לא עלה בידי חיל האוויר להתמודד בהצלחה עם מערכי טק"א, אלא שגורמי הכישלון היו בעיקרם מחוץ לחיל האוויר. למרות התרומה המשמעותית של חיל האוויר למהלכי המלחמה באותו יום מלווה אותו עד היום תחושת כישלון קשה. במשימה החשובה ביותר עבור חיל האוויר – השמדת הטק"א – הוא לא הצליח ב-7 באוקטובר, מכיוון שלא ניתן לו להילחם בהתאם לדוקטרינה שלו. אולם רק חיל האוויר יכול היה להציל את המדינה מסכנה לאומית קיומית מיידיית באותו יום. הדרג המדיני והדרג

הצבאי העליון דרשו מחיל האוויר להפוך את הדוקטרינה שלו על פיה ולפעול נגד הצבאות הפולשים לפני השגת עליונות אווירית, בתנאי נחיתות חמורים, ללא מודיעין ברור על מיקום הכוחות ועל המטרות שאותם נדרש לתקוף. כאשר המערכת האווירית פעלה נגד כוחות היבשה ללא תנאים בסיסיים נדרשים, באופן שלא התכוננה לקראתו, ללא אימון מקדים וטקטיקות מתאימות, אסור היה לצפות לתוצאות הנדרשות, ולמרות זאת עמד חיל האוויר בפרץ. הניגוד בין דרישות הדרגים הגבוהים יותר לבין צורכי זרוע האוויר גרם לחיל האוויר אבדות כבדות תמורת הצלחת הבלימה בשתי החזיתות.

ה-7 באוקטובר היה יום יוצא דופן במלחמת יום הכיפורים, בהתפתחות חיל האוויר, באתגרים שניצבו בפניו ובאופן שעמד בהם. הוא ניקה את השמיים עבור כוחות היבשה בדרכם לחזית, הוא ניטרל את חילות האוויר של סוריה ושל מצרים, הוא תקף

דהיינו להכניע את הארמייה השלישית באמצעות המצור. בשל הלחץ הכבד שהפעילו האמריקנים – כולל איום לספק בעצמם את צרכיה של הארמייה הנצורה – נכנעה ישראל והסירה את המצור. בעקבות זאת החלו שיירות מצריות להעביר מדי יום אספקה לנצורים. כתבה על כך גולדה מאיר:

הספקת המזון לארמייה השלישית לא נעשתה על ידינו מתוך מחווה הומניטרית, אלא משום שלא הייתה לנו בררה. המדינה היחידה המוכנה לסייע לנו בנשק היא ארה"ב, וזאת מול הסיוע העצום שמקבלות ארצות ערב. מי שמציע שנהל את המלחמה הזאת תוך קרע עם ארה"ב, מציע שאנחנו לא נוכל לזכות במלחמה הזאת.³⁶

ישראל, שנוקקה לסיוע מארה"ב במהלך המלחמה ועמדה על סף ניצחון צבאי, נאלצה לוותר עליו בשל תכתיב אמריקני. היד האמריקנית שנתנה היא גם היד שלקחה. הסיוע האמריקני המהיר אילץ את ישראל להיענות באותה מהירות לדרישות האמריקניות.

הלקח העולה משלבי הסיום של מלחמת יום הכיפורים הוא

כי על מנת שאפשר יהיה לנהל מו"מ מעמדת כוח בתום מלחמה, לא די לנצח בה, אלא יש לנצח בה תוך שמירה על עוצמת הצבא ועל איתנותה של המדינה. ובמילים אחרות: מוטב להסתפק בניצחון צנוע יותר, אך יקר פחות במונחים של שחיקה, כך שלא תוחרף בעקבותיו תלותה של המדינה בגורמי חוץ.

גודלו של הכוח האווירי

במלחמת יום הכיפורים היה חיל האוויר קטן מכדי למלא את כל משימותיו, כפי שעולה מאירועי ה-7 באוקטובר. האם הלקח נלמד? אין לשכוח כי מאז המלחמה נוספו לחיל האוויר משימות חדשות, ובהן המלחמה בטק"ק. לשם השוואה: כוח הטנקים של צה"ל גדל מאז מלחמת יום הכיפורים ביותר מ-200%. יש איפוא לפעול בנחישות כדי לסגור את הפערים בין תפקידי היסוד של חיל האוויר, משימותיו וההישגים הנדרשים ממנו לבין כוחו ויכולתו למלא אותם.

מוכנות ודריכות

ב-7 באוקטובר הצליח חיל האוויר לבלום את כוחות היבשה של סוריה ושל מצרים הודות למוכנות ולדריכות הגבוהות שלו, שהן

למימוש תפקיד זה באופן עצמאי, ללא תלות במודיעין, בתיאום, ובקבלת החלטות מחוץ לחיל האוויר.³³

חשיבות שימורו של הכוח האווירי

השחיקה של הכוח האווירי בימים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים הדגישה את אחת מנקודות התורפה העיקריות של ישראל: הקושי לנהל מלחמה ממושכת ללא אספקה שוטפת מבחוץ. השאלה היא, האם הייתה לנקודת חולשה זו השפעה חזקה – ואולי אף מכרעת – על תוצאות המלחמה בחזית הדרום. הקרבות שהתנהלו בימים הראשונים למלחמה גרמו לשחיקה כה גדולה של מטוסים, של מערכות נשק ושל תחמושת, עד כי

גם דיין מתאר תחושה חריפה של מחסור:

אנו לא יכולנו ולא רצינו להרפות מדרישתנו לנשק...
עדיפות ראשונה במעלה נתנו לתחמושת ולמטוסי קרב.
הברקנו וחזרנו והברקנו בקשות אישיות והסברים
מפורטים ומכאיבים שיש לנו צורך חיוני ומיידי
בפאנטומים נוספים.³⁵

החל מה-14 באוקטובר פעלה רכבת אווירית למילוי הצרכים הדחופים של צה"ל, ובכלל זה של חיל האוויר. רכבת אווירית זאת הבטיחה אספקה סדירה, שסייעה למבצעים ההתקפיים של צה"ל, אף שחלק מהאספקה לא הגיע לחזית.

ישראל, שנוקקה לסיוע מארה"ב במהלך
המלחמה ועמדה על סף ניצחון צבאי, נאלצה
לוותר עליו בשל תכתובת אמריקני. היד
האמריקנית שנתנה היא גם היד שלקחה

מטוס תובלה כבד אמריקני: "גלאקסי". "קרונ" רכבת האווירית לישראל

צליחת התעלה בידי צה"ל בליל ה-16 באוקטובר וההסתערות מערבה ודרומה בגדה המערבית של תעלת סואץ שינו בעליל את פני המערכה. המירוץ לכיתורה של הארמייה השלישית אילץ את מצרים לבקש הפסקת אש, אך זו נכנסה לתוקף רק ב-24 באוקטובר, לאחר שהכיתור הושלם. אולם ארה"ב מנעה מישראל לקצור את פירות הניצחון הגדול,

ישראל נאלצה לפנות לארה"ב בבקשה שתספק לה את האמצעים החיוניים להמשך הלחימה. כדי להחיש את מילוי הצרכים רצתה ראש-הממשלה, גולדה מאיר, לצאת לווישינגטון.

אנו זקוקים לעזרה היום, כי מחר אולי יהיה מאוחר מדי...
אני מוכנה לטוס לווישינגטון בעילום שם כדי להיפגש עם
ניקסון... אני רוצה לטוס בהקדם האפשרי.³⁴

תקיפת טרמינל הדלק בלטקיה

אמצעים אלה.

אמצעים מסופחים: אמצעים המסופחים למערך המודיעין האווירי למבצע מסוים או לפרק זמן מסוים. בתקופת הסיפוח יש למערך מלוא הסמכות להפעיל אמצעים אלה.³¹

עצמאות לחיל האוויר בתקיפת כוחות יבשה

כדי שחיל האוויר יפעל בצורה יעילה ומכרעת נגד כוחות צבא היבשה של האויב, חייבת משימה זו להיות תחת אחריות חיל האוויר, ובידיו יהיו מלוא הסמכויות והאמצעים לביצוע משימה זו.³² הטכנולוגיה והדוקטרינה המתקדמות, שהוטמעו בחיל האוויר, מקנות לו יכולות חדשות ומשמעותיות ביותר בתקיפת כוחות יבשה. אחד הלקחים החשובים של מלחמת יום הכיפורים הוא כי יש לקבוע לחיל האוויר תפקיד יסוד שייקרא: השמדת כוחות יבשה באופן עצמאי. משמעותו של תפקיד יסוד זה היא הקניית היכולת, הדוקטרינה, האחריות והסמכות, הדרושות

בזמני תגובה קצרים, כגון טיפול באיומים ובמטרות עבור הלחימה השוטפת.

3. בהתאם למבצעי זרוע האוויר יוענקו למערך המודיעין האווירי סמכויות זמניות להפעלת אמצעי איסוף והערכת תוצאות הדרושים למבצעים אלה.³⁰

המשמעות של אחריות כוללת היא כי מערך מודיעין אווירי אחראי לספק לחיל האוויר מודיעין על שטחים גדולים בקבועי זמן קצרים על מגוון רחב של מטרות, של איומים ושל מערכות לחימה עבור כל סוגי הלוחמה האווירית ועבור כל מערכות הנשק שברשות חיל האוויר. לרוב אין בידי מערך המודיעין האווירי מלוא האמצעים הדרושים לו, כפי שאין למרכיבים אחרים של קהילת המודיעין. הגורמים לכך הם מצוקת משאבים וחוסר יעילות הנובע מכפילויות. כדי להתגבר על גורמים אלה יש לחלק את סך כל משאבי המודיעין, האמורים לשרת את חיל האוויר, לשתי קבוצות:

אמצעים אורגניים: אמצעים שהם חלק תקני וקבוע במערך המודיעין האווירי, ולמערך יש מלוא הסמכות להפעיל

מקור לאילוצים ולמגבלות, אשר חיוני כי מפקדי זרוע האוויר יטמיעו אותם בדוקטרינה האווירית. המגבלות העיקריות עשויות להיות: הגדרת הישגים נדרשים, תיחום מרחב הלחימה, משך הלחימה, הגדרת המשימות, תיחום האמצעים ודרכי השימוש בהם. חיל האוויר זקוק יותר מהזרועות האחרות למרחבי פעולה גדולים, לשימוש במלוא עוצמתו הטכנולוגית ולחופש פעולה ברמה האופרטיבית. לכן הוא רגיש יותר לאילוצי הדרג המדיני והצבאי הבכיר. לכן חייבים מתכננים ומפקדים – גם בנקודות שבר – לבחון אילו חלקים מתורת הלחימה "לזרוק לפח" ולהשתמש במירב "הבלוקים" שעדיין מתאימים.

התאמה בין התפיסה והציפיות של הדרג המדיני, של המטכ"ל ושל חיל האוויר

ב-7 באוקטובר נחשף חוסר התאמה חריף בין התפיסה של צה"ל ושל הדרג המדיני, כי חיל האוויר אמור לבלום כוחות פולשים החל מרגע חצייתם את קו הגבול, בעוד שתפיסת חיל האוויר הייתה כי יינתנו לו יומיים לרכישת עליונות אווירית על מערכי הטק"א, לפני שיעבור לתקיפת כוחות יבשה. חוסר התאמה דומה צפוי גם כיום. האם ישנה התאמה בין התפיסה והציפיות מחיל האוויר בסוגיה של תקיפת טק"ק ושל מניעת מטחי טילים על מדינת ישראל לבין היכולת המעשית של חיל האוויר למלא ציפיות אלה? יש לבחון ולאתר את "אזורי אי-ההתאמה" ולסגור את הפערים.

כפיפות חיל האוויר והשלכותיה

הדוקטרינה של חיל האוויר הישראלי בשנת 1973 התבססה על ההערכה כי האיום העיקרי על חופש פעולתו ועל האפקטיביות שלו נובע ממערכי ההגנה קרקע-אוויר של מצרים ושל סוריה. לכן ההנחיה הבסיסית קבעה כי יש להשמיד את מרבית המערכים האלה, לפני שיופנה הכוח להשתתפות בלוחמת היבשה. והנה, עם פרוץ מלחמת יום הכיפורים התמוטטה למעשה ההגנה היבשתית על הגבולות, וזרוע האוויר נדרשה על-ידי הדרג המדיני והצבאי העליון – שר הביטחון והרמטכ"ל – לפעול נגד הצבאות הפולשים בתנאים של נחיתות אווירית חמורה.

התוצאה של הניגוד בין דרישות הדרגים הגבוהים יותר לבין צורכי זרוע האוויר הייתה ספיגת אבדות גדולות תמורת בלימה חיונית, אך מוגבלת, של המתקפה בשתי החזיתות. האופן שבו הטיל שר הביטחון על מפקד חיל האוויר את האחריות להגנתם של רמת-הגולן ושל עמק הירדן מציג בחריפות את המתח בין הדרג המדיני לפיקוד של זרוע האוויר. לכן נוסף על האילוצים של תנאי הסביבה חייב הפיקוד של זרוע האוויר לקחת בחשבון את האפשרות שיוכתבו לו מדיניות והחלטות הנוגדות את הדוקטרינה, את האינטרסים ואת דרכי הפעולה האופטימליות עבורו²⁷ כדי להקטין ככל האפשר פערים צפויים בשעת מלחמה. לקח נוסף הוא כי שומה על זרוע האוויר ועל מפקדיה להקנות לדרגי הפיקוד הצבאי העליון ולהנהגה האזרחית הבנה מלאה של סוגיות אוויריות, של מגבלות זרוע האוויר ושל יתרונותיה. ככל שההבנה והתיאום בין דרגי הפיקוד יהיו משופרים יותר, כך

עשויים הפערים ביניהם להישאר בתחום סביר. הנהגה מדינית אמורה לעצב את מדיניות השימוש בכוח הצבאי בכלל ובכוח האווירי בפרט וליטול על עצמה את האחריות לתוצאות הנובעות ממדיניות זו. חיל האוויר, אשר זקוק יותר מזרועות אחרות למרחבי פעולה גדולים, לשימוש במלוא עוצמתו הטכנולוגית ולחופש פעולה ברמה האופרטיבית, רגיש, יחסית, לאילוצי הדרג המדיני.²⁸

מודיעין אווירי

במלחמת יום הכיפורים היה נתק חמור באיסוף מודיעין ובהספקת מודיעין לחיל האוויר – בעיקר מודיעין הקשור לתקיפת כוחות יבשה. הנתק נבע בראש ובראשונה מחלוקה לקויה

במלחמת יום הכיפורים היה חיל האוויר קטן מכדי למלא את כל משימותיו, כפי שעולה מאירועי ה-7 באוקטובר

מפקד חיל האוויר (1973), אלוף בני פלד

של אחריות, של סמכות ושל אמצעים. בעת לחימה, כאשר יש צורך במודיעין בזמן שימושי, בתקיפות גבוהה לרכישת מטרות ניידות רבות, יקשה על מערך מודיעין חיצוני לחיל האוויר לתת מענה שיספק את הצרכים בחיל האוויר.

המפתח להצלחה הוא מודיעין מיידי, מדויק ותואם את צורכי חיל האוויר על כל הזירה בתדירות גבוהה.²⁹

ניתן להתגבר על המתח ועל הניגוד בין הדרישה למערך אווירי אוטונומי לבין אי-היכולת לגבות את הצורך במשאבים הנדרשים באמצעות דרך ביניים, שתהיה בנויה על ההנחות כי מערך מודיעין אווירי חייב להיות:

1. בעל אחריות וסמכות כוללת.
2. אוטונומי ואוטרקי ביכולתו לענות על הצרכים המבצעיים

מצרים, לפני שאוגדות המילואים נערכו בחזית, ובטרם הושגה עליונות אווירית בגזרה כלשהי. הפעילות האינטנסיבית של חיל האוויר בתנאים של נחיתות אווירית עלתה מחיר גבוה מאוד. הטבלה הבאה מתארת את קצב האבדות במשך המלחמה.

טבלה 3: אבדות המערך הקרבי של חיל האוויר במלחמה

(ענף מידע והיסטוריה של חיל האוויר)

צוותי אוויר חלים ושבויים	מטוסים באחוזים	שלב במלחמה
		מספר
		מערך הקרב
	7.2	ב-34 השעות הראשונות
	13.8	בארבעת הימים הראשונים
87 (46 חללים)	26.3	במלחמה כולה

שיעור אבדות זה נחשב לגבוה מאוד. הוא עלול היה להביא את חיל האוויר לקו האדום שלו בתוך ימים מספר. בכל מלחמות ישראל ספג חיל האוויר אבדות כבדות, כבדות מדי, בתחילת המלחמה, אשר אילצו אותו למתן את קצב הלחימה שלו בהמשך. כדי להשיג אורך נשימה שומה על חיל האוויר לפעול לפי עקרון שימור הכוח, שמשמעותו היא החובה לשמר את כוחו של חיל האוויר עד לתום המלחמה ולאחריה.²⁵

לקחי המלחמה האווירית

מהו הלקח שניתן ללמוד? כיצד נכון עצמנו לקראת תרחיש שאיננו מסוגלים לשערו? דוקטרינה אווירית אינה מיועדת לחיל האוויר בלבד. היא חייבת להיות חלק אינטגרלי מתפיסת הביטחון של ישראל ושל צה"ל. יחד עם זאת חייב חיל האוויר לכלול בתהליכי קביעת ההחלטות שלו את האפשרות שיוכתבו לו מדיניות והחלטות הנוגדות את הדוקטרינה, את האינטרסים ואת דרכי הפעולה האופטימליות שלו, וזאת כדי להקטין ככל האפשר פערים צפויים בין תוכניותיו לבין תוכניות הדרג הצבאי העליון והדרג המדיני בשעת מלחמה. כמו כן שומה על חיל האוויר להקנות לדרגי הפיקוד הצבאי העליון וההנהגה המדינית הבנה מלאה של סוגיות אוויריות והכרה של מגבלות זרוע האוויר ושל יתרונותיה. ככל שההבנה והיתאום בין דרגי הפיקוד יהיו משופרים יותר, כך עשויים הפערים ביניהם להישאר בתחום סביר. הנהגה מדינית וצבאית אמורה לעצב את מדיניות השימוש בכוח הצבאי בכלל והכוח האווירי בפרט. מעצם טבעה היא גם

של קשיים טכניים... ומפעילות חיל האוויר הישראלי, אשר הצליח לפגוע בשני הגשרים בגזרת דיוויזיה 7 ולהוציאם מכלל פעולה (זאפשר שגם פגע בגשר שהוקם בגזרת דיוויזיה 19).²⁵

בחזית הדרום נלחמו חיילי צה"ל ברמה הטקטית באומץ ובהקרבה, אך צה"ל ברמה האופרטיבית והאסטרטגית נמצא במצב של צבירת כוח. למעשה, כפי שמדווח שאולי, רק חיל האוויר עומד בפרץ באותו יום ומנסה לעכב את זרימת הצבא המצרי לסיני.

טבלה 1: מאמץ הבלימה של חיל האוויר ב-7 באוקטובר

(ענף מידע והיסטוריה של חיל האוויר)

זירה	גיחות	פצצות לסוגיהן
רמת-הגולן	129	1,010
תעלת סואץ	317	2,170
סה"כ	446	3,180

תרומות חיוניות אלה למהלך הבלימה ולהגנתם של כוחות צה"ל המתגייסים ושל העורף האזרחי התרחשו אף שבאותו יום ספג חיל האוויר מכה קשה במאבק מול מערכי הטק"א. בהמשך המלחמה, כאשר הופעלו מטוסי החיל על-פי הדוקטרינה, הם זכו בהצלחות ניכרות. דוגמאות אופייניות לכך הן השמדת מאות מטוסים בלחימה באוויר, השמדה הדרגתית של מערך טילי הטק"א של מצרים בחלקה השני של המלחמה והשמדה אינטנסיבית של כוחות יבשה, לאחר שנרכשה עליונות אווירית.

טבלה 2: חלוקת הגיחות לפי משימות ב-7 באוקטובר

(ענף מידע והיסטוריה של חיל האוויר)

סוג משימה	סוריה	מצרים	סה"כ
תקיפת כוחות יבשה	129	317	446
טק"א	120	100	220
שדות תעופה	-	43	43
פטרול ויירוט	128	325	453
סה"כ	377	785	1,162

אבדות חיל האוויר

ב-7 באוקטובר מילא איפוא חיל האוויר את המשימות הבאות: הגנה אווירית, תקיפת שדות תעופה, הוצאת חילות האוויר של האויב מהמאמץ ההתקפי, ובלימת כוחות היבשה של סוריה ושל

מספר פלד, מפקד חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים, על אחד הרגעיים הקשים במלחמה, שבו נאלץ להמחיש את נחישות חיל האוויר ומפקדו מול הרפיון שאחז בצמתי ההחלטה שמעליו:

המצרים בנו על התעלה 14 גשרים... החלו במטח הכללי בראשות סגן הרמטכ"ל לתכנן נסיגה ל-40 ק"מ מהתעלה. אני יצאתי ממרתף הדיכאון הזה, מהבור של "הירוקים", בטריקת דלת ואיימתי על כל הקצונה הבכירה: אם תמשיכו לתכנן נסיגה, אני אישית חוזר לכאן עם עוזי ויורה בכולכם. עד היום הטיח סביב דלת הבטון הזאת סדוק. חזרתי לבור של חיל האוויר והוריתי לתקוף את הגשרים. הם הושמדו כולם במחיר של שלושה פאנטומים.²²

ומשלים את התמונה הרמטכ"ל:

בשעה 16:30, בשובו אל "הבור", שומע הוא מפי מפקד חיל האוויר על הצלחות נוספות... עכשיו מודיע פלד, כי במטח הראשון הצליחו לפגוע בשבעה מתוך ארבעה עשר הגשרים שהניחו המצרים... ושאר הגשרים יושמדו "עד החושך ובחושך"... נקל לשער את ההתלהבות האוחזת עכשיו את סוסי המלחמה הוותיקים, רבי-אלופים ואלופים. היום ממלא חיל האוויר את תפקידו, ועכשיו מאמינים שניתן לשוב ולייצב את המערך.²³

מעניין לבחון את נקודת המבט של הצד המצרי על המצב ב-7 באוקטובר. מתאר גנרל שאזלי, רמטכ"ל מצרים באותה עת:

ביום ראשון, 7 באוקטובר, שובשו מערכי האויב לחלוטין. הוא נותר, למעשה, ללא שריון בתחום הטקטי... 18 שעות לאחר ראשית מתקפתנו עדיין לא נראו סימנים להצטרפות כוחות המילואים של האויב למערכה... עבור שני הצדדים היה יום ראשון מיריז להשלמת ההכנות לקראת הקרב הגדול... יום ראשון היה אומנם שקט יחסית בשדה הקרב העיקרי, אך מהלומות האוויר של האויב נמשכו... עתה נודע לי שמתקפות האוויר של האויב הרסו מספר עצום של חלקי גשרים.²⁴

מחקר של צה"ל הגיע למסקנה הבאה:

בפועל לא היה במרחב הצליחה של ארמיה 3 שום גשר תקין החל מ-7 באוקטובר שעה 17:30 במשך לפחות 24 השעות שלאחר מכן. יתר על כן, שלושת הגשרים למעבר רק"ם פעלו יחד רק החל מ-8 באוקטובר שעה 20:00. מצב זה נגרם כתוצאה מצירוף

ומייד. אם נפעל לפי הדוקטרינה [תקיפת טק"א ואחר-כך סיוע לכוחות היבשה], יחכן שנצליח בסופו של דבר לשתק את סוללות הטיילים, אבל בינתיים - טנקים סוריים כבר ישלטו על הירדן. ביקשתי בטלפון את מפקד חיל האוויר ואמרתי כי עליו להפעיל את מטוסי חיל האוויר באופן רצוף ומסיבי נגד השריון הסורי שפרץ באזור צומת רפי"ד. רק חיל האוויר יכול עכשיו לעשות זאת. אחרי-הצהריים יהיה לנו כוח שריון נוסף, אבל עכשיו האחריות עליו: אם לא כן נאבד את דרום רמת-הגולן, ומי יודע מה יהיה אחר-כך על עמק הירדן... זו הפעם הראשונה שדיברתי אל מפקד חיל האוויר בטון כזה ובתוכו כזה... זו הייתה הרבה יותר מהוראה - וכזו גם היענות. על אף מערך סוללות הטיילים הפצצו רביעיות חיל האוויר את ריכוזי השריון הסורי באזור חושניה, צומת רפי"ד ורמת-מוגשימים ללא הרף.¹⁸

ההיענות של מפקד חיל האוויר הייתה מיידי. בתוך דקות ספורות החלו התקיפות. עד לשעה 10 בבוקר בוצעו 60 גיחות לתקיפה ברמת-הגולן! אחרי-הצהריים בוצעו עוד 40 גיחות. מספר הגיחות שבוצעו בלילה אינו ידוע. לתקיפות חיל האוויר הייתה השפעה מהירה ביותר על המשך הקרב:

בשעה 08:20 חזר שר הביטחון לתל-אביב, פגש את מפקד חיל האוויר וסיפר לו שמטוסינו השמידו טנקים ברמת-הגולן, בניגוד לטענת סגן הרמטכ"ל שהדבר אינו בגדר האפשר. הוא שב וביטח את הערכתו לחיל האוויר בפגישה עם הרמטכ"ל בשעה 08:35 במילים: "פעילות חיל האוויר היא ההגנה על ארץ ישראל... זה מה שמציל אותנו".¹⁹

אלוף מרדכי הוד היה אחראי על הסיוע האווירי בפיקוד צפון, וזו גרסתו על אירועי אותו בוקר: "את כל החלק הדרומי של הרמה החזקנו רק מהאוויר. לא נתנו להם לרדת לעין-גב. בטורה שלנו לא היה טנק ישראלי אחד".²⁰

קרב הבלימה בדרום

בצהריים התברר לרמטכ"ל כי גם בחזית הדרום אין כוחות שיבלמו את זרימת הצבא המצרי מזרחה. שוב ניצב חיל האוויר מול נקודת שבר ונדרש למלא תפקיד חיוני בעצירת התקדמותו של הצבא המצרי לסיני. לאחר שאלוף פיקוד הדרום רמו על נסיגה למיצרי הגידי והמיתלה, הורה הרמטכ"ל בשעה 12:45 למפקד חיל האוויר להגביר את קצב הגיחות בחזית התעלה ולהפנות את המאמץ העיקרי לתקיפת הגשרים וטנקי האויב.²¹

תקיפת שדות תעופה

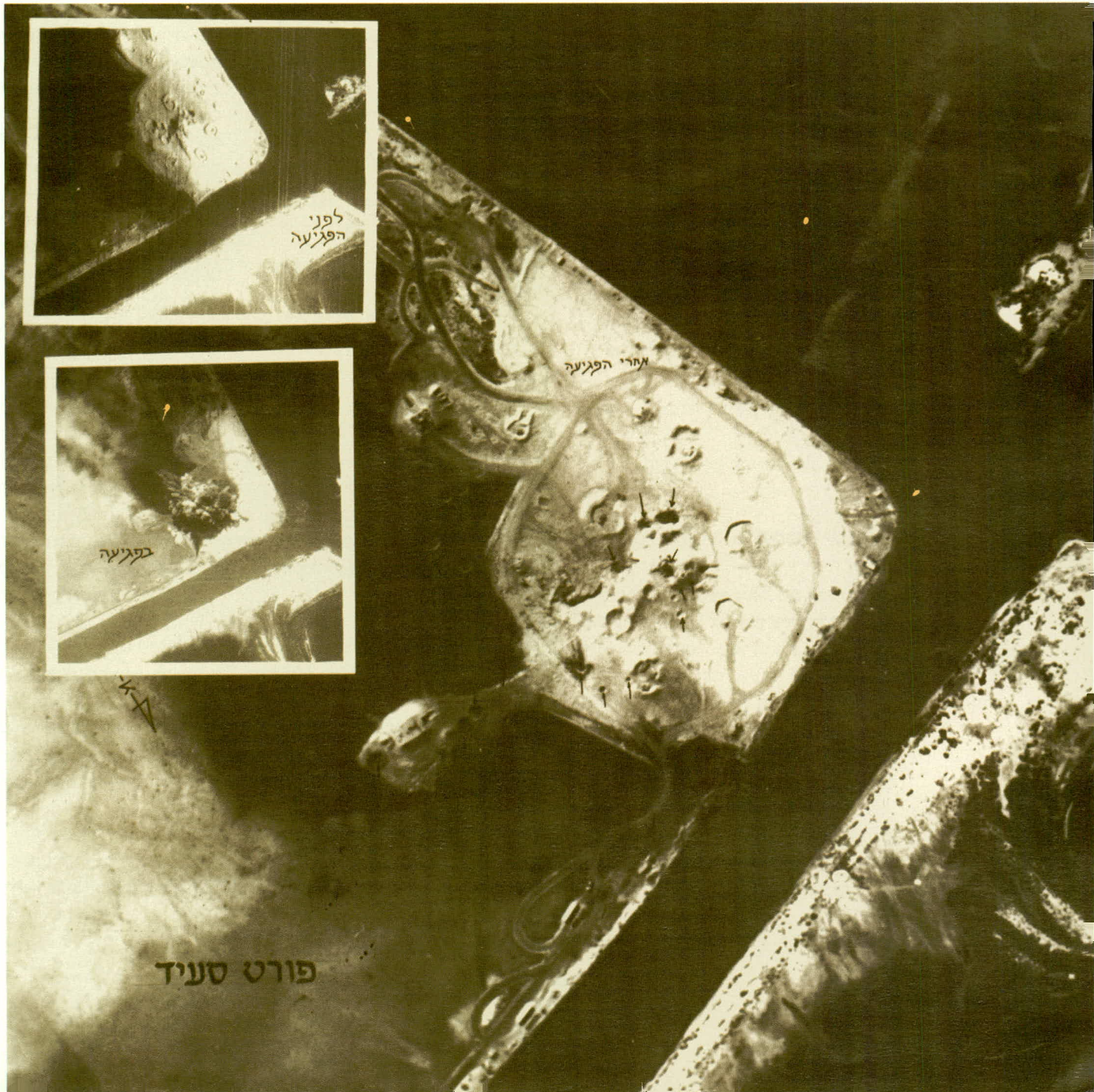
קרב הבלימה בצפון

הסיוע לבלימה בשתי החזיתות היה משמעותי ביותר. בבוקר ה-7 באוקטובר הייתה הערכת המצב של פיקוד צפון ביחס לדרום רמת-הגולן חמורה ביותר. לא נותרו כמעט כוחות קרקעיים לבלימה, והכוח היחיד, שיכול היה לבלום את הכוחות הסוריים השועטים לעבר עמק הירדן, היה חיל האוויר. דיין תיאר את ביקורו בפיקוד צפון:

ידעתי שהכוח היחיד שיכול לעכב את הכוחות הסוריים עכשיו הוא חיל האוויר. אסור לנו להחמיץ אף רגע. יש להפעילו ללא דיחוי... העיקר - להפעיל את חיל האוויר,

במקביל ניסה חיל האוויר להרוס את חילות האוויר של סוריה ושל מצרים ואת התשתית שלהם על הקרקע באמצעות תקיפות חוזרות ונשנות של שדות תעופה ושל מתקני שליטה. בעקבות זאת הוסבו מרבית מטוסי היירוט של האויב להגנה על שמי מדינותיהם. החל מה-7 באוקטובר הוקדשו קרוב ל-90% מהגיחות של חילות האוויר של סוריה ושל מצרים להגנת על שדות התעופה שלהם, ורק מיעוט כמעט זניח הופעל לתקיפת כוחות צה"ל. למעשה, לאחר ה-7 באוקטובר "הוצאו מן המשחק" חילות האוויר של סוריה ושל מצרים.

סוללת טילי קרקע-אוויר מצרית במרחב פורט סעיד

10 ימים לפני מלחמת יום הכיפורים, הוגברה הכוננות לקראת מתקפה ערבית אפשרית. יתר על כן, בבוקר יום הכיפורים ניצבו כל המטוסים וטייסיהם בכוננות לתקיפת שדות תעופה בסוריה. לפיכך גם אין תוקף לטענה בדבר כוננות נמוכה.

באשר לרמת ההתכוננות – לפי מיטב הידוע, המערך הלוגיסטי של חיל האוויר התכונן כראוי. לא היו טענות על ציוד חירום שלא הוחזק כראוי או על מחסור מיוחד בחלקי חילוף שנבע מהזנחה ומזלזול. נכון הוא שבמשך המלחמה נזקק חיל האוויר לרכבת אווירית, שהביאה לו מטוסי "סקיייהוק" ו"פנטום". אלא שהמחסור במטוסים נבע מקוצר משאבים או מאי-כוננות

אמריקנית לספק מספר גדול יותר של מטוסים. לכן גם הטענה של התכוננות בלתי מספקת אינה מתאימה לחיל האוויר.

גם לא ניתן לטעון נגד חיל האוויר כי רמת האימונים שלו הייתה נמוכה. האימונים בשנים שקדמו למלחמת יום הכיפורים היו אינטנסיביים, יסודיים ויצירתיים. מייד עם תום מלחמת ההתשה התרכזו המאמצים בהכשרה מזורזת של צוותים חדשים ולאחר מכן בקליטת מטוסי "פנטום" חדשים ובאימוץ תורות לחימה חדשות. למלחמה עצמה הגיעו הלוחמים לאחר אימונים ברמה גבוהה.

אחת הטענות נגד צבא היבשה הייתה כי הדוקטרינה שלו לא התאימה למלחמת יום הכיפורים. לעומת זאת הדוקטרינה האווירית עברה לאחר מלחמת ההתשה

תהליך אינטנסיבי של בחינה ושל עדכון. הדוקטרינה האווירית המעודכנת נשענה על אותם יסודות משחר ימי המדינה, אך הותאמה לאיומים ולתנאי הסביבה החדשים. אין מקום להיכנס לפרטיה של הדוקטרינה, ולכן יוזכרו רק עיקריה האופרטיביים, הקשורים לנושא הנדון כאן.

תפקידו המרכזי של חיל האוויר היה להגן על מדינת ישראל מפני התקפה מהאוויר. בה בעת היה עליו להלום במערכי הטק"א של האויב כדי לרכוש עליונות אווירית בשמי המערכה. רק לאחר הריסת היכולת המבצעית של מערכי הטק"א ורכישת חופש פעולה אמור היה חיל האוויר לעבור להשמדת כוחות היבשה של האויב בהתאם לדרישות ולצרכים של כוחות היבשה של צה"ל.

עקב הכושר המוגבל של חילות האוויר של האויבים ובשל המיגון החזק של מטוסיהם בתוך דירי בטון הוחלט להשיגם באופן מתמשך באוויר ועל הקרקע. כמו כן, כאשר נדרש לכך,

אמור היה חיל האוויר להשמיד מטרות אסטרטגיות חיוניות בעומק שטח האויב.

מכיוון שמספר המטוסים באותה תקופה היה קטן למדי, הייתה חובה לרכז את מרבית הכוח למספר מצומצם של משימות בזמנית. לכן ההצלחה בכל משימה הייתה תנאי למעבר למשימה הבאה. זו הייתה הדוקטרינה האווירית בתמציתה ערב מלחמת יום הכיפורים. היא נדונה בדרגים הצבאיים והמדיניים ואומצה כדוקטרינה האווירית האופרטיבית של ישראל. דוקטרינה זו תורגמה לתורות לחימה ברמה הטקטית – תורות שתורגלו ונבחנו בדרכים שונות. הדוקטרינה ותורות הלחימה לא היו מענה אופטימלי לתנאים המיוחדים של מלחמת יום הכיפורים, אולם ייתכן שהיו מענה סביר למשימות של חיל האוויר.

ב־34 השעות הראשונות למלחמה הופלו כ־80 מטוסי אויב. מספר זה מתקרב למספר ההפלות שהושג בכל מלחמת לבנון. ההישג של מלחמת יום הכיפורים הושג בתנאים קשים יותר, על־ידי מטוסים וטילים פחות טובים ובתנאים של נחיתות אווירית. משום מה עד כה איש לא נתן על כך את הדעת

מה באמת עשה חיל האוויר ב־7 באוקטובר?

בתחילה יש להבהיר מה היו המשימות שהוטלו על חיל האוויר:

- הגנה על שמי המדינה מפני חדירת מטוסים וטילים של האויב.
- השמדתו של מערך הטק"א הסורי בגולן ושל מערך הטק"א המצרי בגורת תעלת סואץ.
- סיוע לבלימת הצבא הסורי והצבא המצרי שחדרו את קווי ההגנה של ישראל.
- השמדת כוחות האוויר של שתי המדינות.

האם מולאו משימות אלה כנדרש?

הגנת שמי המדינה והכוחות המתגייסים

שמי המדינה הוגנו היטב. לאחר מטס פתיחה, שבו הופלו כ־25% מהמטוסים שחדרו לעומק שטחנו, לא ניסו עוד חילות האוויר של מצרים ושל סוריה לחדור מעבר לאיזור החזית. כמו כן תיזכר ההצלחה ביירוט הטיל מדגם "קלט" ששוגר לעבר תל-אביב. למרות מערכי הטק"א של האויב המשיך חיל האוויר להגן על הכוחות בקווי החזית ועל הגייסות שנעו אליה.

ב־34 השעות הראשונות למלחמה הופלו כ־80 מטוסי אויב. מספר זה מתקרב למספר ההפלות שהושג בכל מלחמת לבנון. ההישג של מלחמת יום הכיפורים הושג בתנאים קשים יותר, על־ידי מטוסים וטילים פחות טובים ובתנאים של נחיתות אווירית. משום מה עד כה איש לא נתן על כך את הדעת.

● הדוקטרינה של הצבא לא התאימה למלחמה שעתידה הייתה לפרוץ, אלא למלחמה הקודמת. האם טענות אלה תקפות גם לגבי חיל האוויר? מאז מלחמת ששת הימים לא התעמת צבא היבשה עם צבאות ערב במבצעים גדולים, ולכן ציר ההתייחסות שלו היה, כנראה, המערכות הגדולות באותה מלחמה. לעומתו, התעמת חיל האוויר במבצעים גדולים וקשים נגד מערכים הולכים ומתחזקים של טילי קרקע-אוויר, שאחדים מהם אוישו על-ידי מפעילים רוסים מהשורה הראשונה.

טייסי החיל ומפקדיו יצאו ממלחמת ההתשה מודאגים מתוצאות העימות המתמשך עם מערכי הטק"א, ולכן היו רחוקים מלהיות שאננים. השנים שלאחר מלחמת ההתשה הוקדשו לפיתוח תורות לחימה ואמצעי לחימה, לביצוע תרגילים לא-ספור ולעריכת דיונים וימי עיון במטרה אחת: לרכוש מחדש את היכולת להשיג עליונות אווירית במרחב האופרטיבי של צה"ל. הופעת טיל חדש – "סא-6" – הוסיפה וחיידה את מאמצי החיל. גם הבינוי המזורז של דירים למיגון מטוסים בשדות

הכוח האווירי על-ידי דרג המטכ"ל ושר הביטחון בניגוד לדוקטרינה האווירית, בניגוד לעקרונות, בניגוד לאימונים ולטקטיקות של חיל האוויר, ללא הבנה מעמיקה של יתרונותיו ושל חולשותיו.

חיל האוויר, כמו כל כוח צבאי, צריך פרק זמן מסוים כדי להביא לכלל מימוש את כוח האש שלו ולפגוע במספר מספיק של מטרות כדי להשפיע על שדה הקרב. אך כשפרק זמן אינו ארוך דיו, ואין די מסה קריטית של כוח אווירי, לא ניתן להשיג השפעה זו. ואכן התקיפות החלקיות של מערכי הטק"א בדרום ובצפון הוכיחו זאת. דוקטרינה אינה קדושה, ולפעמים מותר ואף חובה לסטות ממנה, כאשר התנאים מחייבים זאת. אולם התנאי להצדקת השינוי הוא התועלת שבו. במלחמת יום הכיפורים הייתה הסטייה שגויה: היא גרמה לאבדות כבדות ולא השיגה את השמדת הטק"א. חיזוקים לטענה זו הם ההצלחות של חיל האוויר כאשר החל להילחם לפי הדוקטרינה שלו.¹⁷ עד כאן באשר לאי-ההצלחה בתקיפת הטק"א. עתה יש להעמיק בבחינת התמונה הכוללת של פעילות חיל האוויר.

תפקידו המרכזי של חיל האוויר היה להגן על מדינת ישראל מפני התקפה מהאוויר. בה בעת היה עליו להלום במערכי הטק"א של האויב כדי לרכוש עליונות אווירית בשמי המערכה

טיל קרקע-אוויר SA-2

התעופה הערביים היה מקור לדאגה ולפעילות אינטנסיבית לגיבוש תורת לחימה ואמצעי לחימה גם יחד. גם טייסי היירוט לא נחו על זרי הדפנה של מלחמת ההתשה, שבה הופלו עשרות מטוסי אויב מול כל מטוס ישראלי שהופל. גם הם שיפרו מאוד את יכולתם, והדבר בא לידי ביטוי במלחמת יום הכיפורים. המסקנה המתבקשת מתיאור זה היא כי בחיל האוויר לא שררה שאננות, וכי העימות הקשה במלחמת ההתשה הכשיר את הקרקע לדריכות המחשבתית. כוננות חיל האוויר למלחמה הייתה גבוהה: כבר בראש השנה,

כיצד התכונן חיל האוויר למלחמה

לאחר המלחמה הושמעו הטענות הבאות נגד צבא היבשה, נגד חיל המודיעין ונגד ההנהגה האזרחית:

- שררו שאננות כללית וביטחון עצמי מופרז.
- רמת הכוננות של הצבא הייתה נמוכה מדי.
- רמת ההתכוננות למלחמה הייתה גרועה.
- מחסני החירום לא תוחזקו כראוי.
- אימון היחידות – ובמיוחד של צבא המילואים – לא עמד בדרישות.

מטוסי חיל האוויר
בשמי רמת הגולן

● המשך ביצוע הגנת כוחות צה"ל ותקיפת שדות תעופה.

11:30

● תקיפת מערך הטק"א בסוריה.

● סיוע מסיבי ברמת-הגולן.

12:45

● הוראת הרמטכ"ל להסיט את חיל האוויר לגזרת התעלה.¹⁶

13:30

● סיוע אווירי מסיבי ברמת-הגולן למרות הטק"א.

● סיוע מסיבי בגזרת התעלה למרות הטק"א.

● המשך ביצוע הגנת כוחות צה"ל ותקיפת שדות תעופה.

מלוח זמנים זה עולה כי חיל האוויר הוסט ממשימה למשימה

ומחזית לחזית בטרם הספיק להביא את עוצמתו לידי ביטוי.

תיאור מקוצר זה של מבצעי חיל האוויר – בניגוד לדוקטרינה

האווירית של ישראל – חושף רק מעט מזעיר מחוסר ההתאמה

בין הדוקטרינה לבין הפעלת הכוח בפועל באותו יום עקב הנחיות

מפורשות של הדרג המדיני והצבאי.

בשתי מלחמות – מלחמת ששת הימים ומלחמת של"ג –

יכול היה חיל האוויר "לחתוך" ולהפסיק את המבצעים להשגת

עליונות אווירית, כאשר נראה לו שהתועלת בהמשך המבצע עלולה

לצאת בהפסדה. הוא קיבל את ההחלטות ואת האחריות באופן

עצמאי ובאומץ רב. לעומת זאת במלחמת יום הכיפורים הופעל

הוראות הרמטכ"ל ושר הביטחון לחיל האוויר

בטרם נסיט מבט ביקורתי לעבר מבצעי חיל האוויר נציג את האופן שבו הפעילו המטכ"ל ושר הביטחון את חיל האוויר ב-7 באוקטובר:

01:00 החלטה על הפעילות בבוקר:

● הגנה על כוחות צה"ל.

● תקיפת שדות תעופה במצרים ובסוריה.

● מטס הכנה לתקיפת טק"א במצרים ותקיפת הטק"א לאחר מכן.

● סיוע לכוחות היבשה עם יתרת הכוח.

05:30

● תחילת ביצוע המשימות בגזרה המצרית.

06:00

● הוראת שר הביטחון ולאחריו הרמטכ"ל להסטת המאמץ

לסוריה.

● תחילת סיוע מסיבי ברמת-הגולן.

● סיום ביצוע מטס הכנה לתקיפת טק"א.

● אי-ביצוע תקיפת טק"א במצרים עקב המעבר לסוריה.

לבסוף אמר השר: "ממה אני מפחד יותר מהכול בתוך ליבי?
... אי אפשר יהיה פשוט להגן על ארץ ישראל".¹⁰

בשיחות פרטיות אומרת גולדה מאיר, כי אם יתממש כל מה
שצופה דיין, יחרב עליה עולמה, והיא לא תראה עוד טעם בחייה.¹¹

בתחילת הקרבות הופתעו הצבא וקברניטי המדינה לא רק
מעצם ההתקפה, אלא מתוצאותיה הראשוניות. הרושם הראשון
של כמה מהקברניטים היה כי נפרצו כל הגדרות. הערכת המצב
הייתה כי יש חשש חמור לכיבוש כל דרום רמת-הגולן על-ידי
הסורים, כיבוש כל השטח שבין תעלת סואץ למעברי המיתלה
והגידי וירידת כוחות לכיוון שארם א-שייח'. המנהיגות האזרחית
התערעה לחלוטין. דיין היה שרוי "בהתמכרות לדיכאון",¹²
וגולדה היררה בהתאבדות.¹³ אין ספק, האויב הצליח להוציא
את הקברניטים משיווי משקלם. במצב זה רק חיל האוויר יכול
להציל את המדינה מסכנה לאומית קיומית מיידית.¹⁴

הדרג המדיני והדרג הצבאי העליון דרשו מחיל האוויר
להקדים אחרון לראשון ולפעול נגד
הצבאות הפולשים לפני השגת עליונות
אווירית, בתנאי נחיתות חמורים, ללא
מידע ברור על מיקום הכוחות שאותם
נדרשו לתקוף וללא מטרייה אווירית
נגד מטוסי האויב. כאשר המערכת
האווירית פעלה נגד כוחות היבשה
ללא תנאים בסיסיים נדרשים, ללא
מודיעין, ללא מטרות לתקיפה, באופן
שלא התכוננה לקראתו, ללא אמצעים
מתאימים, לא ניתן היה לצפות
לתוצאות הנדרשות. הניגוד בין
דרישות הדרגים הגבוהים יותר לבין
צורכי זרוע האוויר עלול היה לגרום
לשחיקת הכוח האווירי ללא תוצאות
בשטח.

גם לקראת מלחמת ששת הימים
שררה אווירה קשה למדי. מפקדי צבא
היבשה חששו מאבדות כבודות, אם
יידרשו להבקיע באור יום, ולכן דרשו
לפתוח את המלחמה לקראת לילה.
לעומתם דרש חיל האוויר להתחיל את
המלחמה באור יום, כדי שיוכל להשיג עליונות אווירית בתוך
זמן קצר, ואחר כך יוכל לסייע לחימה ביבשה. למרות הדרישה
התקיפה של מפקדי כוחות היבשה הצליח חיל האוויר לשכנע
את מקבלי ההחלטות, ושעת ה-"ש" נקבעה לשעות הבוקר. לא
כך היה הדבר ב-7 באוקטובר. ההוראות לחיל האוויר התעלמו
לחלוטין מהדוקטרינה האווירית.¹⁵

במהלך הביקור בחפ"ק פיקוד צפון דיווח חופי לדיין: "בכל
אופן הכנו את גשרי הירדן לפיצוץ" [כדי למנוע מעבר שריון סורי
מערבה, לתוך הגליל].⁴
את המעמד בחפ"ק מתאר ישכה שדמי כך:

...כל רגע בוער. קפצתי ואמרתי: "משה [דיין]... השאלה
היא: מה יהיה בעמק הירדן? בדג'ניה אין היום בקבוקי
מולוטוב - יש בקבוקי יו או בירה" הוא נדהם קצת
ואמר: "אז מה לעשות?" - לרדת ולארגן מיד קו שני
- את היישובים. הוא [דיין] חשב רגע ואמר: "רד ותארגן
את עמק הירדן" זו הייתה השיחה באותו בוקר.⁵

בבוקר עדיין נראה המצב סביר, יחסית, בחזית הדרום, אולם
בצהריים נראה המצב גם בזירה המצרית גרוע ביותר. אומר דדו
לזאבי, שחזר מסיור בפיקוד הדרום יחד עם דיין:

לפני שהגענו, ישבנו פה ועשינו בדיוק אותה תוכנית
עצמה. כבר אתמול נתתי פקודה
לגורדיש ואמרתי לו: צריך ל"צב קו על
המעברים".⁶

הגדרתו של דיין
למצב הייתה: "הבית
השלישי בסכנה".
הוא חזר על האמירה
הזאת ביותר
מהזדמנות אחת, לא
רק בהתייחסו לרמת-
הגולן, אלא גם
בהתייחסו לזירה
המצרית.

הגדרתו של דיין למצב הייתה: "הבית
השלישי בסכנה". הוא חזר על האמירה
הזאת ביותר מהזדמנות אחת, לא רק
בהתייחסו לרמת-הגולן, אלא גם בהתייחסו
לזירה המצרית.⁷
על פי עדותו של רחבעם זאבי, שנלווה
לשר הביטחון, אמר דיין: "בין תל-אביב
לאבר-עגילה אין אפילו טנק אחד, וזהו חורבן
בית שלישי".⁸

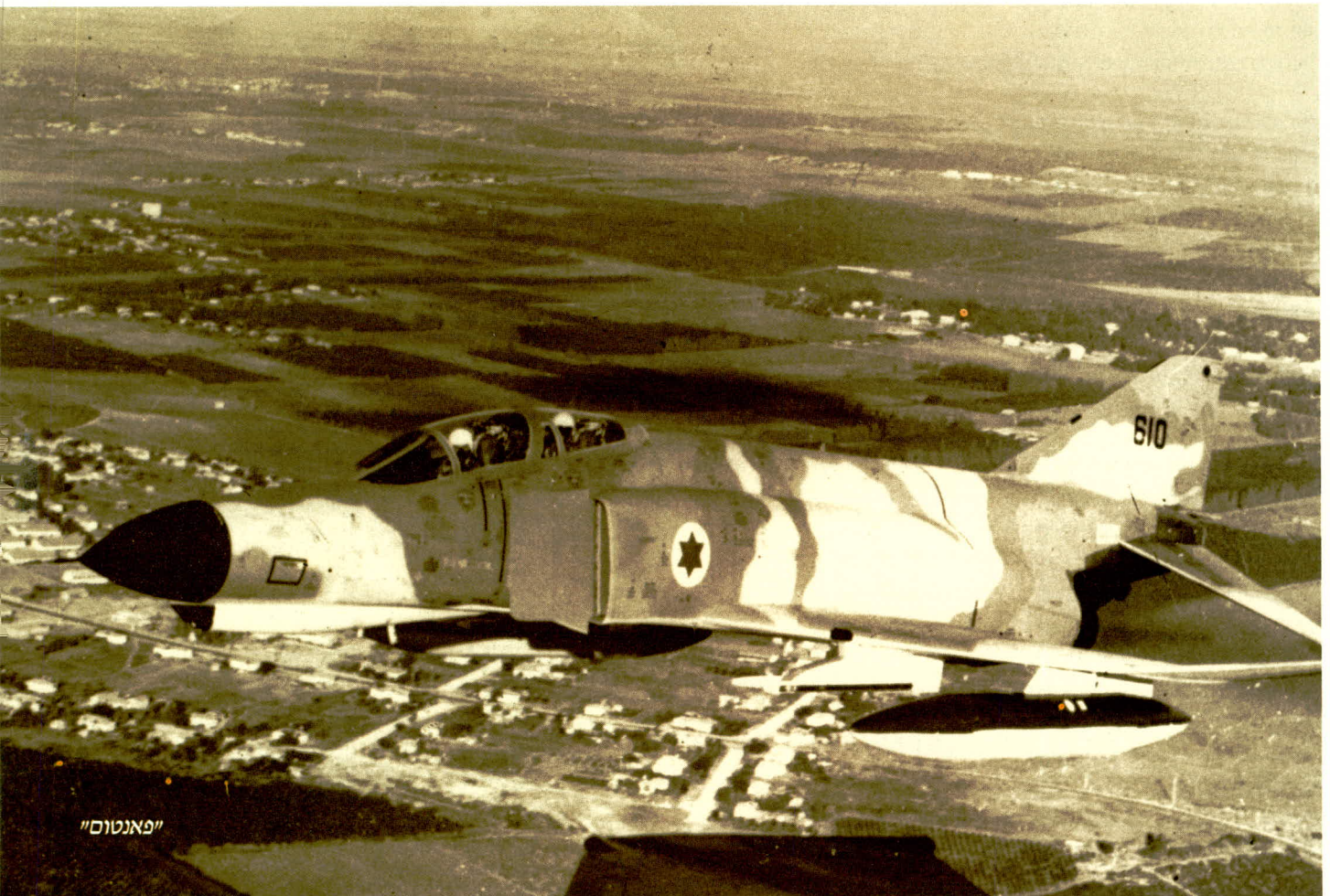
בשובו מסיוריו בצפון ובדרום מסכם
דיין עצמו את המצב החמור ב-7 באוקטובר:

הסכנה העיקרית שלנו כרגע - לא רק
אובדן שטח, אלא העיקר, שחיקת כוחנו.
יש לנו מספר מוגבל מאוד וקבוע של
טנקים ומטוסים, של שריונאים וטייסים.

אם כוחות צה"ל יוסיפו להישחק בלי להביא את המלחמה
לכלל הכרעה, תישאר ישראל חשופה להתקדמות
הצבאות הערבים ממזרית, מסוריה ואולי אף מירדן...
אינני זוכר אי פעם דאגה וחרדה כזאת... עכשיו זה היה
משהו אחר לחלוטין... ישראל יכולה להיות צפויה

לדוקטרינה של לוחמה נגד מערכים של טילי קרקע-אוויר, ואכן תוצאות תקיפת הטילים במבצע "דוגמן 5" היו עגומות. היה זה אחד הכישלונות הצורבים של חיל האוויר, שהשפיע עליו בהמשך

שלו.² תחושת הכישלון הייתה מובנת, אולם האם זה היה המצב? כדי להזכיר עד כמה היה המצב קריטי, נקרא את הערכת המצב של שר הביטחון בביקורו בביקוד צפון בבוקר אותו יום:

"פאנטום"

**"...חזרתי לבור של
חיל האוויר
והוריתי לתקוף את
הגשרים. הם
הושמדו כולם
במחיר של 3
פאנטומים."**

הגענו לפיקוד הצפון. השעה - 6 בבוקר. לדברי אלוף הפיקוד חנה ('צחק חופ'), כל החלק הדרומי של רמת הגולן פרוץ. הסורים התגברו על כוחות חטיבת "ברק" והתקדמו בחלקה הדרומי של רמת הגולן כמעט מחצית הדרך אל הירדן. גם ישנה שדמי ודו לנר, שהיו בחפי"ק (חבורת פיקוד קדמית) שותפים לפטימיות של האלוף. לדברי ישנה, המצב "חמור ביותר", וחילו דו לנר הפטיר בשקט: "הלחימה בדרום הרמה נפסקה, ואנו הפסדנו. אין לנו במה לעצור אותם. כוחות שריון נוספים שלנו, מהמילואים, לא יוכלו לצאת לקראת הסורים אלא לקראת צהר"ם.³

המלחמה ושנים רבות לאחריה. אומנם "מעז יצא מתוק", והטראומה של אותו מבצע הניבה את הניצחון על אותו מערך במלחמת של"ג, ברם התוצאה הייתה שמערך הטק"א הסורי לא נפגע, לא הושג חופש פעולה, ומטוסי הקרב המשיכו לספוג אבדות בעת שסייעו לכוחות השריון המעטים של ישראל ששרדו ברמת הגולן.

השמדת מערכי הטק"א לא הייתה משימה בפני עצמה, אלא מכשיר ואמצעי כדי לאפשר למטוסי הקרב של ישראל חופש פעולה לשם בלימת עשרות אלפי החיילים שפלטו בהפתעה כמעט גמורה. המחיר ששולם היה גדול מאוד: כ-10% ממטוסי הקרב הופלו עד תום ה-7 באוקטובר, ומתוך כמאה מטוסים שאבדו במהלך המלחמה כולה, נפלו יותר ממחציתם בארבעת ימי הקרבות הראשונים. האבדות היו חמורות עד כדי כך, שחיל האוויר הודיע לרמטכ"ל כי החיל מתקרב אל "הקווים האדומים"

פרדוקס ה-7 באוקטובר

אל"ם (מיל) ד"ר
שמואל גורדון

ה-7 באוקטובר נחשב ליום שחור בתולדות חיל האוויר עקב הכישלון הצורב בתקיפת מערך הטק"א הסורי ובגלל האבדות הכבדות שספג. מאמר זה חושף מה באמת עשה חיל האוויר באותו יום ומצביע על לקחים חשובים ממלחמה זו

משבר ה-7 באוקטובר

היום החמור במלחמה לא היה ה-8 באוקטובר – יום הכישלון של התקפת-הנגד בחזית הדרום, אלא יום קודם, כשהחזיתות היו פרוצות, המילואים טרם הגיעו, והסדיר נשחק. באותו יום כמעט שלא ניצבו כוחות בין צבאות סוריה ומצרים לבין "הקו הירוק" של ישראל, ורק חיל האוויר יכול היה לעמוד בפרץ הודות לכוננות ולמוכנות הגבוהות שלו. התוכנית המבצעית לבוקר ה-7 באוקטובר תאמה את

התוכנית המבצעית לבוקר
ה-7 באוקטובר תאמה את
הדוקטרינה, שלפיה אמור
חיל האוויר להשמיד את
מערך הטק"א בטרם יעבור
לסיוע לכוחות היבשה

הדוקטרינה, שלפיה אמור חיל האוויר להשמיד את מערך הטק"א בטרם יעבור לסיוע לכוחות היבשה. מאחר שהמצב בחזית הדרום נראה חמור יותר, הופנה חיל האוויר לזירת התעלה.

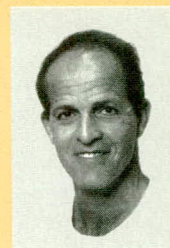
חיל האוויר החל עם בוקר בהשמדת המערך המצרי של טילי קרקע-אוויר, אולם תוך כדי כך, כשהצלחה החלה להאיר לו פנים, נדרש להפנות את עוצמתו כנגד המערך הסורי של טילי קרקע-אוויר, שכן שר הביטחון והרמטכ"ל העריכו כי דרום-רמת-הגולן עומדת ליפול לידי סוריה. חיל האוויר הוסט מריכוז הכוח נגד מערך הטילים המצרי בזירה הדרומית והחל במבצע מאולתר לתקיפת המערך הסורי של טילי קרקע-אוויר. עקב אילוצי הדרג המדיני והדרג הצבאי העליון לא הופעל חיל האוויר בהתאם

מאמר זה עוסק בהפקת לקחים ממלחמתו של חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים. משימות רבות – רבות מדי – הוטלו על חיל האוויר במלחמה זו. כוונתו של מאמר זה להציע כמה לקחים, שבחלקם הופקו ממלחמת יום הכיפורים ובחלקם עדיין מצפים לניתוח, להערכה וליישום. כדי למקד את הדיון ולמנוע התבדרות לעבר שפע נתונים, העלולים להקשות על הסקת מסקנות, מתרכז המאמר ביום אחד במלחמה – ה-7 באוקטובר. רבים וטובים סוברים כי חיל האוויר לא השיג תוצאות משביעות רצון במלחמת יום הכיפורים. אפילו ויצמן, אחד ממפקדיו לשעבר של חיל האוויר, הגיע למסקנה זו:

חיל האוויר לא התגבר על מערך הטילים המצרי והסורי במועד הדרוש... ולא יכול היה לשחרר את עצמו בעוצמה הראויה בבלימת האויב בשתי החזיתות... הטיל כופף במלחמה הזאת את כנפו של המטוס – זו עובדה הראויה ללימוד קפדני ולהפקת לקחים!

הביקורת על חיל האוויר לאחר מלחמת יום הכיפורים הייתה מצומצמת למדי, יחסית לביקורת החרیפה שהוטחה בצבא היבשה, במודיעין, בשר הביטחון ובראש-הממשלה. גם אנשי חיל האוויר, בקבע ובמילואים, מילאו את פיותיהם מים כאשר נדרשה ביקורת כזו. ייתכן כי הודות ל"סיגירת השורות" נשמרו אחדות המאמץ והמוטיבציה באותן שנים של שיקום החיל ושל בנייתו לקראת התמודדות נוספת. אולם היום, לאחר 25 שנים, לאחר הניצחון על הטילים במבצע שלי"ג, לאחר שהתקה הרגישויות והאמוציות, ולקראת התמודדות אפשרית עם מערכים חדישים יותר של טילי קרקע-קרקע, הגיעה העת לנתח באובייקטיביות את הלחימה האווירית ביום השני למלחמה.

חוקר בתחומי ביטחון
לאומי, דוקטרינה
צבאית, טכנולוגיה
ובמיוחד לוחמה
אווירית

הערות

1. דורון אלמוג, "לקחי משי"י כמשבר בהתפתחות תורת הלחימה", **מערכות** 354, נובמבר 1997, עמ' 2-9.
2. "אוגדה משימתית או קבועה?" בתוך: **תולדות צה"ל – בין המלחמות**, צה"ל, 1989, עמ' 117-137.
3. **מילון למונחי צה"ל**, צה"ל, 1998.
4. אריאל לויטה, **הדוקטרינה הצבאית של ישראל: הגנה והתקפה**, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, 1988, עמ' 7.
5. דוד בן-גוריון, **הילחם ישראל**, הוצאת מפא"י, 1950, עמ' 193.
6. לויטה, **שם**, עמ' 42.
7. אלמוג, **שם**.
8. **דו"ח ועדת אגרנט**, עמ' 1350.
9. יואב גלבר, "היום השביעי", **דבר ראשון**, אוקטובר 1995.
10. **לוחמת שריון**, צה"ל, 1965, עמ' 17-19.
11. ועידות אלה דנו בהיבטים המקצועיים של מלחמת ששת הימים, וסיכומי דיוניהם הועלו על הכתב וראו אור בחוברות לקחים שפוסמו בצה"ל באותה עת.
12. זה הרעיון שעמד מאחורי הקמתו של אגד התחזוקה האוגדתי.
13. **ארכיון צה"ל ומשרד הביטחון**, תיק 66-219/74.
14. ראש מה"ד באותה עת היה אלוף אריאל שרון.
15. אסכולת ה"ירק טנקים" לא הייתה מקובלת על כל המפקדים בצה"ל ועוררה לא מעט ויכוחים, אולם המתנגדים היו במיעוט, ודעתם לא התקבלה. ראוי להדגיש כי הוויכוח בין אסכולת ה"ירק טנקים" לאסכולה הדורשת איזון בין כל מרכיבי הכוחות היא ישנה למדי. למשל, הוגה הדעות הצבאי הבריטי הנודע פולר טען בין שתי מלחמות העולם, כי יש לתת משקל מכריע לטנקים בתוך כלל כוחות היבשה, בעוד שלידל הארט תמך במבנה כוחות מאוזן.
16. ראש מה"ד באותה עת היה אלוף יצחק חופי, מפקד פיקוד הצפון במלחמת יום הכיפורים.
17. בראש מפקדת גי"ש עמד באותה עת אלוף שמואל גונן (נורודיש), מפקד פיקוד הדרום במלחמת יום הכיפורים.
18. **דו"ח ועדת אגרנט**, עמ' 1352.
19. **שם**, עמ' 1355.
20. **שם**.
21. אברהם איילון, "מוכנות לאומית – תשובה עיקרית למתקפת פתע", בתוך: אבי קובר וצפי עופר (עורכים), **מודיעין וביטחון לאומי**, 1987, עמ' 376.
22. ישראל טל, **ביטחון לאומי – מעטים מול רבים**, תל-אביב, זמורה ביתן, 1996, עמ' 146.
23. משה דיין, **אבני דרך – אוטוביוגרפיה** – חלק ב', ירושלים, עידנים, 1982, עמ' 579.
24. יאירי אשר ודני אשר, "הארטילריה הישראלית בחזית הדרום במלחמת יום הכיפורים", **מערכות** 354, נובמבר 1997, עמ' 10-20.
25. צבי לניר, **הרצאה לחניכי פו"ם במסגרת הקורס לחשיבה מערכתית**, המכללה לפו"ם, מארס 1997.
26. משה דיין, **שם**, עמ' 583.
27. מדובר ב"שובך יוניס" – תוכנית המגננה שהכין פיקוד דרום לפני מלחמת יום הכיפורים.
28. **דו"ח אגרנט**, עמ' 1412.
29. **שם**, עמ' 1439.
30. עזר גת, **ארגון ומבנה עוצבות השדה לקרב המשולב**, צה"ל, 1990.
31. **שם**.
32. יהודה ואלך, "הטנק הכל יכול – קווים בתורת השריון של צה"ל", **מערכות** 276-277, אוקטובר-נובמבר 1980, עמ' 22-26.

במקום לנסות להתגבר על מכשלה אוניברסלית זו החליט צה"ל להפריד בין חילות השדה. בשל כך הוא נראה כיום רחוק מתמיד מהיעד של הפיכת כוחות השדה למשולבים, כך שיתאימו לדרישותיו של שדה הקרב המודרני.³¹

לדעתי יש לארגן מחדש את מבנה העוצבות בצה"ל באופן אינטגרטיבי (חי"ר ושריון), אורגני ומאוזן יותר, ולא כדוגמת חטיבות החי"ר הסדירות של היום, שהן נטולות כל גורמי סיוע וכפופות באופן מעוות לפיקודים המרחביים ולא לעוצבות.

יתר על כן, העוצבות מודעות לעובדה שביום פקודה הן יצטרכו להקצות חלק מיחידותיהן לעוצבות אחרות ולקבל יחידות אחרות תמורתן. כלומר, החד-חילויות של האוגדות יוצרת מאליה את הצורך בתכנונים רבים ומסורבלים לפיצול ולחבירה של כוחות. אם כך, מדוע לא לעשות זאת מראש?

צעד ראשון ונכון לקראת הקמתן של עוצבות משולבות אורגניות נעשה במארס 1995 בחטיבותיה של עוצבת הפלדה. על אף שמאחורי החלטה זו עומדים שיקולים הקשורים ברצון להקים יחידות קבועות לבט"ש לשם צמצום גיוסן של יחידות מילואים למשימות אלה, הרי לדעתי בשעת מבחן יוכח שילוב זה כנכון וכמתבקש.

- לאיחוד האורגני יתרונות רבים, ולהלן מובאים אחדים מהם:
 - לפיקוד הבכיר והזוטר תהיה מוטיבציה גדולה ללמוד באופן מעמיק ומקצועי יותר את חילות השדה האחרים, שבהם לא שירתו ולא צמחו.
 - האורגניות תצמצם את כמות המידע שצריכים לזכור החיילים והקצינים. למשל, חיילי החי"ר לא יצטרכו ללמוד בכל פעם על טנק אחר, אלא ישרתו כל הזמן לצידם של אותם טנקים.
 - תיווצר שפה משותפת ברמות הנמוכות ביותר שנוזקות לתקשורת בין-חילוית (מש"קים ומ"מים).
 - בין חילות השדה ייווצר אמון הדדי, שהוא מרכיב חיוני בלחימה משותפת.
 - הצורך להכיר עוד תחומים – מחילות שדה אחרים – יכשיר מג"דים ומח"טים טובים יותר.
- נשאלת איפוא השאלה, האם עלינו להמתין למבחן נוסף ויקר כדי ללמוד את מה אנו כבר יודעים בעקבות מלחמת יום הכיפורים. דבריו של לוטננט-ג'נרל סר ג'ון מונאש, מצביא יהודי אוסטרלי במלחמת העולם הראשונה, מלמדים שהתורה מוכרת זה עשרות שנים – אם לא יותר מכך – ורק אנחנו מתעקשים כל פעם להמציא את הגלגל מחדש.

תוכנית מושלמת לקרב המודרני דומה לפרטיטורה של 'צירה תזמורתית', כאשר היחידות השונות והחיילות הם כלי נגינה, והמשימות שהם מבצעים הן קטעי הנגינה המיוחדים שלהם. כל יחידה ויחידה חייבת לבצע את כניסתה בדיוק ברגע הנכון, ולגנו במסגרת ההרמוניה הכללית. כל התוכנית מבוקרת על-ידי לוח זמנים מדויק, שאליו ח"ב להתאים את עצמו בדיוקנות כל איש ח"ר, כל חותם כבד או קל, כל מרגמה ומקלע בינוני, כל טנק וכל מטוס, שאם לא כן, 'שרור חוסר הרמוניה', אשר יפגע בהצלחת המבצע ויגדיל את מחירו.³²

הבסיסית של כוחות היבשה לאוגדת טנקים חד-תכליתית, במקום אוגדה בין-חילית, רבת-תכליתית לקרב העתיד. לטנקים חסר החרמ"ש... לפנינו אוגדת טנקים ללחימת שריון בקרב נייד ללא כושר להחזיק בשטח (דהיינו לנהל קרב הגנה – ג"ג) ולהתארגן תוך אבטחה בחשיכה".²⁹

לסיכום: התפתחותה של האוגדה הקבועה והמטמורפוזה הארגונית והמקצועית שהיא עברה בתקופה שבין שתי המלחמות באו לידי ביטוי – ובצורה שלילית ביותר – במלחמת יום הכיפורים. כפי שניתן היה להבין מהעובדות שצוינו לעיל, תהליך הצמצום והדילול של גורמי הסיוע והחי"ר והמגמה של הגדלת הסד"כ של הטנקים היו שונים באופן מהותי מההחלטה המקורית, שדיברה על מבנה מאוזן ומשולב. התעלמותם של מעצבי בניין הכוח מהצטיידות החי"ר של האויב באמצעים רבים נגד טנקים הייתה, כאמור, נדבך נוסף שחזק את יסודות הכישלון. זה הרקע לכישלונה המוחלט של תפיסת ה"רק טנקים" במבחן המציאות האכזרי של ימי המלחמה הראשונים.

הפתיחה של המלחמה. וכך כתבה הוועדה: "התוצאה תלויה באפקט הטקטי ובארגון העוצבתי על מגוון יחידותיו ומערכות הנשק שלו, שלכל אחת מהן תכונות, יתרונות ומגבלות. באיגודן לכוח אחד הכוונה ליצור שילוב, שבו מגדילים את היתרונות הטקטיים ומקטינים את המגבלות. דבר זה מושג על-ידי איגוד נכון נגד הכוח של האויב ברמת השת"פ הבין-חילי".²⁸

בדברים אלה של ועדת אגרנט יש גם התייחסות לשאלה אם

בעדותם בפני ועדת אגרנט הודו הן יצחק חופי, אלוף פיקוד הצפון בעת המלחמה, והן שמואל גוּן, אלוף פיקוד הדרום באותה עת, כי העיסוק האינטנסיבי של צה"ל בקרב ההתקפה תוך הזנחת קרב ההגנה פגע בניהול המלחמה

האם למדנו את הלקח?

במקום שהמסגרות האינטגרטיביות יהיו לכורח המציאות לאור לקחיה של מלחמת יום הכיפורים, החליט צה"ל לאחר המלחמה לפצל את הטנקים ואת החי"ר למסגרות חטיבתיות נפרדות לגמרי, למעין "פרוסות" חיליות עם מערכי הדרכה ואימונים נפרדים זה מזה. דומה שחלק מהשורשים של תפיסת בניין הכוח כיום – ההפרדה בין החי"ר לבין השריון – מקורו עוד בתקופה ההיא.³⁰ כתוצאה מכך לא רק קטן החיכוך הדרוש בין חילות השדה, אלא במקרים מסוימים אף נוצרת ההרגשה שתרגילי השת"פ הופכים למפגשי היכרות פורמליים בין-חיליים ולא למשהו טבעי ומובן מאליו. רמת המקצועיות של מפקדים באותם חילות שדה מתמרנים שבהם לא שירתו וצמחו היא אחת מנקודות התורפה של כל הצבאות. קציני השריון – בכל צבא – מתקשים בדרך כלל לתקשר עם קציני החי"ר, וקציני הארטילריה מתקשים לדבר בשפה משותפת עם עמיתיהם מהשריון. אולם

מפקד פיקוד הדרום (73) – אלוף שמואל גוּן

אוגדות שהן על טהרת הטנקים יכולות היו לתת מענה למתקפה המצרית. לדעת חברי הוועדה, בהדגשת החד-חיליות אין שום יתרון, אלא להפך. ועל כך כתבה עוד הוועדה: "כך הפכה האוגדה

הפעלת האוגדה במלחמת יום הכיפורים

כל התפיסות השגוייה בדבר העליונות הבלתי מעורערת של הטנקים בשדה הקרב היבשתי ובאשר לחוסר חשיבותם של החי"ר ושל הארטילריה באו לידי ביטוי בהפעלתה השגויה של האוגדה עם פרוץ המלחמה.

שריון". הטנקים חולקו לכוחות קטנים, לעיתים זוגות בלבד, ונדרשו לחבור למעוזים. לא נעשה כל ניסיון למצוא את מרכז הכובד של האויב ולהתמודד איתו באופן מערכתי. הלחימה הצטיירה כאוסף פעולות מיקרו־טקטיות, אשר "חוט השני" אינו עובר דרכן, והן אינן משרתות מטרה מערכתית כלשהי. צורה זו של ניהול הקרב – ללא כל התערבות של אוגדת סיני או של הפיקוד – איפיינה במידה רבה את מלחמת ההתשה. צבי לניר כינה תופעה זו בשם "סינדרום הטקטיזציה של המערכה"²⁵. משה

האלוף טל:
"נקבע שהחטיבה המשורינת תיבנה על בסיס של יחס שווה בין יחידות חי"ר לטנקים... אולם מאוחר יותר שונתה התפיסה הזאת ללא הצדקה. בעטייה של תפיסה לא מאוזנת זו אופיינה הלחימה ביבשה במלחמת יום הכיפורים בחוסר איזון בין הטנקים וחיל הרגלים"

האוגדות שגויסו בעקבות התקפת הפתע לא הגיעו לשטחי הכינוס במרכז. קודם הגיעו הטנקים (בהוראת הרמטכ"ל), ואילו הארטילריה והחרמ"ש הגיעו בנפרד ובאחור רב לאחר נסיעה ממושכת על זחלים.²⁴

גם אופן הכנסת האוגדות לחימה היה לקוי. במקום להכניס אוגדה כמסגרת אחת, הוכנסו הכוחות ב"מנות קטנות" ותוך מתן קדימה ברורה לטנקים. דוגמה טובה לכך ניתן לראות ב־8 באוקטובר. פיקוד דרום חשב שאחת האוגדות שלו מבצעת התקפת־נגד, אך בפועל רק 40 טנקים מחטיבה אחת ועוד 15 טנקים מגודד נוסף יצרו מגע עם האויב. חשוב להדגיש, כי כאשר פיקוד דרום ביקש לתאר את עוצמת הכוח התוקף את המצרים, הוא הביא בחשבון רק את הטנקים, תוך שהוא מתעלם לחלוטין מכוחות אחרים. עובדה זו – בצד אופן ניהולה של התקפת־הנגד – מבליטים פעם נוספת בצורה ברורה את חוסר השילוב הבין־חילי. חמור מכך, בימים הראשונים למלחמה אף לא בא לידי ביטוי מה שאמור היה להיות סוד כוחה של אוגדת הטנקים: הטלת מאסה גדולה של שריון לקרב בבת אחת על מנת להשיג "הלם

דיין כתב בהקשר זה, כי 16 המעוזים יצרו אומנם ביחד את קו בר־לב, אולם את המלחמה ניהל כל מעוז בנפרד, כך שכל אחד מהם היה אי בודד ומנותק במאבק מרושע.²⁶ מדוע לא הופעלה האוגדה כאגרוף טנקים מרוכז? הרי זו הייתה ההצדקה לעצם הקמתה! ואילו הפעילו אותה בדרך זו, האם הייתה יכולה לנהל קרב הגנה ראוי לשמו ללא די ארטילריה וחי"ר?

התשובה לשאלה הראשונה ברורה: בפיקוד דרום אפילו לא יישמו את התורה – שבעינינו נתפסת היום כשגויה – כפי שהתגבשה לאחר מלחמת ששת הימים. התוכנית האופרטיבית של הפיקוד²⁷ לא נתנה מענה למלחמה כוללת. ההתייחסות הייתה רק לפתיחת מלחמת התשה, שבה לא ניתן דגש על עקרון ריכוז הכוח, אלא על עבודה במסגרות קטנות תוך ניהול קרבות מחמ"לים ושבירת מדרגיות הפיקוד בעת הצורך. ועדת אגרנט, שחקרה את הימים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים, התייחסה לאופן שבו הופעלו הכוחות וראתה בכך את אחד הגורמים העיקריים לכישלונות הטקטיים בשלבי

יסוד רב-חילית ורב-תכליתית, הפועלת באופן עצמאי בכל צורות הקרב, אלא כאוגדת טנקים עם מעט חרמ"ש וארטילריה, שהחוסר בגורמי סיוע ניכר בה היטב.²⁰ יחידות החרמ"ש והחתי"ם נדחקו לשלבים נמוכים של סולם העדיפויות, בעוד שרוב המשאבים הופנו להשלמת תקני כוח אדם לטנקים במסגרת תוכנית "גושן ב" – תוכנית החומש של 1971, שאמורה הייתה להסתיים ב-1976. סד"כ החרמ"ש לא רק שלא גדל מאז מלחמת ששת הימים, אלא הוא אף קוצץ באופן שיטתי. באותה מידה חשבו שחבל להשקיע מאמצים בארטילריה, משום שאת מלאכתה אמורה הייתה לעשות "הארטילריה המעופפת", דהיינו חיל האוויר.²¹ על כך כתב אלוף טל שני עשורים מאוחר יותר: "נקבע שהחטיבה המשורינית תיבנה על בסיס של יחס שווה בין יחידות חי"ר לטנקים... אולם מאוחר יותר

שונתה התפיסה הזאת ללא הצדקה. בעטייה של תפיסה לא מאוזנת זו אופיינה הלחימה ביבשה במלחמת יום הכיפורים בחוסר איזון בין הטנקים וחיל הרגלים".²²

ההתעלמות מהצטיידות האויב בנשק נ"ט

התפיסה, שניתן להכריע את המלחמה רק באמצעות טנקים, הייתה מבוססת על ההצלחה הגדולה של כוחות השריון במלחמת ששת הימים. אולם לא היה צורך במלחמת יום הכיפורים כדי להגיע למסקנה שמלחמת ששת הימים הייתה ייחודית בנסיבותיה ובמהלכה, וכי אסור להקיש ממנה על בניין הכוח העתידי של צה"ל. צה"ל ידע שהמצרים והסורים מצטיידים בכמויות גדולות מאוד של אמצעים נגד שריון – ואף היו לו נתונים מלאים על אחת מהפגעות המלחמה, הטיל נ"ט מדגם "סאגר" – אך הוא לא העריך שיש בכך כדי לאיים בצורה כלשהי על עליונותו בתחום השריון. במילים אחרות, לצה"ל היו כל הכלים להסיק כבר בין המלחמות את המסקנה שהוסקה לאחר מלחמת יום הכיפורים, ולפיה זקוק השריון לחי"ר ולארטילריה כדי להתגונן בפני האמצעים נ"ט של האויב. בספר זיכרונותיו, שאותו כתב לאחר מלחמת יום הכיפורים, התייחס שר הביטחון דאז, משה דיין, לשימוש המושכל שעשה האויב בחיילי הרגלים ולמחסור שממנו סבל צה"ל בתחום זה במהלך המלחמה: "כוחות חיל הרגלים שלנו היו רק כעשרה אחוז מכוחות האויב. חשוב יותר, חיל הרגלים זה של האויב – להבדיל מן העבר – היה עתה מצויד בנשק נגד טנקים רב ויעיל, ונשא איתו גם נשק אישי נגד מטוסים – 'סטרלה' (חץ ברוסית)".²³ ההפתעה שאותה מבטא דיין היא כל כולה פרי התעלמות ישראלית מעובדות שהיו ידועות היטב עוד לפני המלחמה.

טנקים¹⁵, שהשתלטה על צה"ל בעקבות מלחמת ששת הימים. אסכולת ה"ירק טנקים" גרסה כי מלחמות העתיד ינוהלו כמעט אך ורק באמצעות טנקים, ואילו שאר חילות היבשה והזרועות יצומצמו מאוד, וכל תפקידם יהיה להגיש סיוע לטנקים – למשל במקומות שהם בעייתיים מבחינת העבירות.

קנייה כל כך מסיבית של טנקים חייבה להשלים תקני כוח אדם. במאוס 1970 החליט צה"ל לפרק את גדודי החרמ"ש בחטיבות המשורינות ולהסב אותם לגדודי טנקים. כך נוצר גדוד טנקים שלישי ברוב החטיבות. פלוגות החרמ"ש שנותרו בעקבות מהלך זה פוזרו בין הגדודים. כך נוצר מבנה חטיבתי, המורכב משלושה גדודי טנקים, כאשר בכל גדוד שלוש פלוגות טנקים ופלוגת חרמ"ש אחת.

במהלך 1971 ניטלה ממה"ד¹⁶ האחריות לבניין האוגדות, ופעילותה הופנתה לתחום השתי"פ הבין-זרועי, קרי לדרג שמעל האוגדה. את האחריות להמשך בניין האוגדות ולשתי"פ הבין-חילי קיבלה מפקדת גיי"ש.¹⁷ הפקדת נושא זה בידי מפקדה חילית, שהיא מטבע הדברים אינטרסנטית לתחום התמחותה, האיצה את הפרת האיזון לטובת הגורם המשוריין ופגעה אנושות בהתפתחות של תורת השתי"פ הבין-חילי.

בסוף 1971 ובמהלך 1972 נתנה מפקדת גיי"ש עדיפות עליונה

להסבת גדודי החרמ"ש לגדודי טנקים. גיוס כוח אדם ליחידות החרמ"ש הלך וקטן, ובמקביל הלך וגבר התהליך של השלמת תקני הטנקים.

בספטמבר 1972 הציע אגף התכנון של צה"ל לבטל חטיבה ממוכנת אחת ולהוסיף במקומה לאוגדה את חטיבת הצנחנים או את חטיבת גולני על גבי זחל"מים כמרכיב החי"ר. הצעה זו אומנם נדחתה, אך היא ממחישה היטב את הלך הרוח בצה"ל באותה תקופה.

ביוני 1973 נערך סימפוזיון מסכם, שהוקדש למבנה ולארגון של האוגדה הקבועה. וכך הוגדר באותו סימפוזיון ייעודה של האוגדה הקבועה: "להוות את עוצבת היסוד של צה"ל בכל צורות הקרב, להשיג יעדים מערכתיים וטקטיים ולפעול כעוצבה עצמאית או במסגרת פיקוד מרחבי".¹⁸

מה"ד, שהגיש את המצע לדיון זה,¹⁹ הציע לצמצם במידה ניכרת את מספר גדודי החרמ"ש. על-פי הצעתו צריך היה להוסיף כוח אדם רק למפקדת האוגדה. למעט אלוף טל, שתבע להשיב את האיזון בין השריון לחי"ר, הציעו כל הדוברים בסימפוזיון לצמצם או לבטל את החרמ"ש האורגני של האוגדה, תוך שהם מתווכחים ביניהם כיצד יופעל החרמ"ש – אם וכאשר יופעל.

דיון זה הצביע על כך, כי בניגוד לייעוד המקורי שנקבע לאוגדה התגבשה זו לפני מלחמת יום הכיפורים לא כעוצבת

אחרות: מטרת המלחמה של ישראל היו סיכוליות ("הגנתיות"), אך כדי להשיג היא נקטה דוקטרינה התקפית. שורשיה של דוקטרינה זו נעוצים בא-סימטריה הבולטת בין ישראל לשכנותיה בשטח ובאוכלוסייה.

מנסחה הראשון של הדוקטרינה ההתקפית המשרתת אסטרטגיה הגנתית היה בן-גוריון שכתב, כי "במלחמה – אפילו מלחמת מגן כמלחמתנו – הדרך היעילה היא ההתקפה"⁵. ועוד כתב, כי "אם יתקיפו אותנו, ושוב יכפו עלינו מלחמה, לא ננקוט אסטרטגיה דפנסבית, אלא נעבור להתקפה על האויב – ועד כמה שאפשר בשטחי האויב"⁶.

האופוריה ושיכרון הניצחון שפקדו את החברה הישראלית לאחר מלחמת ששת הימים לא פסחו על צה"ל. הדבר בא לידי ביטוי, בין היתר, בהזנחת העיסוק בקרב ההגנה. המשך ההתבססות על הטנק כעל מערכת נשק מובילה העיד במפורש על הדומיננטיות של ההתקפה בתפיסה הצה"לית ועל ההתעלמות הכמעט מוחלטת מקרב ההגנה.

תורת הלחימה של צה"ל, שנכתבה ב-1963, שומרת על איזון בהתייחסותה לצורות הקרב השונות, אולם לאחר מלחמת ששת הימים נזנחה התורה הכתובה הזאת,⁷ ואת מקומה תפסה תורה בעל-פה, שעסקה כמעט אך ורק בהתקפה. בקורסים ובאימונים כמעט שלא הוקדש זמן לנושא ההגנה.

בעדותם בפני ועדת אגרנט הודו הן יצחק חופי, אלוף פיקוד הצפון בעת המלחמה, והן שמואל גונן, אלוף פיקוד הדרום באותה עת, כי העיסוק האינטנסיבי של צה"ל בקרב ההתקפה תוך הזנחת קרב ההגנה פגע בנייהול המלחמה. בין היתר אמר אלוף גונן לחברי הוועדה, כי במשחקי מלחמה, שבהם יזם האויב את ההתקפה, תירגלו מעבר מהגנה להתקפה בתוך 9 שעות.⁸

העובדה שצה"ל המשיך לדבוק בעקשנות בדוקטרינת ההתקפה בכל מחיר גם לאחר מלחמת ששת הימים מלמדת שהוא לא בחן לעומק את הנתונים הגיאוגרפיים החדשים שנוצרו בעקבות המלחמה. אילו נעשתה בחינה כזאת, הייתה מאליה עולה המסקנה, כי הנסיבות החדשות מאפשרות התבססות על תפיסה מגנטית – במיוחד בסיני – הן ברמה המערכתית והן ברמה האסטרטגית. יואב גלבר גורס, כי מחדל זה של אי בחינת המציאות החדשה ושל אי התאמת הדוקטרינה הצבאית לאותה מציאות שהשתנתה הוא המחדל המרכזי שקבע את תוצאותיה של מלחמת יום הכיפורים.⁹

ארבע מפקדות אוגדה משימתיות, שהיו באותם הימים כלל הסד"כ של צה"ל.

האוגדות המשימתיות היו מפקדות על-חטיבתיות (מעין מפקדות גיס משימתיות של היום), שמטרתן הייתה לאגד מספר חטיבות עצמאיות למשימה מוגדרת. האוגדה המשימתית הייתה בעלת שירותי תחזוקה גמישים, שנשענו במידה רבה על היחידות שפעלו תחתיה, וכן הייתה לה מפקדת סיוע ארטילרי, שאיחדה בעת הצורך המבצעי את כלל הסד"כ המסייע שעמד לרשותה. בעקבות הלקחים שהופקו ממלחמת ששת הימים – בעיקר בוועידות המח"טים¹¹ של מפקדת גיסות השריון – נדמה היה שסוגיית הפיכתה של האוגדה המשימתית לאוגדה קבועה הפכה לרלוונטית יותר מתמיד בשל השיקולים הבאים:

1. אופי הזירה. לרשות צה"ל עמדו מרחבי תמרון גדולים יותר בשל השליטה על סיני, על רמת-הגולן ועל יהודה ושומרון. במרחבים אלה ניתן היה לרכז ולהביא לידי ביטוי מסגרות שריון אוגדתיות (כ-300 טנקים באוגדה) ולא להסתפק במסגרות שריון חטיבתיות (כ-100 טנקים בחטיבה).
2. האויב. מאחר שצבאות מצרים וסוריה עברו לפעול במסגרות דיוויזיוניות, נשאלה השאלה אם לא יהיה זה נכון לפעול מולן באמצעות מסגרות שוות ערך, דהיינו אוגדות קבועות.
3. הומוגניות. אלוף טל הציע, למשל, לאגד את האוגדות המשימתיות לאוגדות קבועות והומוגניות בהרכב הטנקים שלהן ("שיוט", "מג"ח", "שרמן").
4. שיקולי בט"ש ושיקולים אופרטיביים. נוצר מצב חדש גם בהיבט של הבט"ש, ועל כן עלה הרעיון ליצור מפקדת אוגדה גזרתית קבועה, שתיתן מענה הן לתחלופת הכוחות בבט"ש והן לתכנון מבצעים ולניהולם בעת מלחמה.
5. לוגיסטיקה. המח"טים התלוננו על קשיי שליטה בחטיבות העצמאיות בשל כפיפותן של היחידות הלוגיסטיות לחטיבות הפתרון שהוצע – הוצאת גורמי הלוגיסטיקה מהחטיבות וריכוזן תחת מפקדה אחת¹² – לא רק פתר את בעייתם של המח"טים, אלא גם התגלה כאמצעי לחיסכון תקציבי.

לאור שיקולים אלה הוחלט כי אוגדת סיני תהיה האוגדה הקבועה הניסיונית הראשונה.¹³

אוגדת הטנקים

מבנה האוגדה, כפי שהוצע בתחילת 1969 (לאור החלטת הרמטכ"ל), כלל שתי חטיבות משוריניות, שכל אחת מהן כללה שני גדודי טנקים וגדוד חרמ"ש, וחטיבה ממוכנת, שכללה שני גדודי חרמ"ש וגדוד טנקים. מבנה זה התאפיין במידה רבה של שילוב ושל איזון בין החי"ר לשריון.

במקביל לבניית האוגדה הקבועה – משימה שהוטלה על מהד"4 – רכש צה"ל כמויות גדולות של טנקים במסגרת תוכניות החומש "גושן" ו"אופק". רכישות אלה שיקפו את אסכולת ה"רק

הרקע להקמת האוגדה

עוצבת היסוד במלחמת ששת הימים וזמן קצר לאחריה הייתה החטיבה. בהיותה עוצבת היסוד נהנתה החטיבה מאוטונומיה. מהבחינה המבצעית היא כללה יחידות שריון חי"ר, הנדסה וארטילריה, ומהבחינה הלוגיסטית היא כללה פלוגות אחזקה והספקה אורגניות. החטיבות היו משני סוגים: משורינת – בעלת שני גדודי טנקים וגדוד חי"ר משוריין (חרמ"ש), וממוכנת – בעלת שני גדודי חרמ"ש וגדוד טנקים.¹⁰ כל החטיבות פעלו תחת

האוגדה הקבועה וכישלון המגונה במלחמת יום הכיפורים

רס"ן גבי גאון

ההחלטה על הקמת האוגדה הקבועה באה בד בבד עם ההחלטה בצה"ל לתת עדיפות מוחלטת לטנקים בכוחות היבשה. התוצאה הייתה שהאוגדה הצה"לית הפכה לאוגדת "הכול טנקים" – גוף לא מאוזן, המנוגד לתורת המלחמה של צה"ל, אשר נחשף במלוא חולשתו במלחמת יום הכיפורים

מבוא

ההחלטה המקורית בדצמבר 1968 ועד לאוקטובר 1973 הם אחד הגורמים העיקריים לכישלון בשלב המגונה (6-7 באוקטובר) בחזית הדרום במלחמת יום הכיפורים.

ביסוד שינויים אלה עומדים ארבעה מרכיבים, שאותם מנתח מאמר זה:

1. אי-בחינת הנתונים הגיאואסטרטגיים לאחר מלחמת ששת הימים. בשל כך המשיך צה"ל למקד את חשיבתו בתחום ההתקפה ומיעט לעסוק בהגנה.
2. בניית העוצבה סביב הטנקים תוך צמצום משקלם של החי"ר ושל גורמי הסיוע האחרים.
3. התעלמותם של האחראים לבניין הכוח בצה"ל מהשפעה המערכתית שהייתה להצטיידות האויב בנשק נ"ט.
4. הפעלתה הלקויה של האוגדה – מה שבא לידי ביטוי ביומיים הראשונים למלחמה.

מרכיבי הכוח שבהם אני מתמקד במאמר זה הם החי"ר והשריון – מתוך הנחה שהם היו ונותרו שניים מהחילות המרכזיים בקרב היבשה המודרני ובשל הרצון להבליט את חוסר האיזון ששרר ביניהם. מקורו של חוסר איזון זה הוא בראשית שנות ה-70, והוא קיים בצה"ל עד היום.

עוצבת היסוד הינה "המסגרת הארגונית הלוחמת הגדולה בכוחות השדה, שתקנה קבוע ושפועלת בשלמות אחת"

הדוקטרינה ההתקפית

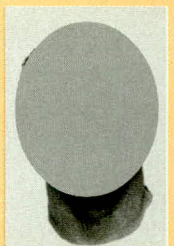
לתורה המנחה את בניין כוחו של צה"ל ואת אופן הפעלתו במלחמה נודעת חשיבות עצומה לביטחונה של ישראל.⁴ מאז הקמתה של ישראל אימצו מנהיגיה בדרג המדיני והצבאי כאחד דוקטרינה התקפית, שנועדה לשרת אסטרטגיה הגנתית. במילים

לאחר מלחמת ששת הימים – כמו לאחר כל מלחמה – התעורר הצורך לבדוק מהם השינויים שחלו בנתוני היסוד של הסכסוך הישראלי-ערבי, ובכלל זה את השינויים שחלו בזירה ובאויב, כפי שצה"ל הכירם עד למלחמה. הבהרת שינויים אלה צריכה הייתה לשמש רקע לדיונים על תקפותה של תורת הלחימה של צה"ל, על מבנה הסד"כ שלו ועל אמצעי הלחימה שברשותו. בחינה של התו"ל לא נעשתה,¹ ואילו בתחום האמל"ח ובתחום הארגוני-מבני נעשתה בחינה חלקית בלבד, שהניבה, בין היתר, את ההחלטה מ-16 בדצמבר 1968 להקים את האוגדה הקבועה.² משמעות החלטה זו הייתה כי חל שינוי בעוצבת היסוד של צה"ל – מחטיבה לאוגדה קבועה.

עוצבת היסוד הינה "המסגרת הארגונית הלוחמת הגדולה בכוחות השדה, שתקנה קבוע ושפועלת בשלמות אחת. עוצבת היסוד היא הדרג הראשון והיחיד, שכלולים בו אורגנית מערך הסיוע הקרבי ומערך הסיוע המנהלתי, וכל גורם בהם מאורגן כמערך ייעודי שלם, המסוגל לאפשר לעוצבה את מידת האוטונומיה המבצעית הנדרשת לה. עוצבת היסוד היא המסגרת הטקטית המיטבית, המורכבת מן המערך העיקרי – מערך התמרון – וממעטה העוצבה. במעטה זה כלולים מפקדת העוצבה, מערכי העוצבה של הסיוע הקרבי ושל הסיוע המנהלתי ויחידת הסיוע של העוצבה. עוצבת היסוד עשויה להיות עוצבה בדרג האוגדה (דיוויזיה) או בדרג החטיבה (כחטיבה מוגברת עצמאית)."³

הטענה המרכזית של מאמר זה היא שהשינויים שחלו במבנה של עוצבת היסוד – דהיינו במבנה האוגדה הקבועה – בין קבלת

בוגר המכללה
לפיקוד ולמטה.
בוגר האוניברסיטה
העברית בירושלים.
קצין אג"ם חטיבת:

חיילי חיל ההנדסה של צה"ל מקימים גשר "יתמסח" על תעלת סואץ

הערות

1. לא שוחררה על-ידי ראש אג"א עקב הכוונות שעליה הכריז הרמטכ"ל. הודות להחלטה זו עמדה פלוגת המובילים לרשות חטיבתו של נתקיה ניר עוד בטרם גויסו צוותי הטנקים. המידע מבוסס על דברים שאמר לאחר המלחמה ראש אג"א, אלוף נחמיה קין.
14. **ועדת אגרנט**, עמ' 146, 152.
15. עדותו של אלוף אברהם אדן בפני ועדת אגרנט. **דו"ח ועדת אגרנט**, פרק הימ"חיים, עמ' 74.
16. אליים אורי רבינוביץ, **שם**.
17. ראיון עם רס"ן שמואל, סגן קצין התחזוקה של אוגדת פלד.
18. הרשימה מצויה ביד.
19. הנתונים וטבלת ריכוז הכוחות מצויים ביד.
20. זוהר לבקוביץ, היבטים בלוגיסטיקה, **שם**.
21. **דו"ח ועדת אגרנט**, עמ' 182, 196.
22. זוהר לבקוביץ, היבטים בלוגיסטיקה, **שם**.
23. הנחייתו של סגן ראש אג"א בזמן המלחמה, תא"ל יוחנן גור, לנציגו בגזרת רומני לשחרר תחמושת טנקים ותחמושת קלה עבור כוח "נמר" (כוח קלמן מגן ז"ל) ב-12 באוקטובר 1973.

1. **נאום שר הביטחון, משה דיין, בטקס סיום המכללה לפיקוד ולמטה**, אוגוסט 1973.
2. איתן הבר, **היום תפרוץ מלחמה**, ירושלים, עידנים, 1987, עמ' 15. הספר מבוסס על זיכרונותיו של תא"ל ישראל ליאור, שהיה המזכיר הצבאי של ראש-הממשלה, גולדה מאיר.
3. חנוך ברטוב, **דדו**, ת"א, מעריב, 1978, חלק א', עמ' 195, 203-204.
4. זוהר לבקוביץ, "היבטים בלוגיסטיקה", **מערכות** 332, ספטמבר-אוקטובר 1993, עמ' 34-39.
5. **דו"ח ועדת אגרנט**, פרק הימ"חיים, עמ' 70.
6. לבקוביץ, **שם**.
7. חיים הרצוג, **מלחמת יום הדין**, ירושלים, עידנים, 1975, עמ' 241. **דו"ח ועדת אגרנט**, פרק הימ"חיים, עמ' 72.
8. **דו"ח ועדת אגרנט**, פרק הימ"חיים, עמ' 70.
9. נתונים שמסר מפקד גיסות השריון לוועדת אגרנט, עמ' 74.
10. זוהר לבקוביץ, **המערך הלוגיסטי בצה"ל במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה**, מטכ"ל/אג"א, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, 1995, עמ' 238-239.
11. על-פי עבודה שכתב אליים אורי רבינוביץ במכללה לביטחון לאומי, 1979.
12. חיים הרצוג, **שם**, עמ' 58.
13. פלוגת מובילים, שאמורה הייתה להשתחרר ערב המלחמה,

תנועה של הדרגים הלוגיסטיים רק על כבישים. למשל, על ציר רפידים-טסה-דוורסואר התנהלה תנועה של פיקוד שלם. על ציר טסה-דוורסואר – הוא ציר עכביש – נעו כוחותיהן של כמעט שלוש אוגדות, דרגי התחזוקה של שלוש אוגדות, לרבות הפינוי לאחור. מייד אחרי הצליחה נוצרו על הציר פקקי תנועה אדירים, ונקבעה מפקדה מאולתרת, שתפקידה היה להסדיר את התנועה בציר.

סיכום

המערך הלוגיסטי הופתע מפרוץ המלחמה, כשם שהופתעו צה"ל והמדינה כולה. אך למרות ההפתעה ותנאי הפתיחה הקשים עמד המערך הלוגיסטי במשימותיו בהצלחה והצליח להתאים את עצמו לנסיבות החדשות, שהיו שונות תכלית השינוי מכל מה שנחזה בתוכניות האופרטיביות שהוכנו בשנים שלפני פרוץ המלחמה.

החודשים שחלפו מאז כוננות "כחול-לבן" במאי 1973 נוצלו במידת-מה להתארגנות להחשת אספקה – כל אימת שהדבר היה אפשרי – לקידום דלק ותחמושת למתקני מטכ"ל הקדמיים ולהחשת הקמתה של אוגדת דן לנו, היא האוגדה השישית. העצמאות הלוגיסטית שהוקנתה למערך השדה – עד דרג האוגדה והפיקוד – ופריסת המלאים במתקנים הקדמיים נתנו למטה הכללי

את השהות הדרושה להתארגנות ולגיוס. מערך האחזקה פעל בצורה יעילה ואיפשר להחזיר מדי יום למערך הלוחם כלים שנפגעו. כך התאפשר להחזיק מצבת טנקים כשירים במשך כל זמן המלחמה.

ההתייצבות של יותר מ-85% מסד"כ הטנקים של צה"ל בתוך 72 שעות מפקודת הגיוס, לאחר שיותר מ-1,400 טנקים נעו לחזית על זחליהם, מוכיחה כי רמת הכשירות של הכלים הייתה סבירה ואף יותר מכך.

התמוטטותה של מערכת הדיווח האפסנאי חיבה את אגף האפסנאות במטכ"ל לפרוס מערך של קציני קישור בפיקודים ובמתקני ההספקה של המטכ"ל, ובדרך זו הוא התגבר על העדר מידע ויכול היה לקבל את ההחלטות הנדרשות. העדר הדיווח וירידת המלאים בשליטת המטכ"ל – בעיקר בפריטי תחמושת קריטיים – יצרו תחושת מצוקה והביאו לדרישות דחופות להספקת תחמושת. אין ספק כי העדר הנתונים על המצב האמיתי – שהיה טוב בהרבה מכפי שהצטייר במטכ"ל – השפיע אף על תהליך קבלת ההחלטות בדרג המדיני.

קביעת רמות המלאי על סמך תחזית של 10 ימי לחימה הייתה, כנראה, נכונה ביחס לתחמושת טנקים, אך לא ביחס לתחמושת ארטילרית. תחזית הצריכה ליום לחימה היא, לדעתי, נושא המחייב העמקה נוספת ומחקר בפני עצמו. מבחנו האמיתי של צבא – ובכלל זה של מערך תומך לחימה, דוגמת המערך הלוגיסטי – הוא מבחן המלחמה. במבחן זה עמד המערך הלוגיסטי של צה"ל בהצלחה באוקטובר 1973.

מטכ"ל/אג"א החליט להתגבר על קריסתה של מערכת הדיווח על-ידי שיוגורם של קציני קישור אפסנאיים לפיקודים המרחביים ולמתקנים הקדמיים. כך התאפשר קשר בלתי אמצעי בין מטכ"ל/אג"א לבין המתקנים הקדמיים. לעיתים איפשר הקשר הישיר לאג"א לתת הנחיות שנבעו מתמונת המצב שהציג הנציג בשטח. קשר ישיר זה איפשר, למשל, לשחרר תחמושת משלוחה של מרכז האספקה ברומני (שלוחה של הבסיס המטכ"לי שברפידים) לטובת הכוחות שפעלו בגזרה הצפונית של התעלה, בגזרת בלוזה.²³ למשימות ה"שגרתיות" של המערך הלוגיסטי בעת מלחמה

ב-9 באוקטובר הורה הרמטכ"ל להקים יחידות של טנקי שלל, ובכלל זה יחידות של טנקי "טי 62"

טנק T-62 בתערוכת אמל"ח באתר לטרון

– גיוס מהיר והספקת מזון, דלק, חלפים, ציוד ותחמושת ליחידות הלוחמות – נוספה גם המשימה של תספוק כוחות ויחידות שהוקמו תוך כדי המלחמה. כמו כן התארגן מטכ"ל/אג"א להספקת דלק לצרכים האזרחיים של המדינה – בתיאום עם צורכי הצבא ועם ועדת מלי"ח (משק לשעת חירום). כדי לאפשר פעילויות משקיות חיוניות ולספק את צרכיה של מערכת הביטחון ורתוקו 60 אלף עובדים לכ-2,700 מפעלים חיוניים.

שלל בסיום המלחמה

ב-9 באוקטובר הורה הרמטכ"ל להקים יחידות של טנקי שלל, ובכלל זה יחידות של טנקי "טי 62". במלחמה נלקחו שלל כ-1,500 טנקים, מהם 550 כשירים. מתוך הטנקים הכשירים 200 היו מדגם "טי 62". במערך הלוחם של צה"ל שולבו בסופו של דבר 400 טנקי שלל, מהם 72 טנקים מדגם "טי 62". כמו כן לקח צה"ל שלל 500 תותחים, מהם שוקמו 242 תותחים.

צירי התחזוקה

אחד הגורמים החשובים, המשפיעים על האפשרות לתחזק את הכוחות הלוחמים, הוא השליטה על הצירים. רמת-הגולן מהבחינה הזאת נוחה יותר מסיני, שכן מספר הצירים בה רב, יחסית. לעומת זאת אופיו המדברי של חצי האי סיני מאפשר

לאחר הימים הראשונים פעל מערך התחזוקה בכל הרמות בהתאם לתרגולות ולתורת ההפעלה לסיפוק צורכי היחידות. בשל לחץ היחידות המתגייסות בשלבי ההצטיידות הראשונים השתבשה התוכנית לניפוק התחמושת של מרכז התחמושת:²⁰ לפי התוכנית היה על המרכז לנפק ב-30 השעות הראשונות כ-

בסיני ובגולן קיצרה את הטווחים בצורה משמעותית ואיפשרה לבצע סבבי הספקה קצרים יחסית. המשימה העיקרית של אג"א ושל הפיקודים המרחביים הייתה לדאוג שיהיה די מלאי במתקנים הקדמיים.

כפי שכבר צוין, בעת הגיוס החפוז מילא מרכז האספקה ברפידים תפקיד חשוב בניפוק דלק ותחמושת לכוחות הנוסעים לחזית, שכן גורמי התחזוקה של כוחות אלה לא הספיקו להצטייד

ציוד הצליחה שנרכש:

12 טנקי גישור
"אם-60 אי-1"
60 תמסחים,
דוברות, גשרים 12
חלקות, סירות
גומי וסירות חמרן.
כמו כן נמצא
בפיתוח ובייצור
גשר גלילים. עד
ספטמבר 1973
יוצרו 21 מובילי
דוברות

גשרים נגררים
בחולות סיני
לכוון התעלה

ולנוע אחריהם. כן סייע המרכז לאגד התחזוקה של אוגדת סיני (אוגדת אלברט ז"ל).²¹

אחת ה"מכות" שמהן סבלה כל המערכת הייתה קריסת מערכת הדיווח. למן הרגעים הראשונים לפרוץ המלחמה לחצו מפקדים בכל הדרגים לקבל עדכונים על מצב הגיוס, ההצטיידות והתנועה של הכוחות לעבר החזיתות השונות. הלחץ, הבלבול ששרר בחלק מהיחידות ושיטת הדיווח ברמת המטה הכללי (שבה מזכה המרכז הלוגיסטי את רישומי המלאי עם יציאתה של שיירת האספקה מהשער) גרמו לכך שנוצר למעשה פער בין מה שנמסר לאג"א/תחזוקה לבין המלאי שהיה קיים בפועל בשטח – בדרך מהמתקן המטכ"לי ובעוצבות. מניסיון אישי אני יכול להעיד כי תחושת המחסור בתחמושת שררה ברמות המטכ"ל והפיקוד, אך לא ברמת האוגדה ומטה. כידוע, התחושה של "קוצר נשימה לוגיסטי" – בעיקר בתחום התחמושת – עתידה הייתה להשפיע על תהליכים מדיניים. העובדות הן, שכאשר הסתיימה המלחמה, היו המלאים בדרגי השדה – מהאוגדה ומטה – לפי התקנים. לעומת זאת בבסיסים המטכ"ליים לא נותר מלאי תחמושת.²²

7,500 טונות תחמושת ל-83 יחידות. במקום זאת נופקו בשלושת הימים הראשונים למלחמה 6,300 טונות ל-240 יחידות (כולל ניפוקים חוזרים).

זמן קצר לאחר פרוץ הקרבות אירגן מטכ"ל/אג"א יחידות לפינוי שלל, ואלה פינוו כבר בשלבים הראשונים של הלחימה מאות טנקים וכלי רכב אחרים. הדבר איפשר לרמטכ"ל להורות כבר ב-9 באוקטובר על הקמתן של יחידות טנקי שלל.

עצמאות לוגיסטית

העקרונות שעל-פיהם נבנה מערך התחזוקה בשדה מבטיחים, למעשה, עצמאות לוגיסטית לדרג הלוחם למשך יותר מ-48 שעות. משמעות הדבר היא שאחרי ההצטיידות הראשונית יכולים הכוחות להילחם פרק זמן ארוך למדי בלא שיזדקקו להזרמת אספקה.

פריסת מתקני תחזוקה קדמיים בקרבת זירות הלחימה

של פיקוד הצפון. ביום הגיוס – כנראה על מנת לנצל את היתרון הטמון בשיטת הגיוס של החטיבה – הוחלט לציידה בטנקים של חטיבת אברהם בר-עם. החטיבה התגייסה, הוסעה למחנה של חטיבת אברהם בר-עם במחנה בגליל התחתון והצטיידה שם.

- חטיבת אברהם בר-עם התגייסה במחנה הימ"ח שלה והועברה לסיני – חלקה בהסעה ובחלקה בהסטה – שם הצטיידה בטנקים שחטיבה 7 השאירה במחנות הקבע שלה. הטנקים לא היו בכשירות מלאה, משום שנעזבו שבועיים לפני כן, וחטיבת אברהם בר-עם נאלצה להתמודד בשורה ארוכה של בעיות ושל קשיים: גיוס בלתי מתוכנן ובלתי מסודר, התרוצצות על פני מרחבי המדינה והתייצבות בחזית לחימה שהייתה זרה לה ושבה לא התאמנה, משום שהיא הייתה חטיבה צפונית. החטיבה התייצבה בסיני ב-8 באוקטובר 1973.

להלן פירוט של סד"כ הטנקים בשתי החזיתות עם פרוץ המלחמה, לאחר יממה ולאחר 48 שעות.

8 באוקטובר	7 באוקטובר 17.00	6 באוקטובר 14.00
כל סד"כ הפיקוד למעט אוגדת מוסה פלד	כמעט כל סד"כ הפיקוד	צפון 177 טנקים
כ-600 טנקים	480 טנקים	דרום 290 טנקים

הצטברות העוצבות

פיקוד הצפון – עד 7 באוקטובר שעה 14.00

חטיבת טנקים (רן שריג).

חטיבת טנקים (אורי אור).

חטיבה ממוכנת (מוטקה בן-פורת).

אוגדת אלוף פלד – בתנועה לפיקוד צפון מ-08.30. באיזור צמח משעה 18.00.

פיקוד הדרום – עד 7 באוקטובר שעה 17.00

חטיבה ממוכנת פדלה.

חטיבה ממוכנת רמי רם.

חטיבת טנקים אריה קרן.

חטיבת טנקים נתקיה ניר.

חטיבת טנקים חיים ארז.

חטיבת טנקים טוביה רביב.

חטיבה ממוכנת אריה בירז.

עד 8 באוקטובר בערב נוספה חטיבת הטנקים של אברהם

בר-עם (שהתגייסה בצפון, אך הצטיידה בסיני).

ערכות זיווד לגייפיים, לנגמ"שים ולזחל"מים.

זרקורי קסנון.

מרגמה 52 מ"מ.

מרנ"ט 82 מ"מ.

מרגמה 81 מ"מ.

מכלי מים 20 ליטר.

כובעי שריונאים.

לוח ארטילרי.

התקן כיוון וטלסקופ כיוון לתותח 155 מ"מ.

כדורי 7.62 בסרט בד – 120,000.

כדורי 7.62 למקלע (73M) – 250,000.

כדורי 0.5 בחוליות – 53,800.

נרות עשן מסי 2 – 300.

פגזי 105 מ"מ (מכל הסוגים) לטנקים – 572.

חלק גדול מהציוד שהושאר בימ"חים נאסף על-ידי האוגדה

הפיקוד ונשלח לכוחות האוגדה.¹⁸

הצטיידות עוצבות ממחסנים של יחידות אחרות

בשל העובדה שפריצת המלחמה הפתיעה את צה"ל נמצאו טנקים רבים שלא במחנות הקבע שלהם, והיה צורך לרכזם ביחד. לשם המחשה טובא בטבלה שלהלן פריסת הטנקים של חטיבת חיים ארז שבאוגדת האלוף שרון.⁹

כמות הטנקים	מיקום	אמצעי ההובלה
8	סדנא גיסית	8 מובילים
8	תל-השומר	מובילים?
22	גוליס	זחלים
22	שבטה	20 על זחלים
22	שדה-תימן	22 על זחלים
10	צריפין	מובילים?
92	טנקים	

המשמעות של קבלת טנקים בפיזור כה גדול היא שיש צורך לשגר צוותי מכונאים לבחינת הטנקים, לארגן את הזיווד ואת החימוש, לחבר בינם לבין הצוותים (השריונאים) ולהוביל את הטנקים לחזית. כל זאת במצב של גיוס חירום.

על מנת לחסוך זמן הצטיידו לעיתים עוצבות בימ"חים של עוצבות אחרות. להלן שלוש דוגמאות לכך:

- בד בבד עם ההחלטה להעלות את חטיבה 7 לרמת-הגולן גם הוחלט – משיקולים כלכליים – לציידה בטנקים של חטיבת רן שריג. וכך אכן נעשה. צוותי הטנקים של החטיבה הוטסו לצפון, קיבלו את הטנקים בימ"ח של חטיבת רן שריג והשאירו את הטנקים שלהם בדרום.

- חטיבת רן שריג הייתה החטיבה המהירה (חטיבה לגיוס מהיר)

ביום שישי, 5 באוקטובר 1973, בשעה 11 הכריז הרמטכ"ל על כוננות ג', והוחלט להעמיד בכוננות את מרכזי הגיוס למילואים.¹² ניתנו התרעות לגיוס, ואלה החלו להניע את הפעילות הלוגיסטית הן בדרג המטכ"ל והן בדרגי השדה. בשבת בבוקר בשעה 10 הוציא המטה הכללי פקודת גיוס.

בזמן הגיוס עבר ריכוז האוטובוסים ב-15% את התכנון ואת ההקצאה המקוריים. נוסף על כך התייצבו בהתנדבות יותר מ-700 מכוניות פרטיות כדי לסייע בהפצת צווי הגיוס.

בשלב פתיחת המלחמה עסק המערך הלוגיסטי המטכ"לי בעיקר בריכוז האמצעים לגיוס ובמתן הוראות למתקני המטכ"ל להתחיל לנפק את ההקצבות לשעת חירום ולהוציא ממרכזי השיקום ומהסדנאות את הכלים שעמדו שם בתיקונים או בשיקום. במקביל התחיל המערך הלוגיסטי לגייס את אנשי

המילואים שלו (של מטכ"ל/אג"א ושל המרכזים הלוגיסטיים). בעקבות היערכותו המוקדמת של אג"א יכול היה ראש אג"א בקד"ים (קבוצת דיון מכין) עם הרמטכ"ל בשבת בבוקר להודיע, כי עד לערב יופעלו 200 מובילי טנקים.¹³ ואכן במוצאי יום הכיפורים, בשעה 10 בלילה, יצאו הטנקים הראשונים של חטיבת נתקיה ניר ממחנה בית-דרס.¹⁴ לגיוס החפוז של עוצבות השריון ולשיגורן הבהול לחזית – טיפין טיפין – על זחלים הייתה השפעה על ארגון היחידות, על שיגורן לחזית ועל תדלוקן בדרך. יש לזכור כי המרחק ממחנה שדה תימן, למשל, ועד לתעלת סואץ הוא בן מאות קילומטרים. לנסיעה כה ארוכה על הזחלים יש השפעה רבה על כשירות הטנקים.

לפי נתוני אג"א אמורים היו לנוע על זחלים כ-500 טנקים למרחק של 50 ק"מ, ואילו למרחק של 150 ק"מ אמורים היו לנוע על הזחלים כ-150 טנקים. בפועל נסעו 1,432 טנקים על זחליהם למרחק של עד 300 ק"מ. בשלב ריכוז הכוחות אירעו תקלות ב-168 טנקים, שהם כ-11% מכלל הטנקים שנועו על זחלים. אלוף אברהם אדן, מפקד גיסות השריון, העיד בפני ועדת אגרנט כי 120 טנקים סבלו מתקלות שונות.¹⁵

תדלוק הכוחות בתנועה

בשל ההפתעה, שאילצה את כוחות השריון לצאת בבהילות מהימ"חים, נוצרה בעיה של תדלוק הטנקים בדרך. הפתרונות שנמצאו היו לעיתים בלתי שגרתיים. למשל, כוחות אוגדת שרון שירדו לסיני תודלקו באמצעות מכליות דלק שהוצאו ממרכזי ההספקה ברפידיים ועל-ידי אגד התחזוקה של אוגדת סיני (אוגדת אלברט ז"ל). כוחות שנתקעו כמעט בלי דלק באיזור באר-שבוע תידלקו בתחנת דלק בבאר-שבוע.¹⁶ מג"ד הטנקים, גיורא, חילק למתדלקים פתקים כאישור לקבלת הדלק. כוחות של אוגדת פלד תידלקו בתחנת הדלק בצמח בעת שהיו בדרכם לרמת-הגולן.¹⁷

ה'ציאה מהימ"חים'

הדרישה לשגר מייד לחזית כל כוח שסיים את התארגנותו בימ"חים גרמה לכך שחלק מהציוד ומהחימוש של הטנקים נותר במחסני החירום. לשם המחשה מובאת להלן רשימה של פריטי ציוד שהשאירה אוגדת האלוף שרון במחסני החירום. (הרשימה הוכנה על-פי דו"ח שהגישו נציגי פיקוד דרום שביקרו בימ"חים ביום ראשון, 7 באוקטובר 1973 בשעה 16.30).

- רשתות הסוואה בגדלים שונים.
- בגדי עבודה.
- שקי שינה.
- סרבליים חסיני אש.
- ערכות חובשים.
- ערכות כלים למכונאים ולחשמלאים.
- זרקור עזר למפקד.
- כבלי גרירה.

הערות לטבלה מימין

1. ב-10 באוקטובר דרש עוזר הרמטכ"ל (רחבעם זאבי) לאסוף תחמושת 105 מ"מ ו-155 מ"מ שנשארה בשטח.
2. בליל 17-18 באוקטובר הוחלט להטיל הגבלות על שימוש בתחמושת 155 מ"מ.
3. ב-21 באוקטובר אסף מטכ"ל/אג"א ליד ציר "עכביש" כמויות גדולות של תחמושת. (250-300 משאיות).
4. גודל המלאי של התחמושת הארטילרית הושפע בעיקר מרכש (בחוי"ל?) תוך כדי הלחימה. ראוי לציין, כי בעוד שצה"ל טעה בשיעור ניכר בהערכת צרכיו בתחום התחמושת הארטילרית במקרה של מלחמה, הוא דייק הרבה יותר בהערכת צרכיו בתחום התחמושת לטנקים.
5. הסימן (-) מצביע למעשה על פערי מידע בין רישומי המחשב, שנוהלו על-ידי מטכ"ל/אג"א לבין המצאי בשטח. ברור לכול שמצב של יתרה שלילית (דהיינו ניפוק כמות גדולה יותר מהמלאי במתקן האספקה) משמעו למעשה רישום לא נכון.

תחמושת

התקנים קבעו כי צה"ל צריך להחזיק מלאי תחמושת שיספיק ל-10 ימי לחימה. אותם תקנים גם קבעו מהי הערכת הצריכה של תחמושת, של דלק, של חלפים, של מזון, של ציוד רפואי ושל פריטי ציוד אחרים ביום לחימה ממוצע. לא זו בלבד שההערכה כי מלחמה תימשך לכל היותר 10 ימים התגלתה כאופטימית מדי (בפועל נמשכה מלחמת יום הכיפורים 19 ימים), אלא שהמלאי של פריטי התחמושת העיקריים אף היה קטן מהתקן באופן משמעותי.

למשל, מלאי פגזי הטנקים בקוטר 105 מ"מ עמד על 75% מהתקן, ואילו מלאי פגזי 155 מ"מ לחיל התותחנים עמד על 80% מהתקן. נתונים אלה לא כוללים תחמושת שהוזמנה ערב המלחמה אך לא הגיעה ליעדה עם פרוץ הקרבות.

מצב התחמושת¹¹

פגזי 105 מ"מ לטנקים (באלפי פגזים)					
סך כל הצרכים ל-31 במארכ 1974: 437					
הוזמנו אך לא הגיעו עד ה-6 באוקטובר: 40					
תאריך	מלאי מטכ"ל	מלאי יחידות	סה"כ	נצרך במלחמה	נרכש במלחמה
6.10	131	173	304		
18.10	30	?	?	27	
24.10	-5	150	145	165	55
תומיית 155 מ"מ (באלפי פגזים)					
סך כל הצרכים ל-31 במארכ 1974: 170					
הוזמנו, אך לא הגיעו עד ה-6 באוקטובר: 19 (פער של 11%)					
תאריך	מלאי מטכ"ל	מלאי יחידות	סה"כ	נצרך במלחמה	נתקבל במלחמה
6.10	82	60	142		
18.10	25	?	?	15	
24.10	-30	51	21	120	39
תומיית 175 מ"מ (באלפי פגזים)					
סך כל הצרכים ל-31 במארכ 1974: 29					
לא הוזמן: 1					
הוזמנו ולא סופקו עד אוקטובר 1973: 5					
תאריך	מלאי מטכ"ל	מלאי יחידות	סה"כ	נצרך במלחמה	נתקבל במלחמה
6.10	16	7	23		
18.10	-1	?	?	2	
24.10	-6	4	-2	25	6

להלן טבלה הממחישה את המרחקים בין מחנות צה"ל, שבהם היו מוצבות יחידות השריון, לבין נקודות שונות בחזיתות הדרום והצפון.

טבלת מרחקים בין מחנות השריון של צה"ל לחזיתות

מרחק ק"מ	מחנה	מרחק ק"מ
220	בלוזה	אשקלון
180	בלוזה	רפיח
350	טסה	באר-שבע
400	טסה	פלוגות
230	בלוזה	צאלים
130	צמח	ירושלים

רכש

בתקופה שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים חל גידול כמותי ואיכותי במערך ההובלה הן ביחידות השדה והן ברמה המטכ"לית. בתקופה הזאת שבין שתי מלחמות נרכשו אמצעי ההובלה הבאים: 3,400 משאיות מסוג "ריו" רב-מינוע לעוצבות השריון. הרכש הגביר את רמת הניידות של גורמי התחזוקה הצמודים למערך הלוחם בעוצבות השריון והחי"ר. כ-1,000 משאיות "ליילנד" למערך ההובלה המטכ"לי, הפיקודי ואף האוגדתי – מה שאיפשר להקטין את התלות בגיוס רכב אזרחי וכן להחליף כלי רכב ישנים. נרכשו 140 ראשי מוביל מסוג "קונטרקטור" (תוצרת חוץ) ו-140 גרורים מתוצרת נצר סירני. רכש זה שיפר את מערך ההובלה המטכ"לי והגדיל את היכולת לנייד עוצבות שריון באמצעות כלי רכב אמינים ומהירים יותר.

בתחום ציוד הצליחה נרכשו:

- 12 טנקי גישור "אם-60 אי-1"
- 60 תמסחים, דוברות, גשרים 12 חלקות, סירות גומי וסירות חמרן.
- כמו כן נמצא בפיתוח ובייצור גשר גלילים. עד ספטמבר 1973 יוצרו 21 מובילי דוברות.¹⁰

התוכנית לריכוז הכוחות וביצועה בפועל

אמצעי הובלה	ק+72 תוכנית "סלע"	ק+72 ביצוע בפועל
מובילים	359	309
רכבת	90	---
זחלים	638	1,432
עד 50 ק"מ מהחזית	488	322
עד 150 ק"מ מהחזית	150	391
עד 300 ק"מ מהחזית	--	719
סה"כ	1,087	1,741

לפי הנתונים שמסר ראש אג"א לוועדת אגרנט אירעו 168 תקלות בטנקים שנעו על זחליהם – מהן 155 תקלות טכניות ו-13 תקלות אחרות. הטבלה שלהלן מציגה את חלוקת התקלות האלה לפי טנקים.

תקלות בתנועת טנקים על הזחלים

סה"כ תקלות	168
שוט קל	26
שוט מטאור (בנוזין)	12
מגח (פטון)	20
שרמן	97
תקלות שונות	13

הערות:

1. עוד 11 טנקים לא הוצאו מהימ"חים עקב תקלות שונות.
2. לפי נתונים שהציג מפקד גיסות השריון לוועדת אגרנט "נתקעו" בדרך 120 טנקים ועוד 19 נשארו בימ"חים.⁹

פריסת המחנות

להלן רשימת המחנות שבהם היו מוצבות עוצבות השריון במערך הסדיר והמילואים:

- בצפון: קורדני, ראש-פינה.
- במרכז: רמלה, צריפין, גב ההר.
- בדרום ובסיני: בית-דרס, קסטינה, פלוגות, שדה-תימן, צאלים, רפיח, ביר תמדה, גיבל מעירה. כמו כן היה ימ"ח באיזור מרש"ל.

מלחמה. על-פי הנחת יסוד זו הוכנה התוכנית להעברת הכוחות המתגייסים אל זירות הפעילות הצפויות.

תוכנית המגננה של אותם ימים – "סלע" – קבעה את אופן היערכותו של צה"ל במקרה של סכנת מלחמה. התוכנית לריכוז הכוחות בחזיתות השונות התבססה על סד"כ מובילי הטנקים של צה"ל (בתנועה ובאחסנת חירום), על סד"כ של מובילים מגויסים ועל הובלה באמצעות רכבת. התוכנית קבעה לוח זמנים של שבוע ימים לריכוז הכוחות. אחרי כוננות "כחול-לבן" הוכנה בפקוד הדרום תוכנית הובלה חדשה, שהתבססה על נסיעת חלק גדול מהטנקים על זחליהם. תוכנית זו קיצרה את ריכוז הכוחות עד כדי 72 שעות בלבד, אך לא קיבלה את אישור המטכ"ל.⁵

אג"ם קבע תקן למספר מובילי הטנקים בצה"ל: 381. באמצעות סד"כ מובילים זה ניתן היה בקושי להוביל אוגדה משוריית אחת במשך 24 שעות.

לפי התוכנית לריכוז הכוחות במסגרת "סלע" (היערכות למגננה בכל החזיתות) אמורה הייתה הובלת הטנקים והתומ"טים לזירות השונות להתבצע עד 72 שעות מרגע מתן הפקודה (ק+72) באמצעות מובילים ורכבות כלהלן:⁶

התוכנית להובלת טנקים ותומ"טים לחזית התעלה

הובלה באמצעות מובילים	359
הובלה באמצעות רכבת ישראל	90
תנועת טנקים על זחלים	638
סה"כ	1,087

יוצא איפוא כי על-פי התוכנית המטכ"לית יכלה להימצא בזירות הלחימה הצפויות רק כמחצית מסד"כ הטנקים של צה"ל. בסופו של דבר סיפק המודיעין לצבא התרעה של שעות ספורות בלבד, שמבחינת המערך הלוגיסטי הייתה חסרת כל ערך. לפיכך נאלץ פיקוד הדרום לפעול על-פי התוכנית שגיבש לאחר כוננות "כחול-לבן", ואשר לא קיבלה את אישורו של המטה הכללי: העברת הטנקים לחזית באמצעות הסעתם על הזחלים.

עד ק+72 (עד 9 באוקטובר 1973 ב-10 בבוקר) לא נוצלה כלל רכבת ישראל להעברת טנקים.⁷ 309 טנקים בלבד הוסעו על מובילים, ויותר מ-1,400 טנקים נסעו לחזית על זחליהם – מסע בן מאות קילומטרים, שיש לו משמעות חמורה מבחינת השחיקה של הכלים. גודד הטנקים הראשון של חטיבת צבי יצא ממחנה הימ"ח ברפיח במוצאי יום כיפור, ליל ה-6-7 באוקטובר בשעה 2.10 לפנות בוקר.⁸

בטבלה שלהלן נעשית השוואה בין תוכנית "סלע" לריכוז הכוחות בחזית לבין ביצועה בפועל ב-72 השעות הראשונות של מלחמת יום הכיפורים.

הכוחות ולניצול יעיל יותר של האמצעים. ארגון התחזוקה באוגדה במתכונת זו נלמד במערך ההדרכה ותורגל בתרגילים האוגדתיים.

עיקרי הסד"כ

הסד"כ המשוריין בצה"ל כמעט הוכפל בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים. הטבלה שלהלן מציגה את סד"כ הרכב המשוריין של צה"ל באוקטובר 1973:

עוצמת הרק"ם של צה"ל באוקטובר 1973

הפריט	מצאי כשיר	תוכנית אופק א'	אחוז מהתוכנית	כלים כלים	כלים אבודים
טנקים	2,029	2,320	91%	1,020	400
תומ"תים	321	394	81%	296	25
נגמ"שים וזחל"מים	4,676	5,191	90%	?	?

סד"כ צה"ל במחצית השנייה של 1973 כלל שש אוגדות שריון, מהן אחת סדירה בסיני וחמש אוגדות מילואים, שאחת מהן לא הייתה מלאה, שכן עדיין לא הושלמו כל עוצבותיה. האוגדה הסדירה – אוגדת אלברט – הייתה פרוסה בסיני. נוסף על אוגדה זו עמדה לרשות פיקוד דרום גם אוגדת שרון. אוגדת בן הייתה מבוססת על מפקדת גיסות השריון ועל מערך ההדרכה של השריון, ולכן הייתה מצויה במרכז הארץ. אוגדת מוסא פלד הייתה שייכת לפיקוד המרכז, ואילו אוגדת רפול הייתה של פיקוד צפון. במחצית השנייה של 1973, אחרי כוננות כחול-לבן, הוחל להקים את האוגדה השישית, אוגדת דן לנר, וזו הועמדה לרשות פיקוד הצפון.

תכנון ההובלה

הנחת היסוד של התוכניות הלוגיסטיות המטכ"ליות הייתה – בדומה להנחות היסוד של גרמי המבצעים והמודיעין במטה הכללי – כי ניתנת התרעה של שבוע ימים לקראת אפשרות של

עמדה בסימן של צמצום תקציב הביטחון לטובת יעדים אחרים, שהממשלה קבעה כי יש לתת להם עדיפות, ובכלל זה חינוך, שיכון וקליטת עלייה. תוכנית "אופק", שהחליפה את תוכנית "גושן", פרסה למעשה את תוכנית ההתעצמות של צה"ל, שבמקורה נועדה להתבצע במסגרת "גושן", על פני שלוש שנים נוספות – עד 1978.

המערך הלוגיסטי המטכ"לי הפיק לקחים ממלחמת ששת הימים, ממלחמת ההתשה ומהכוננויות שהיו לאחר שהסתיימה מלחמת ההתשה. אחרי הכוננות של אביב 1973 (כוננות "כחול-לבן") נוספו מערכות קשר בגולן ובסיני, נפרצו דרכים חדשות, הוחש קצב הבינוי של הביצורים, הוקמו והורחבו ימ"חים עבור חטיבות שריון קרוב יותר לחזיתות הלחימה הצפויות (בסיני ובגליל המזרחי), הוגדל מלאי התחמושת בבסיסים הקדמיים בכ-20% והועמד על כ-9,000 טון.

מערך התחזוקה האוגדתי

השינוי העיקרי והעקרוני בארגון מערך התחזוקה ברמת האוגדה בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים היה ביטול מערך התחזוקה ברמת החטיבה ומיסוד מערך התחזוקה האוגדתי במבנה קבוע במסגרת אגד התחזוקה.

במלחמת ששת הימים כלל מערך התחזוקה החטיבתי פלוגת הספקה, שלרשותה עמד מלאי אספקה (מזון, דלק, שמנים, תחמושת וציוד כללי), פלוגת רפואה חטיבתית ופלוגת סנדא חטיבתית. נוסף על המערך החטיבתי הוקם גם לאוגדות מערך תחזוקה, שכלל גדוד הספקה, גדוד שירותי חימוש, גדוד רפואה ואלמנט לשליטה שכלל צוותי סיור, מפקדי חוליות שליטה ומשטרה צבאית. הארגון האוגדתי אוחד במסגרת של אגד תחזוקה, ובראשו הועמד מפקד בדרגת אל"ם. נוצר איפוא מצב, שלרשות כל אחת מהרמות – החל מרמת הגדוד (גדוד, חטיבה, אוגדה, פיקוד ומטכ"ל) – עמדה יחידת תחזוקה.

בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים הוכנסו

שינויים בארגון התחזוקה במסגרת יישום של לקחים שהופקו מהמלחמה. עם הפיכתן של האוגדות לקבועות מוסדו המסגרות, ונעשו השינויים הנדרשים. גוף התחזוקה ברמת החטיבה בוטל, אולם במפקדת החטיבה הושאר מטה תחזוקה, שהתפקיד שהוטל עליו היה לתכנן, לתאם ולהפעיל אלמנטים תחזוקתיים שיתקבלו מהרמות הגבוהות יותר בהתאם לצרכים המבצעיים. השינוי הביא, בין היתר, לחיסכון, לצמצום הזנב הלוגיסטי הנע בעקבות

פריסתו של מערך התחזוקה בקווים החדשים

אחרי מלחמת ששת הימים הוקמו בשטחים שכבש צה"ל מתקני תחזוקה מטכ"ליים ופיקודיים, אשר כללו מתקני הספקה קדמיים, סדנאות מרחביות, מתקני קשר ומתקנים רפואיים. במתקני תחזוקה קדמיים אלה הוחזק המלאי הדרוש בהתאם לתוכניות האופרטיביות. מטכ"ל/אג"א החזיק את יתרת המלאי המטכ"לי בבסיסים במרכז הארץ. מתקנים לוגיסטיים קדמיים הוקמו באזורים הבאים:

- ברמת הגולן: בצנובר ובנפח.
- באיזור ירושלים: במעלה אדומים, במעלה יוסף ובגיפטליק.
- בסיני: המתקן הלוגיסטי המרכזי הוקם ברפידיס, ושלוחות הוקמו בבירת-מדה, בביר-חסנה ובאיזור רומני. הונח קו מים מאיזור אל-עריש ועד לאחרון המוצבים לאורך התעלה וכן למחנות הפרוסים בסיני. הוקמה יחידה של בעלי מקצוע לאחזקתו של קו המים. במרכז הלוגיסטי ברפידיס הוקמו מצבורי אספקה של דלק ושל שמנים, של תחמושת, של מזון ושל חלפים. במחנה פעלו יחידות תובלה, רפואה וקשר וכן סדנאות לאחזקת הטנקים והרכב. כמו כן פעל במחנה בית-חרושת לקרח.
- באיזור מרש"ל: בסביבות שארם א-שייחי ובאבו רודס. בהתאם לתוכניות האופרטיביות השונות הוקמו גם מצבורים ומתקנים אחרים, לרבות מתקני רפואה וסדנאות ברמת הפיקוד המרחבי. לשם שליטה על הצירים ועל יחידות לוגיסטיות – הן פיקודיות והן כאלה המתקבלות מהמטה הכללי – הוקמו גדודי הובלה פיקודיים ויחידות שליטה פיקודיות (חברות תחזוקה פיקודיות) במהלך 1971-1972.

מעריך התחזוקה המטכ"ל והפיקוד

התוכנית הרב-שנתית של צה"ל לשנים 1971-1975 (תוכנית "גושן") התבססה על הנחת היסוד שלא צפויה מלחמה. התוכנית

שנדרשת אומה לעשות כדי לצאת למלחמה ולצאת ממנה כשידה על העליונה.

גיומיני, הרואה בלוגיסטיקה את התחום העיקרי השלישי של אמנות המלחמה (אחרי האסטרטגיה והטקטיקה הגבוהה), הגדיר אותה ברמה האסטרטגית והטקטית בתור האומנות של הנעת הגייסות. אומנות זו כוללת את כל הפעילות הנחוצה להנעת הגייסות – החל מהספקת אמצעי התנועה וכלה בהספקה של צורכי הגייסות.

התשתית הלוגיסטית של מדינה, הנבנית לאורך שנים ארוכות, מתבססת על תחזיות באשר לאופיה של המלחמה העתידית ואמורה לתת פתרון לתוכניות מבצעיות קיימות. בין 1967 ל-1973 שררה בצה"ל ההערכה, כי "העולם לא ייתן לנו לנהל מלחמה ארוכה", ולכן אם זו תפרוץ, יהיה צורך לסיים אותה בתוך כחמישה ימים. לכן דיברו התחזיות של צה"ל על מלחמה שתארך לכל היותר 10-12 ימים. תחזיות אלה הן שהכתיבו את התקנים ואת היקף המלאים באותה עת.

תקציבים

בשנים שלפני מלחמת יום הכיפורים הלכה וקטנה ההוצאה לביטחון – הן בשל הערכות המודיעין, שדיברו על סבירות נמוכה למלחמה לפני 1975, והן בשל החלטות הממשלה לצמצם את תקציבה. בשל כך דחה צה"ל תוכניות הצטיידות שונות, למשל בטנקי "צנטוריון" משומשים, במובילי טנקים, בנגמ"שים ובאמצעי לחימה נוספים.³

בשנים 1971-1973 הלך וגדל הפער בין הצרכים – כפי שצה"ל הגדיר אותם – לבין התקציב שהועמד לרשותו. התקציב לציוד ענה על 21%-26% מהצרכים, ואילו התקציב לתחמושת ענה על 66% מהצרכים ב-1971 ורק על 36% מהצרכים ב-1973. המחסור בתחמושת נבע לא רק ממגבלות תקציביות אלא גם ממשכי ההספקה ומהמדיניות להעדיף רכש של תוצרת מקומית. יש לזכור כי מרגע הוצאתה של ההזמנה ועד לקבלתו של פריט התחמושת שהוזמן חולפים בין 18 ל-24 חודשים.

הטבלה שלהלן מציגה את פערי התקציב של אג"א בשנים 1971-1973 לציוד ולתחמושת. (הנתונים אינם מתייחסים לפריטים הייעודיים של זרוע האוויר ושל זרוע הים).⁴

טבלת הפערים התקציביים

במיליוני ל"י

השנה	ציוד			תחמושת			סה"כ		
	71	72	73	71	72	73	71	72	73
צרכים	561	605	591	216	311	345	777	916	936
תקציב	119	160	136	143	180	125	262	340	361
פער	442	445	555	73	131	220	515	576	675

הלוגיסטיקה של כוחות היבשה במלחמת יום הכיפורים

אל"ם (מיל') רולנד אלוני

מלחמת יום הכיפורים תיזכר לנצח בשל טראומת ההפתעה ובשל הרכבת האווירית האמריקנית, שבאה בעקבות תשדורות SOS של הדרג המדיני בישראל שצה"ל נותר ללא תחמושת

מבוא

דיין, בין היתר:

"יתרונו הצבאי הינו פריים הכפול של חולשת הערבים ושל התעצמותנו. חולשתם נובעת מגורמים שאינני סבור כי יחלפו במהרה: רמה נמוכה של חייליהם בהשכלה, בטכנולוגיה ובאינטגרטי, פירוד בינערי, המתאחד מדי פעם, אך באופן שטחי ולתקופות קצרות... לעומת זאת בעוצמתנו (היחסית) נוכל, לדעתי, להתמיד גם בשנים הבאות... צפויים הסדרי רכש מהחוץ ויכולת ייצור עצמי של נשק מודרני, ומעל לכול, קווינו הצבאיים מתאימים וערוכים להגנה פיסית ולשליטה אלקטרונית... מהבחינה הכלכלית מעמסת הביטחון על המשק הישראלי פוחתת והולכת... חלקו של תקציב הביטחון מהתל"ג, שהיה ב-1970 כ-24.1%, ירד ב-1973 ל-16.3%. אנו צופים להמשך הירידה, כך שבשנת 1977 יהווה רק 14.6%... משך שירות החובה יקוצר בשנה הבאה בשלושה חודשים, ואילו שירות המילואים פחת החל מהמחצית השנייה של 1972 ב-

30% לעומת 1970¹.

כאמור, בממשלה, בצה"ל וברחוב בישראלי שררה תחושה של ביטחון עצמי, שנשענה על כוחו של הצבא ועל זלזול ביכולתו של האויב². למשל זכור לי, כי בקיץ 1973, כשהייתי חניך בבית-הספר לפיקוד ולמטה, נערך לנו סיור לאורך תעלת סואץ. במהלך הסיור הציגו המלווים שלנו את תוכניות

המצרים לפורר את סוללת העפר בגדה המזרחית של התעלה באמצעות סילוני מים, תוך שהם מביעים ספקות ואי-אמון ביעילותה של טכניקה זאת. כידוע, הפעילו המצרים אמצעי זה ביעילות רבה בעת הצליחה באוקטובר 1973.

על הלוגיסטיקה

אדמירל אלכרד מהן הגדיר את הלוגיסטיקה כך: "הגיבוי שניתן לכוחות המזוינים באמצעות הגיוס הכלכלי והתעשייתי של האומה". הגדרה זו נכונה לרמה הלאומית וכוללת את כל מה

עדיין לא פורסם מחקר מוסמך ורשמי על מהלכי מלחמת יום הכיפורים, אולם בעוד שעל הקרבות עצמם כבר פורסם לא מעט חומר בלתי רשמי – בצורת מחקרים, מאמרים וספרי זיכרונות – הרי על נושא הלוגיסטיקה באותה מלחמה כמעט שלא נכתב דבר. זוהי מציאות מתמיהה – במיוחד על רקע העובדה שקצינים בכירים בצה"ל הרבו לכתוב על הבעיות הלוגיסטיות של מבצע "סופת מדבר" ב-1991.

בסקירה זו תוצג ההיערכות הלוגיסטית של צה"ל לקראת המלחמה. יתוארו היקף הכוחות, פריסת העוצבות (במחנות הקבע ובימ"חים), פריסת המערך הלוגיסטי העיקרי של המטה הכללי, התוכניות הלוגיסטיות המטכ"ליות, כולל התוכנית לריכוז הכוחות ולהובלתם לגזרות המתוכננות למקרה של פרוץ מלחמה. הסקירה מתבססת על זיכרונות ועל עדויות של אנשי לוגיסטיקה שהשתתפו במלחמה, על זיכרונות ועל רישומים שלי מימי המלחמה ועל הפרק מתוך דו"ח ועדת אגרנט, הדן בנושא "הימ"חים ומצבם לפני מלחמת יום הכיפורים".

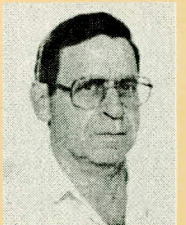
המאמר מוקדש לאנשי

מערך התחזוקה של צה"ל, אשר בתושייה, בתכנון ובאלתור, תוך הסתגלות למצבים משתנים, סייעו למערך להחם לבצע את משימותיו.

האווירה בישראל בקיץ 1973

בקיץ 1973 שררה במדינה אווירה של ביטחון עצמי רב ושל ציפייה לתקופת רגיעה ממושכת. ביטוי לאווירה זו נתן שר הביטחון, משה דיין, בנאום שנשא ב-9 באוגוסט 1973 בטקס הסיום של מחזור לימודים במכללה לפיקוד ולמטה. בנאומו אמר

איש המערך הלוגיסטי.
בעבר סגן קצת'ר.
במלחמת יום הכיפורים
נשלח לפיקוד הדרום
כקצין קישור מטעם אי"א.
אחרי מספר ימים הצטרף
לזוגי האפסנטות באוגדת
האלוף שרון. תלמיד
לחומר שלישי בחוג
להיסטוריה באוניברסיטת
תל-אביב.

שהבהיר לצרכנים את אופי ההתרעה ואת מקורה. מאיר, דיין ואלעזר הכירו את המקור. הם קראו את הידיעות שסיפק במקורן הגולמי, ידעו כי הוא נחשב לפנינת הכתר של המוסד, וגם ידעו כי הוא האחראי למידע שעל בסיסו נבנתה הקונספציה. סביר על כן להניח, כי אילו היה זעירא מבהיר להם כי מקור זה העביר התרעה מלחמה כמה שעות קודם לכן, התרעה כזאת הייתה נלקחת בצורה רצינית הרבה יותר.⁶⁴

ולבסוף, העובדה שהרמטכ"ל לא היה מודע במשך שעות קריטיות למידע שהסביר את הפינוי הסובייטי הבהול ככוונתן של מצרים ושל סוריה לצאת למלחמה עיכבה – על-פי עדותו – את גיוס המילואים בשעות יקרות רבות. וכך התבטא הרמטכ"ל, דוד אלעזר, שלושה חודשים לאחר המלחמה:

*"שבת" כאן עד 9 בערב, וכל המטה הכללי היה במשרדו עד 7 לערך. יכולנו לעשות הכול. אני הולך הביתה ב-9 וחושב לתומי, שכל אשר צריך היה להיעשות לפי תמונת המודיעין נעשה, ואיני יודע אותו זמן שלפני ארבע שעות בקומה מעל" הונח מידע על מלחמה, ואיש אינו מראה לי... אילו רציתי את הנ"ר בשעה חמש, בחמש וחצי לערך או בשש, הייתי מוציא פקודת גיוס למילואים, כי כוונתו ג' הייתה כבר מהבוקר. משרדו הגיוס פתוחים, והכול היה מתארגן מהר. הממשלה התפזרה ביום שישי תוך קבלת החלטה, שאם יהיה מצב המח"ב גיוס מילואים, אני ושר הביטחון מוסמכים לעשות זאת – גם בלי ישיבת ממשלה. אילו ועשוינו זאת בשעה שש ביום שישי, היו מגיעים כוחות המילואים של פיקוד הצפון לקווים עוד לפני הפתיחה באש, והסורים לא היו מבהיעים את החזית. כוחות פיקוד דרום לא היו מגיעים, אך לפחות היו יוצאים מסודרים, ולא רצים טנג טנג כמו משוגעים, בלתי מזוודים ולא על גבי מובילים. חוץ מזה, בשביל הסדיר היה לי לילה שלם... לפי תוכנית 'שובד יומים' (תוכנית ההגנה על התעלה בכוח סדיר), שתורגלה כבר מספר פעמים, הייתי מטיס חטיבת צנחנים למעוזים, היינו תופסים את כל המעוזים, גם את הריקים. 13 סוללות ארטילריה היו נפרסות בתעלה. האוגדה הסדירה בסיני הייתה נפרסת קדימה. המצרים לא היו צולחים את התעלה. אולי היו מצלחים בפערים בין המעוזים הדליים, אך לא לכל רוחב החזית ולא אבדות כמו בפאראדה (מצעד)."*⁶⁵

אולם הנוק שנגרם בימים שלפני פרוץ המלחמה לא הוגבל רק לאי-הפצת ידיעות שסתרו את עמדת המערכת. כפי שידוע היום, כחלק מההכנות למלחמה הכין אמ"ן במהלך השנים מספר אמצעי איסוף, שאמורים היו להיות מופעלים רק במצב חירום. מקבלי החלטות בדרג הביטחוני, שהיו מודעים לקיומם של אמצעים אלה, נטו להתייחס אליהם כאל פוליסת ביטוח לאומית. עם גבור המתיחות שאלו דיין ואלעזר את זעירא אם הפעיל אמצעים אלה. תשובתו הייתה כי אמ"ן משתמש בכל אמצעי האיסוף העומדים לרשותו.⁶⁶

לא כך היו פני הדברים. בשנת 1993 אישר הרמטכ"ל באותם ימים, רבי-אלוף אהוד ברק, כי עד ה-5 או ה-6 באוקטובר לא עשתה קהילת המודיעין שימוש בכל המקורות שבהם ניתן היה

להשתמש כדי לבחון אפשרות של מלחמה. ראש מחלקת האיסוף של אמ"ן ב-1973, אל"ם מנחם דיגלי, אמר דברים דומים. הוא ביקש מזעירא במספר הזדמנויות לאחר ה-1 באוקטובר להפעיל אמצעים אלה. הבקשות נדחו, וב-5 באוקטובר בשעה 5 אחרי הצהריים הם עדיין לא הופעלו.⁶⁷

לשילוב בין החלטת זעירא שלא להשתמש במקורות לבין הרושם שנוצר אצל הממונים עליו כי נעשה בהם שימוש היה אפקט קטלני על הערכותיהם של דיין ושל אלעזר באשר להסתברות שתפרוץ מלחמה. אמונתו של דיין בתקפות הקונספציה עלתה – כפי שהסיקה ועדת אגרנט – לאחר שראש אמ"ן מסר לו ב-5 באוקטובר שכל אמצעי האיסוף שלו פועלים.⁶⁸ והרמטכ"ל אמר כי בשבעה שלפני פרוץ המלחמה שאל את זעירא פעמיים, אם – כאשר הוא אומר "סבירות נמוכה" – הוא מסתמך על כל אמצעי האיסוף. תשובת ראש אמ"ן הייתה חיובית. על כך הוסיף אלעזר: "זה כמובן בילבל אותי עוד יותר, כיוון שידעתי את יכולתם [של כל אמצעי האיסוף]; ואם אין מהם מידע על מלחמה, סימן שהכול בסדר. עתה ברור לי שלא אמרו אמת".⁶⁹

מדוע פעל זעירא בצורה שבה פעל היא שאלה כבדה, שאת התשובה עליה לא ניתן לתת כאן.⁷⁰ אבל בסופו של דבר דרך פעולתו ערב המלחמה שחקה את ערכם של האותות מבשרי המלחמה שעמדו לרשות ישראל. שחיקה זו נגרמה בשלוש צורות:

- ראשית, זעירא הציג בפני מקבלי החלטות חוות דעת חד-משמעית בצורה קיצונית של "עמדת המחקר", ולפיה מלחמה אינה סבירה.
 - שנית, עיכוב הפצתו של מידע חיוני לצרכנים הפך את המידע ההתרעתי החשוב ביותר לבלתי זמין לשר הביטחון ולרמטכ"ל, בדיוק כאשר היו צריכים להחליט אם לגייס מילואים או לא.
 - שלישית, ההוראה להימנע משימוש באמצעי האיסוף לשעת חירום מנעה מישראל את פירותיהם, דווקא כאשר אלה היו כל כך חיוניים, ומבלי שמקבלי החלטות היו מודעים לכך שהאמצעים לא הופעלו.
- התוצאה הסופית של כל אלה הייתה היווצרותה של תמונת מצב מעוותת אצל מקבלי החלטות, שבה כמות האותות צומצמה בצורה מלאכותית, ולכן יחס האותות/רעשים, שעל-פיו קיבלו את החלטתם להימנע מגיוס מילואים, לא תאם את האיתות ואת הכמות של המידע המודיעיני שעמד לרשות קהילת המודיעין של ישראל ערב המלחמה.

סיכום

ב-18 השעות הראשונות של המלחמה כבש הצבא המצרי את רוב קו בר-לב והעביר לגדה המזרחית של התעלה 90 אלף חיילים, 850 טנקים ו-11 אלף כלי רכב אחרים. המחיר ששילם בעבור הישג מרשים זה היה 20 טנקים, 5 מטוסים ו-280 חיילים הרוגים. צה"ל איבד באותן שעות 187 מתוך 290 הטנקים שעיימם פתחה אוגדת "סיני" את המלחמה, וחיל האוויר איבד ב-27 השעות הראשונות למלחמה 30 מטוסים (כולל בחזית הסורית).⁷¹ שמונה

במיוחד בנושאים צבאיים. כתוצאה מכך לא היו ערב המלחמה במערכת הביטחון הישראלית כל ארגון או אדם בודד שיכולים היו לקרוא תגר על הערכות אמ"ן.⁶¹ ממכלול גורמים זה עולה תמונה של הסבר מוצק, המגובה בחומר עובדתי טוב. אולם נראה כי מסיבות שונות נמנעה ועדת אגרנט מלהתמקד בהיבט אחד של מעשה התשבץ שאותו ניסתה

לשילוב בין החלטת זעירא שלא להשתמש במקורות לבין הרושם שנוצר אצל הממונים עליו כי נעשה בהם שימוש היה אפקט קטלני על הערכותיהם של דיין ושל אלעזר באשר להסתברות שתפרוץ מלחמה

מערכות אלה, נאמר כי הן הופעלו. אין הרבה פרטים על הדינמיקה בתוך מחלקת המחקר של אמ"ן שמנעה השמעת דעות שסתרו את הקונספציה. העובדה שבויכוח שקדם לכוננות "כחול לבן" (אפריל 1973) צדקו זעירא, שלו ובמיוחד רע"ן מצרים, סא"ל יונה בנדמן, ומלחמה לא פרצה, ודאי שלא עודדה פתיחת ויכוח נוסף, כאשר ענני המלחמה התקדרו שוב פחות מחצי שנה אחר כך. הנוזיפות שלהן זכו רע"נים דוגמת אבי יערי וזוסייה קניאזיר, כאשר הפיצו ביוזמתם ידיעות התרעיתיות חשוכות לגורמים במערכת ובצבא, לא עודדו אף הן גיבוש אופוזיציה של ממש לתיזה המרכזית בארגון. מעבר לכך נראה כי אווירה זו ותרבות העבודה באמ"ן הקשו על כמה משוללי הקונספציה להביע את דעתם בוויכוחים פנימיים, וודאי שלדעתם לא ניתן ביטוי בהיר וברור בפרסומים ובדיונים מחוץ לאמ"ן.

לא ברור אם ראש אמ"ן אחראי אישית לתרבות עבודה קלוקלת זאת. מכל מקום, אישיותו הדומיננטית, ביטחונו העצמי ונטייתו ל"פסקנות של מפקד, שנבעה מביטחון עצמי רב ומכוננות לשים עצמו פוסק אחרון בענייני מודיעין במדינה"⁶² הקרינו על נכונותם של אחרים להשמיע דעות שלא עלו בקנה אחד עם עמדתו.⁶³ מציאות זאת בשילוב עם שיטת עבודה, שהציגה בפני המחליטים "עמדת מחקר" יחידה, הביאו לכך שהצרכנים התרשמו כי באמ"ן קיים קונסנזוס, בעוד שבפועל הם קיבלו הערכה ששיקפה את עמדותיהם של ראש אמ"ן, של רמ"ח המחקר ושל רע"ן מצרים, אך לא בהכרח את דעת האחרים.

תרומתו האישית של זעירא לעיבוד הפצתן של ידיעות התרעיתיות ברורה יותר. כזכור, היו שלושה מקרים כאלה: הראשון הוא אי-דיווח במועד על הידיעה שהתריעה כי התרגיל המצרי יהפוך למלחמה ב-1 באוקטובר. זעירא מסר עליה לרמטכ"ל רק בבוקר אותו מועד, תוך שהוסיף כי הציל לו בכך את שנת הלילה.

המקרה השני מתייחס לידיעה שהגיעה לראש המוסד ב-2 אחרי חצות של ה-4 באוקטובר. זמיר מסר בשיחת טלפון לראש אמ"ן על הידיעה, תוך שהגדיר אותה כ"התרעת מלחמה". הגם שוועדת אגרנט הטיחה ביקורת בראש המוסד על שלא וידא כי ראש-הממשלה קיבלה את ההתרעה, נראה כי תפקידו של זעירא בפרשה זו היה חמור לא פחות. בניגוד לזמיר (שיצא לאירופה לפגוש את המקור) נכח זעירא בשלוש ישיבות שדנו במצב באותו יום שיש. אף כי לפחות בהזדמנות אחת ציין כי זמיר נסע לחו"ל בדחיפות "בקשר להתרעה אסטרטגית", אין כל אינדיקציה לכך

לפתור. הכוונה היא לפעולות שונות שביצע ראש אמ"ן בימים שלפני המלחמה, ואשר חיזקו את נטיית מקבלי החלטות לתפוס בצורה מעוותת את המצב – דווקא כאשר עיוותי תפיסה כאלה הפכו למסוכנים ביותר.

תפקידו האישי של זעירא

המונופול שהיה לאמ"ן ב-1973 על מחקר מודיעיני וההערכה הרבה שרחש דרג מקבלי החלטות לצמרת אמ"ן ולהערכתיה יצרו בתחילת אוקטובר 1973 סביבת קבלת החלטות, שבה ניתן לראש אמ"ן מעמד מכריע בקביעת תוצאותיהם של דיונים צבאיים ואזרחיים. כפי שהתברר בשנים האחרונות, מעמדו המיוחד של זעירא יחד עם אמונתו העיקשת בתקפות הקונספציה תרמו לשחיקה משמעותית בערך ההתרעות שנכנסו למערכת. הדבר בא לידי ביטוי בשלושה תחומים:

- אווירה בתוך אמ"ן שהקשתה על קצינים להשמיע דעה הנוגדת את זו המקובלת.
- ידיעות שסתרו את הקונספציה – עוכבה הפצתן לצרכנים שמחוץ לאמ"ן.
- הימנעות – לפחות עד יממה לפני המלחמה – מלהפעיל אמצעי איסוף מיוחדים, שיכולים היו להניב התרעות איכותיות. לממונים, שבדקו את הסטטוס המבצעי של

הרמטכ"ל
וראש אמ"ן (73) –
אלוף זעירא

נכונה של כוונות מצרים וסוריה היה הקונספציה. הוועדה סיכמה את הנושא באומרה:

(1) הקונספציה (כך במקור) שאודותיה דובר שם הפכה להיות מסקנה קבועה מראש של אמ"ן בנושא של הערכת סכנת המלחמה. (2) כמו בתקופת אפריל-מאי 1973, כך גם בחודש ספטמבר (אחר הפלת 13 המטוסים הסוריים) ובימים הקריטיים – זוהי העיקר – של השבוע הראשון באוקטובר ועד החמישי בו ועד בכלל: שימש מסקנתו הנ"ל של אמ"ן יסוד מוסד של הערכת, אותה ביטא בהודעות שונות בפני הגורמים הצבאיים והאזרחיים העליונים במדינה, כי האפשרות, שמצרים וסוריה עומדות לפתוח בעת ובעונה אחת במלחמה כוללת נגד ישראל בשתי החזיתות, הינה בגדר סבירות נמוכה, דבר אשר כמוהו כהערכה שסכנה כזאת כמעט ואינה קיימת. (3) הספקה שעלה בליבו של ראש אמ"ן ביום 5 באוקטובר עקב הידיעות שהגיעו על הפינוי הבהול של משפחות המוחמים הסובייטים מסוריה ומצרים לא היה בו כדי לנקות את השורשיה את השפעתה המכרעת של הקונספציה על ההערכה האמורה.⁵⁸

אולם כפי שחברי הוועדה עצמם הבינו, הקונספציה הייתה גורם מרכזי – אבל לא בלעדי – לכישלון. שלושה גורמים נוספים שעליהם הצביעו חברו כדי להסביר מדוע היה כל כך קשה להתנתק ממנה.

גורם ראשון היה ביטחון היתר ביכולת צה"ל להביס את הצבאות היריבים גם ללא התרעה אסטרטגית. ביטויים לכך ניתן היה למצוא בדרג הצבאי והאזרחי כאחד, אולם השפעתו הייתה הרסנית במיוחד בדרג המודיעיני. ראש אמ"ן, אלוף זעירא, נתן לביטחון העצמי המופרז הזה ביטוי ברור כאשר הסביר לחברי הוועדה מדוע מנע את הפצתה של ההתרעה שהגיעה ביום שישי אחרי הצהריים, ואשר הסבירה את הפינוי הסובייטי בהחלטה ערבית לצאת למלחמה:

לא מצאתי לנכון ב-11 בלילה להזעיק את הרמטכ"ל ולהגיד: יש ידענה כזאת ולהוסיף לו את מה שכתבו אחר כך, שהמקור לא הכי מהימן, ושיש טעויות, וגם אנוחנו חושבים אותו דבר. וצריך לזכור שבאותו זמן אני יודע והרמטכ"ל יודע שכל צה"ל במצב כוננות הכי גבוה... וכולנו עומדים עם האצבע על ההדק. כך הייתה גם ההרגשה של הרמטכ"ל, אני מניח, וגם שלי באותו לילה. זה לא מצב out of the blue שכולם נסעו הביתה, יום כפור רגיל, וצריך להזעיק. אז הרמטכ"ל היה רואה את זה, אני מניח שהיה אומר: בסדר, אבל הרי לגורדיש יש... בני פלד מחזיק את כל הטיסים בבסיסים, לחקת (אלוף חופי) יש... כולם עומדים עם האצבע על ההדק? בסדר.⁵⁹

גורם הרסני שני היה מתכונת העבודה של אמ"ן, שגרמה לצרכנים להבין בצורה לא נכונה את טבען האמיתי של הערכות. יש שתי מתכונות עיקריות להצגתה של הערכת מודיעין בפני צרכנים: הצגת עמדה דומיננטית אחת, כפי שגובשה במהלך

הדיונים בתוך הארגון, או הצגה של מספר עמדות, המשקפות את חילוקי הדעות בין המעריכים. כפי שנודע לאחר המלחמה, קציני המחקר באמ"ן לא דיברו בקול אחד, ואחדים מהם העריכו כי ההכנות הערביות הן למלחמה. אבל מכיוון שלפי מתכונת העבודה של אמ"ן הוצגה בפני הצרכנים "עמדת מחקר" אחת,

"ישבתי כאן עד 9 בערב, וכל המטה הכללי היה במשרדיו עד 7 לערך. יכולנו לעשות הכול. אני הולך הביתה ב-9 וחושב לתומי, שכל אשר צריך היה להיעשות לפי תמונת המודיעין נעשה, ואיני יודע אותו זמן שלפני ארבע שעות בקומה מעלי הונח מידע על מלחמה..."

הרמטכ"ל (73) – רב-אלוף דוד אלעזר

לא היו אלה מודעים לוויכוחים הפנימיים בתוך הארגון ונטו להאמין אמונת שווא, כי כל חוקרי אמ"ן שותפים לקונספציה.⁶⁰ הגורם השלישי שתרם לעמידות הקונספציה מול זרם המידע שסתר אותה היה המונופול של מחלקת המחקר של אמ"ן בתחום המחקר המודיעיני. בתוך אמ"ן ניתנה עדיפות למחלקה בתפוצת חומר מסווג, והערכותיה נחשבו (בין השאר בשל כך) עדיפות על פני אלה של כל גורמי המחקר האלטרנטיביים – בראש ובראשונה גופי המודיעין של חיל האוויר ושל חיל הים וגופי המודיעין בפיקודים השונים. כתוצאה מכך היה כל הפיקוד הבכיר של צה"ל תלוי בצורה כמעט מלאה בהערכותיה של מחלקת המחקר של המודיעין.

בתוך קהילת המודיעין היה לאמ"ן מונופול מלא על הערכות המודיעין, שכן למשרד החוץ ולמוסד לא היו גופי מחקר. ולבסוף, מקבלי החלטות אומנם יכלו לגבש לעצמם הערכות אלטרנטיביות – בעיקר בתחומים פוליטיים – אולם גם הם היו תלויים במומחיות ובידע שנצברו במשך שנים אך ורק באמ"ן.

ישראל.

גורם אחר איתר ראש יחידת הסיגינט של אמ"ן בזמן המלחמה, יואל בן-פורת. הוא טוען כי לעיוורון המחקרי ערב המלחמה אחראים במידה מכרעת היומרה והשחצנות של קציני מודיעין – בעיקר באגף המחקר – אשר האמינו כי הם יכולים להבין בצורה נכונה את מערך השיקולים המורכב של מנהיגים ערבים דוגמת סאדאת ואסד.⁵¹

בהתחשב בעומקו של הכישלון המודיעיני ביום הכיפורים הרי אף אחד מההסברים שהוצעו עד כה אינו סותר או שולל את האחר. נהפוך הוא. במידה רבה הם משלימים זה את זה. חולשתם, עם זאת, נוצה בעיקר בכך שהבסיס האמפירי שלהם חלש יחסית.

הונאה

הונאה מוגדרת כ"ניסיון מכוון מצד מבצע ההונאה לטפלל (to manipulate) את תפיסותיהם של קורבנות ההונאה במגמה לזכות ביתרון חד-צדדי עליהם".⁵² מתכנני המלחמה המצרים, שהיו מודעים היטב לצורך בהונאת ישראל כדי להשיג הפתעה אסטרטגית, התבססו על הדוקטרינה הסובייטית, הגורסת כי הדרך הטובה ביותר להסתיר הכנות ממשיות למלחמה היא באמצעות הסוואתן כתרגיל. האמצעי העיקרי שנקט להשגת יעד זה היה מידור חמור: העובדה כי ההכנות לתרגיל

"תחריר 41" הן למעשה הכנות למלחמה הייתה ידועה רק למספר קטן מאוד של שותפי סוד. למפקדיהן של שתי הארמיות בקו החזית נודע על הכוונה לצאת למלחמה רק ב-1 באוקטובר. למפקדי הדיוויזיות נודע הדבר ב-3 באוקטובר, ולמפקדי החטיבות – ב-4 באוקטובר. למפקדי המחלקות נודע על הכוונה לצאת למלחמה רק 6 שעות לפני שעת ה-"ש". רמה גבוהה של מידור נשמרה גם בצבא הסורי.⁵³

נוסף על כך ננקטו במצרים מהלכי הונאה אקטיביים, שנועדו לשכנע את ישראל כי מטרת ההכנות הצבאיות היא תרגיל. מהלכים אלה כללו:

- בחירת החודש הקדוש של רמדאן כמועד לפתיחת המלחמה;
- ביצוע מספר רב של תרגילי גיוס ושחרור מילואים בשנה שלפני המלחמה;
- הוצאת הוראות דמה ליחידות הצבא לחזור לפעילות שגרה ב-7 באוקטובר בתום התרגיל;
- הוצאת פקודות, שלפיהן יחזרו ב-9 באוקטובר קצינים

הלומדים בקורסים לפעילות אימונים, לאחר שיסיימו את השתתפותם בתרגיל,

- הפצת מידע על הרשמה של קצינים ושל חיילים לעלייה לרגל למכה בסוף אוקטובר;
- יצירת אווירה של "עסקים כרגיל" בקו המגע עם כוחות צה"ל.⁵⁴

הונאה מוצלחת נפתרת בהתאם לקונספציה הדומיננטית (אך המוטעית) של היריב. כפי שכבר ראינו, ערב סיום ההכנות האופרטיביות המצריות חזה אמ"ן כי פעולות אלה יתבצעו, אך במסגרת של תרגיל.⁵⁵ בצורה דומה העריך ראש מחלקת המחקר באמ"ן באוזני גולדה מאיר ב-3 באוקטובר: "ישנם דברים שמראים שזה תרגיל. יש ידיעות ודאיות על תרגיל. דוגמא אחת: עכשיו חודש רמדאן אצלם. בדקנו אם היו תרגילים גדולים ברמדאן. מסתבר שהיה תרגיל כזה לפני שנתיים. נוסף לזה שר המלחמה הוציא הוראה פנימית, שקצינים שרוצים לנסוע למכה, יוכלו לעשות זאת בחלק השלישי של חודש רמדאן..."⁵⁶

ראש אמ"ן אמר לוועדת אגרנט לאחר המלחמה: "לי לא הייתה לקראת המלחמה שום ידיעה שיכולתי להציג אותה כ'אווידנסי'. יכולתי להציג את הידיעות כידיעות שמסותרות כתרגיל. יכולתי להביא הוכחות על תאריך גמר התרגיל ועל סדרי פיזור המילואים ועל סידור שליחת הקצינים למכה". בדיעבד נאלץ זעירא לתת קרדיט למידור המצרי הקפדני: "אילו נשיא מצרים והפיקוד העליון לא היו מגלגלים את הדברים בצורה שאף אחד בצבא או כמעט אף אחד בצבא המצרי לא ידע אם זה תרגיל או מלחמה, אז היינו יודעים".⁵⁷

ההונאה המצרית – הפסיבית והאקטיבית – ומהלכי ההסתרה הסוריים תרמו משמעותית להשגת ההפתעה. אבל חלק גדול מייעילותם נבע מהאמונה הישראלית העקשנית בתקפות הקונספציה. לכן השאלות היותר מעניינות הן: מה הפך את הקונספציה לכל כך עמידה, ומה היו השפעותיה על מהלכי ישראל ערב המלחמה?

הסבר וועדת אגרנט

ועדת החקירה למלחמת יום הכיפורים עמדה על מספר גורמים – כגון קשיים טכניים בשליפת מידע, הצורך להימנע מהתרעות שווא, הרצון להגן על מקורות והקושי להבחין בין אותות לרעשים בזמן אמיתי – אשר מנעו מאמ"ן לתפוס בצורה נכונה את משמעות המידע הזמין. אבל המכשול הגדול ביותר בפני הבנה

הידיעה הצליחה לנתץ גם את הדבקות הקונספטואלית של אמ"ן. בבוקר ה-6 באוקטובר הוציא הארגון לקט שעסק בפניו הסובייטי מסוריה וממצרים. לראשונה קבע אמ"ן כי "פניו זה עשוי להתקשר בהכנות הערבים למלחמה".⁴⁷

הכישלון המודיעיני: כיצד הוא קרה?

יחסית להפתעות אסטרטגיות בסדר גודל דומה לזה של יום הכיפורים – בראש ובראשונה המתקפה היפנית על הצי האמריקני בפרל הרבור (7 בדצמבר 1941) ו"ברבורסה", מתקפת הפתע הגרמנית על בריה"מ (22 ביוני 1941) – כמות הספרות המחקרית על הפתעת יום הכיפורים היא קטנה. אמ"ן, הגוף העיקרי שאחראי לכישלון, מעולם לא חקר את עצמו, וככל הידוע גם המוסד לא בדק לעומק את אחריותו לפרשה. ועדת אגרנט, הגוף היחיד שחקר באופן פורמלי היבטים מסוימים של המלחמה ואת מכלול הכשל המודיעיני, מונתה לתפקיד בלחץ ציבורי, פעלה תחת לחץ זמן ובמשאבים מוגבלים, ולא הגיעה אל כל החומר (למשל, התרעת המלך חוסיין) ואל כל העדים הרלוונטיים למיצוי מחקרי מלא של הפרשה. גם אז היה מן הנמנע כי בלחץ האירועים נמנעה הוועדה מלהגיע למסקנות נחרצות יותר באשר לאחריותם האישית של חלק מהאחראים לכישלון. ספרי הזיכרונות המעטים שפורסמו על הפרשה נוטים להציג אותה מנקודת הראות (לעיתים המשוחדת מאוד) של הכותב, ואף כי הם שופכים אור על אירועים מסוימים, הם אינם מספקים את הבסיס המוצק למחקר כולל ומוסמך של האירוע.

בשל קשיים אלה ערכם של

ההסברים שיובאו להלן הוא מוגבל בלבד. הם מקובצים לארבע קטיגוריות: הסברים כלליים – בעיקר משנות ה-70 – המנסים להסביר את הכישלון תוך שימוש במידע המוגבל שעמד לרשות החוקרים באותה עת; הסברים המתמקדים בתוכניות ההונאה הערביות; ההסברים שהציעה ועדת אגרנט והסברים המתמקדים בצורת תפקודו של ראש אמ"ן, אלי זעירא, ערב המלחמה.

הסברים כלליים

רוב תלמידי הכשל המודיעיני של 1973 קיבלו את מסקנתה של ועדת אגרנט, ולפיה מקור הבעיה היה דבקותם של גורמי המודיעין ושל מקבלי ההחלטות בדרג הצבאי והמדיני בקונספציה, שהייתה נכונה לזמנה, אך ערב המלחמה כבר אבד עליה כלח. לפיכך, השאלה העיקרית שעיימה התמודדו רובם הייתה מה גרם לצמרת הביטחונית של ישראל לדבוק בצורה כה אדוקה בקונספציה

חרף שפע המידע ההתרעתי הזמין שסתר אותה.

אחדות מהתשובות רחבות היקף יותר מאחרות. מיכאל הנדל, למשל, זיהה שלושה "מחסומי רעש", ששיבשו את האותות שזרמו לישראל ערב המלחמה:

מחסום ראשון נוצר על-ידי מקורות אחרים של איום כמו גם על-ידי השקט היחסי של המערכת בתחילת שנות ה-70 – בראש ובראשונה בשל הדטנט (ההפשרה) בין המעצמות. המחסום הזה חייד את חושי הקורבן לעבר גורמי איום בלתי רלוונטיים והרדימו מול אותות מתריעים, שלא עלו בקנה אחד עם התנהגות המערכת הבינלאומית.

מחסום שני נוצר על-ידי מאמצי ההסתרה וההונאה של מצרים ושל סוריה והטעה את הקורבן ביחס לכוונותיהן האמיתיות.

המחסום האחרון היה הרעש שנוצר בצורה בלתי מכוונת על-ידי הקורבן עצמו, ואשר הסיטו עוד יותר מתפיסה נכונה של המציאות המאיימת. האינטראקציה בין שלושת המחסומים האלה הובילה את הנדל למסקנה הפסימית כי "רק לעיתים נדירות ניתן למנוע הפתעה".⁴⁸

מחקרים אחרים התמקדו במה שהנדל כינה "המחסום השלישי". אברהם בן-צבי השווה בין הפתעת יום הכיפורים למתקפות פתע אחרות והגיע למסקנה כי שורש הבעיה ב-1973 היה נעוץ בנטייה הישראלית לתת עדיפות להנחות אסטרטגיות (שמלחמה מסוכנת מדי לערבים) על פני מידע ברמה הטקטית (שהצביע על הכנות ממשיות למלחמה).

אבי שליים הסביר את הכישלון הישראלי בהימצאותם של כמה חסמים פסיכולוגיים וארגוניים, שאותם זיהה בסביבה הפוליטית של ישראל כמו גם

ההונאה המצרית –
הפסיבית והאקטיבית –
ומהלכי ההסתרה הסוריים
תרמו משמעותית להשגת
ההפתעה. אבל חלק גדול
מיעילותם נבע מהאמונה
הישראלית העקשנית
בתקפות הקונספציה

במערכות המודיעין והצבא.

גיניס גרוס סטיין הצביעה על מרכיבים של "חשיבת יחד" בתהליכי ההערכה וקבלת ההחלטות במערכת המודיעינית ובמערכת הביטחון כעל הסבר מרכזי לכשל הגדול.⁴⁹

חוקרים אחרים, שיש להם ניסיון בקהילת המודיעין הישראלית, הציגו הסברים הקשורים בצורה הדוקה יותר לעבודת אמ"ן מאשר לתיאוריות כלליות של הפתעה.

אלוף הראבן השווה בין הכשל של 1973 ל"עסק ביש" מ-1954 והסיק כי ליקויים בסיסיים בתוך אמ"ן ובמערך היחסים בין הארגון לבין צרכניו אחראים במידה רבה לבעיה.⁵⁰

צבי לגיר מיקד את מחקרו בהבחנה בין הפתעה בסיסית להפתעה מצבית. מסקנתו העיקרית: ההפתעה הבסיסית של יום הכיפורים הייתה לא רק תוצר של תפיסה ישראלית בלתי נכונה ביחס לכוונות וליכולת של הערבים, אלא גם תוצר של הערכה מוטעית ביחס לעוצמה הישראלית. ערב המלחמה העריכה הצמרת הביטחונית הישראלית הערכת יתר את עוצמתה הצבאית של

למידע נוסף שישפוך אור על המהלך הסובייטי.⁴² על רקע התפתחויות והתבטאויות אלה מעוררת התנהגותו של ראש אמ"ן בשעות שלאחר מכן תמיהה.

ב-5 באוקטובר בשעה 5 אחרי הצהריים (כ-21 שעות לפני פרוץ המלחמה) השיגה יחידת הסייגנט של אמ"ן ידיעה ממקור טוב בזו הלשון: "נדוע לנו כי סוריה החליטה לפנות את המומחים הסובייטים, ומטוסים סובייטיים החלו להטיס אותם מדמשק למוסקווה". עוד נאמר בידיעה, כי ההחלטה הייתה תוצאה של "כוונת סוריה ומצרים לפתוח במלחמה נגד ישראל". מפקד יחידת הסייגנט, אל"ם יואל בן-פורת, צילצל בדחיפות – בקו בלתי מאובטח – לרמ"ח מחקר והקריא לו את הידיעה מילה במילה. במקביל הועברה הידיעה בטלסק למחלקת המחקר של אמ"ן.

קצין המחקר התורן ביחידה, רס"ן אילן תהילה, פעל על-פי הנהלים המקובלים וכתב מייד עם קבלת הידיעה טיוטת לקט לתפוצה מיידית לצרכנים בדרג הצבאי, המדיני והמודיעיני. לפני שהפיץ את המסמך, התייעץ הקצין עם ראש הענף שלו, וזה הפנה אותו למפקד היחידה. בנסיבות שעדיין לא הובהרו לגמרי התעכבה בסופו של דבר הפצת הלקט, והוא הגיע לצרכנים רק ביום שבת לפנות בוקר, פחות מ-10 שעות לפני פרוץ הקרבות ולאחר שאיבד את רוב ערכו ההתרתעי.⁴³

ההחלטה לעכב את הפצת הלקט עיכבה בקרוב ל-12 שעות את קריסת הקונספציה. קריסה זו התרחשה בסופו של דבר רק ב-6 באוקטובר בשעה 4.30 לפנות בוקר – פחות מ-10 שעות לפני פרוץ הקרבות.

שרשרת האירועים, שהובילה להבנה הפתאומית כי מצרים וסוריה נמצאות על סף יציאה למלחמה נגד ישראל, החלה 24 שעות קודם לכן. ב-4 באוקטובר בשעה 2 לפנות בוקר דיווח מקור המודיעין הטוב ביותר⁴⁴ של המוסד לקצין המפעיל שלו באירופה מילת קוד שמשמעותה מלחמה. הוא הודיע כי הוא טס לאירופה כדי לפגוש את הקצין המפעיל והציע כי הגורם החשוב ביותר במוסד ישתתף בפגישה.

מייד עם הגעת ההתרעה למשרדי המוסד בארץ היא דווחה לראש המוסד, צבי זמיר.⁴⁵ זמיר ניצל את ההזדמנות, כאשר ראש אמ"ן צילצל אליו בעניין הפינני הסובייטי, כדי למסור לזעירא על המידע שקיבל זמן קצר לפני כן.

שלוש שעות לאחר קבלת ההתרעה יצא ראש המוסד לאירופה כדי לפגוש את המקור. ביום שישי בערב נפגש עימו ושמע ממנו כי בשבת תפרוץ מלחמה. הדיווח הועבר מיידית באמצעות הטלפון לארץ. הוא הגיע לידיעת מקבלי ההחלטות (גולדה מאיר, משה דיין ודוד אלעזר) בשעה 4.30 בבוקר יום שבת, פחות מ-10 שעות לפני פרוץ המלחמה, והתקבל על ידם כמסמר האחרון בארון המתים של הקונספציה. על-פי מידע נוסף, שהגיע ב-7 בבוקר מאותו מקור, עמדה ההתקפה הערבית להתחיל לפני שקיעת החמה, אולם אותו מקור ציין, כי ניתן אולי למונעה באמצעות אזערה פומבית למצרים, שישראל יודעת על התוכנית ומוכנה

בהתחשב בעובדה שהמידע המתריע שהצטבר לא הצליח להביא לשינוי בקונספציה הבסיסית של אמ"ן לגבי הכוונות הערביות, אין זה מפתיע כי הסימנים המעידים המשמעותיים ביותר שקיבלה ישראל ערב המלחמה לא נגעו למצרים או לסוריה, אלא לפעילות הסובייטית – קרי הפינני החפז של משפחות היועצים הסובייטים ממצרים ומסוריה ופינני יחידות הצי הסובייטי מנמלים במצרים. את ההחלטה לפנות את משפחות היועצים קיבל מנהיג בריה"מ, לאוניד ברזינייב – אף כי לא ברור אם במסגרת דיון חירום של הפוליטבירו – לאחר שנודע כי מתקפה סורית-מצרית מתוכננת להתחיל ב-6 באוקטובר ב-2 בצהריים. החלטת הפינני נבעה מתוך חשש לחייהם של כ-7,000 אזרחים סובייטים ששהו בשתי מדינות העימות. היא התקבלה חרף העובדה שהפינני עלול היה לתת לארה"ב ולישראל אינדיקציה ברורה לגבי הכוונות ההתקפיות של מצרים ושל סוריה.³⁹

סימנים ראשונים להכנות לקראת פינני אזרחים סובייטים הגיעו לישראל ב-4 באוקטובר בשעה 4 אחרי הצהריים. קציני המודיעין, שעקבו אחרי המבוכה והבלבול בקרב משפחות היועצים, למדו כי בעוד שהיועצים נצטוו להישאר, בני משפחותיהם קיבלו הוראה להתרכז בשטחי כינוס בחצות. ב-10 בערב זוהתה רכבת אווירית בת 11 מטוסי תובלה (מתוכם 6 מטוסי ענק מדגם "אנטונוב-22") העושה את דרכה לאזור. דיווח כתוב ראשון על האירוע יצא רק כחמש שעות מאוחר יותר. ביום שישי בבוקר דיווח אמ"ן על שני מטוסים ראשונים שעזבו את קהיר בדרך למוסקווה.⁴⁰ ב-10 בבוקר דיווח אמ"ן כי "הבוקר היו אמורים 7 כלי שיט מתוך 12 אוניות המלחמה הסובייטיות שבנמלי אלכסנדריה ומרסה מטרופח לעזוב את נמליהן".⁴¹

הפינני הסובייטי זרע – לראשונה – את זרעי הספק בתקופת הקונספציה. ראש אמ"ן הציע שלושה הסברים אפשריים למהלך: 1. הסובייטים יודעים שמצרים וסוריה הולכות לתקוף ופועלים להגנת אזרחיהם.

2. מוסקווה חוששת שישראל הולכת לתקוף.

3. משבר פתאומי ביחסיה של בריה"מ עם מצרים ועם סוריה. בדיון אצל שר הביטחון בבוקר ה-5 באוקטובר הודה זעירא – אולי לראשונה מאז החלה המתיחות – בכך ש"אולי גם במצרים יש משהו שאנחנו לא יודעים" והוסיף, כי אף שאין הוא משנה את הערכתו הבסיסית, "התרגיל הרוסי... מכניס לי ספק". לראש-הממשלה ולשריה אמר כמה שעות מאוחר יותר על הפינני הסובייטי מנמלי מצרים: "[זה] דבר שלא קרה אלא פעם אחת, כאשר היה חשש שהמצרים יבצעו מה שקראו 'מלחמת שנת ההכרעה'. זה היה בשנת 1971 – אקט שמשמעותו הסתייגות בריה"מ מהתקפה מצרית". נראה כי לאור חששות אלה ציין זעירא בכמה הזדמנויות בדיוני יום שישי בבוקר, כי הוא מצפה

קריסת הקונספציה
התרחשה ב-6
באוקטובר בשעה
4.30 לפנות בוקר –
פחות מ-10 שעות
לפני פרוץ הקרבות

מלחמה נגד ישראל, המשיך "תחריר 41" להיות ההסבר העיקרי של אמ"ן למהלכים המצריים החריגים. וזאת הערכת המצב שהציג תא"ל אריה שלו לגולדה מאיר ולשריה בישיבת הקבינט ב-3 באוקטובר:

לפי... מיטב ידיעתי ודעתי, על בסיס תחושה של הרבה חומר שיש לנו מהימים האחרונים, מצרים מעריכה שאינה יכולה עדיין ללכת למלחמה. אני חושב ששבירות צעד כזה, בלי להתייחס לאספקטים מדיניים ואחרים שיכולים להביא להצלחה, והיא הייתה הולכת, איזו חשבה כך, אבל היא מעריכה שאינה יכולה עדיין ללכת למלחמה. זה בא מתוך יכולת לדעת ודברים שהם עצמם חושבים על כי אפשרות של מלחמה משותפת - מצרית-סורית - אינה נראית לי סבירה, כי לא חל שינוי בהערכתם את מצב הכוחות בסיני, שהם יכולים ללכת להילחם במצרים. אני יוצא מההנחה שזה בסופו של דבר תרגיל. ב-10 בחודש משחררים שם כבר מילואים. בצדק העלה שר הביטחון את הצורך לבחון בעיקרו של דבר את סוריה.³⁷

גם צילומי האוויר, שהצביעו על עלייה דרמטית בעוצמתו של הצבא המצרי בקו החזית, לא הביאו לשינוי בהערכת אמ"ן באשר למניע העומד מאחורי מהלך זה. וכך נכתב בסעיף 40

זעירא, הוא לא נקט נגדו צעדים קונקרטיים כלשהם.³³ בימים שלאחר מכן המשיך אמ"ן לעקוב אחרי התגבור המסיבי של הקו הקדמי המצרי. ב-2 באוקטובר הוא דיווח כי שיירה בת 120 משאיות, הנושאות ציוד צליחה, ציוד גישור וסירות נעה (בלילה שבין ה-1 באוקטובר ל-2 באוקטובר) מאיזור שנמצא ממערב לקהיר לכיוון מזרח, וכי 40 מתוך 85 נקודות הצליחה בגזרת הארמייה השלישית הוכשרו לפעולה מאז אמצע ספטמבר. נוסף על כך נמסר כי קודמו יחידות קומנדו ימי לאיזור שארם א-שייח. יומיים אחר כך דיווח אמ"ן על מה שבדיעבד יתברר כסימן מעיד חשוב ביותר: חיילים מצרים הצטוו לשבור את צום הרמדאן.

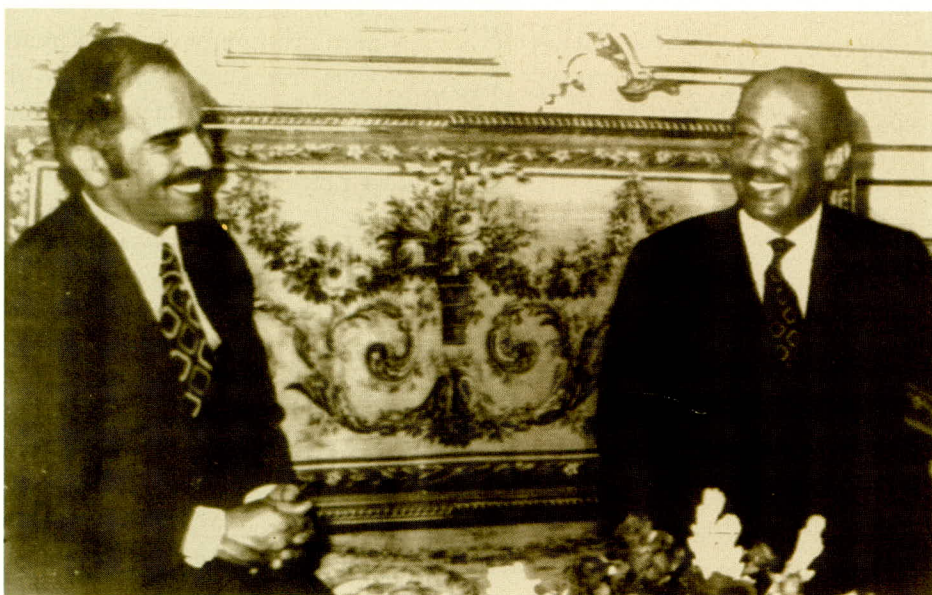
ממצאי גיחת צילום מה-4 באוקטובר איפשרו לאמ"ן לדווח – כ-30 שעות לפני פרוץ המלחמה – על תגבור כוחות דרמטי באיזור התעלה. "הצבא המצרי", קבע הדו"ח, "נמצא בהיערכות חירום, שדוגמתה לא אותרה אף פעם בעבר". מספר סוללות הארטילריה גדל ב-56 לעומת ממצאי גיחת הצילום הקודמת ב-25 בספטמבר, ומספר קני הארטילריה גדל ב-308 והגיע ל-1,100. היערכות יחידות הצליחה והשריון בקו הקדמי הושלמה במלואה או כמעט במלואה, וב"חצרות" של רוב רמפות הירי לטנקים שלאורך התעלה אותרו מחלקות טנקים, ריכוזי רכב קרבי משורין ורכב רב.³⁴

צבירת היכולת המהירה בחזית המצרית לוותה בשתי ידיעות

התרעיתיות בדבר הכוונות ההתקפיות של מצרים. ידיעה ראשונה הגיעה ממקור בלתי מזוהה ב-1 באוקטובר. המקור הזהיר כי מצרים החליטה לפתוח במלחמה, שיעדה הוא כיבוש שטחים בסיני עד מצרי המיתלה והגידי מתוך ציפייה להתערבות מעצמתית, שתקדם פתרון מדיני. המקור גם מסר פרטים על צבירת הכוחות בקו החזית, תוך שהוא שם דגש על יחידות צליחה וגישור, אולם ציין כי יום ה"ע" טרם נקבע.³⁵ למחרת מסר מקור של המוסד – כנראה

בתגובה לתדרוך חוזר על הידיעה שמסר יומיים קודם לכן – כי: א. קיימת כוונה לתקוף את ישראל. ב. בצבא מצרים הוכרז מצב חירום מלא. ג. המבצע יתחיל כתרגיל, אך לפי כל הסימנים יהפוך למתקפה.³⁶ אזהרות אלה נפלו על אוזניים ערלות. בהיותו משוכנע כי מצרים ראתה את עצמה באותו שלב כבלתי מסוגלת ליזום

חוייין מלך ירדן הגיע לישראל במסוק ב-25 בספטמבר כדי להזהיר את ראש-הממשלה, גולדה מאיר, כי "כל היחידות (הסוריות), שאמורות היו להיות באימונים, נמצאות עתה, מאז היוםיים האחרונים, פחות או יותר בעמדות שלפני התקפה..."

חוייין וסאדאת בפגישה בארמון "קובה" בקהיר לפני פרוץ המלחמה

בלקט המודיעין, שהוצא כ-24 שעות לפני פרוץ המלחמה: "למרות שעצם מערך החירום בחזית התעלה טומן בתוכו לכאורה סימנים מעידים ליוזמה התקפית, הרי לפי מיטב הכרתנו לא חל שום שינוי בהערכת המצרים את יחסי הכוחות בינם לבין כוחות צה"ל. אי לכך הסבירות שהמצרים מתכוונים לחדש את הלחימה היא נמוכה."³⁸

למהלכים הסוריים החריגים. למשל, בדיון מטכ"ל, שנערך ב-1 באוקטובר, הביע ראש אמ"ן את הדעה שהסורים נרתעים מפני היכולת של צה"ל להביסם ביום אחד.

אחר כך, כאשר ההכנות הסוריות הגיעו לשיאן, קבע אמ"ן, כי "הסורים רחוקים מלהעריך שביכולתם לבצע לבדם בהצלחה מתקפה ברמת-הגולן בגלל חולשתם הבסיסית, בעיקר באוויר"²⁵. על בסיס הערכה זו אמר אלוף זעירא לראש-הממשלה יום לפני פרוץ המלחמה, כי היערכות החירום הסורית מונעת מהחשש מפני התקפה ישראלית. כאשר נשאל מה יכול היה לגרום לחשש כזה, מנה כמה סיבות: חשש סורי קבוע מישראל, הקרב האווירי ב-13 בספטמבר, שנתפס כמלכודת ישראלית במסגרת המאמץ לפורר את החזית המזרחית הנמצאת בהליך גיבוש, מהלכים שנקטה ישראל, כגון תרגיל צנחנים, תרגיל גיוס ברמה, תגבור כוחות ברמה ואזהרות פומביות שהשמיעו שר הביטחון והרמטכ"ל.²⁶

בצהרי יום שישי, 5 באוקטובר, הפיץ אמ"ן מסמך מסכם, שבו מנה את כל הסימנים המעידים שהצטברו בחזית הסורית. אבל בסיכומו של תיאור זה, שהצביע על מוכנות סורית חסרת תקדים, קבע המסמך: "אין שינוי בהערכתנו, כי הצעדים הסוריים נובעים מחשש, שאף גבר ביממה האחרונה, מפני פעולה ישראלית.

סבירותה של פעולה סורית עצמאית (ללא מצרים) נשארת נמוכה"²⁷.

מצרים

מאחר שמאז תום מלחמת ההתשה החזיקה מצרים בקו החזית את חמש הדיוויזיות שנועדו לצלוח את התעלה, הצטמצם מאוד הצורך של המצרים לעשות הכנות לקראת מלחמה. זו הסיבה שסימנים מעידים ראשונים על הכנות צבאיות של המצרים החלו להגיע רק בין ה-27 ל-30 בספטמבר – זמן רב לאחר שסימנים דומים נקלטו בחזית הסורית. אותם סימנים ראשונים היו גיוס

אנשי מילואים. אולם מכיוון שב-1973 לבדה התבצעו יותר מ-20 תרגילי גיוס כאלה (שהיו – כפי שהתברר בדיעבד – חלק ממהלך ההונאה המצרי), איבד הגיוס של סוף ספטמבר חלק ניכר מערכו ההתרעתי.²⁸

מידע ראשוני על הנעת כוחות לחזית התעלה הגיע ב-25 בספטמבר, ושלושה ימים אחר כך דיווח אמ"ן על העלאת מצב הכוננות בחיל האוויר המצרי, בצד, בכוחות ההגנה האווירית

ובחלק מכוחות היבשה. ההסברים שנתנו לכך קציני המחקר: חשש ממהלך תוקפני של ישראל לאחר הקרב האווירי בחזית הסורית, כוננות שגרה לקראת יום השנה השלישי למות נאצר, צום הרמדאן והכנה לתרגיל הגדול "תחריר (שחרור) 41", שאמור היה להתחיל ב-1 באוקטובר.²⁹

בלילה שבין ה-30 בספטמבר ל-1 באוקטובר קיבלה ישראל את הראשונה בסדרה של התרעות אסטרטגיות, שעניינן כוננת מצרים לצאת למלחמה. מקור טוב של המוסד מסר כי התרגיל המצרי יהפוך למלחמה ב-1 באוקטובר, וכי הסורים יצטרפו אליה.³⁰ אלוף פיקוד דרום, שמואל גונן, שקיבל את הידיעה בצינורות לא רשמיים, הורה על ביטול חופשות בפיקוד. אל"ם יואל בן-פורת, ראש יחידת הסיגינט של אמ"ן, החליט בשל התרעה זו להעלות את רמת הכוננות של יחידתו לכוננות מלחמה.³¹ אבל – כמו במקרה הסורי – אלה היו החריגים. ב-30 בספטמבר הוציאה מחלקת המחקר של אמ"ן מסמך שבו נאמר:

מ-1 עד 7 באוקטובר 1973 עומד להיערך תרגיל מפקדות בינורועי רחב ממדים בנושא כיבוש סיני. בתרגיל 'שתתפו, ככל הנראה, מפקדות זרועות האוויר, ההגנה האווירית והים, מפקדות הארמייה והדיוויזיות והכוחות המיוחדים. עקב התרגיל תועלה (החל מ-1 באוקטובר) הכוננות לעליונה ביחידות חיל האוויר ובכל היחידות המשתתפות בתרגיל, ותבטלנה החופשות... מהדיעות אודות התרגיל הצפוי וקריאת חיילי מילואים לפרק זמן מוגבל מתברר איפוא, כי קידום הכוחות והכנות אחרות הנעשות, או שתעשייה בימים הקרובים, כגון: השלמת ביצורים, גיוס סד"גים (ספינות דיג) אזרחיים ובדיקת כשירות מבצעית של היחידות, שנכאורה ניתן לראותם בהיבט התרעתי, קשורים למעשה בתרגיל בלבד.³²

בסוף ספטמבר הזהירה סוכנות הביון המרכזית של ארה"ב – ה"סי-אי-אי" – את ראש-הממשלה, גולדה מאיר, ואת שר הביטחון, משה דיין, מפני מלחמה. ההתרעה, שהועברה בצינורות המוסד, הייתה דומה למידע שמסר המלך חוסיין בפגישתו עם גולדה מאיר. נראה שהמלך העביר את האזהרה גם לסוכנות הביון המרכזית, וזו העבירה אותו לישראל

הערכה זו של ההכנות למלחמה שכבר התבצעו, ובמיוחד ההתייחסות לאלה שעוד עתידות היו להתבצע, היא אחד הביטויים הברורים ביותר לשאננות שבה קיבל אמ"ן את ריכוז הכוחות בגבול הצפון ובחזית התעלה. ביטוי אחר לכך הוא העובדה שראש אמ"ן החליט על דעת עצמו לעכב את העברת ההתרעה מה-30 בספטמבר לרמטכ"ל ולשר הביטחון. בבוקר ה-1 באוקטובר הוא הודיע לרב-אלוף דוד אלעזר, כי אחרי דיון לילי קצר עם קציני המחקר שלו סוכם כי מלחמה לא תפרוץ ביום שלמחרת, וכדי להציל את שנת הלילה של הרמטכ"ל הוא לא העביר לו מייד את מסקנת הדיון. אלעזר מסר על כך לדיון. אולם אף כי שר הביטחון ראה בדאגה את התנהגות

כי מידע חיוני ליכולתו לתפקד כמתריע בנושא הסורי לא נמסר לו בצינורות המקובלים. על כך התלונן בפני מפקדו, תת-אלוף אריה שלו, וזה אישר כי אכן לא העביר לו את המידע, וסיבותיו עימו. קניאזיר ננזף על כי שיתף – ללא סמכות – את יערי בחומר מודיעיני רגיש.¹⁶

ההתרעה השנייה הגיעה ב-28 בספטמבר מ"מקור טוב", שמסר כי כוחות היבשה הסוריים נמצאים בכוננות של 50%, וכי חיל האוויר והיחידות הלוחמות תפסו עמדות קרב. קצינים סורים, מסר אותו מקור, מעריכים כי מדובר בהכנות למלחמה ולא בהכנות לסתם התנגשות. עם זאת גם מסר המקור על אינדיקציות שונות לכך שסוריה עדיין אינה בשלה מבחינה צבאית לצאת למלחמה.¹⁷

ההתרעה שלישית – מגורמי מודיעין אמריקניים – נמסרה בלילה שבין 29 ל-30 בספטמבר. נאמר בה כי צבא סוריה החל בנזהל קרב לקראת אפשרות של מתקפה, שמטרתה לכבוש את כל רמת-הגולן. ההתקפה – נאמר בהתרעה – עלולה להיפתח החל מסוף ספטמבר.¹⁸

ולבסוף, בסוף ספטמבר הזהירה סוכנות הביון המרכזית של ארה"ב – ה"סי-אי-אי" – את ראש-הממשלה, גולדה מאיר, ואת שר הביטחון, משה דיין, מפני מלחמה. ההתרעה, שהועברה בצינורות המוסד, דמתה לזו שמסר המלך חוסיין בפגישתו עם גולדה מאיר. נראה שהמלך העביר את האזהרה גם לסוכנות הביון המרכזית, וזו העבירה אותו לישראל.¹⁹

סימנים מעידים נוספים, שאותו ב-30 בספטמבר, הצביעו על תגבור נוסף – בעיקר של יחידות טנקים ושל סוללות טק"א – ועל כך שהושלם מערך החירום גם בקו ההגנה השני.

ב-2 באוקטובר דיווח אמ"ן, כי ב-24 השעות שחלפו קידם הצבא הסורי טנקי גישור וכוחות נוספים לקו החזית ופרס מטוסי תקיפה בשדה תעופה קדמי. כן נמסר כי אחדות מסוללות החת"ם הסירו את רשתות ההסוואה שלהן.²⁰ בדיון שהתקיים ב-3 באוקטובר ציין רמ"ח מחקר בפני ראש-הממשלה והשרים, כי בניגוד למצבי כוננות בעבר, הפעם קידמו הסורים שתי טייסות "סוחוי-7" וגדוד טנקי גישור לקו החזית, פרסו סוללות חת"ם בכמות ללא תקדים, עיבו את מערך הנ"מ ב-31 סוללות טק"א, שנפרסו בשטח שבין דמשק לקו החזית, וביצעו פעולות הכנה שונות בעורף – כולל הכנת מקלטים, פינוי בתי-חולים ובדיקה של מלאי הדלק.²¹

בבוקר יום שישי, כ-30 שעות לפני פרוץ המלחמה, סיכם ראש אמ"ן את המידע על מצב המוכנות הסורית: "מ-5 בספטמבר נכנסו הסורים בצורה הדרגתית למערך חירום, והיום הם במערך חירום מלא מול הגבול הישראלי..."²² קציני אמ"ן ציינו בפני הקברניטים, כי על-פי הדוקטרינה הסובייטית משמש מערך זה כנקודת מוצא הן להתקפה והן להגנה.

אחדים מהסימנים המעידים שנאספו בזירה הסורית הספיקו כדי לשכנע כמה קציני צבא ומודיעין כי בכוננות הסורים לצאת למלחמה. כך, למשל, ראה סגן הרמטכ"ל, אלוף ישראל טל, בקידום טנקי הגישור וסוללות הטק"א לעבר קו החזית אינדיקציה ברורה לכוננות ההתקפיות של הסורים, והוא אף

זים דיון עם ראש אמ"ן בסוגיה זאת. סא"ל שבתאי בריל, שב-1973 שירת ביחידת האיסוף המרכזית של אמ"ן, ראה בקידום מטוסי ה"סוחוי-7" משום אינדיקציה ברורה לכוננות הסורים לצאת למלחמה.²³

אולם את המהלך הברור ביותר של תרגום מידע התרעתי לכלל צעדי התכוננות ממשיים עשה רע"ן סוריה במחלקת המחקר של אמ"ן. בלילה שבין ה-30 בספטמבר ל-1 באוקטובר קיבל

אלוף ישראל טל ראה בקידום טנקי הגישור וסוללות הטק"א לעבר קו החזית אינדיקציה ברורה לכוננות ההתקפיות של הסורים, והוא אף זים דיון עם ראש אמ"ן בסוגיה זאת

סגן הרמטכ"ל (73) – אלוף ישראל טל

סא"ל אבי יערי דיווח מרע"ן מצרים, סא"ל יונה בנדמן, על התרעה, ולפיה צפויה לפרוץ מלחמה למחרת היום. בנדמן הוסיף כי העניין נבדק, ונמצא כי אין ממש בהתרעה.

חרף זאת – הן מכיוון שההתרעה התייחסה גם לסוריה וקישרה הכנות למלחמה שהיא עשתה לשותפות במלחמה עם מצרים והן על רקע חששותיו בנושא – זים סא"ל יערי שיחת טלפון לילית עם קצין המודיעין של פיקוד צפון, סא"ל חגי מן, ובה המליץ כי הפיקוד יעלה את רמת הכוננות שלו. כך אכן נעשה. למחרת בבוקר ננזף יערי על-ידי תת-אלוף שלו על כי זים – בניגוד להערכת אמ"ן – מהלך שהביא להעלאת הכוננות בצפון. באותו בוקר, על רקע ההערכה המרגיעה של ראשות אמ"ן, הורדה רמת הכוננות בפיקוד.²⁴

ואכן, דעת אמ"ן הייתה שפניה של סוריה אינם למלחמה. מאחר שבבסיס ההערכה של אמ"ן עמדה ההנחה כי סוריה לא ראתה את עצמה מסוגלת ליזום מלחמה לבדה, ומאחר שאמ"ן העריך כי מצרים עדיין אינה רואה את עצמה בשלה לצאת למלחמה, שימש הקרב האווירי של ה-13 בספטמבר הסבר עיקרי

סוריה

ההכנות הסוריות למלחמה החלו עוד לפני שהנשיאים אסד וסאדאת קבעו את המועד לפתיחתה. אמ"ן איתר סימנים מעידים ראשוניים להעלאת הכוונות בצד הסורי כבר בתחילת ספטמבר ודיווח (ב-3 בספטמבר ולאחר מכן ב-7-8 בספטמבר) כי קו החזית ברמת-הגולן עובה בסוללות ארטילריה וביחידות חי"ר, והועלתה הכוונות בחיל האוויר ובזרוע היבשה.

צילומי אוויר מה-11 בספטמבר העלו כי להיערכות הסורית הרגילה לאותה תקופה של השנה נוספו 130-140 טנקים ו-35 סוללות ארטילריה. היות ואמ"ן לא היה מודע להחלטה לצאת למלחמה, הוא העריך כי צעדים אלה באו על רקע ביקורו הצפוי של הנשיא אסד באלג'יריה או כהכנה לפעולת גמול ישראלית על מעשי טרור.

בעקבות קרב אווירי רחב ממדים מעל שטח סוריה, שנערך ב-13 בספטמבר, ושב הופלו 13 מטוסי "מיג-21" ומטוס "מיראז'י" ישראלי, החל אמ"ן לקשור באופן עקבי את ההכנות הסוריות למלחמה לרצונם לנקום על תוצאות הקרב האווירי. הסבר אלטרנטיבי היה כי הסורים חוששים מהסלמה במתיחות.¹⁴ בימים שלאחר מכן נמשכו הדיווחים על תגבור הקו. ממצאי גיחת צילום מה-23 בספטמבר העלו כי הצבא הסורי נערך במלואו בקו הראשון, וכי עתודות השריון של דיוויזיות החי"ר קודמו לעורפה של רצועת ההגנה הקדמית. לכך נוסף גם תגבור משמעותי של סוללות הארטילריה.

בעוד שאלוף פיקוד הצפון, יצחק חופי, הסיק מהמידע החדש כי הסורים יכולים לצאת מייד למלחמה ללא תגבור נוסף (לוח הסימנים המעידים של פיקוד צפון כבר היה באותו שלב מלא לגמרי), המשיך אמ"ן להחזיק בדעה שמדובר בכוננות ספוגה.¹⁵ בימים שלאחר מכן קיבלה ישראל ארבע ידיעות קונקרטיביות שהתריעו כי ההכנות הסוריות הן למלחמה. הראשונה הגיעה ב-25 בספטמבר. חוסיין מלך ירדן הגיע לישראל במסוקו כדי להזהיר את ראש-הממשלה, גולדה מאיר, כי "כל היחידות (הסוריות), שאמורות היו להיות באימונים, נמצאות עתה, מאז היומיים האחרונים, פחות או יותר בעמדות שלפני התקפה... זה כולל את מטוסייהם, את טיליהם וכל דבר אחר... (הסורים) בעמדת זינוק". לשאלת גולדה מאיר, אם אפשר שהסורים יתחילו בפעולה ללא שיתוף פעולה מלא עם מצרים, השיב המלך, כי הוא חושב שיש שיתוף פעולה כזה.

בעקבות הפגישה פנתה ראש-הממשלה לשר הביטחון, כדי שמערכת המודיעין תעריך את מידת הרצינות שבהתרעה. תשובת קציני אמ"ן הגיעה בתוך רבע שעה והייתה מרגיעה. למחרת יצאה ראש-הממשלה לביקור בחו"ל.

אולם במחלקת המחקר של אמ"ן לא הייתה תמימות דעים ביחס להתרעה שמסר המלך חוסיין. ראש ענף ירדן, סא"ל זוסיה קניאז'ור, שבתוקף תפקידו היה מודע לשיחה, דיווח מייד לרע"ן סוריה, סא"ל אבי יערי, על ההתרעה. שניהם העריכו את ההתרעה ברמת חומרה גבוהה מזו של ראשי ענפים אחרים במחלקה. ליערי, שממילא כבר היה מודאג מההיערכות הסורית המוגברת, התברר

באפריל 1973 דיווח אמ"ן כי למצרים הגיעו 18 מטוסי "מיראז'י" מלוב וכן 16 מטוסי "האנטר" מעיראק, וכי צפויים להגיע אליה מטוסי תקיפה נוספים מערב הסעודית ומכוויית. למרות זאת העריך ראש אמ"ן, כי אין מדובר בשינוי של ממש ביחסי הכוחות, אף כי הוא ציין, שהמצרים יכולים לראות זאת

לשאלת גולדה מאיר, אם אפשר שהסורים יתחילו בפעולה ללא שיתוף פעולה מלא עם מצרים, השיב המלך חוסיין, כי הוא חושב שיש שיתוף פעולה כזה

ראש-ממשלת ישראל
(1973) – גולדה מאיר

אחרת.¹⁴ זמן קצר לאחר כינונה של חטיבת ה"סקאד" המצרית דיווח אמ"ן על התפתחות זו תוך ציון העובדה, שסגל הפיקוד של החטיבה נותר "בשלב זה" סובייטי.¹²

באמצע ספטמבר קיבלה ישראל אזהרה קונקרטיבית ראשונה על מלחמה מתקרבת. מקור טוב מסר כי סאדאת החליט לזום מלחמה לקראת סוף 1973, וכי אסד הסכים לתקוף את ישראל במקביל. אסד – על-פי אותו מקור – קיבל את ההחלטה, לאחר שיועצים סובייטים הבטיחו לו כי תקיפה מצרית-סורית בו-זמנית תאפשר לכבוש את רמת-הגולן בתוך 36 שעות.¹³ ככל הידוע, לא הדליקה הידיעה שום נורה אדומה במסדרונות אמ"ן.

בחודשים שלפני פרוץ המלחמה עמדו איפוא לרשות ישראל רוב האינפורמציה הרלוונטית על ההכנות המצריות והסוריות ולפחות התרעה אחת על כוונתן לממש את התוכניות בתוך זמן קצר. מספטמבר 1973, כאשר ההכנות למלחמה הפכו למואצות יותר, גבר הקצב של זרימת המידע ההתרעתי, אולם לא היה בו כדי לערער את אמונת אמ"ן – שבאותו שלב כבר הפכה לדוגמטית למדי – בתקפות הקונספציה. דוגמטיות זו בולטת לעין לאור הצורה שבה פירשו קציני המודיעין שבועות שלאחר מכן את הידיעות על היכולת ועל הכוונות של סוריה ושל מצרים לצאת למלחמה.

בשל פגיעותה של מצרים לתקיפות בעומק שטחה באמצעות מטוסי חיל האוויר הישראלי שמו המתכננים המצרים דגש מיוחד על מציאת פתרון לנקודת תורפה זו – בעיקר באמצעות יצירת איום מרתיע על העורף הישראלי. חלק מהפתרון נמצא בהשגת מטוסי תקיפה ממדינות ידידות. בתחילת 1973 החלו להגיע למצרים מטוסים אלה, וערב המלחמה כלל סד"כ חיל האוויר המצרי 30 מטוסי "מיראז' 5" ו-20 מטוסי "האנטר". טייסים מצרים החלו לרכוש ניסיון בהטסת ה"מיראז'ים". נוסף על כך, הסכימה בריה"מ במארס 1973 למכור למצרים טילי "סקאד",

המלחמה של מצרים, את שטחי ההיערכות, את אזורי הצליחה ואת מיקומם של עשרת הגשרים, שימשו את חמש הדיוויזיות הצולחות. אליבא דזעירא, המתקפה המצרית, שיצאה לדרך באוקטובר 1973, תאמה לחלוטין את המתווה שהוצג במסמך המלחמה של אמ"ן, "למעט חטיבה אחת, שמקום הצליחה שלה שונה בכמה קילומטרים". תוכנית המלחמה הסורית הופצה לצרכני המידע בישראל כשישה חודשים לפני פרוץ המלחמה.⁹ ישראל גם הייתה מודעת היטב לחיפוש המצרי אחר מענה לאיום התקיפות בעומק. זאת לא רק על בסיס הלקחים ממלחמת

כ-22 בספטמבר
הודיע סאדאת לשר
ההגנה ולרמטכ"ל
שלו שהמלחמה תחל
בתוך שבועיים

נשיא מצריים (1973) –
אנואר א-סאדאת

ההתשה ועל בסיס יחסי הכוחות באוויר, אלא גם מתוך מידע שנמסר על-ידי סוכן מוסד שנחשב לאמין מאוד. (ראו הערה 43). לפי סוכן זה, השתכנע סאדאת כי מלחמה תהיה נחוצה, אם ייכשלו המאמצים להחזיר את ישראל לגבולות 1967 על-פי החלטות האו"ם 242. עוד מסר, כי הצמרת הצבאית המצרית הציבה שני תנאים ליציאה למלחמה: קבלת כמה טייסות תקיפה, שיוכלו לתקוף בעומק ישראל, וקבלת סוללות טק"ק "סקאד" כאמצעי להרתעת ישראל מפני תקיפת העורף המצרי. על בסיס זה הונחה ב-1971 אבן היסוד של מה שעתידי היה להיות מוגדר בתור "הקונספציה". הנדבך השני בקונספציה היה ההערכה כי סוריה אינה רואה את עצמה כמסוגלת לצאת למלחמה לבדה. על בסיס הערכה זו הגיעה מחלקת המחקר של אמ"ן למסקנה כי מלחמה אינה צפויה לפני 1975.¹⁰

שהיו הבסיס להקמתה של חטיבת טילים. הטילים על ציודם החלו להגיע למצרים בסוף יולי 1973, ובתחילת אוגוסט החלו יועצים סובייטים להכשיר את צוותי ההפעלה המצריים.⁷ לישראל לא היה מידע קונקרטי על החלטתו של סאדאת לצאת למלחמה. אולם על בסיס המידע שעמד לרשותה היה "ניתן להסיק, שכבר בראשית 1973 החל להסתמן מפנה בעמדת השלטון המצרי, כאשר הגיע למסקנה, שבמערכה נגד ישראל תילחם מצרים באותם האמצעים הצבאיים שיעמדו אז לרשותה..."⁸

מחלקת המחקר של אמ"ן לא גילתה רגישות מספקת לידיעות אלה, אולם הייתה מודעת היטב לתוכניות המלחמה של מצרים ושל סוריה. באמצע אפריל 1972 הוציא אמ"ן מסמך בן 40 עמודים בתוספת נספחים, שתיאר בצורה מדויקת את יעדי

הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה

ד"ר אורי ברייזוס

בדיקת הדרך שבה טיפל אמ"ן בהתרעות שזרמו אליו ערב מלחמת יום הכיפורים מלמדת כי לכישלוננו המונומנטלי יש שלוש סיבות מרכזיות: נוהל עבודה בעייתי, שלפיו הוצגה לקברניטים רק העמדה של ראשי אמ"ן, בלי שהוצגו דעות אחרות, דבקות דוגמטית בקונספציה כי המצרים לא יתקפו לפני שימצאו תשובה מלאה לעליונות האווירית של ישראל, ומעל לכל יהירות וביטחון עצמי מופרז ביכולתם של הכוחות המצומצמים בחזית לבלום כל מתקפה ערבית

מדויקים על שיפור יכולתם של הערבים לפתוח במלחמה. נוסף על כך השיגה ישראל לפחות 11 התרעות אסטרטגיות קונקרטייות, ולפיהן ההכנות הצבאיות סמוך לגבולה אינן מיועדות למטרות מגננה (סוריה) או לשם עריכת תרגיל (מצרים), אלא כדי לצאת למלחמה. חרף כל זאת העריך אלוף זעירא יום לפני פרוץ המלחמה באוזני ראש-הממשלה כי הסבירות למהלך צבאי כלשהו היא נמוכה, והסבירות "הנמוכה ביותר היא [האפשרות של] חציית התעלה".⁴

כישלוננו של אמ"ן לספק התרעה אסטרטגית איכותית על ההתקפה הערבית הממשמשת ובאה הינו יוצא דופן אפילו בהיסטוריה הארוכה של כישלונות מודיעיניים במאה ה-20. כישלון זה בולט במיוחד על רקע הפער הנרחב בין הכמות הרבה של מידע התרעתי, שעמדה לרשות אגף המודיעין ערב המלחמה, לבין איכותה הנמוכה של ההתרעה שהוא סיפק בסופו של דבר.⁵

חלקו הראשון של מאמר זה יתאר – בעיקר על בסיס חומר שהותר לפרסום בשנים האחרונות – את המידע המודיעיני שעמד לרשות ישראל ערב המלחמה, כיצד עובד, וכיצד הועבר למקבלי ההחלטות בדרג המדיני והצבאי. חלקו השני ינסה להסביר מדוע הופתעה ישראל חרף שפע המידע ההתרעתי הזמין שעמד לרשותה.

הכישלון המודיעיני: מה קרה?

התוכניות המצריות לחצות את תעלת סואץ גובשו אופרטיבית במהלך 1971-1972. את ההחלטה העקרונית לצאת למלחמה בלי לחכות לאמל"ח נוסף קיבל סאדאת במהלך פגישה שקיים עם יועציו הצבאיים ב-24 באוקטובר 1972. הקבינט המצרי אישר את ההחלטה ב-5 באפריל 1973.⁶

"כל עוד ישלטו אצלם ההיגיון במגבלות הערביות... אני חושב שהערבים לפחות לשנים הקרובות אינם מעריכים כי ינצחו את ישראל, וכאשר הם מדברים על פתיחה באש, אין כוונתם לכבוש את סיני או לנצח את ישראל, אלא ליצור מצב כזה בעולם, אשר יכריח אותו לטפל באורח פוליטי בבעיה. זאת אומרת שהפתיחה באש היא על מנת לעבור לפתרון פוליטי ולא על מנת להביס את צה"ל".⁷

ראש אמ"ן, אלוף אלי זעירא, בישיבת הקבינט ב-24 באפריל 1973

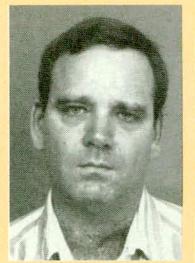
הקדמה

מאז סיום מלחמת ההתשה, באוגוסט 1970, ביצעה מצרים שלוש היערכויות חירום לאורך קו תעלת סואץ: בסוף 1971, בסוף 1972 ובאפריל 1973. ב-18 באפריל 1973, על רקע החשש שאותה היערכות מצרית תסתיים במלחמה, תיאר ראש אגף המודיעין, אלוף אלי זעירא, בפני ראש-הממשלה, גולדה מאיר, את יכולתו של אמ"ן לתת התרעה אסטרטגית מפני מתקפת פתע: "לגבי... חציית התעלה ממש, כאן אני בטוח שנדע על כך מראש ונוכל לתת התרעה... מספר ימים מראש".⁸ כארבעה חודשים מאוחר יותר, ב-23 באוגוסט, בתום שני ימי שיחות סודיות באלכסנדריה בין משלחות צבאיות של מצרים ושל סוריה, סיכמו הרמטכ"ל

המצרי, סעד א-שאולי, ועמיתו הסורי, יוסוף שוקור, על שני מועדים אפשריים לפתיחה במלחמה: 11-7 בספטמבר ו-10-5 באוקטובר. בתוך פחות משבוע החליטו הנשיאים אנואר א-סאדאת וחאפז אל-אסד לתקוף ב-6 באוקטובר. ב-22 בספטמבר הודיע סאדאת לשר ההגנה ולרמטכ"ל שלו שהמלחמה תחל בתוך שבועיים.⁹ בשבועיים שנתרו האיכו מצרים וסוריה את הכנותיהן למלחמה.

קהילת המודיעין הישראלית – בראש ובראשונה אמ"ן – עקבה מקרוב אחרי התפתחויות אלה וסיפקה לקברניטים דו"חות

מרצה בחוג למדע המדינה באוניברסיטת חיפה. מחבר הספר: "התערבות ארגוני מודיעין בפוליטיקה של מדינות דמוקרטיות: ארה"ב, ישראל ובריטניה" (1995)

44. תוכנית כזו מזכירה בהיקפה תרגילים ותוכניות מבית האולפנה הסובייטי. ראוי לציין כי השפעתם של היועצים הסובייטים הגיעה באותה תקופה לשיאה. כמו כן הושלמה באותה עת מלאכת תרגומו של החומר התורתי הסובייטי לצורכי האקדמיות הצבאיות. יעדים ומדדים משדה הקרב האירופי השפיעו לא מעט על הלך המחשבה, בעיקר זה הצבאי, של קצינים מצרים בכירים (על-פי אחד המקורות כ-8,000) שקבוצות אחדות מהם השתלמו בבית-המועצות לפני המלחמה.
45. חוץ מספרו של שאזלי אין בידנו מקור אחר המתאר את הדיונים הפנימיים במטכ"ל המצרי באותה תקופה.
46. עדות להכנות המצריות להגיע לקו המעברים ניתן למצוא בפרסום "השתלטויות על מעברים הרריים ותפיסתם בשעת פעולת התקפה של ארמייה 3". **מסמך שלל מצרים 8/471/1**. הפרסום הוכן בינואר 1972 לקראת כנס של מפקדי החטיבות בדיוויזיה 19.
47. כך גם על-פי הייכל, עמ' 155. **גמסי** בזיכרונותיו (עמ' 212) קורא לאותה תוכנית בשם "בדר". שם זה אומץ מאוחר יותר כשמה של המלחמה.
48. **חציית התעלה**, עמ' 20.
49. **שם**, עמ' 21-20.
50. **גמסי**, עמ' 212. בסדר הכוחות המצרי לא מוכרת ארמייה שלישית. נראה שגם במידע זה ממשך גמסי בהונאה או שהוא מפגין התחשבות בצורכי ביטחון השדה של מצרים.
51. גמסי מצביע על העומק התורתי המקובל של ראשי גשר ולא על העומק המצומצם שלפיו פעלו המצרים.
52. כך במקור. גמסי משתמש במושג שחוזר אחר כך גם בחומר השלל ולא במושג "העצירה האופרטיבית" – מושג שהעלו המצרים מתוך החומר התורתי רק אחרי המלחמה ושואמץ משום מה על-ידי החוקרים וכתובי "ההיסטוריה הרשמית" של ישראל.
53. **גמסי**, עמ' 216.
57. **גמסי**, עמ' 233.
58. **שם**, עמ' 235-236. שאזלי מצייין בספרו צליחת התעלה (עמ' 23), כי איסמעיל עלי הודיע לו כי אביב 1973, כלומר שישה חודשים מאוחר יותר, הוא מועד אפשרי למלחמה.
59. **צליחת התעלה**, עמ' 23. החלוקה לסוגים וקביעת לוחות הזמנים של התקפות-הנגד מזכירה את המקובל בתורת הלחימה הסובייטית, שאומצה על-ידי המצרים.
60. **שם**. המצרים העריכו כי תיתכן הקדמה של התקפת-הנגד העיקרית, אם צה"ל יקבל התרעה מוקדמת על פרוץ המלחמה.
61. ראו **מסמך שלל מצרים 766/4**, הוראות הרמטכ"ל המצרי ביחס לדיוויזיית חי"ר בצליחת מכשול מים – הוראה 41. במקור מה-20 במארס 1973. כמו כן ראו את מאמרי "מהוראה 41 לתחריר 41" – מתורת הלחימה המצרית – למלחמה", **מערכות** 332, ספטמבר-אוקטובר 1993, עמ' 46-53. חלקים מהמסמך המקורי מתפרסמים בספרו של שאזלי, חציית התעלה, עמ' 24.
62. התגבור נלקח מכוחות עתודה ומכוחות הדרג השני. פירוט ההכנות והתוכניות בנושאי הנ"ט מובא במאמרי "הנ"ט כמענה – תכנון הפעלת האמצעים נ"ט על-ידי המצרים במלחמת יום הכיפורים", **מערכות** 346, פברואר 1996, עמ' 6-10.
63. בסופו של דבר לא בוצעה הנחתה בהיקף משמעותי של כוחות קומנדו מצריים בעומק שטחנו בחזית התעלה. נראה שהיא בוטלה בשלבים מאוחרים, כשהוחלט לצמצם את עומק ההתקדמות.
64. הצמצום הוא אחת הדוגמאות לשינוי מדדים תורתיים והתאמתם לצורכי המצרים בחזית התעלה.
65. **חציית התעלה**, עמ' 24.
66. **שם**, עמ' 25.
67. **שם**, עמ' 25-26. לתוכנית כפי שהיא מופיעה בספר יש תימוכין מלאים בהוראת הרמטכ"ל מסי' 41. מסמך שלל מצרים 4/766, העוסק בפירוט מהלכי הצליחה.
68. חטיבת הטנקים המתגברת הייתה חטיבת טנקים עצמאית או חטיבה מתוך דיוויזיית השריון מסי' 21. רק הדיוויזיה המשוריית מסי' 4 נשארה – על שלוש חטיבותיה – בגדה המערבית.
69. אין בתוכנית כל תכנון להנחתת כוחות משמעותיים בעומק החזית, דוגמת אזורי המעברים ההרריים.
70. כך בספר. במסמכים מוכרת הפקודה כ"גרניט 2 משופרת".
71. **חציית התעלה**, עמ' 27-28.
72. **שם**, עמ' 12.
73. הוויכוח בדבר "הכוונה האמיתית" מתנהל גם בקרב המצרים. **גמסי** בזיכרונותיו (עמ' 387) כותב כי "האמת שעליה יכול אני להעיד הייתה שהתכנון למלחמה מעולם לא הצטמצם להשתלטות על קו בר-לב כיעד סופי. התכנון התכוון להשיג מטרה צבאית אסטרטגית – הגעה לקו המעברים והשתלטות עליהם כיעד סופי". לדעתי, התייחסותו המאוחרת של גמסי נועדה להיות מענה לשאזלי.
74. **מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 21-22.
75. **שם**, עמ' 22.
76. עומק המשימה קטן מהעומק המקובל בתורת הלחימה. עומק זה הותאם ליכולות ולצרכים של צבא מצרים, כפי שהשתמעו ממטרת המלחמה, ואמור היה להציב את הגייסות בציר החת"ם הישראלי.
77. ממסמכי שלל ניתן להבין כי שלב זה תוכנן להימשך יומיים.
78. התוכנית להנחתה מסיבית של כוחות קומנדו בפתחי המעברים בוטלה זמן מה לפני ה-6 באוקטובר – כנראה במסגרת ההחלטה לצמצם את יעדי המלחמה.
79. למיטב ידיעתי לא נעשה שימוש מצרי במונח זה. העצירה היחידה המוזכרת היא "העצירה הטקטית" (**מסמך שלל מצרים 11/116**), "הוראות הלוחמה האלקטרונית / מפקדת ארמייה 3". מונח תורתי זה, שבו השתמשו פרשנים מצרים מאוחרים, אומץ על-ידי חוקרים ישראלים, שהשתמשו בו כדי להסביר – בדיעבד – את משמעות ההמתנה של המצרים ומדוע לא פותחה המתקפה המשוריית, שעליה הצביעו בדרכי הפעולה שלהם לפני המלחמה ובמהלכה.
80. הסימוכין לתכנונו של שלב זה מופיעים במספר מועט של מסמכי שלל ושל מפות מצריות. אלה הוצאו כולם לפני סוף ינואר 1973. במסמכים מאוחרים יותר אין פירוט של השלב, אלא אזכור בלבד. חוקרים ייחסו חסר זה לדוקטרינה הסובייטית, הגורסת תכנון בפירוט מקסימלי של המשימה הישירה ותכנון כללי בלבד של המשימה שלאחר מכן, תוך ציון היעדים והכיוון של המשך ההתקפה.
81. **מהוראה 41 לתחריר 41**, עמ' 48-49.
82. אלי זעירא, **מלחמת יום הכיפורים – מיתוס מול מציאות**, ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1993, עמ' 68-69.
83. **מהוראה 41 לתחריר 41**, עמ' 49, 53.

6. סיכום מקיף של המקורות הערביים השונים למלחמת יום הכיפורים – כולל ספרות היסטורית רשמית, זיכרונות, ראיונות אישיים, סימפוזיונים, רבי-שיח, נאומים, מאמרים וספרים – ראו במבוא לספרו של שמואל בר, **מלחמת יום הכיפורים בעיני הערבים**, מערכות, תל-אביב, 1986, עמ' 14-18.
7. בספר זיכרונותיו **חרב אִתְּלַאֲתִי סְנוּוַאֲת 1970-1968, מוֹזְכְּרַאֲת אֶל-פְּרִיק-אוּוֹל מוֹחַמַד פַּאוּזִי, זִוּיר אֶל-חֲרַבְיִיָּה אֶל-אֶסְבַּק** (מלחמת שלוש השנים 1970-1968, זיכרונותיו של פריק-אוול מוחמד פאוזי), דאר אל-מוסתקבל אל-ערבי, קהיר 1984 עמ' 190-199 הוא מציין, כי כבר "בפגישה שלי עם הנשיא נאצר, שהתקיימה ב-11 ביוני 1967, היה הנשיא משוכנע, שכל מה שנלקח בכוח, יוחזר בכוח. לכוז זה – הוא אמר – נחוצים נשק חדיש ומתוחכם וכן אימונים מפרכים ואינטנסיביים לחיילים. לשם כך – הדגיש נאצר – עלינו להדק את הקשרים עם ברית-המועצות ולתת למנהיגיה את התחושה שהם שותפים לתבוסה. זאת כדי שישאו עימנו בנטל בנייתם מחדש של הכוחות המזוינים על יסודות מדעיים טהורים ומשמעת כבדה. נאצר הוסיף כי הוא מעריך שהכוחות המזוינים יזדקקו לפרק זמן של שלוש שנים עד שיגיעו ליכולת המאפשרת להם להיכנס למלחמת שחרור". ראו גם מוסטפא כבהא, **חַרְב אֶל-אֶסְתַּנְוַאֲף**, מלחמת ההתשה בראי המקורות המצריים, אוניברסיטת תל-אביב, 1995, עמ' 36.
8. **שם**, עמ' 200.
9. לפי הייכל, **הדרך לרמדאן**, עמ' 50 (הוצאת COLLINS), 1977, יש לוקוף את תוכניות השיקום, ההצטיידות והאימונים של הצבא המצרי לזכותו של המרשל הסובייטי זחרוב, שהגיע למצרים עם פודגורני מייד עם תום מלחמת ששת הימים והציע לבנות את הצבא המצרי מחדש.
10. **שם**, עמ' 155. תוכנית ההתקפה של שר המלחמה פאוזי עסקה – על-פי המקור – רק בכיבוש השטח שעד למעברים.
11. **מלחמת שלוש השנים**, עמ' 201. ראו גם דן שיפטן, **התשה**, מערכות, תל-אביב, 1989, עמ' 65. במקור "אל-חטה 200" ולא "גרניט 1" כמו שמציין הייכל. "עמלייה 200" מוכרת לנו כתוכנית האופרטיבית להגנה שהייתה תקפה גם ב-1973.
12. **שם**, עמ' 190, 199.
13. **התשה**, עמ' 67.
14. מלחמת שלוש השנים, עמ' 230-231.
15. **שם**, עמ' 301.
16. **שם**, עמ' 210. חוקרים רבים הביעו זלזול רב בדבריו של פאוזי וטענו כי תוכניתו לא הייתה מעשית. ההיסטוריון הצבאי המצרי גמאל חמאד, מחבריו למועצת ההפכה של נאצר ולאחר מכן גנרל ונספח בדמשק, אומר ש"פאוזי שיחרר את סיני על הנייר" והטיל ספק ביכולתו של הצבא המצרי דאו להתחיל בשלב השחרור. ראו גם **חַרְב אֶל-אֶסְתַּנְוַאֲף**, עמ' 137.
17. **שם**, עמ' 211.
18. במאמר שהתפרסם בביטאון הרוסי **נוביה וורמיה** (הזמן החדש) תחת הכותרת "הרוסים תיכננו את יום הכיפורים" (המאמר צוטט ב**במחנה** מה-3 במאי 1989, עמ' 53) נטען כי מומחים סובייטיים הם שהכינו את הגרסה הראשונה של "גרניט" – תוכנית ההתקפה המצרית. הם עבדו עליה במשותף עם מספר מצומצם ביותר של קצינים מצרים. במהלך הדיונים על גרסאותיו השונות התגלו חילוקי דעות דבר סיכויי המבצע.
19. **הדרך לרמדאן**, עמ' 155.
20. **שם**. "תחריר 3" בדצמבר 1969 היה תרגיל משולב עם כוחות.
21. **מלחמת שלוש השנים**, עמ' 365.
22. **שם**, עמ' 366.
23. על המתווה המפורט של התרגיל על כל שלביו ראו: **שם**, עמ' 369-374.
24. בספרו **התשה**, עמ' 78-95, עוסק המחבר דן שיפטן בסוגיה האם אכן הייתה התוכנית בת ביצוע. אין זה מענייני להיכנס לוויכוח. לי ברור שהתוכנית שימשה בסיס איתן לתוכניות ההתקפה שבאו בעקבותיה. התוכנית גם שימשה בסיס לתרגילים במכללת נאצר. במהלך המלחמה תפסו חיילי צה"ל מפה עם מתווה התרגיל, שבו חוצים הכוחות המצריים את קו הגבול הבינלאומי בדרכם לתוך שטחי ישראל.
25. במהלך תקופתו של צאדק התקיימו תרגילי "תחריר" נוספים, ובהם "תחריר 23" בדצמבר 1971 ו"תחריר 24" במארכס 1972 – שניהם תרגילים עם גייסות. על-פי מחמוד ריאד בספרו "מוזכראת" (זיכרונות) ועל-פי העיתון הירדני אֶדוּסְתוֹר מה-1 בנובמבר 1981 התנהלו התרגילים בשנים 1969-1971 כתרגילי מפקדות דו-צדדיים, כשהיועצים הסובייטיים מגלמים את הצד הישראלי.
26. **הדרך לרמדאן**, עמ' 135.
27. תחושותיו אלה של צאדק – ואולי גם של קודמיו – הוקרנו והשפיעו על הסייגים ועל המגבלות, שרק הסרתן אמורה הייתה לאפשר את יציאתו של הצבא המצרי להתקפה. סייגים אלה חילחלו אל המודיעין הישראלי, וזה גיבשם לקונספציה – אותה קונספציה שמנעה מתן התרעה מספקת לצה"ל באוקטובר 1973.
28. במסמכי השלל נמצא ה-14 בינואר כתאריך המוגדר המוקדם ביותר של תוכנית האב המחדשת למתקפה. ראו: אבי שי, "מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים – מטרות המלחמה ותוכנית ההתקפה", **מערכות** 250, יולי 1976, עמ' 35.
29. עבד אל-עיאני אל-גמסי, מושיח, **מוזכראת אל-גמסי, חרב אוקטובר 1973**, פאריז 1990, עמ' 200.
30. **שם**, עמ' 206. על-פי דברים שאמר גמסי בסימפוזיון בינלאומי על מלחמת יום הכיפורים, שהתקיים באוניברסיטת קהיר ב-1975.
31. **שם**, עמ' 207-208.
32. ראו את תוכניתו של פאוזי שהוזכרה לעיל.
33. **גמסי**, עמ' 201.
34. בכתבה "כך הטעינו את המודיעין הישראלי", **מעריב**, 8 באוקטובר 1989 (תורגם על-ידי שפי גבאי מתוך השבועון המצרי **אוקטובר**) טוען גמסי, כי מחקרים צבאיים, שערכו המצרים לפני המלחמה, העלו כי 85 אלף חיילים מצרים עלולים להיהרג במהלך השלבים הראשונים של הצליחה.
35. **גמסי**, עמ' 201.
36. **שם**, עמ' 202.
37. למיטב ידיעתי בוצע התרגיל הראשון, "תחריר 2", רק באפריל 1969. קודם לכן היו אלה רק תרגילי מטות.
38. פריק סעד אֶדִין אֶשְׂאוּלִי, **חֲצִיַּת הַתְּעֵלָה**, מערכות, תל-אביב, 1987, עמ' 11-12.
39. **שם**, עמ' 12-16.
40. לפי שאזלי זו הקונספציה המצרית, שרק לפיה ניתן יהיה לבצע את האופציה הצבאית. ראו גם **מלחמת יום הכיפורים בעיני הערבים**, עמ' 27.
41. **שם**, עמ' 17. תרגילי "תחריר" נערכו גם בשנה שלפני המלחמה, ובהם "תחריר 27" בנובמבר 1972 ו"תחריר 35" במאי-יוני 1973.
42. **שם**, עמ' 17-19.
43. **שם**, עמ' 19.

את היעד הסופי רק כאופציה. המתכנן המצרי, ככל שהעמיק, הבין כי תוכנית מוגבלת ביותר – כזו שתסתפק בייצוב ראשי גשר בטווח של 10-15 ק"מ מגדת התעלה – תתאים יותר ליכולות של הצבא המצרי וגם תשרת את מטרת המלחמה.

התוכנית הבסיסית של "גרניט 2" אכן דיברה על משימות אפשריות עמוקות יחסית. יעדן הסופי של שתי ארמיות השדה היה היערכות להגנה מזרחית לקו המעברים. הקו העמוק ביותר, שאליו תוכננו הגייסות להגיע בשלבי התכנון הראשונים, היה קו סבחת ברדוויל (איזור נחליים) בצפון, איזור ביר-גפגפה במרכז וכן הפתחות המזרחיות של המעברים ההרריים בדרום – מעברי הגידי, המיתלה וואדי סודר באיזור ראס-גונדי.⁷⁴

על-פי הגרסה הרווחת אמורה הייתה השגת היעדים להתבצע בשלושה שלבים מערכתיים:⁷⁵

שלב א'. בשלב זה (שהוא העיקרי והמפורט ביותר בתוכניות השונות) צולחות את התעלה חמש דיוויזיות הרגלים – כשהן מוגברות בכוחות טנקים, בנשק נגד-טנקים, בארטילריה ובהנדסה – לכיבוש ראשי הגשר בגדה המזרחית. הצליחה – בחזית רחבה, ובעקבותיה הרחבה וייצוב של ראשי הגשר עד לעומק של 10-12 ק"מ⁷⁶ – תוכננה להתבצע כ"משימה היומית" של דיוויזיות הדרג הראשון, קרי עד סוף יום ה-"ע" +1⁷⁷. במקביל לצליחת התעלה גם תוכננה הנחתת כוחות דרך הים, על חוף מפרץ סואץ, על גדת האגם המר הקטן ועל חוף הים התיכון. מן האוויר תוכנן להשתלט על שטחי מפתח ולבודד את איזור הפעולה בפתחות המעברים ולחופו המזרחי של מפרץ סואץ.⁷⁸

שלב ב'. שלב זה תוכנן להשלמת ההתארגנות, לייצוב ראשי הגשר של דיוויזיות הדרג האופרטיבי הראשון ולבלימת התקפות-הנגד של צה"ל. בשלב זה, שאורכו הותנה בהתפתחות הלחימה, צריך היה לתגבר את הגייסות שצלחו בכוחות נוספים של טנקים, נ"ט, ארטילריה ויחידות הגנה אווירית. שלב זה מכונה אצל כותבי ההיסטוריה הרשמית "העצירה האופרטיבית" – מונח מושאל מתורת הלחימה הסובייטית, שם נועד שלב זה לאפשר ריכוז גייסות מעומק החזית כדי לפתח מאמץ מערכתי חדש.⁷⁹

שלב ג'. במהלכו – כך תוכנן – אפשר שיוטלו שתי הדיוויזיות המשוריינות (היחידות שיש לצבא המצרי) ובעקבותיהן גם שתי דיוויזיות ממוכנות, ובסיוע הכוחות מתוך ראשי הגשר יתקדמו מזרחה, יכבשו את המעברים ההרריים וייצבו קו הגנה ממזרח להם.⁸⁰ הגם שהתכנון המצרי איפשר, או לפחות לקח בחשבון, המשך פיתוח המתקפה מזרחה, צומצמו יעדי המתקפה לצליחת התעלה, לכיבוש קו בר-לב ולבניית ראשי גשר מסיביים בגדה המזרחית של התעלה, בתחום האיזור המוגן בטילים נ"מ. צמצום היעדים לווה בתכנון מפורט ובמאמץ מקיף ללמוד את הבעיות התורתיות ולהתאים תורות אלה לצורכי המצרים וליכולתם ולהטמיען בקרב היחידות לקראת הביצוע.⁸¹

לפי שאזלי, לא הייתה כל כוונה לזנק למעברים. הפעילות הענפה בצבא המצרי מסוף 1972 ולקראת המלחמה כללה מחקרים צבאיים, כתיבה מחדשת של תורה ושל פקודות, תרגילים ואימונים, שהתמקדו, רובם ככולם, ביעדים המוגבלים בטווח של 10-12 ק"מ מהתעלה.

הצורך למצוא מענה הולם לבעיות הוליד בסופו של דבר תוכנית מפורטת ביותר בכל הקשור לפתרונות בדרג הטקטי או אפילו רק ברמה הטכנו-טקטית. ברמה האופרטיבית הכינו המצרים תוכנית פשוטה, ששלביה השונים משמשים עדיין נושא לויכוח לא רק בין החוקרים והפרשנים, אלא גם בין המתכננים עצמם, מפקדיו של הצבא המצרי באותה מלחמה.

בהתבסס על התוכנית יצא הצבא המצרי להתקפה. הוא הפעיל את כוחות הרגלים, הקומנדו והכוחות המשוריינים שלו במבצע מורכב, שתחילתו בצליחת מכשול מים, בכיבוש ובבנייה של ראשי גשר והמשכו בבניית מערך הגנה מעובה באמצעים נ"ט, שעליו התנפצו התקפות-הנגד הצה"ליות. בפעילות המלחמתית שולבו גם כוחות ארטילריה, נ"ט, והנדסה וכן הסיוע הלוגיסטי לסוגיו.

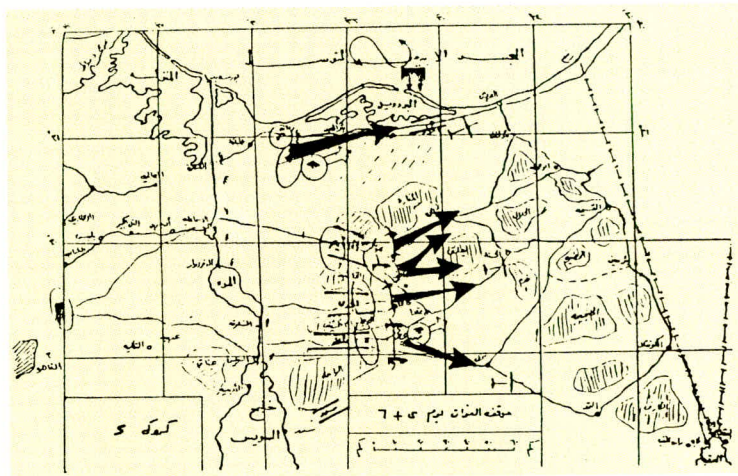
הצבא המצרי שמר לעצמו אופציה להמשיך את תנופת ההתקפה על-ידי כוחות משוריינים וממוכנים מתוך ראשי הגשר לעבר יעדים מערכתיים באיזור רפידיים ובאזורי המעברים. אולם הפעילויות הקשורות לנושאים אלה נדחקו לשוליים והפכו רק לבונוס אפשרי. גם "המתקפה המשוריינת" שלה ציפינו בכליון עינים בוששה לבוא. המודיעין הישראלי, שהחזיק בתוכנית המצרית,⁸² חיכה לטנקים המצריים כבר ביום השני למלחמה, אך אלה לא מיהרו לבוא. לאור המטרה המוגבלת לא היה למצרים כל צורך להגיע לגזרת המעברים. הפעלת הכוחות המשוריינים המצריים מזרחה מתחום ראשי הגשר בשבוע השני של המלחמה נעשתה לשיעורין, ללא משימה החלטית ובלחץ של צרכים מדיניים בלבד.⁸³

המכשיר הצבאי המצרי הופעל כמכונה משומנת, על-פי מתכונת תורתית סדורה. ברגע המבחן איפשרה "התורה המצרית", כפי שהוצאה לפועל על-ידי הגייסות בשדה הקרב, לפצח את יסודותיה של הקונספציה שהתגבשה בצד הישראלי ולהביא להישגים צבאיים. אלה תורגמו מאוחר יותר להישגים מדיניים.

הערות

1. אנואר סאדאת, **סיפור חיי**, עידינים, ירושלים, 1978, עמ' 250.
2. רפי ישראלי, "הנשיא סאדאת – דמותו של מנהיג", מתוך **סאדאת, מלחמה ושלוש**, דפי הסבר למפקד, צה"ל, קה"ר, 1979, עמ' 8.
3. עליונות זו – על מרכיביה השונים – תורגמה וגובשה בישראל של ראשית שנות ה-70 ל"קונספציה", ולפיה לא ייצאו המצרים למלחמה בטרם יהיה להם מענה לאותה עליונות.
4. המחשבה הצבאית הסובייטית, שהתבססה בעיקרה על הניסיון שצבר הצבא האדום במלחמת העולם השנייה, עוצבה מחדש בשנות ה-60 והותאמה לעידן הגרעיני. על נושא זה ראו את קובץ המאמרים בספר **מחשבה צבאית סובייטית בעידן הגרעיני**. הביא לדפוס: סא"ל לי מרחב, מערכות, 1969.
5. רובו של הומר השלל מתייחס לארמייה השלישית, לדיוויזיות ולחטיבות שלה, שמפקדותיהן נכבשו כשכוחות צה"ל צלחו את תעלת סואץ והתקדמו בגדה המערבית שלה.

דיוויזיות חיל הרגלים, כשהן מתוגברות כל אחת בחטיבת טנקים, ביחידות נ"ט, בארטילריה ובנ"מ מיחידות אחרות.⁶⁸ כל דיוויזיה תצלה בגזרת צליחה עצמאית, שרוחבה 5 ק"מ. ראשי הגשר הדיוויזיוניים יחדרו בשלב זה, תוך לחימה בכוחות הקו ובכוחות התוקפים נגד, עד לעומק של כ-8 ק"מ. רוחבו של כל ראש גשר יהיה בגמר שלב זה כ-12 ק"מ.

- בשלב השני, שיימשך 24 שעות נוספות, ייסגרו המרווחים בין ראשי הגשר, וייווצר ראש גשר ארמיוני רצוף.
- ב-24 השעות שלאחר מכן תוכננו הרחבת ראש הגשר ויצירת מערך מוגן, מחופר ומאורגן לכל רוחבה של הגדה המזרחית, בעומק של 9-12 ק"מ משפת התעלה.

- לצד הכוחות הצולחים תוכננו גם פעולות מיוחדות של הנחתה מהים ומהאוויר לפגיעה במפקדות ולבידוד שדה הקרב לשם עיכוב הגעתם של כוחות מילואים מתגברים.⁶⁹ סמוך לאפריל 1973 – מספר שאזלי בספרו – הוא נקרא לשר המלחמה איסמאעיל עלי, וזה הודיע לו כי עליו בכל זאת לגבש תוכנית לתפיסת המעברים. נימוקיו של השר לצורך במהלך צבאי כזה היו כי הסורים לא ייצאו למלחמה, אם המצרים יתקדמו לעומק של פחות מ-15 ק"מ. הרמטכ"ל, שהיה מחסידי התוכנית המוגבלת, חזר והבהיר מדוע אין התוכנית הרחבה, "גרניט 2", ניתנת לביצוע. לדבריו, הציע איסמאעיל פתרון והורה לו להכין, במקביל לתוכנית החציה, תוכנית מגירה נוספת של פיתוח המתקפה לעבר המעברים. עלי-פי שאזלי חזר השר וציין שאין בכונתו לבצעה, אלא רק אם תיווצר שעת כושר יוצאת דופן. שאזלי, לדבריו, ציית לפקודה, הכין והפיץ תוכנית לכיבוש המעברים – "גרניט 2 מעודכנת".⁷⁰ בצד הפצת הפקודה הבהירו מתכנניה למפקדים ששני השלבים – הצליחה והמשך פיתוח המתקפה תוך התקדמות למעברים – הם בלתי תלויים לחלוטין. שר המלחמה, שכמו הרמטכ"ל פיקפק ביכולת לבצע את התוכנית, הזמין את שאזלי לקראת סוף ספטמבר ואמר: "הפעולות והמבצעים יבוצעו עלי-ידי הכוחות המזוינים במסגרת יכולתם".⁷¹ עם הנחיות אלה המשיך המטכ"ל בתכנון המפורט. בספטמבר 1973 נבחר ה-6 באוקטובר ליום פתיחת המלחמה. למבצע ניתן השם "בדר" על שמו של קרב הניצחון הראשון של צבא מוחמד. באוקטובר 1973 היו התוכניות והיכולות ליישום אחת.⁷² על תוכנית המתקפה הסופית ועל יעדיה חלוקות הדעות. "ההיסטוריה הרשמית" של צה"ל קובעת שקו המעברים ההרריים בסיני היה היעד האופרטיבי שקבעו לעצמם המצרים. קו זה, שהוא עמוק יחסית, אומנם מוזכר במספר מסמכים מוקדמים של תוכנית המתקפה כמשימה הסופית של הארמיות, אך למיטב הבנתי, ועל-פי הסבריו המפורטים של שאזלי, קוצץ היעד, או לפחות לא הייתה כוונה מפורשת לבצעו.⁷³ תוכניות המתקפה עוסקות בהרחבה ביעד הביניים ושומרות

כוחות הרגלים בגלים הראשונים תוכננו להתקדם רק עד לעומק של חמישה ק"מ. לאחר מכן הם אמורים היו להמתין עד לתגבורם בכלי נשק מסייעים כבדים יותר כמו תותחים, טנקים ונגמ"שים.

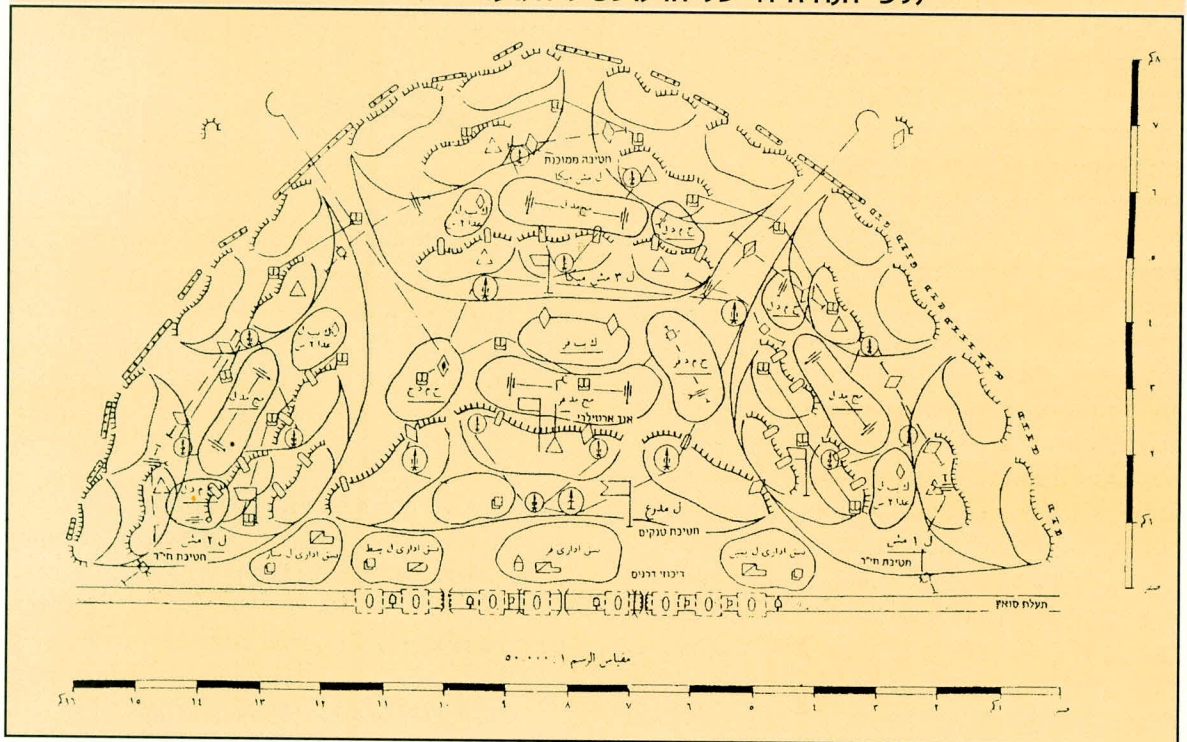
את הרעיון המבצעי כולו בתכנון שלב זה של הלחימה מסכם שאזלי בכותבו:

על-ידי הסגת ראשי הגשר לאחור והקטנת היקפם יכלנו לרכז יותר את האש ההגנתית שלנו, להגביר את צפיפות כלי הנשק ו"ט המונחים שלנו לאורך כל קילומטר של חזית ולהגביר את הסיכויים להדוף את התקפות הנגד. ראשי גשר חדשים ומצומצמים אלה גם יוכלו להגות מסיוע ארטילרי ונגד טנקים מן הגדה המערבית של התעלה הנמצאת בידינו. גם חיל הרגלים שלנו ימצא מוגן תחת מטריית ט"י הקרקע-אוויר שלנו, ש"פרסו בשלב זה רק בגדה המערבית, עד שיתאפשר קידום המסורבל לגדה המזרחית.⁶⁵

עיקרון תורתי יסודי, שעליו התבסס תכנון מערכת הצליחה, היה הצליחה וההתקפה בחזית רחבה. דרך פעולה זו איפשרה לדיוויזיות הרגלים המצריות, שהיו פרוסות להגנה לכל רוחב התעלה, לצאת מעמדותיהן, לצלוח בגזרתן ולבנות את ראשי הגשר כמעט בדציפות ומול מערכי ההגנה הקבועים שלהן. דרך נבחרת זו גורמת לפיצול מאמצי האויב בכל הקשור להגנה. התקיפות מהאוויר, התקפות הנגד המקומיות, מכות הנגד המאוחרות יותר – כל אלה יוטלו, מטבע הדברים, לעבר מספר גזרות לכל רוחב החזית. בדרך זו – כך חשבו המתכננים המצרים – גם אם יחליט צה"ל לרכז מאמץ מול גזרה אחת, יצליח אולי להשמיד אחד או יותר מראשי הגשר, אך האחרים יאפשרו את המשך העמידה במשימה.⁶⁶

- התוכנית המוגבלת שגיבש המטכ"ל המצרי בראשות שאזלי הייתה כדלהלן:⁶⁷

תוכנית להשלמת הפריסה של דיוויזיית חי"ר מוגברת מצרית בראש הגשר ב"ש+24"
(לפי הנחיה 41 של הרמטכ"ל המצרי - מארס 1973)

- יש להשלים ולהתאים את התכנון על-פי סוגי הנשק והציוד הקיימים ולא להמתין לפרטי ציוד חדשים.
- יש להשלים את התכנון המשותף עם הסורים.
- איסמאעיל, שהקשיב להערכת הזמן של גמסי, הודיע כי הוא יפעל לקצה.⁵⁸ בשיחות ובפגישות שקיים בהמשך עם מפקדים ברמות השונות חוזר ומציין שר המלחמה החדש כי על הכוחות המזוינים להילחם בגבולות יכולותיהם ואפשרויותיהם, וזאת בלי לצפות לנשק חדש.
- מהלכי התכנון המפורט נכנסו איפוא להילוך מהיר. הבעיה המרכזית הייתה תוכנית הצליחה. כאן הצטרף המתכנן המצרי למצוא תשובות ופתרונות למכלול הבעיות שהציבה מערכת ההגנה הישראלית בגדה המזרחית של תעלת סואץ.
- ואלה היו הבעיות – על-פי סדר ההתקדמות של הכוח המצרי:
 - בניית יכולת לרכו את הכוח הצולח בגדה המערבית של התעלה.
 - מציאת פתרונות טכנו-טקטיים בכל הקשור לעצם הציטו של מכשול המים והטיפוס על הסוללה שבגדה המזרחית.
 - שיתוק היכולת הישראלית לפגוע בכוחות הצולחים מהמעוזים ומגדת התעלה.
 - הקניית כושר הגנה, מהר ככל האפשר, לכוחות הבונים את ראשי הגשר מפני התקפות-נגד של כוחות צה"ל.⁵⁹
- שאולי מונה שלוש רמות של התקפות-נגד צה"ליות, שלהן התכונן הצבא המצרי:
- התקפות-נגד מקומיות ברמה של מחלקות עד גדוד טנקים, שיחלו 15-30 דקות לאחר תחילת הצליחה.
- התקפות-נגד אוגדתיות ברמה של חטיבת טנקים מוגברת, שיבוצעו לאחר שעתיים.
- התקפת-נגד של פיקוד החזית ברמה של מספר חטיבות טנקים ורגלים, קרי כוח על-אוגדתי, שיוטל למערכה 36-48 שעות מתחילת הצליחה.
- להתקפות צפויות אלו נתבע המתכנן המצרי לתת תשובות הולמות. הוא גם אמור היה להתייחס לאפשרות של תגובה ישראלית מהירה יותר, כמו, למשל, יציאה להתקפת-הנגד העיקרית של החזית כבר 6-8 שעות מתחילת הלחימה.⁶⁰
- התוכנית המצרית המפורטת לחציית התעלה ולבניית ראשי הגשר הדיוויזיוניים קובצה להוראת הרמטכ"ל המצרי שמספרה 41.⁶¹
- התוכנית שהוכנה הטילה על כוחות הרגלים, הצולחים ראשונה, להיות מוכנים לספוג את התקפות-הנגד לסוגיהן. לשם כך נכללו בתוכנית הפתרונות הבאים:
 - תוגברה כמות הנשק נגד טנקים שסופקה לחיילים בחד ההתקפה.⁶²
 - הוחלט להגביר את הפעולות המתוכננות בעומק האויב לבידוד שדה הקרב.⁶³
 - הוחלט לצמצם את טווחי ההתקדמות של יחידות הרגלים שיבנו את ראשי הגשר.⁶⁴

החדש צירי הספקה, שיצטרכו לחצות את התעלה ויהיו חשופים ופגיעים – בעיקר להתקפות מהאוויר.

שר המלחמה היה משובע שעל המתקפה – אם וכאשר תצא לפועל – להיות מוחצת ובלתי מוגבלת. הוא חזר והצביע על תוכנית זוהי בהיקפה לתוכנית של קודמו פאוזי – תוכנית רחבת היקף, שבמהלכה יתקדמו הכוחות על פני כל סיני ולעבר רצועת עזה להשמדת מרב כוחות האויב.⁴⁴

שאזלי, לטענתו, הסכים עקרונית לרעיון המבצעי הרווח, אך הטיל ספק רב ביכולת המצרית לממשו. הוא הציג לצאדק את הניתוח ואת הנימוקים שהביאו אותו לתוכנית המוגבלת, אך נדחה שוב בביטול. צאדק חזר והנחה לבנות תוכנית שתביא לשחרור כל השטח הכבוש.⁴⁵

לאחר ניסיונות שכונו נוספים הסכים צאדק לאפשר תכנון של מעין פשרה. בתוכנית שלה הסכים קוצצו היעדים והוגבלו רק לתפיסת מעברי ההרים בסיני במרחק של 45-60 ק"מ מזרחית לתעלה.⁴⁶ תוכנית זו, שלדברי שאזלי כונתה "מבצע 41", אמורה הייתה להיות מתוכננת ומפותחת בסיוע ובשיתוף פעולה מלא עם היועצים הסובייטים במצרים. התוכנית – למיטב ידיעתי ובהסתמך

על מסמכי שלל מתקופות מאוחרות יותר – נקראה "גרניט 2".⁴⁷

שאזלי מציין כי במקביל לתוכנית המוכרת הוא החל להכין, בהסכמת צאדק, תוכנית "מוגבלת יותר" שכונתה "הצריחים הגבוהים" (אל-מאדיין אל-עאליה).⁴⁸ תוכנית זו הייתה צריכה לשקף את היכולות האמיתיות של הצבא המצרי. משימתה המוגבלת, על-פי הצעתו של שאזלי, הייתה חדירה

לעומק של 7-9 ק"מ בלבד. תכנונה הסודי הותווה כבר בספטמבר 1971. התוכנית – כולה על טהרת התכנון המצרי – הוכנה על-ידי צוות תכנון מצומצם מבלי להיעזר ביועצים הסובייטים ואף בלי ליידע אותם. גם שמה של התוכנית לא דלף, והיא אינה מוכרת לי מכל מקור אחר. יחד עם זאת מזכירים יעדיה של התוכנית את "גרניט 2 משופר" – התוכנית שעמדה בבסיסה של מלחמת יום הכיפורים.

תכנונו של "מבצע 41" הושלם אף הוא בספטמבר 1971, אך היכולת להוציאו אל הפועל הצריך רכש רב. הסובייטים, על אף שיועציהם היו שותפים לתכנון, לא מיהרו לספק את הדרישה. הפריטים הקריטיים היו 100 מטוסי "מיג 21" נוספים וכן חטיבת טילי קרקע-אוויר ניידים מסוג SA-6. אמצעים אלה נועדו לאפשר מתן הגנה אווירית מעל לראשי הגשר, אך בעיקר מעל לכוחות עם התקדמותם מזרחה ויציאתם מהמטרייה של הטילים נ"מ הניחים.⁴⁹

גמסי, שהתמנה לתפקידו בתחילת 1972, מתאר בזיכרונותיו רק תוכנית התקפית אחת. הוא מתאר את תוכנית "בדר" ומציג את עצמו כמתכנן הראשי שלה. הרעיון שעמד ביסודה של התוכנית המצרית היה לפרוץ את התעלה באמצעות שתי ארמיות, כשארמייה שלישית תפעל לאורך קו העימות של התעלה לכל אורכו.⁵⁰ כמו כן דיברה התוכנית על הקמת ראשי גשר של הארמיות, שתכלולנה חמש דיוויזיות ואת הכוח של גזרת פורט-סעיד בעומק של 15-20 ק"מ, שיאובטחו על-ידי כוחות ההגנה האווירית.⁵¹ לאחר "פסק זמן טקטי"⁵² או בלעדיו אמורה הייתה להתקפה להתפתח מזרחה אל עבר מעברי ההרים במטרה לכבוש אותם, להיאחז בהם ולאבטח אותם.

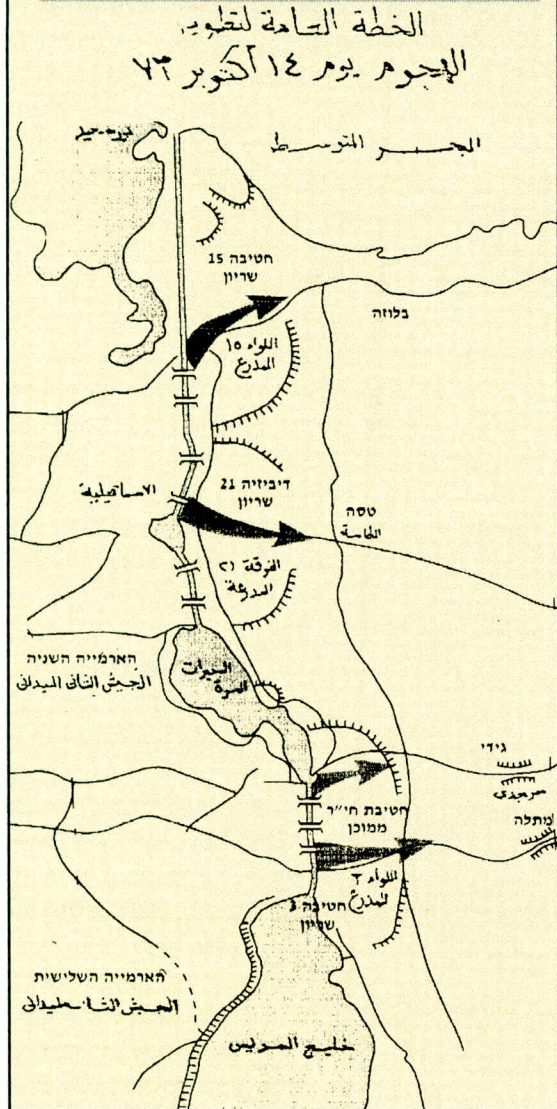
במקביל לעיסוק בתכנון המשיכו הגייסות באימונים להעלאת כושרם תוך שימת דגש על תרגולים ממשיים של צליחת מכשולי מים עם גייסות.⁵³ הפסקת פעילותם המסיבית של היועצים הסובייטים בצבא מצרים בסוף אוגוסט 1972 חייבה את המצרים לעסוק ברוב הפעילות בעצמם. היחידות המשיכו להתאמן על-פי תורה ותרגולות שהומלצו על-ידי המומחים, אך התכנון המבצעי כמו גם הביצוע באוקטובר 1973 הפכו להיות מצריים ב-100%.

בסוף אוקטובר 1972 התמנה פריק אוול אחמד איסמאעיל עלי לשר המלחמה. שר זה, שדעתו בדבר אי מוכנותה של מצרים למלחמה הייתה מוכרת עוד מהעבר,⁵⁴ החל פועל ברוח הנחייתו של סאדאת על יציאה ל"מלחמה בתנאים הקיימים". כבר ביומו הראשון קרא לו סאדאת והורה לו להכין את הכוחות המזוינים למלחמה, וזאת על-פי תוכנית שתהיה מצרית טהורה.⁵⁵ כשהציג לו שאזלי את שתי תוכניות המגרה

בסכמו את הנתונים ואת השיקולים המבצעיים מגיע הרמטכ"ל המצרי למסקנה שלא היה בכוחו של צבא מצרים להנחית מהלומה בקנה מידה גדול כדי להשמיד את ריכוזי צה"ל בסיני או לכפות את נסיגתם מסיני ומרצועת עזה. להערכתו, הכוח המצרי מסוגל היה רק למתקפה מוגבלת, שמשימתה רק צליחת התעלה והריסת קו בר-לב

להתקפה, הורה איסמאעיל לדבוק ולהמשיך בפיתוח התוכנית ל"מתקפה מוגבלת מאוד" – תוכנית "גרניט 2 משופרת".⁵⁶ גמסי, הנוטה להקטין בזיכרונותיו את חלקו של הרמטכ"ל בתכנון המלחמה, מתאר את פגישתו הראשונה עם שר המלחמה החדש, שבה התגלתה נחישותו להשלים במהירות את ההכנות למלחמה. בהנחייתו הסביר כי הוא מאמין באיכות הנשק שבידי הצבא המצרי, אך הוא מסופק באשר לכמויות. איסמאעיל עלי הורה לו לעבד תוכניות שיתאימו לתפקוד יעיל של הנשק ושל הציוד – תוכניות שיאפשרו את ביצוע המשימות.⁵⁷ לשאלתו של איסמאעיל, מתי יהיו הכוחות המזוינים מוכנים למלחמה, השיב גמסי כי הצבא זקוק לשנה כדי לקדם שלושה נושאים חשובים: על הגייסות "לצאת מחפירות ההגנה אל מעל פני השטח".
● עליהם להתאמן למבצעי התקפה תוך שימת דגש על משימותיהם המתוכננות.

התוכנית המצרית לפיתוח ההתקפה ב-14 באוקטובר (לפי ההיסטוריון גמאל חמאד)

לדברי שאזלי, כבר בימים הראשונים של יולי 1971, פחות מחודשיים לאחר שהתמנה לתפקיד הרמטכ"ל. התוכנית הוגשה לאישורו של שר המלחמה צאדק, וזה דחה אותה על הסף.⁴³ נימוקיו של צאדק נשענו ברובם על תורת המלחמה, אך לפני הכול הקדים את הנימוק הרווח, שלפיו מבצע כזה יהיה חסר ערך פוליטי. הוא טען כי מבצע מוגבל ישאיר את חצי האי סיני תחת שליטה ישראלית ולא יביא לשום הישג מדיני. הנימוק הצבאי העיקרי היה כי קו ההגנה המצרי, הנשען על הגדה המערבית של תעלת סואץ, טוב בהרבה מכל קו הגנה שיוקם מעבר המזרחי. מערכי ההגנה שייבנו בסופו של המבצע המוגבל יחסרו את הגנת התעלה כמכשול מן חזיתי. כמו כן יחייב הקו

פי גמסי – שיתוף פעולה והתחשבות בתוכנית בריזמנית סורית, שכוחותיה עתידיים היו להילחם ברמת-הגולן, כשיעדם קו הירדן וחופה המזרחי של הכינרת.³⁶

שאזלי, שהתמנה לרמטכ"ל הצבא המצרי במאי 1971, מציין שכשהחל בתפקידו לא הייתה לצבא המצרי תוכנית מתקפה ממשית. אומנם, הוא אומר, הייתה תוכנית "גרניט", שכללה פשיטות לתוך סיני, אך זו הייתה רחוקה מלהיות תוכנית מתקפה אמיתית. שאזלי מתייחס לתרגילי ההתקפה שערך הצבא המצרי כבר מ-1968,³⁷ אך קובע, כי הפער באותה עת בין התוכניות ליכולות היה עצום. התרגילים נשאו אופי בלתי ממשי והניחו, במתכוון, שיש למצרים הרבה יותר כוח אדם ואמצעים משווה להם במציאות.³⁸

בהתייחסו למוכנות הכוח המצרי באותה עת קובע הרמטכ"ל המצרי, כי יכולת ההגנה שלו, כולל כוחות האוויר וההגנה האווירית, הייתה בהחלט סבירה. לעומת זאת, הגם שהורחבו המסגרות, לא היו חילות היבשה מסוגלים להקצות להתקפה די גייסות. בצד יחסי הכוחות הבלתי מספיקים, ועל אף העדיפות בארטילריה, הצביע שאזלי על תעלת סואץ ועל קו בר-לב המבוצר השולט עליה כעל "מכשולים שרוב המומחים הצבאיים רואים בהם אגוז בלתי ניתן לפיצוח". בעיה משמעותית נוספת להערכתו הייתה העליונות האווירית של ישראל והמשמעותיות הנובעות מכך לגבי כוח מצרי ממונע, המתקדם חשוף בצירים המדבריים של סיני.³⁹

בסכמו את הנתונים ואת השיקולים המבצעיים הגיע הרמטכ"ל המצרי למסקנה שלא היה בכוחו של צבא מצרים להנחית מהלומה בקנה מידה גדול כדי להשמיד את ריכוזי צה"ל בסיני או לכפות את נסיגתם מסיני ומרצועת עזה. להערכתו, הכוח המצרי מסוגל היה רק ל"מתקפה מוגבלת", שמשמיתה רק צליחת התעלה והריסת קו בר-לב.⁴⁰ כל צעד נוסף, תוקפני יותר, היה כרוך בציוד אחר, באימונים אחרים ובהכנות רבות לאין שיעור.⁴¹

שאזלי מצביע על הגורמים העיקריים שהביאו אותו למסקנתו בזכות "המתקפה המוגבלת".⁴² חולשתו של חיל האוויר המצרי, שהפעלתו בצורה לא זהירה ומבוקרת תביא לאובדנו.

מטריית ההגנה האווירית הסטטית, המכסה רק תחום של 12-9 ק"מ מגדת התעלה, מחייבת ארגונה מחדש לאחר הצליחה. ניסיון להתקדם ללא טילים נ"מ ניידים הוא מתכון בטוח לאסון. הצורך לכפות על ישראל לחימה בתנאים שאינם נוחים לה, וזאת על-ידי ייצוב מערך הגנה מצרי לאחר הצליחה בעומק של 12-10 ק"מ מזרחית לתעלה – מערך שאותו יצטרך צה"ל לתקוף תוך אבדות קשות בנפש ובציוד באוויר וביבשה. מהלך כזה יחייב גם לחימה ארוכה, וזאת בניגוד לשאיפה הישראלית למלחמת בזק.

חוסר הניסיון של הצבא המצרי ומפקדיו בקרב התקפה רחב היקף. רק מבצע מוגבל יצליח ויביא לשיקום גאוותו הפגועה של הצבא המצרי.

התוכנית ההתקפית הראשונה, המוגבלת בהיקפה, הוכנה,

שאולי, שהתמנה
לרמטכ"ל הצבא
המצרי במאי 1971,
מציין שכשהחל
בתפקידו לא הייתה
לצבא המצרי תוכנית
מתקפה ממשית

סאדאת צופה מעמדה
מצרית מבוצרת אל
מעבר לתעלת סואץ

גדת תעלת סואץ.

- חוזקו של חיל האוויר הישראלי והיכולת לשתקו רק באמצעות מערך נ"מ מתקדם.
- השאיפה הישראלית למלחמת בזק וללחימה בחזית אחת בלבד ורגישותה לאבדות.

לדבריו, דגלה החשיבה האסטרטגית המצרית בביצוע פעולה התקפית אחת, שמטרתה שחרור כל סיני.³² פעולה כזו מצריכה עליונות צבאית על ישראל, ועליונות כזאת לא הייתה קיימת. כדי להשיגה נדרשו מספר שנים של הצטיידות בנשק ובציוד מברית-המועצות, שלדבריו לא קידמה בברכה פתרון צבאי. במצב זה לא נותרה בפני מצרים הברירה אלא לתכנן את שחרור סיני בשלבים, שיהיו תואמים את התפתחות יכולת הלחימה של הכוחות המזוינים. כיוון שמצרים לא הייתה יכולה להמתין בלי סוף, לא נותרה לה ברירה אלא לתקוף באמצעים שבידה, וזאת בתנאים של עליונות ישראלית. התכנון עצמו צריך היה להיות מציאותי ותואם ליכולתו של הצבא המצרי.³³

בצד העליונות הצבאית מצביע גמסי על הבעיה המרכזית הניצבת לפני התוקף – בעיית התעלה, שהיא "מחסום מים יחיד במינו מבחינת נתוניו הטכניים והטבעיים". בכל תוכנית התקפה היה על המצרים לפרוץ את משול התעלה תוך שימוש בכוחות גדולים, וזאת מול התנגדות חזקה של אויב, הנשען על קו הגנה מבוצר, קו בר-לב.³⁴ פעולה מורכבת זו חייבה תכנון קפדני ומפורט ביותר.³⁵ כל תוכנית לפעולה התקפית אסטרטגית חייבה – על-

התנאים ההולמים לשימוש בשאר גורמי הכוח היה הכרח לקבוע את אופי הפעולה ההתקפית ואת הטווח שלה. בקביעת המשימה היה עליו להתחשב בכושר הלחימה של הכוחות המזוינים המצריים תוך השוואה לאלה של ישראל וכן במצב האסטרטגי שבפניו יעמדו הצדדים.²⁹

יעדיה האסטרטגיים של המלחמה היו – על-פי ראש האג"ם גמסי – שינוי המאזן הצבאי באיזור תוך ניפוצה של תפיסת הביטחון הישראלית. תפיסת ההתקפה וכיבוש השטח בשלבים התבססה על הכוונה לפגוע ולהסב אבדות רבות בנפש ובנשק לישראל כדי לשכנעה שלא להמשיך ולהחזיק באדמה המצרית.³⁰ האסטרטגיה המצרית, שעליה נשען תכנון המלחמה, התבססה על מספר עקרונות, ששירתו את מטרתה. מלבד ההתחשבות בלקחים שהופקו ממלחמת ששת הימים, התכנון המפורט להכנת המדינה על מגוריה השונים למלחמה והמאמץ לשלב בה את מרב ארצות ערב, נובעים העקרונות מהרצון לקעקע את תפיסת הביטחון הישראלית. המתכנן המצרי ניסה לאתר את מוקדי הכוח במערכת הישראלית, לנטרלם או לבטל את השפעתם. כמו כן חיפש – ומצא – נקודות תורפה ושאיף לנצלן. בבסיס התוכנית הייתה הכוונה להנחית את המכה הראשונה ובכך לשלול מצה"ל את היוזמה, שאיפיינה את מהלכיו במלחמות הקודמות. גמסי מונה את הבעיות שמציב צה"ל ושמהייבים פתרונות מצריים.³¹

- מורכבות המכשול והביצורים בקווי ההגנה הישראליים על

בספרו קובע שר
המלחמה המצרי
פאוזי, כי עם תום
מלחמת ההתשה,
ב-8 באוגוסט 1970,
כבר הגיעו הכוחות
המצריים למצב
הפוחח בפניהם
אפשרויות צבאיות

חייל ישראלי צופה
מקו בר-לב לעבר
הגדה המצרית בעת
מלחמת ההתשה

המיתלה והגידי. הקרב שהתנהל בימים השביעי והשמיני למלחמה, הוכרע לטובת המצרים ואיפשר את המשך תנועה מזרחה. ביום העשירי הגיע הכוח העיקרי אל הגבול הבינלאומי, ובתוך יומיים ביססו הכוחות המצריים את שליטתם בכל סיני ובכך השלימו את משימותיהם על-פי "תוכנית 200" בתוך 12 יום.²⁴

התוכנית שימשה במהלך השנים שלאחר מכן תשתית לפיתוח התכנון, לחיפוש הפתרונות התורתיים, להזרחה ולאימון הגייסות.²⁵ תוכנית מקסימליסטית זו שימשה, כפי הנראה, גם בסיס לתוכנית מעודכנת ומקיפה שהוכנה כשהתמנה צאדק לשר המלחמה. הוא הרחיב ושיפר את התוכנית וקרא לה "גרניט 2". תוכניתו כללה את צליחת התעלה, כיבוש המעברים והמשך ההתקדמות לעבר הגבול הבינלאומי. "גרניט 2" פותחה גם ל"גרניט 3" – תוכנית שכללה גם כניסה מצרית לתוך רצועת עזה.²⁶ תוכניות כוללות אלו עמדו, כפי הנראה, בבסיס תחושותיו של צאדק, שלפיהן אין הצבא המצרי מוכן לצאת למתקפה לכיבוש כל סיני.²⁷ הערכתו הייתה כי תכנונים אלה מחייבים כוחות ואמצעים שלא היו באותה עת בידי המצרים.

מכל מקום, עם מינויו של אחמד איסמאעיל עלי לתפקיד שר המלחמה והמפקד הכללי של הכוחות המזוינים ב-26 באוקטובר 1972 נערכה ריזיזיה כוללת בתוכנית. איסמאעיל יחד עם הרמטכ"ל שאזלי וראש האג"ם גמסי תיכננו תוכנית חדשה, מוגבלת בהיקפה, וזאת בכפוף לתפיסה החדשה של המלחמה ומטרותיה, כפי שהתגבשה אצל סאדאת בסמוך לאותו מועד. עיבוד התוכנית במהדורתה החדשה הושלם במחצית הראשונה של ינואר 1973.²⁸

על התפתחות המחשבה הצבאית ועל השלבים שעברה התוכנית המצרית בשנתיים שלפני המלחמה ניתן ללמוד מעדויותיהם המאוחרות של מעצביה. גמסי, שהתמנה לראש אג"ם כבר בינואר 1972, מציין כי בהתבסס על המטרה האסטרטגית להביא לשינוי במאזן המדיני והצבאי באיזור ולהכשיר את

את יעדיה של תוכנית 'גרניט' בפרוטרוט ולבצע את 'תוכנית 200' באופן כללי". כלומר, להתמקד בשלב הראשון של חציית התעלה וכיבוש השטח שבין תעלת סואץ למצרי הגידי והמיתלה ("גרניט") במסגרת היעד הכולל של שחרור חצי האי סיני כולו, עד לגבול הבינלאומי בנגב ("תוכנית 200").²¹

בתרגיל השתתפו חמש דיוויזיות רגלים, שלוש דיוויזיות ממוכנות ושתיים משורינות וכן שלוש חטיבות טנקים עצמאיות, שלושה גדודי סיור, חטיבת נחתים וכוחות מוטסים. כל אלה פעלו בסיוע כוחות אוויר, ים וכוחות ההגנה האווירית. יעדם של כוחות אלה היה לכבוש את מצרי המיתלה והגידי ואת השטח שבינם לתעלה וזאת בתוך חמישה ימים. לאחר כיבוש המצרים היו כוחות הטנקים והכוחות הממוכנים אמורים להתקדם דרך מצרי המיתלה והגידי ולהמשיך בקרב תנועה עיקרי מול השריון הישראלי. לאחר חיסולו של כוח זה היה על הכוחות המצריים להמשיך עד לקו הגבול הבינלאומי ולהחזיק בו.²²

מהלכי התרגיל כללו שלב של חציית התעלה בלילה בחמישה ראשי גשר דיוויזיוניים (נוסף על כך הוכנו ראשי גשר חלופיים עבור כל ארמיה) בחסות מערכת ההגנה האווירית הצפופה שנפרסה באיזור. בליל החציה אמורים היו כוחות מוסקים לחסום את המבואות המזרחיים של המעברים ההרריים בסיני כדי למנוע הגעת תגבורות אסטרטגיות. ארבעה ימים אחרי הצליחה אמורים היו הכוחות העיקריים להגיע אל מעבר למצרים ההרריים ולנהל משם את קרב התנועה העיקרי נגד טנקי צה"ל. אחר כך הם היו צריכים להמשיך לעבר הגבול הבינלאומי ולכתר בכך את הכוח הישראלי בדרום סיני.²³

שר המלחמה מצרף לספרו תרשימים מפורטים, ובהם צירי ההתקדמות וההתפתחויות במהלך התרגיל. הוא מתאר בפירוט את המעבר לשלב השני של התרגיל, לאחר השלמת "גרניט" וראשית "שחרור סיני" בבוקר היום החמישי למלחמה. בשלב זה ביקש, לטענתו, את אישור הנשיא להטלת שתי דיוויזיות השריון וחטיבות טנקים עצמאיות לקרב מול טנקי צה"ל מזרחית למצרי

את סדר הכוחות הדרוש ל"שחרור האדמה". הסד"כ הוגדר "בהתאם לפוטנציאל העם המצרי, יכולת האויב והתחזית בדבר האספקה מברית-המועצות ויכולת הקליטה".

בניית סד"כ זה נועדה להתבצע במשך שלוש שנים. הסד"כ התבסס על כוחות יבשה, שמנו חמש דיוויזיות חי"ר ועוד שלוש דיוויזיות ממוכנות ושתיים משורינות. בציודן של הדיוויזיות נמנו גם שלוש חטיבות שריון עצמאיות, חטיבת סיור, שתי חטיבות צנחנים, 44 גדודי קומנדו ושתי חטיבות יבילות אוויר. מבחינת הכוח האווירי נדרשו 600 מטוסי קרב-הפצצה, שתי חטיבות אוויריות של מפציצים קלים, שתי חטיבות מפציצים כבדים, שתי חטיבות תובלה ו-120 מטוסי אימון. להגנה האווירית נדרשו

שמונה דיוויזיות, שבכל אחת שלוש עד חמש חטיבות טילים ותותחים.¹⁴ לדברי פאוזי הגיעה מצרים ביולי-אוגוסט 1970 למצב שבו הייתה לה עדיפות צבאית על ישראל. ביולי נעשה ליטוש אחרון של התוכנית המבצעית של חיל האוויר לשחרור סיני, והיא הייתה מוכנה לאישורו של הנשיא נאצר.¹⁵ פאוזי, שלדבריו ניסה להביא לביצוע התוכנית, האמין כי ביכולתו של הצבא המצרי, שזה עתה

הושלם שיקומו, גם להוציאה אל הפועל. בספרו הוא קובע שעם הפסקת האש, ב-8 באוגוסט 1970, הגיעו הכוחות המצריים כבר למצב הפותח בפניהם אפשרויות צבאיות.¹⁶

הוא גם מספר על מפגש להערכת מצב, שהתקיים בסוף אוגוסט 1970, בהשתתפות הנשיא נאצר, שבו הוא הביע את נכונות הכוחות המזוינים להתחיל את המערכה. נאצר הבטיח לאשר את תוכניות

הפעולה הצבאיות במפגש נוסף, שאמור היה להיערך במרסה מטרור בשבוע הראשון של ספטמבר 1970. לטענתו הוא נפגש עם נאצר, הציג לו את מפות התוכנית הכוללת, "תוכנית 200", את תוכנית השלבים "גרניט" ואת התוכניות המפורטות של הארמיות ושל חילות האוויר, הים, ההגנה האווירית, הארטילריה, הקשר והלוגיסטיקה. על-פי גרסתו נתן לו הנשיא אישור בעל-פה, ורק מותו מנע את המשך התכנון ואת ביצוע התוכנית.¹⁷

ממספר מקורות ניתן להבין כי תוכנית ההתקפה כונו – לפחות רובן – בשם "גרניט". תוכנית ההתקפה במהדורתה הראשונה כונתה "גרניט 1",¹⁸ ולדברי הייכל היא הושלמה במחצית הראשונה של 1970, לאחר הצבתן של מערכות הטילים נ"מ בעמדותיהן בקרבת תעלת סואץ. קדמו לתוכנית זו שלושה תרגילי "תחריר", שמספריהם 1, 2, ו-3, ושבהם תורגלו ונבחנו מספר אפשרויות לביצוע הצליחה ולכיבוש ראשי הגשר, כולל ספיגת התקפות-נגד.²⁰

בשל מותו של נאצר – כך טוען פאוזי – נדחה התרגיל העיקרי לבחינה ולתרגול של תוכנית ההתקפה משלהי 1970 למארכ 1971. הוא נועד לבחון את כושרם של הגייסות "להשיג

בחשבון את הצרכים המבצעיים ואת היכולות המעשיות של הצבא המצרי ובנתה מאלה, על בסיס תורת הלחימה, פתרון צבאי שתתן תשובה הולמת למשאלות ליבו של הקברניט, נשיא מצרים. על התוכנית הסופית, שאותה הוציא הצבא המצרי אל הפועל, ניתן לעמוד מהמהלכים בשדה הקרב, אך גם – ובעיקר – ממסמכי השלל שנפלו לידינו (רובם מרמת הגדוד, החטיבה והדיוויזיה, וחלקם מרמת הארמייה)⁵ ומעדויותיהם של מפקדי הצבא: סאדאת, איסמאעיל עלי, שאזלי וגמסי.⁶

תוכניות בסיסיות להתקפה הינן חלק בלתי נפרד מעבודתה של כל מערכת תכנון צבאית. נראה כי תוכניות אב למתקפה הוכנו במפקדה הכללית של הכוחות המזוינים המצריים זמן קצר לאחר סיומה של מלחמת ששת הימים. הכנת המהדורה הראשונה של תוכנית המתקפה הושלמה עוד תוך כדי מלחמת ההתשה, והיא זו שאמורה הייתה לתת מענה להצהרתו של המפקד העליון של הצבא המצרי, הנשיא נאצר, כי "מה שנלקח בכוח יוחזר בכוח". פריק-אוול מוחמד פאוזי, מפקד הכוחות המזוינים, שהתמנה ב-24 בינואר 1968 לשר המלחמה, טוען כי נאצר הנחה אותו כבר

ב-1967 – בהתבסס על החלטותיה של ועידת חרטום – להכין בתוך שלוש שנים את הכוחות המזוינים למימושה של אופציה התקפית לכיבוש כל סיני.⁷ בעקבות הנחיותיו של נאצר הגדיר פאוזי את "תמצית האסטרטגיה של הכוחות המזוינים" כ"שח-רור האדמה הכבושה בסיני בכוח והגעת הכוחות עד הגבול המצרי-פלסטיני".⁸

ואכן שר המלחמה פאוזי היה משוכנע כי תוכניתו לכיבוש מלא של כל חצי האי סיני היא שתביא להשגת המטרה שאותה הגדיר הדרג המדיני.⁹

פאוזי שקד על ההכנות לכיבוש סיני במקביל לשיקום הכוחות המזוינים ולהקמת עוצבות חדשות.¹⁰ על התכנון המפורט הופקד הרמטכ"ל פריק עבד אל-מונעים ריאד. התוכנית כונתה – כך מעיד פאוזי – בשם "תוכנית 200",¹¹ והיא אמורה הייתה להתעדכן מדי שישה חודשים בהתאם לקצב שיקומם של הכוחות. התוכנית הובאה בפני נאצר, והוא הורה לדבוק ביעדים וביסודות שלה תוך הקפדה על זמן מינימלי לביצוע אימוני העוצבות הלוחמות. בינואר 1968 "החל לגלגל הביצוע להסתובב בכל העוצבות של הכוחות המזוינים".¹²

פאוזי מציג את מלחמת ההתשה, שעליה פיקד, כאילו לא הייתה אלה תפאורה להכנות שעשו הכוחות המזוינים של מצרים לשחרר את סיני בסיומה.¹³ לפי תיאוריו, הכול היה חזוי ומתוכנן, ופרט לשיבוש קל בלוח הזמנים (בשל מותו של נאצר) הוכן הצבא, צויד ואומן על-פי תוכנית מפורטת, כך שיהיה כשיר לנהל את "מלחמת השחרור". לדבריו, הוא הגדיר כבר אחרי מלחמת 1967

בתרגיל, שנועד לבחון את התוכנית המבצעית של צבא מצרים ב-1971, הגיע הכוח העיקרי אל הגבול הבינלאומי ביום העשירי למלחמה, ובתוך יומיים ביססו הכוחות המצריים את שליטתם בכל סיני. בכך השלימו את משימותיהם

וגיסותיו של הצבא המצרי בשלבי ההתכוננות למלחמה. הגייסות המצריים למדו את עקרונותיה והתאמנו על-פי תורה משופצת זו. על בסיסה של תורה זו הוכנה גם התוכנית המבצעית, ששירתה את הצבא המצרי במלחמת יום הכיפורים. עיקריה של התוכנית היו יציאה להתקפה תוך ביצוע פעולת צליחה מורכבת של מכשול מים, השמדת הכוח הישראלי בקדמת החזית, יצירת ראשי גשר והיערכות להגנה כדי לשבור את התקפות-הנגד של צה"ל.

גלגולה של תוכנית המלחמה – שלבים בהתגבשותה

תוכנית המלחמה המצרית לקראת "מלחמת אוקטובר" 1973 הייתה התקפית ונשענה – כדרכה של כל תוכנית אופרטיבית – על המטרה, כפי שהוגדרה על-ידי הדרג המדיני, ועל המשימה, כפי שנוסחה על-ידי הדרג הפוקד העליון ופורשה על-ידי המטה

יותר מדי במטרות כלל-ערביות, יכול היה בעצם להיות מצומצם ומוגבל ביעדיו. השינוי הקונספטואלי הביא בעקבותיו גם לשינוי ולצמצום במטרות המלחמה, ואלה הועברו למפקדי הצבא, כדי שיתרגמו אותן לתוכניות מבצעיות.

העליונות הצבאית הישראלית³ באוויר, בתמרון ובהפעלה של כוחות משוריינים בשילוב עם הבעיות שהציבו המכשולים הקרקעיים – תעלת סואץ, סוללת העפר בצידה המזרחי של תעלת סואץ ומעוזי "קו בר-לב" – חייבו את המתכנן ואת המערכת הצבאית המצרית כולה לתת תשובות הולמות, שיאפשרו פתיחה במלחמה והשגת יעדים כאלה, שיאפשרו לקברניטים להניע את המערכת המדינית להשגת המטרות הלאומיות.

מהרגע שבו התקבלה ההחלטה, עסקו מפקדיו של הצבא המצרי, מתכנני המלחמה, בהכנת הגייסות למילוי יעדיהם בשדה הקרב. בצד פיתוח סדר-כוחות ייעודי, ביצוע הכשרות קרקעיות לקראת הצליחה ואימון היחידות הם נדרשו לתכנן את הדרך שבה יופעלו הכוחות.

בתכנון האסטרטגי, ובעיקר בחיפוש אחר פתרונות ברמה

סאדאת, שעלה לשלטון בספטמבר 1970, ביקש לשבור את הקיפאון המדיני ולהתחיל בתהליך שיביא ליציאת צה"ל מסיני. הדרך המועדפת בעיניו הייתה זו המדינית

סאדאת עם חאפז אל אסד ומועמר קדאפי ב-20 אוגוסט 1971 בדמשק לאחר שלושה ימים של שיחות, שבסופן חתמו על הסכם לאיחוד מאמציהם נגד "האויב הציוני"

הכללי של צבא מצרים. תוכנית זו עברה, מטבע הדברים, שינויים והתאמות במהלך השנים שבין התבוסה המצרית של 1967 לבין היציאה להתקפה בצהרי יום הכיפורים 1973.

התוכנית – שאת שורשיה נמצא בכוונותיו של נאצר ובהצעותיו של שר המלחמה שלו, פאוזי – עברה גלגולים רבים. היא פותחה בתחילה כתוכנית כוללת לכיבוש כל חצי האי סיני, אך צומצמה בסופו של דבר לתוכנית מוגבלת, שיעדיה קרובים לגדת התעלה ולבסיסי הזינוק של הצבא המצרי. היא לקחה

האופרטיבית והטקטית, קרי בשיטות הלחימה, עמדה לרשות המצרים תורת הלחימה הסובייטית, שאותה אימץ צבאם יחד עם אמצעי הלחימה של הגוש המזרחי כבר מאמצע שנות ה-50. תורה זו, המתבססת על ניסיון הקרבות ועל המחשבה הצבאית הסובייטית,⁴ נתנה רק מענה חלקי לבעיות הייחודיות שעמדו בפני המתכנן הצבאי המצרי. תורת הלחימה הסובייטית תורגמה ונכתבה בחלקה מחדש, כדי שתותאם לצורכי הצבא המצרי בזירת התעלה. התורה המשופצת נלמדה והוטמעה בקרב מפקדיו

התוכנית המצרית למלחמת יום הכיפורים*

אל"ם (מיל') דני אשר

בסתיו 1972 הנחה סאדאת את המצרי להחליף את התוכנית לכיבוש כל סיני, שביצועו היה מותנה ברכש אמל"ח נוסף, ולהכין תוכנית צנועה יותר, המתבססת על האמצעים הקיימים. מאותו רגע נסללה הדרך למלחמה ולהפתעה הישראלית

אך זה המשיך להחזיק בגדה המזרחית של תעלת סואץ ולא איפשר את פתיחתה. שנות המלחמה הצביעו על חוסן מצרי, אך הוכיחו לקברניטים כי על מנת לשנות את הסטטוס קוו יש לנקוט דרך אחרת.

סאדאת עלה לשלטון בספטמבר 1970, לאחר מותו של נאצר, כאשר חזית התעלה הייתה שקטה. מטרתו הייתה לשבור את הקיפאון ולהתחיל בתהליך שיביא ליציאת צה"ל מסיני. הדרך המועדפת בעיניו הייתה זו המדינית, אך כל היוזמות – הן המצריות והן של מתווכים מבחוץ – עלו בתוהו או, כדברי סאדאת, "נכשלו לגמרי או הושעו על ידי אויבינו".¹ בעקבות

כישלונות אלה החל סאדאת לבחון גם אופציות צבאיות – לא מתוך מחשבה שיש בכך כדי להחזיר למצרים את סיני, אלא כאמצעי שיתחיל להניע תהליכים מדיניים.

כשעלה סאדאת לשלטון, הוא מצא צבא מצרי בתהליכי שיקום, שלא היה כשיר לבצע משימות רחבות היקף. מרגע הגיעו לשלטון לא חדל סאדאת מלהתריע נגד כניסה הרפתקנית למלחמה ללא ההכנות החייבות להתבצע על "בסיס מדעי".² בחינת המערכות הולידה בסוף 1972 את התפיסה הסאדאתית המאוחרת, שעיקרה השימוש במלחמה מוגבלת כמנוף

להנעת התהליך המדיני.

ההחלטה המכרעת שקיבל סאדאת הייתה לפנות אל "האופציה הצבאית" – להפעיל את הכוחות המזוינים בצורה מסיבית. המבצע הצבאי, שנועד רק להניע את גלגלי הדיפלומטיה מול התגבשות הדטאנט ולשרת אינטרס מצרי מבלי להתחשב

התפיסה הצבאית המצרית ערב מלחמת יום הכיפורים

התפיסה הכוללת בדבר המלחמה בישראל ביום הכיפורים תשל"ד (אוקטובר 1973), יעדיה ומטרותיה, כפי שהתגבשה בדרג הקברניטים במצרים, עברה בשנים שלפני המלחמה מספר שינויים.

מלחמת ששת הימים הביאה לפגיעה קשה בכבוד הערבי. באותה מערכה איבדו מדינות ערב שטחי מולדת, שאינם שטחי

פלסטיין. זה אומנם כבר קרה בעבר – ב־1948 וב־1956 – אך מייד לאחר אותן מלחמות הוחזרו למדינות ערב כל האדמות שנכבשו מהן. זה לא קרה אחרי מלחמת ששת הימים. התבוסה והנסיגה המצרית מסיני, בלי שהשטח הכבוש פונה והוחזר, וניסיונות הנפל לפתוח במהלכים מדיניים כדי לשנות את המצב הולידו לאחר זמן מה את הראייה הנאצרית של מלחמה כלל-ערבית, שיעדיה הם "להחזיר בכוח את מה שנלקח בכוח".

חוסר היכולת לפתוח

במלחמה כוללת והניסיונות הלא מוצלחים לפתרון מדיני בשנתיים הראשונות שלאחר התבוסה הביאו להחלטה המצרית לפתוח במלחמה מוגבלת – מלחמת ההתשה. זו החלה במאוס 1969 והסתיימה באוגוסט 1970 בהסכם הפסקת אש. מלחמת ההתשה חשפה לא מעט נקודות חולשה אצל "האויב הישראלי",

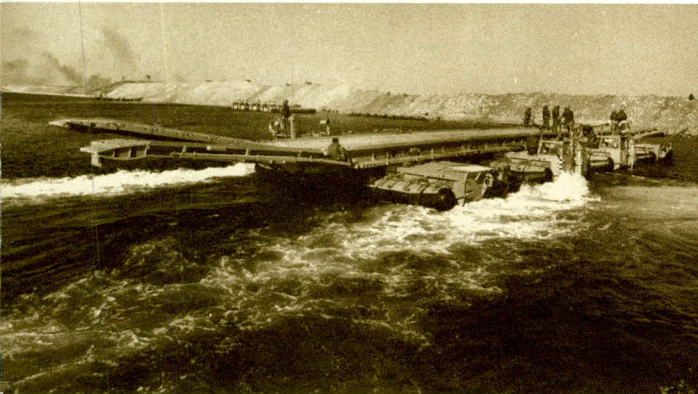
העליונות הצבאית הישראלית באוויר,
בתמרון ובהפעלה של כוחות
משוריינים בשילוב עם הבעיות
שהציבו המכשולים הקרקעיים
חייבו את המתכנן ואת המערכת
הצבאית המצרית כולה לתת
תשובות הולמות, שיאפשרו פתיחה
במלחמה והשגת יעדים כאלה,
שיאפשרו לקברניטים להניע את
המערכת המדינית להשגת
המטרות הלאומיות

*פרק מתוך עבודה
מקיפה בדבר
התכונות הצבא
המצרי למלחמת
יום הכיפורים

מדריך במכללה
לפיקוד ולמטה.
הגיש עבודת
דוקטורט
באוניברסיטת
תל-אביב

תוכן העניינים

- 2 התוכנית המצרית למלחמת יום הכיפורים / אליים (מילי) דני אשר
- 14 הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה / ד"ר אורי בר-יוסף
- 28 הלוגיסטיקה של כוחות היבשה במלחמת יום הכיפורים / אליים (מילי) רולנד אלוני
- 38 האוגדה הקביעה וכשלון המגננה במלחמת יום הכיפורים / רס"ן גבי גאון
- 44 פרדוקס ה-7 באוקטובר / אליים (מילי) ד"ר שמואל גורדון
- 58 חיל הים במלחמת יום הכיפורים / אלוף (מילי) בנימין תלם
- 70 תפיסות הביטחון של מדינות ערב בעקבות מלחמת יום הכיפורים / תא"ל (מילי) עמוס גלבע

מדורים

סיפור משדה הקרב

- 87 קבור בטנק / אליעזר ברנע

מבט אישי

- 90 מה לא בסדר ב"יהיה בסדר" מבט על מלחמת יום הכיפורים / סא"ל (מילי) דני רשף

סיקורת ספרים

- 92 ברלב – ביוגרפיה מאת כרמית גיא / ישראל בן-דוד

תשבץ

- 95 בנושא מלחמת יום הכיפורים

חידושים טכנולוגיים

- 96 ה"סאגר" עדיין חי ובוועט / אליים (מילי) יעקב צור

מערכות

נוסד 1939

361, כסלו התשנ"ט, נובמבר 1998

המפקד והעורך הראשי: סא"ל חגי גולן

העורך: אפי מלצר

עורך המשנה: יואב תדמור

דבר העורך

אין כמעט חולק על כך שאף כי חלפו כימי דור מאז מלחמת יום הכיפורים, אין עדיין בידינו די מחקרים על שאירע בה. כתוצאה מכך גם לא הגענו למיצוי לקחי אותה מלחמה. ניתוח אירוע או תקופה עשוי לבחון את הארוע עצמו, את התהליכים שהובילו אליו, את השלכותיו או שילוב ההיבטים השונים גם יחד.

המאמרים בחוברת זו, המוקדשת ללימוד מלחמת יום הכיפורים ולקחיה מזוויות בעלות עניין וערך אקטואלי, מציגים מענים חלקיים לכל ההיבטים שנזכרו לעיל.

שמואל גורדון בוחן מחדש מה אירע בפועל ב-7 באוקטובר, יום שנחשב ל"יומו השחור" של חיל האוויר, ורונלד אלוני מציג את המציאות הלוגיסטית שמאחורי הלחימה ביבשה. אורי בר-יוסף, ביני תלם וגבי גאון בוחנים את התהליכים; במודיעין, בחיל-הים ובכוחות היבשה; שהשפיעו מהותית על דרך השתלשלות המלחמה. עמוס גלבוע עוסק בצד היריב, בסוקרו בהרחבה את השלכות המלחמה על תפיסות הביטחון של מדינות ערב.

קריאה נעימה

סא"ל חגי גולן

מערכות בית ההוצאה לאור של צבא ההגנה לישראל
צוות המערכת: צבי עופר, אביטל רגב-שושני

ISSN 0464-2147

המחיר: 7 ש"ח (כולל מע"מ)
דמי המנוי לשנה: חיילים ועובדי מערכת הביטחון - 30 ש"ח; אזרחים - 35 ש"ח.

כתובת המערכת: רח' אלוף מנדלר 3, ת.ד. 7026, תל-אביב 61070. טל. 03-5694343/5.
מחלקת המנויים: משרד הביטחון-ההוצאה לאור, רח' החשמונאים 107, תל-אביב. טל. 03-5655947.
הודפס באמצעות משרד הביטחון-ההוצאה לאור.

תמונות: ארכיון "במחנה", ארכיון צה"ל, ארכיון חיל הים

אירוס: בוריס זיקרמן
ציור העטיפה: חנן מילנר

סריקות, עימוד ממוחשב, עיצוב עטיפה, לוחות והדפסה: דפוס נייט בע"מ, תל-אביב.

ספר חדש מבית "מערכות"

אלישיב אורן - 2147

01077.צ.7

ISSN 0464-2147